

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRKÇEDE SIFAT FİİL KATEGORİSİ

DOKTORA TEZİ

Çiğdem TOPÇU

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zikri TURAN

ARALIK-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇEDE SIFAT FİİL KATEGORİSİ

DOKTORA TEZİ

Çiğdem TOPÇU

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Bu tez 09/02/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~oyçokluğu~~/oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Serif Ali BOZKAPLAN

Prof. Dr. Cengiz ALIYILMAZ

Prof. Dr. Yahya TÜRK

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Zikri TURAN

Yard. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Çiğdem TOPÇU

22.12.2011

ÖN SÖZ

Fiilimsiler ve onun bir parçası olan sıfat fiiller, her türlü dil bilgisi çalışmasında yer verilen konuların başında gelmektedir. Buna bağlı olarak, sıfat fiillerin, son zamanlara kadar, fonksiyonları ihmâl edilmiş şekilde değerlendirilmesi, bu konuyu dil çalışmaları için sorunlu hale getirmiştir. Bu sorunların hemen göze çarpanları, sıfat fiillerin, yapım eki veya çekim eki sınıflarından hangisine dâhil edileceği konusundaki tereddütler, zaman eki ile arasındaki ayrım gibi temel noktaları içermekteydi. Bu sorunlu durumdan kaynaklanan bir başka sıkıntı da sıfat fiillerin, şekil, fonksiyon ve yapı ilişkisi bakımından gerçekte nasıl bir tablo gösterdiğinin bilinemez durumda olmasıydı.

Bu çalışmada, başlangıçta işaret ettiğimiz şekil, yapı ve onunla ilişkili fonksiyonlar bakımından problemlerinden uzaklaştırılmış izahların yapılması hâlinde, sıfat fiil kategorisinin Türkçedeki konumunun aşağı yukarı ne şekilde olması gerektiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışma başlıca *Giriş, Sıfat Fiil Kategorisi, Sıfat Fiiller ve Çalışmada Geçen Terimler Sözlüğü* bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, sıfat fiillerin fiilimsi kategorisine ait olması nedeniyle fiilimsi konusuna değinilmiştir.

Sıfat Fiil Kategorisi adlı ilk bölümde ise, sıfat fiil konusundaki belli başlı izahların tartışması yapılmıştır. Bu doğrultuda ek sınıflaması, zaman/zaman eki, kip, görünüş, cümle gibi kategorilerin sıfat fiiller ile ilişkisi bakımından konu edildiği *Sıfat Fiil İçin Kullanılan Terimler, Tarif, Ek Sınıflamasındaki Yeri, Sıfat Fiil ve Zaman, Sıfat Fiil ve Kip, Sıfat Fiil ve Görünüş, Sıfat Fiil ve Cümle Yapısı* adlı alt bölümler oluşturulmuştur. Böylece konunun dil bilgisi alanında yerinin ne olduğu ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın *Sıfat Fiiller* adlı bölümü *Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar, Sıfat Fiillerde Şekiller, İçinde Yer Aldığı Ekleşme Öğelerinin Ses-Şekil Komşuluğu Bakımından Sıfat Fiiller* başlıklarını ihtiva etmektedir.

Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar başlığı altında günümüz Türkçesine ait metinlerden derlenmiş olan söz dizimi örneklerinin bulundurdıkları sıfat fiil görevli morfemlerin ekleşme düzenindeki diğer unsurlarla arasındaki yapı ve yer ilişkileri göz önünde

tutularak tespit edilmiş olan fonksiyonları, kendi aralarındaki hiyerarşik düzeni gözler önüne serecek şekilde üst- alt fonksiyon açılımları ile ayrıntılı bir biçimde, alfabetik sırayla kaydedilmiştir. Tespit edilen bu fonksiyonlar, aynı zamanda *Sıfat Fiillerde Şekiller* bölümünün malzemesini oluşturmuş, onları icra eden morfemler son sesleri esas alınarak üst başlık yapılmış, üst-alt fonksiyonlarına ait birer söz dizimi örneği ile sunulmuştur.

İçinde Yer Aldığı Ekleşme Öğelerinin Ses- Şekil Komşuluğu Bakımından Sıfat Fiiller üst başlığı altında sıfat fiilli unsurlar, tamlananlarının anlam ya da görev kategorisinde olması, geniş zaman veya geçmiş zaman çekimli fiil ekleşmesinin yakın komşuluğunda bulunması ve komşuluğunda bulunduğu unsurlarla yer ödünçlemesine uğramış olmaları açısından sınıflandırılıp çözümlenmeleri yapılmış olarak kaydedilmiştir.

Çalışmada geçen, anlaşılmasında problem oluşabilecek terimlerin açıklamasına *Çalışmada Geçen Terimler Sözlüğü* başlığı altında yer verilmiştir. Bu sözlüğe yaygın olarak kullanılan terimlerin bazıları da eklenmiştir.

Sıfat fiillerin şekle bağlı tespitlerine dayanan mevcut zemininden ayrılarak, ekleşme düzenindeki fonksiyonlarını esas alan bu çalışma boyunca karşılaşılan sorunların merkezinde metin bağlamının sıfat fiil unsuruna etkisi bakımından, sıfat fiilin kendisiyle diğer bağlam unsurlarının sınırının tayin edilmesi yer almıştır. Çünkü alt fonksiyonlara inildikçe bu sınırın çizilmekte zorlanıldığı, netliğin kaybolduğu ve tespit edilen fonksiyonun, göreceli bir yorumla değerlendirilmeye başlanması durumunun ortaya çıktığı görülmüştür. Bu yüzden fonksiyonların mümkün olduğunca sınırları belirgin, makul bir sınıflama ile sunulmasına gayret gösterilmiştir. Bunun dışında sıfat fiiller ile ilişkisi bakımından değinilen kip, görünüş gibi kategoriler konusunda başvuru kaynakların genellikle çeviri olmasının, birtakım anlaşılması güç hususlara kaynaklık ettiği de söylenebilir.

Sıfat fiil kategorisinin fonksiyona dayalı bir anlayışla ele alınmasına bir örnek teşkil eden bu çalışma boyunca gösterdiği sabır, esirgemediği destek için hocam Prof. Dr. Zikri TURAN'a teşekkür ederim.

Çiğdem TOPÇU

22.12.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
İŞARETLER	xiv
ÖZET	xv
SUMMARY	xvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: SIFAT FİİL KATEGORİSİ	6
1.1. Sıfat Fiil Nedir?.....	6
1.1.1. Sıfat Fiil İçin Kullanılan Terimler.....	6
1.1.2. Tarifi.....	8
1.1.3. Ek Sınıflamasındaki Yeri.....	16
1.2. Sıfat Fiil ve Zaman.....	25
1.2.1. Zaman.....	25
1.2.1.1. Mutlak Zaman.....	25
1.2.1.2. Dil Bilgisi Zamanı.....	26
1.2.2. Sıfat Fiil ve Zaman Eki İlişkisi.....	28
1.2.2.1. Geçmiş Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil.....	31
1.2.2.2. Geniş Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil.....	38
1.2.2.3. Şimdiki Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil.....	42
1.2.2.4. Gelecek Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil.....	46
1.3. Sıfat Fiil ve Kip.....	51
1.4. Sıfat Fiil ve Görünüş.....	65
1.5. Sıfat Fiil ve Cümle Yapısı.....	70
2. BÖLÜM: SIFAT FİİLLER	77
2.1. Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar.....	77
2.1.1. Alışkanlık.....	77
2.1.1.1. Alışkanlık - Gösterme.....	79

2.1.1.2. Alışkanlık - İstidât	80
2.1.1.3. Alışkanlık - Olgu, Âdet	80
2.1.1.4. Alışkanlık - Olgu, Âdet/ Tasvir	82
2.1.2. Diğerlerinden Ayırma	82
2.1.2.1. Diğerlerinden Ayırma - Olgu, Âdet	85
2.1.2.2. Diğerlerinden Ayırma - Yetkinlik	85
2.1.2.3. Diğerlerinden Ayırma - Zümre Oluşturma	88
2.1.3. Gönderme, Atıf	89
2.1.3.1. Gönderme, Atıf - Alay	90
2.1.4. Gösterme	90
2.1.4.1. Gösterme - Alışkanlık	95
2.1.4.2. Gösterme - Benzetme	96
2.1.4.3. Gösterme - Dikkati Çekme	96
2.1.4.4. Gösterme - Farkında Olma	97
2.1.4.5. Gösterme - Olgu, Âdet	98
2.1.4.6. Gösterme - Yetkinlik	99
2.1.5. İstek	102
2.1.5.1. İstek - Emir	102
2.1.5.2. İstek - Gereklik	109
2.1.5.3. İstek - İstek	114
2.1.6. Olgu	122
2.1.6.1. Olgu - Olan	122
2.1.6.2. Olgu - Oluş	124
2.1.7. Rivâyet	126
2.1.7.1. Rivâyet - Alay	128
2.1.7.2. Rivâyet - Benzetme	129
2.1.7.3. Rivâyet - Diğerlerinden Ayırma / Zümre Oluşturma	129
2.1.7.4. Rivâyet - İnanmama	129
2.1.7.5. Rivâyet - Küçümseme	130

2.1.7.6. Rivâyet - Olgu	130
2.1.7.7. Rivâyet - Sınırlama	131
2.1.7.8. Rivâyet - Şaşırma	132
2.1.7.9. Rivâyet - Şüphe	132
2.1.7.10. Rivâyet - Tahmin	133
2.1.7.11. Rivâyet - Takdir	133
2.1.7.12. Rivâyet - Tasvir	134
2.1.7.13. Rivâyet - Tespit	136
2.1.7.14. Rivâyet - Varsayım	140
2.1.7.15. Rivâyet - Yetkinlik	141
2.1.8. Sınırlama	143
2.1.9. Tahmin	143
2.1.9.1. Tahmin - Endişe	145
2.1.9.3. Tahmin - İhtimâl	147
2.1.9.4. Tahmin - İmkân	150
2.1.9.5. Tahmin - Kıyas	151
2.1.9.6. Tahmin - Tasarı	151
2.1.9.7. Tahmin - Temenni	151
2.1.9.8. Tahmin - Vaad	152
2.1.9.9. Tahmin - Yetkinlik	152
2.1.10. Yatkınlık, Uygunluk	154
2.1.11. Yetkinlik, Elverişlik	155
2.1.11.1. Yetkinlik, Elverişlik - Alışkanlık	164
2.1.11.2. Yetkinlik, Elverişlik - Benzetme	165
2.1.11.3. Yetkinlik, Elverişlik - İmkân	165
2.1.11.4. Yetkinlik, Elverişlik - Olgu, Âdet	165
2.1.11.5. Yetkinlik, Elverişlik - Öneri	166
2.1.11.6. Yetkinlik, Elverişlik / Rivâyet	166
2.1.11.7. Yetkinlik, Elverişlik - Sebep Belirtme	166

2.1.11.8. Yetkinlik, Elverişlik - Sınırlama.....	166
2.1.11.9. Yetkinlik, Elverişlik - Uyarı.....	170
2.2. Sıfat Fiillerde Şekiller	171
2.2.1. -Ø	171
2.2.2. -(y)AsIcA.....	173
2.2.3. -mAdA	173
2.2.4. -mA	173
2.2.5. -sA	174
2.2.6. -mAktA	175
2.2.7. -(y)A	176
2.2.8. -gAç	177
2.2.9. -I.....	177
2.2.10. -(y)IcI	178
2.2.11. -DI	178
2.2.12. -II	179
2.2.13. -mAlI	179
2.2.15. -(A/I)kII	181
2.2.16. -mAkII	181
2.2.17. -(I)mII	182
2.2.18. -(A/I)rII	182
2.2.19. -(y)IşII	182
2.2.20. -(y)AsI	182
2.2.21. -(y)AcAK.....	183
2.2.22. -AlAk	186
2.2.23. -(I)k	187
2.2.24. -DIK	187
2.2.25. -(I)mIIk	188
2.2.26. -(I)m	188
2.2.27. -gAn	189

2.2.28. -AğAn	189
2.2.29. -(y)An	190
2.2.30. -KIn	191
2.2.31. -(A/I)r	191
2.2.32. -(I)yor	193
2.2.33. -mİş	194
2.2.34. -z	197
2.2.35. -(I)ksIz	198
2.3. İçinde Yer Aldığı Ekleşme Ögelerinin Ses - Şekil Komşuluğu Bakımından Sıfat Fiiller	199
2.3.1. Tamlananı Anlam Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller	199
2.3.1.1. -(y)AsIcA+ Tamlanan+ Ø/ +lAr	199
2.3.1.2. -mA+ Tamlanan+Ø/ +lAr	199
2.3.1.3. -gAç+ Tamlanan +Ø/ +lAr	200
2.3.1.4. -I+ Tamlanan +Ø/ +lAr.....	200
2.3.1.5. -(y)IcI+ Tamlanan +Ø/ +lAr	200
2.3.1.6. -II+ Tamlanan +Ø/ +lAr	201
2.3.1.7. -(A/I)kII+ Tamlanan +Ø/ +lAr	201
2.3.1.8. -(I)mII+ Tamlanan +Ø/ +lAr.....	201
2.3.2.9. -(A/I)rII+ Tamlanan +Ø/ + lAr.....	201
2.3.1.10. -(y)IşII+ Tamlanan +Ø/ +lAr	201
2.3.1.11. -(y)AsI+ Tamlanan +Ø/ +lAr	201
2.3.1.12. -(y)AcAK+ Tamlanan +Ø/ +lAr	201
2.3.1.13. -AlAk+ Tamlanan +Ø/ +lAr	202
2.3.1.14. -(I)k+ Tamlanan +Ø/ + lAr	202
2.3.1.15. -DIK+ Tamlanan +Ø/ +lAr	203
2.3.1.16. -(I)mIIk+ Tamlanan +Ø/ +lAr.....	203
2.3.1.17. -(I)m+ Tamlanan +Ø/ +lAr	203
2.1.3.18. -gAn+ Tamlanan +Ø/ +lAr	203
2.3.1.19. -AğAn+ Tamlanan +Ø/ +lAr	204

2.3.1.20. -(y)An+ Tamlanan +Ø/ +lAr.....	204
2.3.1.21. -(A/I)r+ Tamlanan +Ø/ + lAr	205
2.3.1.22. -mİş+ Tamlanan +Ø/ +lAr	205
2.3.1.23. -z+ Tamlanan +Ø/ +lAr	206
2.3.2. Tamlanana Görev Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller	207
2.3.2.1. -(y)AsIcA+ Ø +Ø/ +lAr	207
2.3.2.2. -sA+ Ø +Ø/ + lAr	207
2.3.2.3. -mAktA+ Ø +Ø/ +lAr	207
2.3.2.4. -gAç+ Ø +Ø/ +lAr	207
2.3.2.5. -I+ Ø +Ø/ +lAr	207
2.3.2.6. -(y)IcI+ Ø +Ø/+ lAr.....	207
2.3.2.7. -DI+ Ø +Ø/ +lAr	207
2.3.2.8. -(A/I)kII+ Ø +Ø/ +lAr	208
2.3.2.9. -mAkII+ Ø +Ø/ +lAr	208
2.3.2.10. -(I)mII+ Ø +Ø/ +lAr	208
2.3.2.11. -(y)AsI+ Ø +Ø/ +lAr	208
2.3.2.12. -(y)AcAK+ Ø +Ø /+ lAr	208
2.3.2.13. -(I)k+ Ø +Ø/ + lAr.....	209
2.3.2.14. -DIK+ Ø +Ø/ + lAr.....	209
2.3.2.15. -gAn+ Ø +Ø/ +lAr.....	209
2.3.2.16. -(y)An+ Ø +Ø/ +lAr	209
2.3.2.17. -(A/I)r+ Ø +Ø/ +lAr	210
2.3.2.18. -(I)yor+ Ø +Ø/ +lAr	211
2.3.2.19. -mİş+ Ø +Ø/ +lAr.....	211
2.3.2.20. -z+ Ø +Ø/ +lAr.....	212
2.3.2.21. -(I)ksIz +Ø +Ø/ +lAr	212
2.3.3. Hem Sıfat Fiil Morfemi Hem De Tamlanana Görev Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller	212
2.3.3.1. -Ø+ Ø ±Ø	213
2.3.4. Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiller.....	213

2.3.4.1. Geniş Zaman Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiler	213
2.3.4.2. Geçmiş Zaman Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiller.....	219
2.3.5. Yer Ödünçlemeli Örnekler.....	223
2.3.5.1. -(y)AcAK+Ø	224
2.3.5.2. -DIK+Ø	224
3. BÖLÜM: ÇALIŞMADA GEÇEN TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	226
SONUÇ.....	238
KAYNAKLAR.....	242
ÖZGEÇMİŞ	252

KISALTMALAR

Taranan Eserlerin Kısaltmaları

- A** : *Acımak*
GÜNTEKİN, Reşat Nuri (2006); İnkılâp Yayınları, 41. Baskı, İstanbul.
- At.** : *Atlıkarınca*
İŞINSU, Emine (1990); Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ADM** : *Aydınlanma Değil, Merhamet!*
ALATLI, Alev (2004); Everest Yayınları, İstanbul.
- AG** : *Ateşten Gömlek*
ADIVAR, Halide Edib (1998); Özgür Yayınları, İstanbul.
- AVBY** : *Alemdağ'da Var Bir Yılan*
ABASIYANIK, Sait Faik (2008); YKY Yayınları, İstanbul.
- BBRB** : *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*
ASYA, Arif Nihat (1994); 6. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BBS** : *Böyle Bir Sevmek*
İLHAN, Atilla (2004); Kültür Yayınları, İstanbul.
- BVG** : *Bakanlar ve Görenler*
ÖZEL, İsmet (1991); Çıdam Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- BŞ** : *Beş Şehir*
TANPINAR, Ahmet Hamdi (1990); Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BŞi.** : *Bütün Şiirleri*
KANIK, Orhan Veli (1997); Adam Yayınları, 29. Basım, İstanbul.

- BÜ** : *Bu Ülke*
MERİÇ, Cemil (2009); İletişim Yayınları, 32. Baskı, İstanbul.
- Ç** : *Çile*
KISAKÜREK, Necip Fazıl (1985); Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- DKu.** : *Deli Kurt*
ATSIZ, Hüseyin Nihâl (2011); Ötüken Neşriyat, 52. Basım, İstanbul.
- ED** : *Edebiyata Dâir*
BEYATLI, Yahyâ Kemal (1995); İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- GE** : *Gençliğim Eyvah*
BUĞRA, Tark (1996); Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HD** : *Han Duvarları*
ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz (2011); Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- İDB** : *İnsan Düşüncesinin Boyutları*
ÖZAKPINAR, Yılmaz (2002); Ötüken Yayınları, İstanbul.
- İİBV** : *İnsan İnanan Bir Varlık*
ÖZAKPINAR, Yılmaz (1999); Ötüken Yayınları, İstanbul.
- K** : *Kilit*
SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (1992); Bütün Eserleri, Veli Yayınları.
- KEN** : *Kızıl Elma Neresi?*
SEYFETTİN, Ömer (1988); Akran Yayınları.

- KGK** : *Kendi Gök Kubbemiz*
BEYATLI, Yahyâ Kemal (2000); Fetih Cemiyeti Yayınları, 9. Basım.
- MH** : *Memleket Hikâyeleri*
KARAY, Refik Halid (2009); İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- MR** : *Monna Rosa*
KARAKOÇ, Sezai (2007); *Şiirler I İlk Şiirler*, Diriliş Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.
- OBY** : *Otuz Beş Yaş*
TARANCI, Cahit Sıtkı (1997); Can Yayınları, 13. Basım, İstanbul.
- R** : *Rengâhenk*
YÜCEL, Can (1998); Bütün Eserleri 4, Papirüs Yayınları, 12. Basım, İstanbul.
- RA** : *Ruh Adam*
ATSIZ, Hüseyin Nihâl (2004); İrfan Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Sa.** : *Safahat*
ERSOY, Mehmed Âkif (1974); İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- SH** : *Siyasî Hikâyeler*
BEYATLI, Yahyâ Kemal (1995); İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 3. Baskı.
- SŞ** : *Seçme Şiirler*
ASAF, Özdemir (1999); Adam Yayınları, 5. Basım, İstanbul.
- TAİDM** : *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*
TURAN, Osman (1980); Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

TKVM : *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*

GÜNGÖR, Erol (1987); Ötüken Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

ÜK : *Üsküp'ten Kosova'ya*

BÂKİLER, Yavuz Bülent (1999); Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara.

Y : *Yaban*

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1996); İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul.

YKI : *Yatağına Kırgın Irmaklar*

ALKAN, Ahmet Turan (1999); Ötüken Yay., İstanbul.

Diğer Kısaltmalar

age.	: Adı geçen eser
Akt.	: Aktaran
Alt.	: Altay Türkçesi
Az.	: Azerbaycan Türkçesi
BK	: Bilge Kağan Âbidesi (BK K: Bilge Kağan Âbidesi Kuzey Yüzü)
bk.	: Bakınız.
Bşk.	: Başkurt Türkçesi
Çev.	: Çeviren
DLT	: Dîvân ü Lügât'it Türk
ET	: Eski Türkçe
Gag.	: Gagauz Türkçesi
Hks.	: Hakas Türkçesi
KB	: Kutadgu Bilig
Kmk.	: Kumuk Türkçesi
Krç-Malk.	: Karaçay- Malkar Türkçesi
Krg.	: Kırgız Türkçesi
KT	: Köl Tigin Âbidesi (KT G: Köl Tigin Âbidesi Güney Yüzü, KT D: Köl Tigin Âbidesi Doğu Yüzü)
Kzk.	: Kazak Türkçesi
Nog.	: Nogay Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
par.	: paralel, paralelinde

- S** : Sayı
- s.** : sayfa
- T I** : Tonyukuk Âbidesi, Birinci Taş (**TI D:** Tonyukuk Âbidesi Birinci Taş, Doğu Yüzü)
- Tat.** : Tatar Türkçesi
- Tkm.** : Türkmen Türkçesi
- Tuv.** : Tuva Türkçesi
- vb.** : ve benzeri, ve bunun gibi

İŞARETLER

- * : Bu işaret, dil unsurunun tahminî, sınırlı ya da şüpheli olduğunu bildirir.
- ( ) : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara bağlı, ihtiyarî olduğunu gösterir.
- [( )] : Varlığı ihtiyarî olan sesin ya da şeklin birden fazla olduğunu gösterir.
- # : Bir sesin başında ise kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
- / : Kök ünlüsünden sonra gelen sesi gösterir.
- <, > : Bir sese ya da şekle ait gelişmenin istikâmetini gösterir veya okun ucu istikâmetinde kalan yeni, okun arkasında kalan eski sesi ya da şekli gösterir.
- + : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
- ± : Telaffuz edilmeyen ve isimden fiile kategori değişikliğini gösteren bir şeklin varlığını temsil eder.
- Ø : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

Tezin Başlığı : Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi

Tezin Yazarı : Çiğdem TOPÇU

Danışman : Prof. Dr. Zikri TURAN

Kabul Tarihi : 22.12.2011

Sayfa Sayısı : xvi (ön kısım) + 252 (tez)

Anabilim dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim dalı : Yeni Türk Dili

Fiilimsi kategorisine bağlı sıfat fiiller, eklendikleri fiilin anlamını değiştirmeden bir tamlananı nitelemesini sağlayan dil bilgisi unsurlarıdır. Sıfat fiiller, gerek alt fonksiyonları gerek bu fonksiyonları icra eden morfemleri bakımından, Türk dil bilgisinin geniş çaplı çalışma alanına sahip konularından biridir.

Türkçenin dil bilgisi ile ilgili hazırlanmış çalışmalarda sıfat fiillere şekilci bir anlayışla yaklaşılmış; bu dil bilgisi unsurunun teorik bakımdan alt yapısı sorgulanmamıştır. Ancak konu hakkında izaha muhtaç çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bu hususları tartışarak açıklığa kavuşturmak suretiyle sıfat fiil kategorisinin dil bilgisindeki konumunu belirleyebilmek amacıyla hazırlanan bu çalışma *Giriş, Sıfat Fiil Kategorisi, Sıfat Fiil ve Çalışmada Geçen Terimler Sözlüğü* adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, diğer fiilimsilerle ortaklıklarının öne çıkarılması gerektiği durumundan hareketle sıfat fiillerin bağlı oldukları fiilimsiler hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Sıfat Fiil Kategorisi adlı bölümde ise sıfat fiillerin ek olarak mahiyetleri, zaman, kip, cümle yapısı gibi dil bilgisi kategorileri ile ilişkisi tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda elde edilen sonuçlar, aynı zamanda, bir sonraki bölüm olan *Sıfat Filler* için malzeme teşkil etmiştir.

Sıfat Fiiller adlı bu bölümde, günümüz Türkçesine ait otuz dört eserden alınan sıfat fiil içerikli söz dizimi örnekleri fonksiyonlarına, şekillerine göre tasnif edilmiştir. Bu şekillerin içinde bulunduğu komşuluk ilişkilerine göre çözümlenmiş hâlleri, icra ettikleri fonksiyonların çalışmada altında buldukları fonksiyon başlıkları ile kaydedilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise çalışmada geçen terimlerin açıklandığı bir *Çalışmada Geçen Gramer Terimler Sözlüğü* bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sıfat fiil, Fonksiyon, Karşıtlık.

Title of the Thesis: Verbal Adjectives in Turkish

Author : Çiğdem TOPÇU

Supervisor: Prof. Dr. Zikri TURAN

Date : 22.12.2011

Nu. of pages: xvi (pre text) + 252 (main body)

Department : Turkish Grammar and Literature **Subfield** : Modern Turkish Language

The verbal adjectives are the grammatical categories which connected nonfinite verbal forms and on duty to translate verbs to nouns without changing their meanings. This subject contains many details on account of their functions and the morphemes that carry out them, for Turkish language.

Theoric back side of this subject is not examined in Turkish grammar works and is approached by a formalist mind. Therefore, there are complex points that must be explained, about the subject. This work that is prepared with the aim of discussing these complex points and clearing up them, consists *Entrance, Verbal Adjective Category, Verbal Adjectives, The Dictionary Of Terms That Are Used In Te Work* sections.

In *Entrance* section, information is given about the nonfinite verbal forms due to verbal adjectives, are member of this category.

In *Verbal Adjective Category* section, theoric back side of this subject is discussed by content as supplements, relation with time, aspect, sentence structure. The outputs that are get with these discussions, consist materials for he next seciton *Verbal Adjectives*.

In *Verbal Adjectives* section. the syntax examples that contains verbal adjectives which were taken texts belong to today's Turkish, are classified according to their functions and morphemes and their's examined conditions are written according to their function title numerals.

In last part of this work, there is a *The Dictionary Of Terms That Are Used In Te Work* section that contains the terms are used in the work.

Key words: Verbal adjective, Function, Contrary.

GİRİŞ

Sıfat fiillerin bir alt sınıf olarak bağlı olduğu fiilimsiler, Türkçenin söz diziminde sıklıkla başvurulan, önemli bir gramer kategorisini temsil eder. Bu kategori, gerek yardımcı, gerekse asıl unsurda kendini göstererek Türk söz diziminin kuruluşunu zenginleştiren belli başlı gramer unsurlarının başında gelir.

Türkçenin dil bilgisi ile ilgili çalışmalarda *şahıssız fiil siygaları (fiilin isimcil siygaları)* (Deny, 1941), *fiil müştakları* (Çağatay, 1947-1948), *hususî fiil şekilleri* (Eraslan, 1980), *eylemsi* (Hatiboğlu, 1972; Gencan, 1975; Kükey, 1975; Adalı, 1979; Vardar, 2002; Hengirmen, 1999), *yatık fiil* (Banguoğlu, 2000), *fiilimsi* (Topaloğlu, 1989; Ediskun, 2003; Korkmaz, 2007), *eylemi adlaştırma ulamı (fiilin ikincil temsil etme ulamı)* (Deniz Yılmaz, 2009) terimleriyle adlandırılan; ancak bu çalışmada anlaşılmasında bir engel bulunmadığı ve kullanımındaki yaygınlık nedeniyle içlerinden *fiilimsi* teriminin tercih edildiği bu gramer kategorisi, bugüne dek mahiyetleri ve alt türleri bakımından iki yönlü ele alınmıştır.

Mahiyetleri bakımından ele alınışlarında, fiilin birtakım ekler alarak şekillendirdiği sözler bahis konusu olduğundan, fiil ile ilgili olabilecek her türlü gramer unsurunun konuyla ilişkilendirilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Fiilimsilerin fiilin isim şekline girmiş hali olduğunun yanı sıra fiil çekimi olmadığı da belirtilmiştir. Bu kategorinin, fiil çekimi olmadığı gerçeği, şahıs eki alıp almadıklarının sorgulanmasıyla ortaya çıkarılmış bir tespit gibi durmaktadır. Meselâ bu durum, Korkmaz'ın konuya ilişkin izahında açıkça kendini göstermektedir: "...Çekimsiz fiiller ise, yine fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil... niteliğinde olan fiillerdir." (Korkmaz 2007a: 862)

Aynı nokta üzerinde duran araştırmacılar arasında adı zikredilebilecek Banguoğlu (2000: 419) da Korkmaz'ınkine benzer bir değerlendirme yapar: "Fiilin isimleşmiş şekli sayılan yatık fiiller fiil kişi eki almazlar (fakat ad olarak iyelik ekleri alanları vardır)..." Bu açıklamalarda şahıs ekinin fiil çekimini kuran esas unsur imiş gibi tasavvur edildiği fark edilmektedir.

Bununla birlikte fiilimsilerin, cümlenin yapısına temas ettirilen bazı hususlar ile de ilişkisi gündeme getirilerek kimi araştırmacılar (Korkmaz, 1999: 145) tarafından *yargı* bildirmediikleri ifade edilirken; kimi araştırmacılar (Banguoğlu, 2000: 548) tarafından ise, bunun tam tersine, “*tamamlanmamış bir yargı*”ya yüklem oldukları söylenmiştir. Fiilimsilerin bahsedilen bu yüklem olma durumları, yan önerme kurdukları; iki cümlecığı bağlayabildikleri; özne, nesne, tümleç aldıkları gibi gerekçelerle de desteklenmeye çalışılmıştır. (Gencan, 1975: 343-344; Ediskun, 2003: 246) Bunlara ilaveten cümlede ad, sıfat, bağlaç görevinde buldukları da ifade edilmiştir. (Gencan, 1972: 344; Adalı, 1979: 58; Ediskun, 2003: 246; Korkmaz, 2007a: 863)

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ise, fiilimsilerin, daha çok fiilin isimleşmiş şekli olduğu vurgulanarak nesne, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılabilirdikleri dile getirilmektedir. Konu hakkında müstakil olarak hazırlanmış en son çalışma olan Deniz Yılmaz’ın *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* (2009) adlı eseri, bu fikri dile getiren çalışmalar arasında sayılabilir. Ancak, bu çalışmada fiilimsi eklerinin Türkçenin dil bilgisinde nasıl bir kategoriye temsil ettiği açıkça ifade edilememiş, bu dil bilgisi unsurlarının bir bakıma çekim düzeninde yer aldığı belirtilmiştir. Bugüne kadar üç alt kategori (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil) sahibi olduğu ifade edilen fiilimsilerin, bu çalışmada, “*tanıdığım kişi*” vb. gibi örnekleri içeren ayrı bir sınıfın varlığının da kabulü ile dört alt sınıfa ayrıldığı öne sürülmüştür.¹

Özetle, açıklama yapılırken üzerinde durulan hususları belirtilen fiilimsiler hakkında şekle dayalı bir anlayışın göze çarptığı söylenebilir. Bu şekle dayalı anlayışa göre fiilimsiler kelime esasında ele alınmakla birlikte, haklarında “*Bu morfemin neyi var ya da neyi eksik?*” muhakemesi yapılmaya çalışılmıştır. Hâlbuki dilimiz, kelime (anlam) ve ek (görev, fonksiyon) ilişkisi üzerine kurulu bir ekleşme sisteminin vücuda getirdiği kendine has bir yapının sahibidir. Dolayısıyla, Türk dilinin söz diziminde eklerin önemi büyüktür. Nitekim bu ekler de gösterdikleri ya da içinde buldukları yer-yapı-fonksiyon ilişkisiyle birbirinden farklı sınıfları oluşturur. Bu sebeple, fiilimsilerin,

---

¹ Deniz Yılmaz, bu dört sınıf içinde “*Eylemlilik (fiilin isimli şekli), isimli-sıfatlı şekil, ortaç (fiilin sıfatlı şekli), ulaç (fiilin zarfı şekli)*”ı sıralar ve “*Onu sevdiğini sanıyordum (isimli kullanım),..., Sevdiğin kız kim? (sıfatlı kullanım)*” gibi cümlelerde geçen sıfat fiilli teşkilleri, *isimli-sıfatlı şekil* sınıfına dâhil eder. Bahsi geçen örneklere benzer teşkilleri, Deniz tarafından da *ortacımsı* adıyla nitelendirilmiş ve sıfat fiiller içinde ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Batılı gramercilerin anlayışının ürünü olan bu değerlendirmeye itirazımız ve bu tarz örneklere ilişkin ayrıntılı bir açıklamaya tezin ilgili bölümünde yer verilecektir.

filimsi olmasında etken olan eklerin diğer ek sınıflarından, hem yer-fonksiyon-yapı hem de üç ana alt kategoriye içine alan bir hiyerarşik düzeni temsil etmesiyle ilgili farklılığının, filimsi terimiyle adlandırılan bir dil bilgisi unsurunun ortaya çıkmasını sağladığı göz önünde tutularak bir değerlendirmenin yapılması daha uygun olabilir. Turan (2007: 1839)'ın Türkçenin eklerinin sınıflandırılması ile ilgili bildirisinde yaptığı izaha dayanarak filimsilerin, fiillerin anlamlarını muhafaza ederek onları kullanım müddeti boyunca şeklen isim kalıbına geçiren ve bu sayede onların cümlede özne, nesne, zarf gibi yardımcı unsur veya tamlamalarda tamlama unsurlarından biri olarak kullanılmasını sağlayan ekleri almak suretiyle girdikleri şekil olduğu söylenebilir.² “Yaşamak buna derler’ cümlesinde, ‘yaşamak’taki **-mak** mastarı, ‘yaşayan çocuk’taki **-yan** sıfat fiili ve ‘Havalar ısınınca, orman yangınları başladı’ cümlesinde ‘ısınınca’daki **-ınca** zarf fiil ekleri gibi, filimsiler üç alt gruba ayrılırlar.” (Turan, age.: 1839)

Çalışmanın Konusu:

Yukarıda kısaca değinilen filimsilerin kendisi gibi diğer alt fonksiyonları ile karşılaştırıldığında, sıfat fiillerin, çok yönlü incelenmesi gereken geniş bir çalışma alanına sahip olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye Türkçesinde sıfat fiil konusunda onun diğer dil bilgisi unsurları ile ilişkilerinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği bir çalışma yapılmamıştır ve sıfat fiiller, dil bilgisinde tam olarak nereye oturtulacağı sağlıklı bir şekilde tayin edilememiş bir gramer konusu durumundadır. Konu hakkında yapılan izahların yetersizliği ve tutarsız noktaları, aynı zamanda, yerleşik dil bilgisi anlayışının sorgulanması gereken taraflarına da işaret etmektedir. Bu nedenle standart Türkiye Türkçesinden hareketle, farklı ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele almak üzere çalışmamızın konusunu sıfat fiiller olarak seçtik.

Çalışmanın Önemi:

Sıfat fiiller, fonksiyonlarının ve bu fonksiyonlarını icra eden şekillerinin zenginliği nedeniyle Türkçenin dil bilgisi bakımından önem arz eden konularından biridir.

---

² Turan'ın ilgili bildirisinde filimsiler hakkında yaptığı açıklama şu şekildedir: “...filimsiler, bize göre, fiilleri manaca muhafaza edip şekilce geçici olarak, kullanım müddeti boyunca isim kalıbına aktarma fonksiyonuyla diğer ek türlerinden ayrı ve muadil bir kategori oluşturan eklerdir...” (Turan, 2007: 1839)

Dolayısıyla, bu çalışma, sıfat fiiller hakkında daha önce yapılmamış tartışma ve sorgulamaların yapılarak konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi sayesinde, diğer dil bilgisi çalışmalarına da ışık tutabilecek bir teşebbüs niteliğindedir.

Çalışmanın Amacı:

Sıfat fiil kategorisinin dil bilgisindeki konumunu, dilimizin ekleşme sisteminin içerdiği ilişkiler kapsamında sağlıklı bir şekilde tayin edebilmektir.

Çalışmanın Yöntemi:

Öncelikle, her vesileyle kullanılan “*Türk Dili*” ve “*Türkçe*” terimleri ile ilgili olarak bir açıklama yapmak gerekmektedir. Türk dilinin herhangi bir lehçe veya şivesi kastedilmek istendiğinde “*Türkçe*” (*Azerbaycan Türkçesi, Kırgız Türkçesi... vb.*), tamamı kastedilmek istendiğinde ise “*Türk Dili*” terimi kullanılmaktadır. Esasında konuşucunun yazılı veya sözlü dili için “*Türkçe*” denilmektedir. Buna göre, meselâ Kıpçak Türkçesi ile metin yazan kişi, Kıpçak Türkçesinden bahsederken “*Türkçe*” terimini kullanmalı, Türkiye Türkçesinden bahsettiğinde ise bunu belirtmelidir. Bu nedenle çalışma alanı olarak günümüz Türkiye Türkçesinin seçildiği bu tezin adı “*Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi*” olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın hazırlanışında ilk olarak konu ile ilgili geçerliliği kabul edilmiş, hâli hazırda başvuru kaynağı olarak kullanılan müstakil dil bilgisi kitapları, makaleler ve tezlerden bilgiler derlenmiştir. Ancak incelenen kaynaklar arasındaki dil bilimi alanına ait çalışmaların tercüme olmasının, konunun anlaşılması ve aktarılması noktasında bazı zorlukları gündeme getirdiği söylenebilir.

Çalışmanın uygulamalı tarafını oluşturan sıfat fiil örnekleri yirminci yüzyıla ait, edebî ve fikrî yönden nitelikli, Türk dilinin inceliklerini yansıtabilecek güçte olmasına dikkat edilerek seçilmiş otuz dört eserden fişlenerek alınmıştır. Bu otuz dört eserden sekiz tanesi roman (*Acımak, Atlıkarınca, Ateşten Gömlek, Aydınlanma Değil, Merhamet!, Deli Kurt, Gençliğim Eyvah, Ruh Adam, Yaban*), dört tanesi hikâye (*Alemdağ'da Var Bir Yılan, Kızıl Elma Neresi?, Kilit, Memleket Hikâyeleri*), on bir tanesi şiir [*Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, Böyle Bir Sevmek, Bütün Şiirleri* (O. Veli KANIK), *Çile, Han Duvarları, Kendi Gök Kubbemiz, Monna Rosa, Otuz Beş Yaş, Rengâhenk, Safahat, Seçme Şiirler* (Ö. ASAF)], on bir tanesi de deneme kitabı (*Bakanlar ve Görenler, Beş*

Şehir, Bu Ülke, Edebiyata Dâir, İnsan Düşüncesinin Boyutları, İnsan İnanan Bir Varlık, Siyasî Hikâyeler, Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Üsküp'ten Kosova'ya, Yatağına Kırgın Irmaklar) niteliğindedir.

Bu metinlerden alınan cümlelerdeki sıfat fiillerin fonksiyonu ve bu fonksiyonu icra eden şekiller ayrı ayrı tespit edilmiş, daha sonra bunlar ortaklık gösterdikleri diğer şekil ve fonksiyonlar ile bir araya getirilerek tasnif edilmiştir. Sıfat fiillerin fonksiyonları tayin edilirken cümle içindeki diğer ek ve kelimelerle ilişkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Ancak alt fonksiyonlara inildikçe netliğin kaybolduğunu ve şahsî bir değerlendirmeye kayma durumunun ortaya çıktığını, dolayısıyla fonksiyonların bakışa göre değişkenlik gösterebileceğini ayrıca belirtmek gerekir.

Tespit edilen fonksiyonların adlandırılmasında kullanılan isimlerin mümkün olduğunca kısa olmasına çalışılmıştır. Bazı sıfat fiiller, bir ana fonksiyonun yanında, bir veya birkaç alt fonksiyona sahip olduğu için, hiyerarşik düzeninin temsili bakımından önce ana, sonra alt fonksiyonlar kaydedilmiştir. Bu fonksiyonları iletmede görev alan sıfat fiil şekilleri son sesleri esas alınarak dizilmiştir.

Ayrıca içinde yer aldıkları ekleşme örneklerinin ses ve şekil yakınlıkları bakımından tahlil edilen bütün sıfat fiilli teşkiller, tamlananlarının anlam veya görev kategorisinde olması, geniş veya geçmiş zaman çekimli fiilinin yakın komşuluğunda bulunması gibi özelliklerine göre çözümlenmiş olarak tasnif edilmiştir. Bu tasnifin ortaya çıkardığı başlıkların altındaki örnekler, alfabetik sırayla, parantez içinde ait oldukları metin ve o metinde geçtiği sayfa numarasının yanında, çalışmada hangi fonksiyonda geçtiğine dâir başlık numarası verilerek kaydedilmiştir.

Ayrıca çalışmada geçen, anlaşılmasında güçlük oluşabilecek olanlarının yanı sıra bazı bilinen dil bilgisi ve dil bilimi terimlerinin de açıklandığı bir sözlük oluşturulmuştur.

1. BÖLÜM: SIFAT FİİL KATEGORİSİ

1.1. Sıfat Fiil Nedir?

Türk dilinin ek sınıflaması içinde ayrı bir kategori oluşturan fiilimsi eklerinin bir mensubu olan sıfat fiil ekleri, birçok dil bilgisi kitabının ilgili kısmında ayrıntıya girilmeden açıklanmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili Türkiye Türkçesi ve Türk dilinin tarihi veya günümüz şiveleri esas alınarak hazırlanmış birçok makale, yüksek lisans ve doktora tezi³ mevcut olmakla birlikte, son yıllarda müstakil bir şekilde fiilimsileri konu eden kitaplar da yayımlanmış⁴ ve bu vesileyle de sıfat fiil konusu daha ayrıntılı işleme fırsatı bulmuştur. Genellikle, sıfat fiillerin (genel olarak fiilimsilerin) Türk dilini diğer dillerden ayıran önemli bir husus olduğunu ifade etmenin, bu eserlerde konunun işlenişinin başlangıç noktasını oluşturduğu söylenebilir.⁵

İlgili birçok yayında konu edildiğini ifade ettiğimiz sıfat fiiller hakkında yapılan açıklamaların, sıfat fiiller için kullanılmış terimler, tanımı, diğer gramer kategorileriyle ilişkisi vb. gibi birçok hususun üzerine bina edildiğini söylemek gerekir. Bu nedenle, sıfat fiiller hakkında yapılan izahları, adı geçen hususlara göre sınıflandırarak kaydetmeyi ve değerlendirmeyi uygun gördük.

1.1.1. Sıfat Fiil İçin Kullanılan Terimler

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki sıfat fiillerin adlandırılması konusunda eğitim-öğretimdeki uygulaması bakımından bazı zorlukların yaşanmasına sebep olabilecek bir terim birliksizliği mevcuttur. Bu gramer kategorisi için farklı araştırmacılar tarafından birbirinden farklı terimler kullanılırken, aynı araştırmacının birden fazla terimi

---

³ Tez kimliği nedeniyle zikredilmesi lâzım gelen, Eraslan'ın çeşitli ilaveler yapılarak 1980'de İstanbul Üniversitesi tarafından basılan *Eski Türkçede İsim-Fiiller* adlı doçentlik tezi konuyla ilgili hazırlanmış geniş çaplı çalışmalardan biridir. Bunun yanında Gökdağ'ın 1993'te Erciyes Üniversitesi'nde hazırladığı *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Fiiller* adlı doktora tezi de konuya ilişkin içerdiği ekleşme örneklerinin hacmi bakımından kayda değerdir. Ayrıca sıfat fiiller, daha sonraki yıllarda Türk dilinin çeşitli şiveleri ile ilişkilendirilerek hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerine de konu olmuştur.

⁴ Bu noktada Bayraktar'ın *Türkçede Fiilimsiler* (2004), Deniz Yılmaz'ın *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* (2009) adlı çalışmaları örnek verilebilir.

⁵ Meselâ "...sıfat-fiil şekli Türk cümlesine büyük sadelik vermekte ve birçok zarf-fiil (Gerundium: ulaç) sistemiyle karşılanmasını sağlamaktadır." (Erdoğan, 2006: 12), "Türk dilinde, basit yapı ve yüklemi çekimli bir cümle iken, öge taşınımı ve dönüşümü sonucunda yeni bir yapıya kavuşan sıfat fiilli cümlecikler (relative clauses) dünya dilleri arasında özgün bir nitelik taşır. Bu nedenle dilbilimciler ve Türk dili araştırmacıları, bu yapıya Türkçe tipi sıfat fiilli yapılar (Turkic type relative clauses) adını vermektedirler..." (Karabulut, 2009: 95) şeklinde yapılan açıklamalar bu duruma örnektir.

kullandığı da görülmektedir. Gramer çalışmalarında sıfat fiil için kullanılan terimler şunlardır⁶: *fer'-i fi'l / sîga-i müştereke / ism-i fā'il / ism-i mef 'ül*⁷, *fiilin sıfatlık siygası*⁸, *sıfat-fiil*⁹, *ortaç*¹⁰, *partisip*¹¹, *isim-fiil*¹², *sıfat-eylem*¹³, *fiilin sıfatsı şekli*¹⁴, *isimsi-sıfatsı şekil*.¹⁵

Yukarıda saydığımız terimler arasında en çok kullanılanın *sıfat fiil* sözü olduğunu, *ortaç* teriminin de onu takip ettiğini söyleyebiliriz. Ancak, bunlar dışında başka bir terim kullanan bazı araştırmacıların, bu tercihlerinin altında yatan sebebi açıkladığına da rastladık.

Meselâ Ergin (1993: 315), bir yandan *partisip* terimini kullanmayı tercih ederken, diğer yandan partisiplerin nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekli ve mana bakımından isim cinsinden kelimeler oldukları; yani bir tarafıyla fiil, bir tarafıyla isim oldukları gerekçesiyle bu unsurlara *isim fiil* de denebileceğini söyler.

Eraslan (1980: 4) ise, *partisip* teriminin Latince *pay alma, katılma, iştirâk etme, hissedar olma* kelimesinden geldiğini, *bir ismin fonksiyonlarına iştirak eden fiil şekli* olarak tarif edildiğini söyleyerek, söz konusu gramer unsurunun ismin fonksiyonlarına katıldığını belirttiği için önemli, ancak yetersiz olduğu; *ortaç* terimine ise yapısındaki yanlışlık ve tam olarak neyi belirttiği belli olmadığı¹⁶ gerekçeleriyle karşı çıkar. *Sıfat fiil*

⁶ Aynı kategori, Türk dilinin şivelerinde ise şu terimlerle karşılaşılır: “Az.: *fe'li sıfât*; Tkm. *ortak işlik*; Gag.: *iştennik*; Özb. *sıfatdôş*; Tat.: *sıfat fiğil*; Bşk. *sıfat qılım*; Kmk. *sıpatişlik*; Krç-Malk.: *etimsıfat*; Nog.: *sıpat glagol*; Kzk.: *esimşe*; Krg.: *atoçtuk*; Alt.: *ereñis*; Hks.: *prıçastiye*; Tuv. *prıçastiye*; Şor. *prıçastiye*.” (Gürsoy Naskali, 1997: 73)

⁷ Sıfat fiilin Osmanlı Türkçesinde kullanılan bu isimleri için bk. Topaloğlu, Ahmet (1989: 91), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul

⁸ Deny (1941: 432)

⁹ Bilgegil (1984: 197), Gökdağ (1993), Banguoğlu (2000: 420), Ediskun (2003: 249), Üstüner (2000), Korkmaz (2007a: 909, 2007b: 189), Özkan- Sevinçli (2008: 68)

¹⁰ Deny (1941: 432), Emre (1945: 46), Ediskun (2003: 243), Kükey (1975: 196), Adalı (1979: 59), Deniz Yılmaz (2009: 82), Gencan (1975: 346), Vardar (2002: 152)

¹¹ Emre (1945: 46), Ergin (1977: 321), Çağatay (1948: 525), Korkmaz (2007a: 909)

¹² Eraslan (1980), Topaloğlu (1989: 91), Karaağaç (2009: 138)

¹³ Gencan (1975: 346), Kükey (1975: 196)

¹⁴ Deniz Yılmaz, bu terimle gelenek halinde anlaşılabilen sıfat fiil ile ilgili muhtevayı karşılar.

¹⁵ Deniz Yılmaz (2009: 66) bu terimi, fiilimsiler içinde dördüncü bir sınıf oluşturmaya mükedirmiş gibi değerlendirdiği *-(y)AcAK*, *-DİK*, *-(y)AsI* morfeplerini temsil eden bir üst kategori adı olarak kullanmaktadır. Ancak bu eserin yazarı, konuyla ilgili daha önce yayımladığı bir yazısında ise aynı kategori için daha kolay söylenebilmesi amacıyla “*sıfatsı-isimsi şekil*” terimini kullanmayı tercih ettiğini ifade etmiştir.

¹⁶ Eraslan, (1980: 4) bu durumu şu cümleyle ifade eder: “Bu terimle, isim-fiillerin isimlerle fiiller arasında orta bir şekil olduğu mu belirtilmek istenmiş, yoksa isim-fiillerin fonksiyonu mu kastedilmiş, belli değildir.”

terimine ise, Türkçedeki isim ve sıfat ayrımının Hint-Avrupa dillerindeki gibi şekle dayalı bir ayrım değil, kullanılış ve fonksiyona dayalı bir ayrım olması ve fiilimsilerin bu şubesinin bir ismin aldığı bütün ekleri almasının onların isim olduğunu gösterdiği gerekçesiyle itiraz ederek *isim fiil* terimini tercih ettiğini açıklamaktadır.

Korkmaz'ın da *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (1999: 129)'nda *ortaç* kelimesinin uydurma olduğu, *isim fiil* kelimesinin de mastarlarla karışıklığa sebep olacağı düşüncesiyle *sıfat fiil* terimini tercih ettiği kaydedilmektedir.

Biz de çalışmamızda kullanımındaki yaygınlık ve anlaşılmasında bir engel bulunmadığı, isim fiillerden niteleme yönleriyle farklılaşan bir özellik arz ettikleri ve dolayısıyla onlarla da karıştırılmaması gerektiği için *sıfat fiil* terimini kullanmayı tercih ettik.

1.1.2. Tarifi

“Sıfat fiil nedir?” sorusunun cevabının başlangıç noktasını, elbette, onun tarifi oluşturacaktır. Bu durumdan hareketle, öncelikle, bu gramer kategorisinin mevcut birçok yayında nasıl tarif edildiğine dair derlenen açıklamaları, ortaklaştıkları hususlara göre kaydetmek gerekir. Yapılan bu açıklamalarda, öne çıkarılan hususlardan bazıları, sıfat fiillerin fiillerin isimleşmiş şekli oldukları, zaman ve hareket kavramı taşımaları, şahıs eki almamaları; ancak özne, nesne, tümleç almaları hatta bunun neticesinde yan cümle kurabilmeleri gibi hususlardır.¹⁷

Öncelikle, ilgili gramer unsurunun tarifinde Hint-Avrupa dilleri ve Türk dilinin yapısının kıyaslanmasının etkili olduğu çalışmalardan söz edilebilir. Meselâ bu durum, Bergamalı Kadri'nin 1530'da yazdığı *Müeyyessiretü'l Ulûm* adlı eserinde sadece terminoloji bakımından kendini hissettirir. Bu eserde sıfat fiillerin (o dönemki adıyla *ism-i fâil...* vb.) sınırları çizilmiş belirli bir tanımı yoktur. Ancak Bergamalı Kadri, “*fülānuḡ söyledügi söz*” ekleşmesinin “*fülānuḡ sözi eyle söz ki fülān anı söyledi idi.*” anlamında ve *söyledügi* kelimesindeki *kāf*'ın; “*yüriyecek ayakkabı, yazacak kalem*”

---

¹⁷ Bu durum, dil bilgisi literatüründe cümlenin yapısı ile ilişkilendirilerek “bi(r)leşik cümle” yorumlarına kaynaklık eder.

misallerindeki *-(y)AcAk*'ın *ism-i mevsul* olduğunu söylemektedir.¹⁸ (Karabacak, 2002: 57)

Burada şunu ifade etmek gerekebilir: Aslında Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l Ulüm'da Arapça kaidelerle Türk dilinin yapısını açıklamaya çalışmakta, dolayısıyla Arapçanın yapısı ile Türkçenin yapısını ister istemez karşılaştırmaktadır. Türkçede Arapçadaki "*fülānuḡ sözi eyle söz...*" ve "*fülān anı söyledi idi*" gibi iki ayrı cümle kurmaya gerek kalmadan "*fülānuḡ söyledügi söz*" ile merâmın anlatılabildiğini ifade etmiş¹⁹ ve bu durumu anlatmakta, doğal olarak, bir Arapça dil bilgisi terimini kullanmıştır.

Bu eserden çok daha sonraları hazırlanan çalışmalardan biri olan *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*'de Adalı (1979: 58-59)'nın fiilimsileri anlatırken "Türkçede eylem tümcelerini, ada, sıfata ya da belirtece dönüştürülebilir. Bu dönüşümleri sağlayan ardıllara eylemsi ardılları denir..." tanımı Müyessiretü'l Ulüm'daki bu açıklamayla irtibatlandırılabilir. Görüldüğü gibi, bir cümlenin ad, sıfat, belirteç haline gelmesi bir "*dönüşüm*"ün sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yani Adalı, "*Adam geldi.*" gibi bir cümlenin sıfat fiil ekiyle "*gelen adam*" haline getirilebilmesini "*dönüşüm*" tabiriyle ifade etmektedir.

Yine bu bağlamda, Çağatay da "Partisipler, mastar gibi tasrif edilen mülkiyet ekleri alan isimler-sıfatlardır." (Çağatay, 1948: 525) şeklinde tanımını yaptığı bu gramer kategorisinin Türk diline nasıl bir ayrıcalık kazandırdığını şu cümlelerle ifade eder: "... Fakat partişpler isim olarak cümle içinde esas cümleyi tali cümleye bağlayan tasviri şekilde türkçe cümlenin indogermen dillerindeki gibi ikiye (esas ve tali cümleye) ayrılmasına mani olan unsurlardır. Bunlar, bazan bütün bir esas cümleyi bir tertip halinde tavsif eden partisip cümlesi, bazan da bu partisip cümlesi esas cümlenin subjektive veya objektive olur." (Çağatay, age.: 525) Bu açıklama konu hakkındaki çelişkiyi yansıtması bakımından son derece dikkat çekicidir. Çünkü Çağatay bir yandan Türkçenin sıfat fiilli yapı özelliğinin, dilimizi Hint-Avrupa dillerindeki esas ve yardımcı/ bağımlı cümle gibi kavramlardan azâd ettiğini söylerken, diğer yandan sıfat

¹⁸ Metnin transkripsiyonu ve sözlüğü konusunda Karabacak'ın 2002'de yayımlanan çalışmasından istifade edilmiştir.

¹⁹ Bu açıdan şu açıklamayı kaydetmek yerinde olabilir: "... İsmi mevsuller Arapça cümle yazımında tasarruf sağlayan isimlerdir. İki ayrı cümleyi birleştirerek tek cümle yaparlar." (<http://arapcadarsi.blogcu.com>, 2011) Ayrıca *-DIK*, *-(y)AcAK*, *-(y)An* gibi morfemler de *ism-i mevsul* olarak değerlendirilmektedir.

fiil cümlesinin esas cümlelerin özne veya nesnesi olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Hâlbuki Çağatay, “*esas cümle*” ifadesini kullanmakla karşıtlık ilkesine göre “*yardımcı/bağımlı cümle*”nin varlığını da akla getirmekte, sıfat fiillerin bu yapıya ihtiyacı kaldırdığını ifade etmeye çalışırken böyle bir yapının varlığını da zaten kabul etmiş durumda olduğunu göstermektedir. Nitekim sarf ettiği “...bazan da bu partisip cümlesi esas cümlelerin subjektive veya objektive olur.” cümlesi buna delil gösterilebilir.²¹ Bu noktada, sıfat fiiller (dolayısıyla fiilimsiler) sayesinde cümlelerin ayrılmadığını; aksine birleştirildiğini, yani “*birleşik cümle*” yapıldığını mı düşünmek gerekir, sorusunu sordurmaktadır.

Buraya kadar kaydedildiğini söylediğimiz bilgiler bir kıyaslamamızın neticesiydi. Şimdi ise Hint-Avrupa gramerciliğinin Türk dilinin yapısına bakış tarzını en açık şekliyle gördüğümüz ve Türkiye Türkologlarının çalışmalarında da etkili olmuş Deny'nin *Türk Dili Grameri* adlı eserinde konuya ilişkin yaptığı açıklamadan söz edeceğiz. Deny (1941: 432) sıfat fiilleri, “*fiilin sıfatlık şekilleri*” olarak değerlendirmekte ve onları “*asıl ortaç*”, “*ortaç (participe)*”, “*ortacımsı (pro-partisip)*” şeklinde sınıflandırmaktadır. Fiilimsilerle ilgili yayımlanmış en son çalışma olan *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* adlı eserde de bu bakış açısının mevcut olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışma, iyelik eki almış, telaffuz edilen bir tamlananı olan sıfat fiilli yapıları “*ortacımsı*” adıyla, sıfat fiillerin içine ayrı bir sınıf halinde dâhil eden Deny'den; Guzev'den hareketle, “*isimsi-sıfatı şekil*” olarak fiilimsiler içinde dördüncü bir sınıf olarak kaydetmesiyle ayrılır. Şimdilik, sıfat fiillerin ayrı bir sınıf temsil edebilir gözüyle değerlendirilen bu örnekleri hakkında ayrıntılı bilgiyi tezin ilgili yerinde vereceğimizi söylemekle yetinerek adı geçen yayında sıfat fiiller için yapılan “...ortaç, fiil gövdesince iletilen eylemi geçici olarak nitelik imgesinde temsil eden fiil ad şeklidir. Diğer bir deyişle ortaç, içeriği eylem olan nitelik anlamına sahip fiil şeklidir.” (Deniz Yılmaz, 2009: 82) tanımında bu kategori için önemli kavramlardan birine, isimleşmeye vurgu yapıldığını belirtmek

---

²⁰ Deniz Yılmaz da bu konuda birbirini yanlışlayan ifadeler kullanmaktadır: “...Bu şekiller sayesinde Türk dilleri büyük ölçüde tamlama (ilgi) ile ulama bağlarına ve Hint-Avrupa tipi yan tümcelere gereksinim duymaz...” (Deniz Yılmaz, 2009) derken, aynı eserde s. 39'da ise, “Türk dillerinin de Hint-Avrupa dillerine oranla az olmakla birlikte, kendi yan tümceleri vardır. Türk tipi yan tümcelerin ana koşullarından biri, belirteç anlamlı bitimli şekillerdir.” açıklamasını yapar ve “-Dİ -mEDİ, -mİŞ -mEmİŞ (idi)...” gibi morfolojileri bu şekillere örnek gösterir.

²¹ Çağatay'ın bahsettiği sıfat fiil cümlesinin esas cümlelerin özne ve nesnesi olma durumu, daha sonra Ediskun'un tanım /tarifinde de kendini gösterecektir.

gerekir. Ancak tanımdaki ifadeye dikkatli bakıldığında, dendiği gibi, sıfat fiil söz konusuken fiilin geçici olarak nitelik imgesinde temsil edilmesi gerçekleşiyorsa, o hâlde, diğer fiilimsilerle karşıtlığı bakımından isim fiil varken geçici olarak isim imgesinde temsil edilme, zarf fiil varken geçici olarak zarf (!) imgesinde temsil edilme gibi bir düşünce algılanıyor. Buna göre, sıfatın geçiciliği ya da kalıcılığından mı söz etmek gerekir? Eğer öyleyse, “*çalışkan adam, çalar saat*” vb. gibi tamlamalardaki sıfat fiillerin temsil ettikleri niteliğin de geçiciliği düşünülebilir mi?²² Burada söz konusu olan geçicilik ya da kalıcılık niteliğinin kendisi ile ilgili değil, fiilin isimleşme durumuyla ilgili olmalıdır.

Ayrıca Deniz Yılmaz’ın, eserinde fiilimsilerle ilgili açıklama yaptığı kısımda, fiilimsiler bakımından Türk dili ve Hint Avrupa dilini karşılaştırırken Çağatay’inkine benzer bir yaklaşım sergilediği dikkat çekmektedir.

Sıfat fiillerin zaman kavramı ihtivâ ettiği fikrinin de sıkça bahis konusu edildiğini söyleyebiliriz. Meselâ Emre, *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde “Fiilden türeme isimlerden, cümle içinde, eylemin zamanını belirtecek fiillere daha ziyade yaklaşanlar vardır: bunlar fiiller (verbaux) ve ortaçlar adını alırlar. Ortaçlar fiillerin çatı (voix) denilen anlam deyrisini de gösterirler.” (Emre, 1945: 46) açıklamasını yapmaktadır. Bu ifadede zaman bakımından sıfat fiilin çekimli fiille karşılaştırıldığı sezilmektedir. İlgili unsurun zaman içerdiği, hareket kavramının ilavesiyle Ergin tarafından da “Partisip zaman ve hareket mefhumunu muhafaza eden, fakat isim gibi kullanılan, isim gibi çekilen fiil şeklindedir.” (Ergin, 1977: 321) açıklamasıyla dile getirilmiştir.

Ergin’in görüşünü, sıfat fiilleri *isim fiiller* olarak adlandıran Eraslan devam ettirir ve Ergin’in tarifinde belirtilmediğini ifade ettiği isim fiillerin bir şahsa bağlanmalarının gerekmediği hususunu da ekler. Ayrıca, Vardar’ın da buna benzer bir yaklaşım sergilediği görülür. (Eraslan, 1980: 5; Vardar, 2002: 152)

---

²² Bu noktada Korkmaz’ın “... *becerikli çocuk*’taki *becerikli* sıfatı, çocuğun kalıcı bir vasfını bildirdiği halde, *gelecek yolcu*’daki *gelecek* sıfat fiili, yolcu adına hareket ve zaman kavramı taşıyan geçici bir vasıf vermektedir.” (Korkmaz, 2007: 910) açıklamasıyla sıfat fiilleri kalıcı sıfat olarak nitelendirdiği unsurlardan ayırdığı, varlığın kalıcı niteliğinden bahsedildiği taktirde (*becerikli*’de olduğu gibi) yapım ekinden söz edilmesi gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Ancak bizce sıfat fiilin oluşumunda fiilin anlamının değişmemesi bu tarz yorumların yapılmasına engel olacak güçte bir husustur. Bir varlığın geçici ya da kalıcı olan niteliği bir morfemin sıfat fiil veya yapım eki olmasında ölçü kabul edilecek bir durum arz etmez.

Bununla birlikte, Eraslan gibi, sıfat fiilleri *isim fiil* olarak adlandıran Topaloğlu da “Zaman ve hareket kavramı taşıyarak nesnelere karşılıyan, anlam bakımından isim soyundan olan fiilimsi. Daha çok sıfat olarak kullanılır...” (Topaloğlu, 1989: 91) şeklindeki açıklamasıyla işin anlam boyutunu da ele almakla birlikte, Ergin ile aynı çizgide yer alır. Ancak burada sıfat fiillerin anlam bakımından isim soyundan olduğunun söylenmesi şöyle bir soruyu akla getirebilir: Sıfat fiilde son tahlilde varlığından bahsedilen anlam isim mi, yoksa fiil anlamı mı mıdır? İsim varlığı, fiilin girdiği kalıbın adı söz konusu olduğunda devreye girmez mi?

Zaman hususunda yukarıda saydığımız isimlerle ortak tavır sergileyen Banguoğlu ise, sıfat fiili şu şekilde tanımlamaktadır: “Sıfatfiil fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir (*geçmiş günler oturan adam satılacak eşya*).” (Banguoğlu 2000: 422)

Sıfat fiillerin zaman içermesi hususunda sarf edilen bu sözlerden şeklen ortaklık gösteren bazı morfemlere [-mİş, -(y)AcAK gibi] bitimlilik sahibi unsurda ekli ise zaman eki rolü biçilmekte, fiil çekimi dışında telaffuz edilen bir tamlananı nitelediklerinde de bu zaman aktarma işlevini kaybetmedikleri ve aynı zamanda sıfat fiil görevli oldukları düşünülmektedir.²³ O hâlde bu açıklamalara göre, diğer fiilimsilerin (isim fiil ve zarf fiil) de zaman kavramı içerdiği göz ardı mı edilmeli? Bunun böyle olduğunu düşünmek, her şeyden önce fiilin yapısına terstir. Çünkü işin içinde hareket vardır.

Zaman içermeleri hususu dışında, sıfat fiillerin cümle öğeleriyle ilişkisi de gündeme getirilmiştir. Meselâ Hatiboğlu (1972: 73) sıfat fiillerin “tümleç alabilen eylemsiler” olduğunu söylerken, Gencan (1975: 346) buna özne, nesne alabilmelerini de ekler ve fiil yönlerinin buradan geldiğini, sıfat yönlerinin ise varlıkları nitelemeleri ya da belirtmeleri ile ilgili olduğunu kaydeder.²⁴ Gencan, sıfat fiil konusunun sonunda yazdığı

---

²³ Bu durumla ilişkili olarak zaman eklerinin sıfat fiillerden çıktığı görüşü hatırlanabilir. Meselâ Banguoğlu: “...Fiilsel karakterleri sebebiyle yatık fiiller dilimizde zamana veya tarza bağlı fiil çekimi kiplerine temel olmak vasfına da sahiptirler. Özellikle bunlardan sıfatfiiller zaman kipleri yaratmışlardır. Bunlara fiil kişi ekleri getirmekle başlıca bildirme kiplerini kurmuş oluruz.” (Banguoğlu, 2000: 420) der. Sıfat fiillerin bu bağlamda değerlendirilmesine Özkan ve Sevinçli’nin yaptığı tanım şu tanım da örnek olabilir: “Sıfat-fiillere, fiil kiplerinin (*yazar, dolmuş, yiyecek vb.*) sıfat [*yiyecek (yemek), susamış (toprak), ölmüş (adam), birikmiş (para) vb.*] olarak kullanılışı denilebilir.” (Özkan- Sevinçli, 2008: 68-69)

²⁴ Gencan’ın sıfat fiil tanımı şu şekildedir: “Varlıkları niteledikleri ya da belirttikleri için sıfat; özne, nesne, tümleç olarak yan önerme kurdukları için de eylem gibi sayılan sözcüklere sıfat-eylem denir. Hem sıfat hem eylem olan bu sözcüklere *ortaç* da denir. Ortaçlar, türlü eklerle eylem tabanlarından

notta ise ortaç ekleriyle türedikleri hâlde özne, nesne, tümleç olarak bir önerme kurmayan, yani eylem anlamından sıyrılarak tam ad ve sıfat gibi kullanılan sözcüklerin ortaç sayılmadığını ifade eder.²⁵ Ona göre, “*Bu yazı okunacak.*” cümlesindeki “*okunacak*” eylemdir ve tümce kurduğu için gelecek zaman kipidir. “*Okunacak yazı*”da ise “*okunacak*” sıfattır. Ancak yazar, “*Bu işi yapacak kimse kendini gösterecek.*” örneğindeki “*yapacak*” hakkında “yan önerme kurduğu için hem sıfat, hem eylemdir, yani ortaçtır.” (Gencan, 1975: 215) demektedir.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Gencan, bu konuda Çağatay’a benzer bir tutum benimsemiş olmakla birlikte, Çağatay’ın sıfat fiillerle ilgili sözünü ettiği özne ve nesne unsurlarına *tümleç*i de ilave etmiştir. Çağatay, *tali cümle* ve *esas cümle* kavramlarını kullanırken, Gencan’da bunların yerini *yan önerme* terimi almıştır. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere, Gencan, sıfat terimini ortaçtan; özne, nesne, tümleç alıp yan önerme kuramaması ve eylem anlamından tam olarak sıyrılmasıyla ayırmaktadır. Öncelikle, “*okunacak yazı*” örneğinde, söylendiği gibi “*okunacak*” tamlayanının fiil anlamından sıyrılması söz konusu mudur? Ayrıca yan önermeden kasıt nedir? “*Okunacak yazı*” ile “*Bu işi yapacak kimse kendini gösterecek.*” arasında sıfatlandırma fonksiyonlu tamlamanın yardımcı unsurunun zenginliğinden başka ne fark vardır? Sonuçta bu tür bir tamlamada yardımcı unsurun esas görevi olan niteleme her iki örnekte de gerçekleşmektedir. İlkinde “*yazı*”yı niteleyen “*okunacak*”, ikincisinde “*kimse*”yi niteleyen “*bu işi yapacak*” kelimeleridir. O hâlde, aralarında yardımcı unsur-asıl unsur ilişkisi bakımından bir fark yoksa nasıl oluyor da ikincisi yan önerme kurmaya muktedir oluyor?

Gencan ile birebir aynı görüşte olduğu görülen bir diğer isim Ediskun’dur. Sıfat fiiller konusunda Ediskun (2003: 249)’un açıklaması şu şekildedir: “Sıfat-fiiller, bir yandan bir ismi niteledikleri için sıfat, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir... *Okula giden çocuk* sözünde *giden*, *okula* tümlecini aldığı için fiildir; ayrıca *giden* kelimesi çocuk öznesini aldığı için fiildir...” Bu değerlendirmeye şu

---

türemişlerdir.” (1975: 346) Gencan, ayrıca, yine aynı eserde “Ortaç, öznesini niteleyen eylemdir.” (Gencan, age.: 349) ifadesini kullanarak ortaçları *ikinci tür bileşik sıfat* olarak da nitelendirmektedir.

²⁵ Gencan’ın bu açıklaması ve verdiği örnekler daha sonra sıfat fiil eklerinin ek sınıflamasındaki konumu hususunda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

noktada itiraz edilebilir: Sıfat fiiller bir yanıyla özne, nesne ve tümleç aldıkları için fiil ise, “*giden çocuk*” yapısını düşünürsek, yazarın ifadesine göre, tümleç almamış olacak ve hatta “*giden*” (<*giden*+Ø) olsa özne de almamış olacak. Öyleyse, bu durumda “*giden*” kelimesinin, telaffuz edilmeyen bir Ø tamlananın varlığını bilmemize rağmen, sıfat fiil olmadığını mı düşünmemiz gerekecek?

Aslında bu ve bunun gibi ekleşme örneklerinin özne, nesne, tümleç alması ve dolayısıyla yan önerme kurmaya muktedir görülmesinin altında yatan sebebin, yüklem olarak değerlendirilmeleri olduğu söylenebilir. Nitekim bu bakış Bilgegil’in sıfat fiil tanımında dillendirilmektedir: “Eylem kavramı taşıdıkları hâlde, çekilme kabiliyetinden mahrum olan, yan cümleciklerde yüklem görevi alabilen niteleyici kelimelere «sıfat fiil» denir.” (Bilgegil, 1984: 197)²⁶ Burada Bilgegil’in bir yandan sıfat fiillerin, çekilme kabiliyetinden mahrum olduğunu söylerken öte yandan yan cümleciklerde yüklem olduklarını ifade etmesi çelişkili görünmektedir. Fiil çekimi özelliği göstermeyen bir yüklemden söz edilebilir mi? Zamanda ve mekânda işaretlenmiş olması, bitimliliği, asıl unsurluğu bir kenara bırakılırsa; bir yüklem bir varlığı niteleme işlevinin olması, en basiti bitimliliği ortadan kaldırması bakımından mümkün olabilir mi? O hâlde, yüklemde bitimliliğin gerekliliği yok mu sayılmalıdır?

Sıfat fiiller konusunda en sade tanımları ise, onların niteleme işlevini vurgulamak suretiyle, Hengirmen (1999: 288) “Eylemin sıfat olarak kullanılan biçimi.”²⁷ ve Korkmaz (2007a: 909), “sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri”²⁸ ifadeleriyle yapar.

Karaağaç, diğerlerinden farklı olarak sıfat fiilleri kelime esaslı, kullanım özellikleri bakımından değil de görevleri bakımından ele almaktadır: “İsim-fiil eklerinin asıl

---

²⁶ Bilgegil, ayrıca, sıfat fiillerin etken çatılı bir kök veya gövde üzerine kurulmuşsa öznelerini; edilgen çatılı bir kök veya gövde üzerine kurulmuşsa nesnelere nitelediklerini ve bu yüzden bunları “ortaç öznesini niteleyen fiilimsidir.” diye tanımlayan kitapların hatalı olduğunu söyler. Sıfat fiiller için “Ortaç öznesini niteleyen eylemsidir.” (Kükey, 1975: 196) tanımını benimsediğini ifade etmekle birlikte Kükey’in de Bilgegil gibi düşündüğü görülmektedir: “...Ancak ayrıntılı olarak dil örneklerine eğilirsek, etken çatılı ortaçların gerçek öznesini, edilgen çatılı ortaçların da sözde öznelerini nitelediğini görürüz...” (Kükey, 1975: 198)

²⁷ Hengirmen, sıfat fiillerin bağlı oldukları zamana göre “a) Geniş Zaman Ortaçları: *-ar, (-er, ir, -ir, -ur, -ür) ..., -an (-en) ..., -ıcı (-ici, -ucu, -ücü) ...* b) Gelecek Zaman Ortaçları: *-acak (-ecek) ...* c) Geçmiş Zaman Ortaçları *-dik (-dik, -duk, -dük) ..., -muş (-miş, -muş, -müş)*” (Hengirmen, 1999: 288-291) sınıflarına ayrıldığını belirtir.

²⁸ Korkmaz, sıfat fiilleri *Grammer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde ise “Sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiilin zamana bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şekli” (Korkmaz, 2007b: 189) olarak açıklamaktadır.

işlevleri geçici eylem adları yapmaktır. İsim muamelesi yapılmadığı sürece, bu ekler, kişi belirtileri de alarak yüklemi, yani cümleyi oluştururlar. Diğer taraftan, gerektiğinde yapım eki gibi kalıcı isimler de yapabilmektedirler...” (Karaağaç, 2009: 138)

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız izahlarda, sıfat fiillerin Hint-Avrupa dilleri ile kıyaslanarak onların varlığı sayesinde, Türk dilinin daha pratik kullanım sahası elde ettiği ve bu sonucun neredeyse Türk dilinde bi(r)leşik cümle sınıfının tespitine kadar götürüldüğü fark edilmektedir. Aslında bu, bir bakıma, ayrı ayrı cümleler kurmuyoruz; birleştiriyoruz, bi(r)leşik cümleler vücuda getiriyoruz, anlamına gelebilir.²⁹

Bunun dışında, sıfat fiillerin zaman kavramı taşıdığına araştırmacıların büyük bir kısmı tarafından dillendirildiğini; ancak bahsedilen bu zaman kavramının nasıl bir zaman olduğu ve fiil çekimi (= yüklem)nde zamanda bitimliliği gerçekleştiren zaman ekleri ile nasıl bir ilgi ya da ilişkisinin olduğu/olmadığının sorgulanmadığını görüyoruz.

Ayrıca, sıfat fiillerin cümle öğeleriyle de ilişkisinin kurulduğu, hatta terimde geçen fiilliklerinin bu cümle öğelerini (özne, nesne, tümleç) alabilmeleriyle ilgili olduğunun düşünüldüğü görülmektedir; ancak bu fiilimsi sınıfının fiilliği, fiilin, sıfat fiil olmasının sonucunda da devam eden anlamı dolayısıyla.

Yapılan izahların sorgulanması gereken bir diğer tarafı da sıfat fiillerin “*fillerden türemiş*” olduğu söylemidir. Buradaki “*türemek*” ifadesi ile ne kast edilmektedir? Bu ifade ile dil bilgisi terminolojisine göre yapım ekleri akla gelebilir. Öyleyse, sıfat fiil olan kelimelerin aldıkları eklerin yapım eki olduğu söylenebilir mi? Ancak yapım ekleri, eklendikleri kelimenin hem anlamca hem de şekilce farklı, yeni bir kelime olmasını sağlayan eklerdir. Hâlbuki sıfat fiil ekleri ile fiilin şekli değişmekte (şekilce isim kalıbına geçmekte), ancak anlamı hâlen korunmaktadır. Yani, kelime sıfat fiil olmakla anlamca yeni bir kelime hâline gelmemektedir.³⁰ O hâlde, buradaki *türemek* ile tam olarak neyin kastedildiğinin anlaşılmadığını; eğer kastedilen yapım eki ise, bunun dil bilgisi açısından sıkıntılı sonuçlar doğurabileceğini ifade edebiliriz.

²⁹ Sıfat fiillerin cümle yapısı ile ilişkilendirilmesi konusu ileride ele alınacaktır.

³⁰ Fiilin sıfat fiil ekleri alarak türediğini söylemek, meselâ *gel-en adam*daki *gelen* ile *as-* fiilinin yapım eki almış şekli *as-kı* kelimesini ekleşme bilgisi bakımından aynı morfofonetik yapı düzleminde kabul etmek anlamına gelebilir. Ancak görüldüğü üzere *gelen adam* ifadesinde *gel-* fiilinin anlamı korunmuş, fiil *adam* kelimesini *gel-* özelliğiyle, anlamıyla nitelemiştir. Hâlbuki *askı* kelimesinde *as-* fiilinin “bir şeyi aşağıya sarkacak bir biçimde bir yere iliştip **sarkıtmak**” olan anlamı, fiil *-kı* ekini aldığı anda oluşan *askı* kelimesiyle “üzerine herhangi bir şey asmaya yarayan **nesne**” anlamına dönüşmüştür.

Bunların dışında sıfat fiillerin kısa, anlaşılır ve karışıklığa yol açmayacak bir şekilde, en önemli özellikleri olan niteleme işlevinden çok az araştırmacının bahsetmesi de dikkati çeken bir ayrıntıdır.³¹

Yapılan sıfat fiil izahlarının ortaya çıkardığı sonuçtan, sıfat fiillerin, diğer fiilimsi türleriyle karşıtlık ilişkisi içinde değerlendirilmediği ve söylenenlerin daha çok kafa karışıklığına neden olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Turan'ın (2007: 1839) fiilimsiler hakkında yaptığı izahtan istifade ederek sıfat fiillerin, fiilleri manaca muhafaza edip şekilce isim kalıbına aktararak cümlede gerek cümle ögesi kimliğiyle gerekse tamlamalarda sıfat (niteleme görevli isim) unsuru olarak kullanılmasını sağlayan ekler olduğunu söyleyebiliriz.³²

1.1.3. Ek Sınıflamasındaki Yeri

Sıfat fiil eklerinin ek sınıflamasındaki yeri, mahiyetlerinin tam olarak belirlenebilmesinde önemli bir ayrıntı konumundadır. Sıfat fiil eklerinin Türkçenin ekleşme sisteminde neyi temsil ettiğini anlayabilmek, öncelikle, genel ek sınıflamalarının sorgulanmasını gerektirmektedir. Dil bilgisi alanına ait çalışmalar bu yönden incelendiğinde Türk dilinin ek sınıflaması bakımından *yapım ekleri* ve *çekim ekleri* olmak üzere iki üst ek sınıfına sahip olduğunun, bir nevi genel geçer bir anlayış ve uygulama hâline getirilmiş olduğu görülür. Buna göre, Türkçenin ekleri *yapım* ve *çekim* olmak üzere iki ana eksen etrafında değerlendirilmekte, dolayısıyla bütün ekler bu iki ana eksenin ekleşme düzeninde temsilini üstlendiği *yapım ekleri* ve *çekim ekleri* kategorilerinden birine dâhil edilmektedir.

Sıfat fiil ekleri de bu doğrultuda, çoğunlukla, *yapım/türetme/ üretim* kategorisinde ele alınarak yapım ekleri sınıfında değerlendirilir. Bu değerlendirmelere göre, yapım ekleri (→fiilden isim yapım ekleri) bazen fiilden isim yaparken, bazen sıfat da yaparlar.³³

---

³¹ Küçük ama önemli bir ayrıntı olduğunu düşündüğümüz bir diğer husus da şudur: Sıfat fiil hakkında yapılan açıklamalardan, bu kategorinin üst fonksiyonda fiilimsilere bağlı yani, onun bir üyesi olduğu anlaşılamamaktadır; çünkü adı geçen kaynaklarda sıfat fiiller bağımsız bir kategori imiş gibi ele alınmıştır. Açıklamalarında bu kategorinin fiilimsilerin bir şubesi olduğuna dikkat çeken sadece Hatiboğlu, Topaloğlu ve Vardar olmuştur.

³² Bk. Turan, Zikri (2007); "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?", IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000, TDK Yay.: 856/II, Ankara

³³ Meselâ, bu duruma örnek olarak Gencan, "-ici Ekiyle Türemiş Sıfatlar, Adlar" başlığı altında "*kesici alet, besleyici gıda...*" (Gencan, 1975: 197-198) gibi teşkilleri gösterir.

Bunlardan sıfat türetenleri sıfat fiil ekleri olabilmekte, kaldı ki sıfat fiil ekleri bazı durumlarda kalıcı isimler³⁴ de yapabilmektedir. Sözü edilen bu özelliklerinden dolayı sıfat fiiller, yapım eki sayılmış; ancak yapım eki kabul edilmekle birlikte *fiil işletme eki* yani *çekim eki* olarak da değerlendirilebilecekleri ifade edilmiştir. Dolayısıyla, sıfat fiil ekleri, Türkçenin ek sisteminde yeri tayin edilememiş bir dil bilgisi kategorisi durumundadır. Bu ekleri, tartışmasız yapım eki olarak değerlendirenler, bunların yapım eklerinden farklı olan birtakım özelliklere de sahip olduğunu düşünerek bir açıklama yapma gereği hissetmiş olsalar bile ifade ettikleri, sonuç olarak diğerlerinden farklı olmamıştır.

Günümüze kadar yapılmış çalışmalarda sıfat fiil eklerinin ne tür bir ek olduğu hususunda ifade edilen görüşlerin şu şekilde sınıflandırılması mümkündür:

1. Yapım eki oldukları³⁵
2. Yapım eki oldukları, ancak çekim eki de sayılabilecekleri³⁶
3. Çekim eki oldukları³⁷
4. Yapım ekleri ve çekim ekleri dışında, onlar gibi ayrı ve muadil bir ek kategorisi olan fiilimsi eklerine bağlı bir alt fonksiyon oldukları³⁸

Sıfat fiil eklerini yapım eki kabul edenlerden birinin Emre olduğu söylenebilir. Emre (1945: 184-200), sıfat fiil eklerinin ne tür bir ek olduğu konusunu tartışmaz, bu ekler hakkında müstakil bir görüş bildirmez. Ancak kendisinin bu eklerin ne tür bir ek olduğu konusundaki fikri, yapım eklerini açıklarken ifade ettiklerinden anlaşılmaktadır. Yazar “Fiilden Türeme Kelimeler” başlığı altında fiilden “-en yapılı³⁹”, “-in yapılı⁴⁰” isim veya ortaç türediğini söylemekle birlikte, “*geliş, gidiş; yazdığımız kitap*” gibi ekleşme

---

³⁴Neredeyse bütün dil bilgisi çalışmalarında *yakacak, yemiş vb.* gibi örnekler bu bağlamda değerlendirilmektedir.

³⁵ Emre (1945: 184), Gencan (1975: 193-213), Ediskun (2003: 250)

³⁶ Ergin (1977: 199), Adalı (1979: 60), Eraslan (1980: 6), Banguoğlu (2000: 224), Gökdağ (1993: 63)

³⁷ Kara (2009: 573), Deniz Yılmaz (2009: 50)

³⁸ Turan (2007: 1839)

³⁹ “*gelen, giden...; sapan, kıran (salgın, öldürücü hastalık), taban, düzen (tertip, nizam, hilye)... yılan, çıyan, ingan/ingen ‘dişi deve’, kaban ‘erkek domuz’...*” (Emre, 1945: 184) Emre, bu örneklerin unutulmuş eski fiillerden türetilmiş olabileceği ihtimalinden söz etmektedir. Ayrıca, Gencan da bu gibi örneklerde kalıplaşmış bir *-en* sesinin varlığının görüldüğünü söylemektedir.

⁴⁰ [*tolun (ay)..., bulun ‘hap esiri’, sağın (sağılan koyun), uzun, utun ‘utanılacak işler gören’...*] (Emre, 1945: 184)

örneklerindeki *-(y)Iş* ve *-DIK* eklerini; *-mA*⁴¹ 'yı; *-GIn*⁴² 'ı yapım ekleri arasında kaydetmektedir.

Sıfat fiil eklerini, yapım ekleri arasında zikreden bir diğer isim de Gencan'dır. Gencan, *Türetme* kategorisi doğrultusunda sıraladığı “Ad, Sıfat Türeten Ekler I; Ad ve Sıfat Türeten Ekler II; Ad, Belirteç ve Sıfat Türeten Ekler III” sınıflarından “Ad ve Sıfat Türeten Ekler II” başlığı altında fiile eklenen *-mA*, *-mAk*, *-(y)Iş*, *-(y)IcI*, *-mIş*, *-(y)AcAK...*” gibi ekleri kaydetmektedir. Meselâ “-me Ekiyle Türemiş Adlar, Sıfatlar” bahsinde bu ekin; “*kazma, uçurtma, basma, dolma...*” gibi örneklerde *somut ad*; “*görme, işitme, koklama, tatma, dokunma, anlatma, gösterme, dinleme...*” gibi örneklerde *kılış, oluş anlamlı soyut ad*; “*yazma kitap, kabartma harita, dolma kalem, asma köprü...*” gibi örneklerde *niteleme sıfatı*, *-le* ekiyle türemiş eylem tabanlarına eklenince de sıfat ya da belirteç yaptığını ifade etmektedir. (Gencan 1975: 193-194) Görüldüğü gibi, Gencan da yapım eklerinin fiilden ad veya sıfat türetmesi hususunda Emre ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Ediskun da fiil kök veya gövdelerine çeşitli yapım ekleri eklenerek sıfat fiillerin oluşturulduğunu ifade etmekle sıfat fiil eklerinin yapım eki olduğunu düşündüğünü göstermiştir. Bu hususta kendisinin kaydettiği örneklerden bazıları şunlardır: “-en yapılı sıfat fiiller: *gelen mektup, uçan kuşlar,...*; -r yapılı sıfat fiiller:...” Ancak Ediskun, bu açıklamalarında birtakım ayrıntılardan da söz eder: “Dilimizde -en yapılı ortaçların bir bölümü isimleşmiştir; onları ortaç olarak benimseyemeyiz: *Düzen (matematikte), çarpan, tamlayan, tamlanan, belirten... vb.*” (Ediskun, 2003: 250) Yazar, verdiği bu örneklerdeki yapıların ortaç olarak kabul edilmemesi gerektiğini söylerken oradaki *-en* morfeplerinin ne eki sayılması gerektiği konusunda ise fikir beyân etmez. Bununla birlikte, *-en* morfemi için belirttiği bu ayrıntıyı, aynı konumdaki diğer morfepler için de söz konusu eder.

Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı eserinin “Sıfat-fiiler” bahsinde sıfat fiillerin ne tür ekler oldukları hususunda ayrıca bir yorum yapmazken “Fiilden Ad Türeten Ekler”

⁴¹ “*doğma [anadan doğma kör], doğma büyüme [İstanbul], kalma [babadan kalma]...türeme [fiilden türeme isimler]...süzme [bal],yarma şeftali... seçme [meyva], ısmarlama [elbise]”* (Emre, 1945: 188-189)

⁴² “*azgın çocuk, olgun armut, düşkün insan, taşkın dere, coşkun gönül; dargın, baygın, düzgün, girgin, üzgün*” (Emre, 1945: 184)

başlığı altında şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "... Bu gruba giren eklerin bir kısmı aslında fiillerin soyut oluş ve kılış adları durumundadır. Söz gelişi *-mAk*, *-mA*, *-(y)Iş* ekleri her fiile getirilebilir ve yüzlerce hareket adı oluşturulabilir. Elbette bunlar içinde kalıplaşma yoluyla herhangi bir nesnenin somut adı olanlar da vardır." (Korkmaz, 2007a: 67) Yazar, fiilden ad türeten bu yapım eklerine *-(y)AcAK*'ı "*alacak mal, duracak yer, gelecek yolcu...* örnekleriyle dâhil eder ve bu yapıların, sıfat tamlamalarındaki adların düşmesi sonucu sıfatların kendi başına kalıcı ad oluşturmak suretiyle kalıplaşmış birer ad hâline geldiğini ifade ettiği örnekleri de kaydeder: "*açacak 'şişe açacağı'; ...gelecek 'istikbâl'...*" (Korkmaz, age.: 68-69) Ayrıca bu eklere *-(y)An* [*"alan, alışan, bilen, biçen...; ağaçkakan, boğazkesen, çağlayan, çapan"* (Korkmaz, age.: 78)], *-(y)AsI⁴³*, *-DIK⁴⁴* morfemlerini de ilave etmektedir. Korkmaz, eserinin "Yapı Bakımından Sıfatlar" kısmında ise "Addan Sıfat Türeten Ekler" in yanı sıra "Fiilden Sıfat Türeten Ekler" başlığı altında "Fiilden Kalıcı Sıfat Türeten Ekler" ve "Fiilden Geçici Sıfat Türeten Ekler" adı ile iki alt sınıf göstererek sıfat fiil eklerini sıralamaktadır.

Bayraktar (2004: 111) ise, sıfat fiil eklerinin ne tür bir ek olduğu konusunu tartışmaz, ancak sıfat fiillerin fiilden türemiş olduklarını ifade eder ve ayrı bir başlıkla sıfat fiil eklerinin "İsim Yapma Görevi" izahını yapar.

İkinci grupta yer aldığı söylenebilecek araştırmacılardan biri olan Ergin ise, yapım eklerine bağlı "Fiilden İsim Yapma Ekleri" başlığı altında *-mAk*, *-mA*, *-(y)Iş* gibi morfemleri örnekleriyle kaydederken "Partisip Ekleri" adıyla bir ara başlık açar. Bu kısımda fiil işletme eklerinden biri olan partisip eklerinin, çekim eki ile yapım eki arasında bir yer işgal ettiğini hatırlatarak esas itibarıyla geçici isim yaptığını belirtir. Fakat bu geçici isimlerden bazılarının klişeleşip kalıcı isim hâline geçerek partisip eklerinin fiilden isim yapma eki durumuna girdiğini ve bundan dolayı bu eklerin bir çeşit fiilden isim yapma eki karakterinde olduğu için, onları fiilden isim yapma eklerine ilave ettiğini söyler ve örnek verir. Meselâ "*-an*, *-en*: *başla-y-an*, *gül-en* gibi geçici isimlerle *düz-en*, *kır-an* gibi kalıcı isimlerde bu ek vardır." (Ergin, 1977: 199)

⁴³ [*"çatlayası (adam), boyu devrilesi (çocuk)...; giysi<giyesi 'giyecek', yiyesi 'yiyecek', veresi, veresiye"*] (Korkmaz, 2007a: 77)

⁴⁴ [*"bildik (adam), tanıdık (kimse)...alışılmadık güçlük, beklenmedik sonuç, bilinmedik sır..."*] (Korkmaz, 2007a: 77)

Adalı, “işletim ardılları” ve “türetim ardılları” olarak adlandırdığı iki genel ek sınıfından *türetim ardıllarını* açıklarken “-ACAK: -acak, -ecek (E→A) *tut-acak, yak-acak, iç-ecek, yi-/y/-ecek*” (Adalı, 1975: 81) örneklerini vermektedir. Bu örneklerle ilgili olarak yaptığı dipnot açıklamasında “Ortaçlık ardılı bu örneklerde üretim görevindedir.” ifadesini kullanmakta, yani sıfat fiil eklerini bir nevi yapım eki olarak kabul etmektedir. Ancak “Eylemsi Ardılları” adlı müstakil bir kategoriye ise “Eylemle Kullanılan İşletim Ardılları”na bağlı “Dönüştürme Ardılları” sınıfına dâhil etmektedir. Yani Adalı da bu eklerin yapım veya çekim ekleri kategorilerinden hangisine dâhil edilmesi gerektiği konusunda tereddütlü bir yaklaşım sergilemektedir.

Bu hususta tereddütlü ifadelerle sahip bir diğer isim Eraslan’dır. Eraslan (1980: 6), önce “İsim-fiil ekleri esas itibariyle yapım eki olduklarından, bunlarla teşkil edilen hususî fiil şekillerinde, fiil karakteri bir ölçüde kaybolmaktadır...” derken, aynı çalışmanın 14. sayfasında ise “...İsim-fiil ekleri yapım ekleri ile fiil işletme ekleri arasında yer alan fiilden geçici hareket isimleri teşkil eden yapım eki fonksiyonuna, bir yandan da şekil ve zaman eki durumuna geçerek fiil işletme ekleri fonksiyonuna sahip eklerdir...” şeklinde bir açıklama yaparak bu eklerin, ne tam bir yapım eki ne de tam bir çekim eki pozisyonunda olduklarını ifade etmektedir. Hatta az önce fiilden geçici hareket ismi yapmakla yapım eki fonksiyonuna yaklaştığını söylediği isim fiillerin, onlardan, geçici hareket isimleri oluşturmaları yönüyle ayrıldıklarını ve bazı isim fiillerin yapım ekleriyle genişletildiğini kaydetmektedir. Görülüyor ki Eraslan’ın düşüncesi bu noktada açıklık kazanmamış durumdadır, zaten kendisi de Ergin’in sıfat fiiller konusundaki görüşünü benimsediğini zikretmiştir.

Türkçenin Grameri adlı eserinde Banguoğlu (2000: 224) ise “Üretim” kategorisindeki “Fiilden Üreme İsimler” başlığı altında, sıfat fiilleri de kastederek “Fiilden İsimler (nom déverbatif) isimden isim tabanları gibi çoğu asıl üretim ekleri ile kurulmuş, bir takımı da üretim değeri kazanmış çekim ekleriyle yapılmıştır.” açıklamasını yapar. Bu kısımdaki eklerin ad, sıfat, zarf türettiğini belirtir; meselâ “-dik sıfatları” altında kaydettiği “...*bildik, tanıdık, güvendik (başkasına sırt veren), doğurduk (piç), sündük (miskin), avunduk (gebe), sidik <siğdük, saltık (bırakılmış, serbest),... Bilemedik*” (Banguoğlu, age.: 228-229) gibi kelimeleri sözünü ettiği üretim değeri kazanmış çekim ekli türemiş yapılara örnek göstermektedir.

Gökdağ ise, hazırladığı doktora tezinde “Sıfat-fiil Eklerinin Ek Kategorisindeki Yeri” başlığı altında bu durumu şu şekilde dile getirir: “...Sıfat-fiiller, yapı ve fonksiyonundan meydana gelen duruma göre ikili hususiyet arz ederler. Sıfat-fiilleri meydana getiren ekler ne tam olarak yapım eki, ne de çekim eki hüviyetindedir...” (Gökdağ, 1993: 63)⁴⁵ Görüldüğü üzere, Gökdağ, bu konuda Ergin’in fikrini devam ettirmektedir.

Üçüncü grupta yer alan araştırmacı Deniz Yılmaz’ın sıfat fiillerin çekim ekleri olduğu görüşü, genel olarak fiilimsiler hakkında yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Deniz Yılmaz (2009: 50), daima hareketi dile getirmesi, işlek çatı eklerini alması gibi gerekçelerin, fiilimsilerin “... sözcük birimi üretimi alanına değil, fiil kelime şekli çekimi sahasına ait olduğunu da kanıtlar.” der ve “-mA, -(y)IcI” gibi morfepleri ortaç kabul edenlere, bunların fiil gövdelerinden sıfat türettiğini; ancak işlek çatı eki almadıkları ve olumsuzluk kategorilerine girmedikleri için ortaç sayılmayacağı görüşü ile karşı çıkar.⁴⁶

Dördüncü grupta ismini zikredebileceğimiz Turan (2000: 1838), Türk dilinin ek sınıflamasının, *yapım ekleri* ve *çekim eklerinin* yanında yedi sınıfa daha sahip olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Bu dokuz⁴⁷ ek sınıfı içinde fiilimsi eklerini müstakil bir kategori olarak değerlendirir. Çünkü Turan’a göre bir fiilin anlamı korunarak cümlede yardımcı unsur veya tamlamalarda sıfat ya da belirtme unsuru olarak kullanılmasını şekilce isim kalıbına geçirmek suretiyle sağlayan fiilimsilerin bu özelliği, onların diğer ek sınıflarından farklı bir yere konmasını gerektirmektedir.⁴⁸

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Gökdağ, Bilgehan Atsız (1993); *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Fiiller*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, basılmamış doktora tezi, Kayseri

⁴⁶ Bu gerekçeler, sıfat fiillere şekilci bir bakışla yaklaşıldığının en somut göstergesidir. Çatı veya olumsuzluk eki almaması, bir morfemin sıfat fiil sayılmamasına işaret eden ölçüler olmamalıdır. Bu, ek kültürü ile ilgili olarak değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Bir morfemin sıfat fiil olarak tayin edilmesinde anlamının değişmeden bir ismi nitelemesi en kuvvetli ölçü olarak durmaktadır. Çünkü sıfat fiillerin kendilerine has bu özelliği (fiilin anlamını değiştirmeden kullanım müddeti boyunca kullanılmasını sağlamaları, bu değişmeyen anlamlarıyla birlikte bir ismi nitelemeleri) yapım ve çekim eklerinden ayrı (fiilimsilere bağlı olarak) bir ek sınıfı olarak değerlendirilmelerini gerektiren en önemli ayrıntı durumundadır.

⁴⁷ Turan (2007: 1839), ilgili yazısında *yapım ekleri*, *çekim ekleri*, *fiilimsi ekleri*, *çatı ekleri*, *olumluluk-olumsuzluk ekleri*, *teklik-çokluk ekleri*, *şoru eki* olarak yedi sınıfa ayırdığı eklere daha sonradan *sıfatlama eki*, *ek fiil* kategorilerini de ilave etmiştir.

⁴⁸ Başdaş da fiilimsi ekleri ile ilgili bu duruma kısmen dikkat çekmekte, ancak sistemli bir ek sınıflaması ortaya koymaktan ziyade bu ekleri yapım ve çekim eklerinin dışında üçüncü bir grup olarak “*ara ekler*” başlığı altında değerlendirmektedir. (Başdaş, 2006: 1-5)

Dolayısıyla yazar, sıfat fiil eklerini (isim fiil ve zarf fiil ile birlikte) ayrı bir ek sınıfı olarak değerlendirdiği fiilimsiler içinde gösterir.

Bize göre de ekleşme sistemi üzerine kurulu bir dil olan Türkçenin ekleri *yapım eki* ve *çekim eki* kategorileri şeklinde iki sınıfta toplanmalarına engel olacak birtakım fonksiyon farklarını içermektedir. Bu doğrultuda fiilimsi ekleri, yukarıda Turan'ın da vurguladığı ekleşme düzenindeki bu farklı tavırları nedeniyle, üç alt fonksiyona (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil) sahip bir ek sınıfını temsil etmektedir.

Sıfat fiil eklerinin fonksiyonu hakkında ortaya çıkan uygulama şu şekilde ifade edilebilir: Bu ekler, araştırmacıların çoğu tarafından yapım eklerine dâhil edilmiştir. Bir kısım araştırmacı tarafından da ne eki oldukları konusunda tam olarak karar verilememiş; bir kısım araştırmacı tarafından ise çekim kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak, bu üç grup dışında onların yapım ekleri ve çekim eklerinden ayrı ve onlar gibi müstakil bir ek kategorisi oluşturduğu görüşü de öne sürülmüştür.

Sıfat fiil eklerinin yapım ve çekim eklerinden ayrı bir kategori oluşturduğu görüşü dışındakilerde dikkati çeken nokta, neredeyse bütün değerlendirmelerin türe(t)me ekseninde yapıldığıdır. Ortaya çıkan görüntü şu şekilde özetlenebilir: Genel bir ek sınıflaması içinde sıfat fiillerin görevi, fiilden sıfat türetmek; ancak ayrıntıya inildiğinde karşılaşılan bir görevleri daha var: fiilden sıfat türetme görevlerinin kalıplaşma vasıtasıyla kalıcı isim yapmaya terfi etmesi, yani bir de kalıcı isim yapabilmeleri. Her ne kadar Deniz Yılmaz, sıfat fiilleri üretim/türetim kategorisi dışında değerlendirmek gerektiğini söylese de kendisi de sıfat ve sıfat fiilleri ayırmakta, bazı morfepleri fiilden sıfat türettikleri gerekçesiyle sıfat fiil kabul etmemektedir.

Sıfat fiil eklerinin yapım eki olarak kabul edilmesi durumunun kilit noktasını, bu iki kategorinin de fiili şeklen isim kalıbına geçirebilme kabiliyetine sahip olmasının oluşturduğu fark edilir. Dayanak noktası şu olabilir: Türkçenin eklerinin sadece yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere iki sınıftan oluştuğu genel tasavvuru ile bir fiilin isim kalıbına geçmesi⁴⁹, aynı zamanda bazen yeni kelimelerin de türemesi, çekim ekleri dışında hangi ek türüyle mümkün olabilir? Geriye bir ek sınıfı kalıyor: yapım ekleri. O

---

⁴⁹ Zaman eklerini şimdilik dışarıda bırakıyoruz, kaldı ki sıfat fiillerin şekil ve zaman eki konumuna geçtiği de bu hususla ilişkili olarak söz konusu edilmiştir.

hâlde bunlar, fiilden isim yapan yapım ekleri ile benzer yapı örneği gösterdiğinden, yapım ekleri sayılmalı ve yapım ekleri kategorisine dâhil edilmelidir. Ancak, bu anlayışın, sahiplerinin karşısına, konunun açıklaması sırasında bazı sorunlar çıkardığı ifade edilebilir: Meselâ sıfat fiil eklerinin yapım eki sayılması, adı geçen eserlerde, yapım eklerinin bir yandan isim türetirken bir yandan da sıfat türettiği sonucu ile açıklanmaktadır. Sıfatın bir kelime cinsi değil, kelimenin söz dizisinde bir ismi nitelemek göreviyle aldığı görev adı olmasının yanı sıra, bilindiği gibi, dilimizde yapım ekleri isimden isim, isimden fiil; fiilden fiil, fiilden isim yapım ekleri olmak üzere dört alt fonksiyona ayrılmaktadır. Fiilden sıfat yapım ekleri adında bir yapım eki türümüz mevcut değildir. Çünkü türetmede iki kelime kategorisi yani isim ve fiil arasındaki değişme söz konusudur.

Meselâ, kaynaklarda sözü edilen “*babadan kalma ev, fiilden türeme isim, yazma kitap, kabartma harita, dolma kalem, asma köprü...; gelen, giden, okuyan...; gelmek, gitmek, ..., yırtıcı aslan, kesici alet, dinleyici, satıcı...*” gibi ekleşme örnekleri ile “*kıran* (salgın, öldürücü hastalık), *düzen, yaradan; itici, görücü vb.* gibi örnekler aynı yapının unsurları olarak değerlendirilmektedir. Yani bütün bu kelimelerin yapım eki aldığı ifade edilmektedir. Bu durum başka örnekler üzerinden de değerlendirilebilir: *dol-ma kalem: içine mürekkep doldurularak kullanılan kalem, dol-ma: biberin içine pirinç konarak yapılan yemek; as-ma köprü: iki ayakla yapılandırılan, asılıymış gibi duran köprü, as-ma: üzüm ağacı; odun kır-an amca: odunu kırma işini gerçekleştiren, kır-an: öldürücü hastalık* gibi örneklerde görüldüğü gibi ilk teşkillerdeki ekler, fiil köklerinin anlamının hâlen devam etmesini, korunmasını sağlarken (fiillerin anlamlarının, ekleşme düzenine girdikten sonra da bâki kalması), ikincilerde ise fiil anlamının değişmesiyle yeni anlamların ortaya çıkması söz konusudur. Yani ilk örneklerdeki ekler, fiilin anlamını değiştirmeden onu isim kalıbına geçirirken ikinci örnektekiler bunu fiilin anlamını değiştirerek yapmaktadırlar. Dolayısıyla, artık, dolmak hareketi yoktur, yemek vardır; kırmak hareketi yoktur, hastalık vardır; asmak hareketi yoktur, bitki vardır. O hâlde iki farklı yapı göstergesi olan bu ekleşme örneklerindeki söz konusu morfemlerin bir kısmı yapım eki, diğerleri ise yapım kategorisi dışındaki bir görevi üstlenmiş durumda olmalıdır.

Ancak, bu sorunun temelinde, yukarıda kısaca temas edildiği gibi, "...Eklerin, 'yapım ekleri' ve 'çekim ekleri' ana başlıkları hâlinde tasavvur edilmesi, sınıflandırmalarda eklere bu başlıkların altında bir yer bulmaya çalışılmış olması..." (Turan 2007: 1836) gerçeği yatmaktadır. Hâlbuki "... Türkçenin ekleri, gerek fonksiyon, gerek yapı bakımından, ikiden fazla eşit ana kategoriye dayalı bir sınıflama yapmayı, mümkün ve lüzumlu kılacak özellikler göstermektedir." (Turan, age.: 1837)

Buna göre, sıfat fiil ekleri; yapım eki ve çekim ekleri dışında, onlardan ayrı ve onlara muadil bir ek sınıfını oluşturan ve isim fiil, zarf fiil olmak üzere iki alt fonksiyonun daha sahibi durumundaki *fiilimsi eklerinin* bir üyesi olarak değerlendirilebilmesi gereken bir ek kategorisidir. Yapım eki de çekim eki de değildir. Bu tespit biraz açılınca şu ayrıntılarla karşılaşmaktadır. Meselâ sıfat fiil ekleri, neden yapım eki değildir ve yapım ekleri kategorisine dâhil edilemez? Bu sorununun cevabı için öncelikle sıfat fiil eklerinin ne işe yaradığının ifade edilmesi gerekmektedir. Söz dizisinde, isim kalıbına geçmiş; ancak anlamı hâlâ korunan ve bir ismi sıfat göreviyle niteleyecek bir fiile (yardımcı unsur olarak, yani yüklem dışında) ihtiyacımız olduğunda sıfat fiil eklerini kullanıyoruz. Eğer bu ekler, yapım ekleri olsaydı, fiili elimizden alırdı. Yapım ekleri de fiili şeklen isim kalıbına geçirmeye muktedir olmasına rağmen, bize fiilin anlam olarak değişmemiş şekilleri gerekli olduğu için sıfat fiil ekleri var. Pekiyi bu ekler, neden çekim eki olarak değerlendirilemez? Çünkü bu ekler, cümlenin kurulmasında etken olan, cümleyi kuran ekler (zaman, şahıs ve hâl ekleri) değildir.

1.2. Sıfat Fiil ve Zaman

Sıfat fiillerin, sık sık “*kip/ zaman eki*” olarak tanıtılan ekler ile şekil ortaklığı göstermesinin ortaya çıkardığı sonuçlar, ayrı bir başlık olarak incelenmeyi gerektirmiştir. Ancak bugün, dil bilgisi kaynaklarında kullanılan *zaman ekleri*, *kip*, *görünüş* (ve *kılınış*) gibi terimler anlaşılması güç izahların malzemesi durumundadır. Bu sebeple öncelikle, sıfat fiillerin zaman ekleri ile ilişkisini sağlıklı bir şekilde tespit edebilmenin, zamanın ve zaman eklerinin nasıl anlaşılması gerektiği ile doğrudan ilişkili olduğu ifade edilmelidir. Dolayısıyla bu bölümde zamanın dil bilgisi bakımından nasıl ele alınması gerektiği ve zaman eki sınıflamasının neye göre yapılabileceği gibi hususlar açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Zaman

Zaman kavramı, dögüsel olduğu, geleceğın hatırlanabileceğı, gök küre ile ilişkisi, hafıza (mneme)⁵⁰, nitelik ve nicelik yanı, fâil olarak görölmesi gibi taraflarıyla uzun yıllar felsefenin çalışma konusu olmuş, daha sonraları dil biliminin çalışma alanına girmiştir.

Bize göre zaman, dil bilgisi konusu olacağı noktada sonsuz akışı temsil eden soyut kavramdan ayrı değeriendirilmelidir. O soyut akış, *mutlak zamanı* gösterirken, bu mutlak zamanın gramere dayalı algısı *dil bilgisi zamanını* ifade eder.

1.2.1.1. Mutlak Zaman

Hakkında yapılan “1. Ölçülebilir nicelik olarak düşünölen süre. 2. Şimdinin geçmiş olmasına yol açan... kesintisiz değışme, hareket; geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün... 3. Olayların birbirlerini izledikleri sonsuz bir ortam olarak düşünölen soyut kavram...” (Cevizci, 2000: 1031) ve “Daha önce ve daha sonra olan ve olacak olayların ardışıklığının düşöncemizde yarattığı, başı ve sonu bilinmeyen soyut kavramdır...” (Akt. Akçataş, 2005: 2) şeklindeki açıklamalarda da göröldüğü üzere zaman, hareketle/olayla ilişkili görölmüş, hareketin izleri, insana zamanın öncesi (geçmiş), şimdi ve sonrası (gelecek) olan bir akış

---

⁵⁰ “Her şeyden önce *mneme* (*hafıza*) Aristoles’e göre, ‘kendisiyle zamanı algıladığımız yetidir.’” (Anar, 1994:5)

olduğunu hissettirmiştir.⁵¹ İşte bu geçmiş, şimdiki, gelecek zaman kişinin dışında, müdahâle edemediği mekân (ve dolayısıyla hareket) ile ilişkili olan zaman, yani *mutlak zamandır*.⁵²

1.2.1.2. Dil Bilgisi Zamanı

Zaman konusu dil ile ilişkili olarak işlenirken çoğu kaynakta genel bir zaman açıklaması yapılmaktadır. Hatta bazılarında zaman sayısı bakımından Türkçe ile yabancı dillerin karşılaştırılması neticesinde Türkçede sayısı daha fazla olan zamanların varlığı övünülerek ifade edilmekte⁵³ ve zaman sınıflarının kullanımının kültüre göre değiştiği, doğu kültürlerinin daha çok geçmiş zaman kullanırken, batı kültürünün ise gelecek zamanı daha çok kullandığı kaydedilmektedir.⁵⁴

Türkçe dil bilgisi çalışmalarında, genellikle, *mutlak zaman* ve *dil bilgisi zamanı*⁵⁵ yabancı dillerde olduğu gibi ayrı bir başlıkla ve terimle ele alınmamaktadır.⁵⁶ Ancak bazı çalışmalarda zamanın dil bilgisindeki boyutuna giriş mahiyetinde değerlendirilebilecek açıklamalar da yok değildir. Meselâ Bilgegil, mekân ve zamanın mukayesesi vesilesiyle fiilin zamanına işaret eder:

“Madde için hayyiz (=étendue) ne ise, hareket için de zaman aynı hükümdedir. Zira hareket bir «önceki» bir de «sonraki» durum veya durumları zaruri kılar... Fiil, varlık ve kavramların bir durumdan diğer duruma intikalini veya önceki durumun muhafazasını ifade eden sözdür. Bu «intikal» ve «muhafaza» için gereken süre de zaman oluyor. Şu hâlde eylem zamanla kaimdir diyebiliriz.” (Bilgegil, 1984: 263)⁵⁷

⁵¹ Hareketin zamanı algılatışındaki rolüne bir örnek olarak, İbn-i Sinâ'nın Eshâb-ı Kehf kıssasında geçen yedi uyurların uzun süre uyuyup uyandıktan sonra hiçbir şeyin bildikleri gibi olmadığını görmelerini, zamanın geçtiğini anlamamalarını, uyumalarına yani hareketsiz kalmalarına bağladığı söylenir. (Safran - Şimşek, 2009: 16-17)

⁵² Çeşitli kaynaklarda *mutlak zaman* için *objektif zaman*, *toplumsal zaman*, *genel zaman*, *nesnel zaman* terimleri de kullanılmaktadır.

⁵³ Meselâ Canbulat, Türkçe ile Almancayı karşılaştırarak şunu söyler: “Türkçedeki zaman kipleri ile otuz (30) farklı zaman tanımlanabilirken Almancada bu on beştir. (15). Dikkat çeken bir nokta ise, Türkçede yirmiye yakın farklı geçmiş zamanın ifade edilebilir olmasıdır. Bu, insanların konuşmaya ve anlatmaya olan merakı olarak ya da soyut düşünmenin fazla gelişmemesi, olay endeksli düşüncenin hakim olması olarak açıklanabilir.” (Canbulat, 2004: 7)

⁵⁴ Canbulat (age.: 7), bu bilgiyi başka bir kaynaktan alıntılar yaparak vermiştir.

⁵⁵ Bu zaman sınıfı bazı kaynaklarda *dil bilgisel zaman*, *görelî zaman*, *kişisel zaman*, *öznel zaman* olarak da adlandırılmaktadır.

⁵⁶ Bilindiği gibi, İngilizcede bu ayrım *time* ve *tense* kelimeleriyle yapılmaktadır.

⁵⁷ Ayrıca Guzev de buna benzer bir açıklama yapmaktadır: “Mekân ve zaman, dünya unsurlarının nesnel, insan bilincinden bağımsız olan var olma şekilleri olduğundan, dünya unsurlarının zaman içindeki bağıntıları, tıpkı bunlarla sınıksız bağlı olan mekân bağıntıları gibi insan tarafından yansıtılır ve idrak edilir. İnsan bilincinde imge halinde yansıtılan dünya unsurları «dilleşebilir» yani gramer anlamları dâhil olmak üzere dil anlamlarının ihtivasına dönüşebilir.” (Guzev, 1999: 63)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, dil bilgisinde, mutlak veya gramer zamanı ayrımı gözetilmeksizin, genellikle zamanın (ve eklerinin) *geçmiş*, *şimdiki* ve *gelecek zaman* olarak üç ana sınıfa ayrıldığı ifade edilir.⁵⁸ Bu üç sınıftan *geçmiş zaman* kendi içinde “*görülen geçmiş zaman (-di’li geçmiş zaman)*” ve “*öğrenilen geçmiş zaman (-miş’li geçmiş zaman)*” sınıflarına ayrılırken, bunların hepsini içine aldığı ifade edilen *geniş zamanın* da bu sınıflamaya ilave edilmesiyle fiil çekiminin beş zamanda yapıldığı düşünülmektedir.⁵⁹ Ancak geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek, müdahâle edilemeyen dış dünyanın içine aldığı sonsuz akış olan zamanın mekân ile olan ilişkisinin insan algısında yarattığı sınırlamalar, ölçülemelerdir ki bu sınırlamalar *mutlak zamana* işaret eder. ***Dil bilgisi zamanının*** ise *mutlak zamandan* farkı olmalıdır.

Mutlak zaman ve *dil bilgisi zamanı*⁶⁰ ayırımına daha çok dil biliminde dikkat çekilmektedir. Zaman tanımı, içeriği ve sınıfları konusunda, özellikle dil bilimi alanında yapılan çalışmalarda en çok yararlanılan kaynak Comrie’nin *Tense* adlı eseridir. Comrie (2004: 9), bu eserinde “Zaman ve Dil” başlığı altında *bulunulan an, öncesi: geçmiş, sonrası: gelecek* şeklinde bir zaman çizgisi figürü çizer. Bu genel zaman algısından bahsettikten sonra dil ve zaman ilişkisi konusunda ise şöyle bir tanım yapar: “Gramer zamanı, mutlak zamandaki konumlanmanın gramatikal ifadesidir.”⁶¹ Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere mutlak zaman ile dil bilgisi zamanı birbiriyle ilişkili, ancak ayrı sınıflarda değerlendirilmesi gereken kavramlar olarak dikkate alınmayı gerektirir. Nitekim bu iki kavramı bizim dilimiz için de birbirinden ayrı olarak değerlendiren ve uygulamasını da dil bilgisi örnekleriyle destekleyen Uzun bu konuda şu açıklamayı yapar: “...dilbilgisel zaman, tümcedeki olayın gerçek zaman çizgisi üzerinde nereye

⁵⁸ Bu sınıflamayı yapanlar arasında Bergamalı Kadri, Banguoğlu, Gencan, Korkmaz, Karaağaç gibi isimler zikredilebilir. Meselâ, Bergamalı Kadri’de bu ayrım “*mâzî*”, “*hâl*” ve “*müstakbel*” şeklinde geçer. Banguoğlu (2000: 442) bu üç zamanı “*ana zaman*” olarak; “*dolaylı geçmiş*” şeklinde adlandırdığı *öğrenilen geçmiş zaman* ve *geniş zamanı* ise “*yan zaman*” olarak kabul eder ve bunların hepsinin *asıl zaman kiplerini* oluşturduğunu söyler. Gencan (1975: 250) da insanın zamanı dil bakımından *geçmiş*, *şimdiki* ve *gelecek zaman* olarak sınıflandırdığını belirtir.

⁵⁹ Bu hususla ilgili olarak Ediskun (2003: 171)’un, *geniş zamanı*, üç zaman sınıfını da içine aldığını vurgulamak maksadıyla, *her zaman* şeklinde adlandırması dikkat çekicidir.

⁶⁰ Dil bilgisi zamanı, dil bilimi çalışanları tarafından *edimbilimin* bir parçası olan *sözceleme kuramı* çerçevesinde de ele alınmaktadır. Bu kurama göre, cümlenin mutlak zaman ile ilişkisinin boyutları “*konuşma zamanı*”, “*olay zamanı*” ve bunlara sonradan ilave edilmiş “*referans zamanı*” (ya da “*konu edilen zaman*”) kavramları üzerine kuruludur. Bu kuramda “...bütün sözceler... *ben, burada, şimdi* merkezinde oluşur... Bir bilinç merkezi olan konuşucunun ‘şimdi’ dediği an, konuştuğu andır ve ‘şimdi’ dedikten hemen sonra, eski ‘şimdi’, ‘geçmiş’e dönüşür.” (Akşehirli, 2019: 19-20)

⁶¹ Bu, Comrie’nin “Tense is grammaticalised expression of location in time” (Comrie, 2004: 14) cümlesinin tarafımızdan yapılmış tercümesidir.

yerleşeceğini gösterir. Bu noktada gerçek zaman ile dilbilgisel zamanın farkı boyutları gösterdiğini hatırlamamız gerekir. Mutlak zamanın ilki insansal algılanışı, diğeri dilsel algılanışıdır.” (Uzun, 1998: 110)

Özetle, dil bilgisi zamanının mutlak zamanın, dil bilgisinin içerdiği kanunlar ve dil unsurların birbirleriyle oluşturdukları ilişki düzeninin elverdiği ölçüde, fiili zamanda dairevî veya nokta hâlinde *bitimli* ya da *bitimsiz* kılan tarafı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu zaman, mutlak zamanın parçaları olan geçmiş, şimdiki, gelecek zaman sınıflarına değil de *bitimli zaman (=nokta hâlinde = bitimlilik bildiren)* ve *bitimsiz (=süreç hâlinde = süreklilik bildiren) zaman* olmak üzere iki alt sınıfa sahip olan zamandır.⁶²

1.2.2. Sıfat Fiil ve Zaman Eki İlişkisi

Sıfat fiil ile zaman eki ayrımında yukarıda sözü edilen bitimliliğin/bitimsizliğin ölçülmemiş olmasının, bu iki kategorinin birbirine karıştırılmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu yüzden, öncelikle zaman ekleri, sınıfları ve bu sınıfların zaman eki görevli morfeplerinin zaman ile ilişkisinin ekleşme düzenindeki karşıtlıklar göz önünde bulundurularak tayin edilmesi, morfeplerin fonksiyonlarının hangi çevre şartlarında sıfat fiil, hangi çevre şartlarında zaman eki ve zaman eklerinden hangisi olduğu konusu ayrıntılarıyla gözden geçirilmesi gereken bir mesele konumundadır. Dolayısıyla bu meseleye eğilmek, zaman ekleri ile doğrudan ilişkili bulunan fiil çekimini gündeme getirmek demektir. Fiil çekimi konusuna gelince kip, zaman ve şekil/tarz kavramları veya unsurlarının birçok sorunlu değerlendirmenin odağı olduğu görülür. Turan, bu durumu şöyle özetler:

“Kip terimi ile münavebeli olarak, sık sık zaman terimi de kullanılırken, bu durumun fiil çekiminin yapısına dayalı ve tereddütten uzak bir açıklaması yapılmamıştır. Zamanı herhangi bir eke bağlı addetmeyen görüşler bulunduğu gibi, zamanın fiile gelen birinci ekle gösterildiğini ve aslında zaman ve kip kategorilerinin aynı ekte toplandığını düşünenler de ‘Şekil ve zaman eklerinin bir kısmı yalnız şekil, bir kısmı ise hem şekil hem zaman ifade ederler’, diyenler de vardır.” (Turan, 2006: 280)

⁶² Burada kısaca sözünü ettiğimiz bu hususlara ileride çeşitli vesileler ile tekrar temas edeceğiz.

Bu karışık durumun ayrıntılarına bakmak gerekirse dil bilgisi kitaplarında dokuz çeşit kip olduğu, bunların da “*haber kipleri*” ve “*dilek kipleri*” olarak ikiye⁶³ ayrıldığı kaydedilmektedir. Her kiptin belli bir eke sahip olduğu söylenmektedir. Daha doğrusu, belirli morfemler o kip ile etiketlenmiş durumdadır: Haber kiplerinden –*DI* görülen geçmiş zamanı/ kipini, –*mIş* öğrenilen geçmiş zamanı/ kipini, –(y)*AcAK* gelecek zamanı/ kipini, –(I)*yor* şimdiki zamanı/ kipini, –(A/I)*r* geniş zamanı/ kipini; dilek kiplerinden –(y)*A* istek, –*sA* dilek- şart, –*mAll* gereklik, –*Ø* emir kipini göstermektedir. Bu morfemlerin *yazdı, yazmış, yazıyor, yazacak, yazar, yaza, yazsa, yazmalı* gibi örneklerde basit zaman/ basit fiil çekimini; *yazmıştı, yazacaktı, yazıyordu, yazacakmış, yazardı, yazarmış, yazarsa, yazmalıydı, yazsaymış* gibi örneklerde bi(r)leşik zaman/ bi(r)leşik fiil çekimini⁶⁴ (sırasıyla *miş’li geçmiş zamanın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesi, şimdiki zamanın hikâyesi, gelecek zamanın rivâyeti, geniş zamanın hikâyesi, geniş zamanın rivayeti, geniş zamanın şartı*; yani temelde *hikâye, rivâyet, şart* birleşik kipi/zamanı⁶⁵); *yazmışmışım, yazıyormuşsa* gibi birden fazla cevherî ek fiili almış örneklerde ise *katmerli birleşik zaman*⁶⁶ çekimini oluşturdukları ifade edilmektedir.⁶⁷

⁶³ Meselâ Ergin (1977: 283)’e göre: “Nesnelerin yaptıkları hareketler iki çeşittir: ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket, ortaya çıkması tasarlanan hareket (*açtı* ve *açsa* gibi). Bunlardan birincisi bildirme kiplerini, ikincisi ise tasarlama kipini karşılar.”

Banguoğlu (2000: 443) da “*geçmiş, şimdiki, gelecek, dolaylı geçmiş, geniş, dilek-şart, istek, gereklik, buyuru*” olmak üzere dokuz zaman/ kip olduğunu ifade eder, ancak dilek kiplerini “*uyarı kipleri*” olarak adlandırır.

⁶⁴ Birleşik zaman/ kip teriminin nasıl açıklandığını birkaç kaynak üzerinden görelim: “...kip ekleri çok kez de zamanları çift olanlara bileşik zamanlı eylemler denir... *yükseliyor*... şimdiki zaman kipidir. –*di* (–*idi*) ekeylemlerle birleşince zaman anlamı ikizleşiyor: **şimdiki zaman+geçmiş zaman: *geliyordu*...**” (Gencan, 1975: 321), “İçinde ardı ardına iki zaman veya kip eki bulunan fiiller, birleşik kipli sayılır... Meselâ ‘*geliyordu*’ sözü bileşik kiplidir; çünkü hem ‘–*yor*’ hem de ‘–*du*’ kip ekini ihtiva etmektedir.” (Bilgegil, 1984: 271), “...Basit kipli fiiller, yapılarında şekil ve zaman kavramı taşıyan tek kip bulunan fiillerdir... Birleşik kipli fiillerde ise, birden fazla kip eki vardır. Bunlar genellikle iki kipten oluşmuştur...” (Korkmaz, 2007a: 731-732)

⁶⁵ Ediskun (2003: 210), bu birleşik zaman sınıflarına ek olarak “*okuyordur, okuyacaktır*” gibi örneklerin oluşturduğunu düşündüğü “*durum bileşik zamanı*”nı da ilave etmektedir. Buradan Ediskun’un cevherî ek fiil +*DIR*’ı da bir kip eki olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bir ismi fiilleştirerek çekime girmesini sağlamaktan (*okuyordur* < *oku-yor+Ø+dur-Ø+Ø+Ø*; *okuyacaktır* < *oku-yacak+Ø+tır-Ø+Ø+Ø*) başka bir görevi olmayan bu morfemin birleşikliği (yerleşik gramer anlayışına göre) nereden kaynaklanmaktadır ya da –*Dir* neyi birleştirmektedir, belli değildir.

⁶⁶ Ergin (1977), Gencan (1975: 325), Bilgegil (1984: 273) “*bildi idiyeniz, gelir imişsek*” gibi örnekleri bu çekim sınıfına dâhil etmektedir.

⁶⁷ Bu değerlendirmelerin ortaya çıkardığı tabloda basit zamanda bir sorun yaşanmazken, birleşik zamanlı (ve katmerli birleşik) çekimlerde basit zaman aktardıkları söylenen morfemlerin görevleri, ikinci ek konumunda görünmeleri durumu hâsıl olduğu için sarsılmaya başlar ve bu nedenle ikinci eklerin bir tarz oluşturduğu ifade edilir. Meselâ Banguoğlu *geliyordu* örneğinde “ikinci ek şimdiki zaman fiilini geçmişte bir plana aktarmış ve artık bir tarz eki olmuştur.” (Banguoğlu, 2000: 443) der; ancak Korkmaz birleşik yapı özelliği gösterdiği söylenen bu çekimlerde “... ilki doğrudan doğruya çekimli fiillerdeki kişinin

Buradan hareketle zaman eklerinin sıfat fiil ile benzerliği/ ilişkisi noktasında şöyle bir uygulamanın söz konusu olduğu söylenebilir: *-(I)yor*'un zaman eki olduğu konusunda bir tereddüt bulunmazken; *-mİş*, *-(y)AcAK* ve *-(A/I)r*, eklendikleri kelimenin önünde telaffuz edilen bir isim yoksa ve ekli oldukları teşkiller cümlenin sonundaysa, sırasıyla “*öğrenilen geçmiş zaman*”, “*gelecek zaman*” ve “*geniş zaman*” ekleri olarak değerlendirilir. (Diğerlerinin [*(-y)A*, *-mAlI*, *-sA*, $\emptyset$] ise, her ne kadar kipin ne olduğu, ekin neresinin kip olduğu tam olarak tarif edilemese de, sadece kip eki olduğu konusunda hiç şüpheye düşülmemektedir.⁶⁸) Bununla birlikte bu morfemler cümlenin yardımcı unsurlarında ekli oldukları durumlarda ise sıfat fiil olarak; hatta “*geçmiş zaman sıfat fiili*”, “*geniş zaman sıfat fiili*”, “*gelecek zaman sıfat fiili*” olarak değerlendirilirler. Bu zaman ekleri nasıl morfemlerdir ki bir yandan zamanı işaretlerken öte yandan sıfat fiillerin alt sınıflarını da belirleyebilmektedirler? Ayrıca sıfat fiil tarafından bakıldığında ise, cümlenin sonunda bulunduğu zaman eki görevi ile etiketlenen morfemler, sadece cümle içinde kullanıldığında (zaman eki olarak değil) sıfat fiil eki olarak değerlendirilmektedir. Yani zaman eki ile sıfat fiil eki ayrımı ve tayini, bir bakıma cümle içindeki yerleri sayesinde yapılmaktadır. Meselâ *-mİş* eki, “*Niçin geçmiş zaman bizi bir kuyu gibi çekiyor?*” (BŞ 221) cümlesinde önündeki telaffuz edilen tamlananın (*zaman*) varlığı nedeniyle sıfat fiil sayılırken; “*Ne zaman yazmışım?*” (RA 160) cümlesinde olduğu gibi yüklemde görününce öğrenilen geçmiş zaman eki olarak tahlil edilmektedir.⁶⁹ Bu noktadan sonra bir sorun baş göstermektedir: Sıfat fiillerin zaman eklerinden farklıymış gibi görülmelerine rağmen, kendi içlerindeki sınıflamada tekrar zaman eklerine dönülerek onlar üzerinden adlandırılmaları.

Bu durumu şu şekilde sorgulamak gerekmektedir: “Cümleyi kuran bir fiil teşkili, kategorik bir zaman unsuru olarak, zamanın hangi boyutuyla ya da türü ile kayıt altına alınmaktadır? Bir başka deyişle zamanın, bir fiil teşkilinin cümle olabilmesindeki fonksiyonu ile oluşan diğer gramer kategorilerindeki fonksiyonu arasındaki farkı tayin

---

tutum ve davranışı ile ilgili olan şekil ve tarz eki niteliğindedir. Zaman bildirme işlevi ise, yalnızca i-ekfiilinden sonra gelen ek üzerindedir.” (Korkmaz, 2007: 272) açıklamasını yapar. Fakat bu konuda da fikir birliği mevcut değildir. Dolayısıyla fiil çekiminin birkaç türlü olduğu konusu da gündeme getirilmiştir. Konu hakkındaki görüşleri topluca görmek için bk. Turan, Zikri (2006), “Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayrımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları, Journal of Turkish Studies*, Volume 30/ III, Harvard University

⁶⁸ Bu eklerle ilgili ileri sürülen tartışmaları görüşlere ve kendi fikrimize daha sonra yer vereceğiz.

⁶⁹ Kaldı ki bu cümlede kişinin kendi fiili için yapılan bir “*öğrenilen geçmiş zaman eki*” değerlendirmesi de anlaşılması güç bir durumdur.

eden boyutu nedir?” (Turan, 2006: 284) Bizce, bu soru, mutlak zaman algısının dil bilgisi zamanı olabilen sınıfları ve zaman işaretleyen morfepler arasındaki ilişkinin boyutlarının irdelenmesiyle cevap bulabilir.

1.2.2.1. Geçmiş Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil

Bilindiği gibi, geleneksel gramerlerde *geçmiş zaman eki* (Geleneksel gramerlerde *geçmiş zaman kipi* şeklinde de adlandırılmaktadır.) iki sınıfa ayrılır: 1. “Öğrenilen geçmiş zaman (*naklî mâzî*⁷⁰, *duyulan geçmiş, dolaylı geçmiş*⁷¹)”, 2. “Görülen geçmiş zaman (*şuhudî mâzî, görülen*)”. Bu iki zaman eki arasından basit zamanlı olduğu düşünülen fiil çekiminde öğrenilen geçmiş zamanın *-miş* eki ile görülen geçmiş zamanın ise *-DI* eki ile yapıldığı söylenirken, birleşik zamanlı olduğu söylenen çekimlerde bu *-DI*’nın *hikâye*, *-miş*’in ise *rivâyet* aktardığı ifade edilir. Ancak bu değerlendirmeler cevap bulmayı bekleyen şu soruları içermektedir: 1) Kavram tabanlı bakıldığında *geçmiş zaman* anlaşılabilir bir zemine dayandırılabilirken, bu geçmiş zamanın *öğrenileni* fiili zamanda işaretleyebilme gücünü gösterir mi? 2) *Rivâyet* bir dil bilgisi zamanı olarak kabul edilebilir mi ve onu fiil çekiminde gerçekleştiren ek olduğu söylenen *-miş* morfemi zaman eki olma kapasitesine sahip midir? Diğer taraftan *-miş*’in sıfat fiil görevli olduğu kuruluşlar da düşünüldüğünde bu soruları ortaya çıkaran sıkıntılı duruma bir yenisi daha eklenmiş olur.⁷²

-miş’in ekleşmelerde gerçekleştirdiği ifade edilen görevleri şöyle özetlenebilir: a) cümlenin yardımcı unsurlarında ekli ise (yani fiil çekiminin uzağında ise) “*sıfat fiil eki*⁷³ (*geçmiş zaman sıfat fiili* olarak)”, b) fiil çekimi ile yakın komşuluğu varsa “*öğrenilen/duyulan geçmiş zaman eki*⁷⁴”, c) birleşik zaman yakıştırması yapılan yapılarda ise “*rivâyet*” aktarma.⁷⁵

⁷⁰ Ergin, bu “*naklî mâzî*” terimine, *-miş*’in “*Çorabım kaçmış, A! Kar yağmış*” gibi cümlelerdeki kullanımında “başkasından nakil yoktur, sonradan farkına varış, idrak ediş, sonradan görüş, öğreniş vardır.” (Ergin,1977: 293-294) gerekçesiyle karşı çıkmaktadır.

⁷¹ Bu terim, Banguoğlu (2000: 460) tarafından kullanılmaktadır.

⁷² Burada fiilin anlamı değişmeden isimleşmesi (ki bu, sıfat fiil ve zaman eki ile gerçekleşebiliyor.) söz konusu olduğu için *-miş*’in yapım eki görevini gündeme getirmiyoruz.

⁷³ “*Pişmiş aş... Tecrübe görmüş aldanmaz...*” (Banguoğlu, 2000: 423), “*küflenmiş bir pirinç...*” (Gencan, 1975: 347) gibi.

⁷⁴ “*Anlattıklarına göre ben küçükken çok yaramazmışım.*” (Korkmaz, 2007a: 600), *Japonya’da gene bir zelzele olmuş.*” (Ediskun, 2003: 176) gibi.

⁷⁵ “*Neden kıskanacakmışım?*” (Korkmaz, 2007a: 759) gibi.

Geleneksel gramerlerde yer bulan bu “*görülen geçmiş zaman*” ve “*öğrenilen geçmiş zaman*” tâbirleri arasında, zamanda işaretlemeyi sağlayabilmeleri açısından bir fark olduğuna dikkat çeken bazı açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Meselâ, Ragıp Hulûsi Özdem’in Birinci Türk Dil Kurultayı’nda yaptığı şu açıklamada bu durum kendini hissettirmektedir: “...Türkçemizde (şuhudi mazi) sigası hakikaten geçmiş veya geçmiş gibi sayılan zamana delâlet eder; fakat (naklî mazi) zamana bağlı değildir...” (Akt. Benzer, 2008: 21)

Yine *-mİş*’in salt zaman eki olup olmadığı konusunda *-DI* kullanıldığında geçmişteki bir olay hakkında iddiada bulunmak istenirken, *-mİş* kullandığında iddia edilemediği, anlatılan olayın başkasından duyulmuş olabileceği; olaydan emin olunmama ihtimalinin bulunduğu, bir masal dünyasında meydana gelmiş olabileceği, dolayısıyla *-mİş*’ta zaman aktarmanın yanı sıra *tarz*ın da bulunduğu söylenmektedir. (Bassarac, 2008: 34) -*mİş*’in, bu sahip olduğu *tarz* kavramına işaret edebilecek ayrıntılar kapsamında “*şaşma, hayıflanma, yakınma, yanılma, pişmanlık, sitem, küçümseme ve teslimiyet*⁷⁶” bildiren anlatımlarda, gerçekleştiğine inanılmayan hükümleri ifade ettiği ve övünme amacıyla kullanıldığı⁷⁷ belirtilir. Ancak, kiplik tutumları yansıtan bu kavramları iletmek zaman ekinin görevi midir?

Uzun (1998: 124-125), geleneksel dil bilgisi anlayışının dışında bir yaklaşımla, bu durumu *-mİş*’i fiil çekimi unsurundaki diğer morfemlerle yadaş ve yandaş karşıtlık ilişkileri bakımından değerlendirir. Bu doğrultuda *-mİş*’in “*Ali eve gidecekmış.*” cümlesinde yalnızca geçmiş zaman aktarmadığını ve “*Ali eve gelmiş.*” cümlesindeki gibi kip aktardığını, çünkü konuşucunun Ali’nin eve gideceğini başkasından duyduğunu söyler ve *-mİş*’in kendine özel bir kip kavramı = *rivâyet* aktardığını ifade eder. Bu ekin, geleneksel gramerin “*birleşik zaman*” dediği yapılarda birinci ek de olsa, ikinci ek de olsa *rivâyet* aktarma özelliğine devam ettiğini kaydeder.

Turan ise, Uzun’un *-mİş*’in *rivâyet* aktardığı düşüncesine katılmakla birlikte, bazı örnek cümleler üzerinden (Eski Türkçe ve günümüz Türkçesi arasındaki paralellikleri göz önünde tutmak kaydıyla morfofonetik çözümler eşliğinde) karşılaştırmalı bir

⁷⁶ “Bütün bu anlattıklarınızı o mu **yapmış**? Allah Allah! Hayret doğrusu!, Amma da **pişkinleşmiş** adam; kinayeli konuşmalara hiç gelemiyor...” (Korkmaz, 2007a: 603-605)

⁷⁷ “Cezmi Erbin’in konseri, Avrupa’da on binlerce adamın alkışını **toplmuş**, Sizin gibi nice öğrenciler **yetiştirmişim**.” (Bilgegil, 1984: 267)

biçimde konunun çelişkili taraflarını irdeler. Bu doğrultuda *-miş*'in eklendiği fiilin *telaffuz edilen* ve $\emptyset$ bir tamlananı nitelediği durumları da hesaba katar: “ ‘*O ev eski-miş bir evdir* (< *ev+dur-ur+ol+ $\emptyset$, EAT*)” ya da *O ev eski-miş bir ev.* (< **eB+er-ür+ $\emptyset+ $\emptyset$, ETk$* ; paralel örnek: *oğulta kızta amrak meniñ öz kişilerüm+er-ür+ $\emptyset+ler$, UM. 33-58)*” (Turan, 2008: 237) örneklerindeki *-miş* ekinin sıfat fiil olarak değerlendirilmesinde bir tereddüt gösterilmemekte, fakat aynı örnekler “ *O ev eskimiştir* (<*eski-miş+ $\emptyset+tir- $\emptyset+ $\emptyset+ $\emptyset$$$$*) ya da “*O ev eskimiş* (<*eski-miş+ $\emptyset+ $\emptyset- $\emptyset+ $\emptyset+ $\emptyset$$$$$*)” sözüyle, tamlanan görevini anlam kategorisiyle birlikte karşılayan “*bir ev*” sözü kaldırılıp tamlananı sadece işlev/görev kategorisinde karşılayan damga (=Ø)⁷⁸ morfemli bir şekilde karşımıza çıkınca, aynı ek “-miş’li geçmiş zaman eki” olarak değerlendirilmektedir.” (Turan, 2008: 237) Turan, bu noktada şekle dayalı bir anlayışla değerlendirme yapıldığı için $\emptyset$ tamlananın görülmediğini ifade eder. Eğer anlam da görev de değişmiş olsaydı farklı bir değerlendirmede bulunulacağını ve *-miş*’a yapım eki demek durumunda kalınacağını şu örnekle izah eder: “*O ye-miş ye-miş+ $\emptyset$ (= falan kişi)+ $\emptyset$ (=dir)- $\emptyset$ (=Ir)+ $\emptyset$ (= $\emptyset$)+ $\emptyset$ (+ler)*” (Turan, age.: 237) Dolayısıyla yukarıdaki iki örnek arasında fonksiyon farkı olsaydı biri muhakkak yapım eki olarak algılanacaktı. “Demek ki $\emptyset$ tamlanan fonksiyonu gerçektir ve bundan dolayı *-miş* ekine her iki durumda da *rivayet sıfat fiil* eki demek zorundayız.” (Turan, age.: 237)

Görüldüğü gibi fiil, sıfat görevini ya telaffuz edilen bir tamlanana (*eski-miş ev*) ya da telaffuz edilmeyen ama fonksiyonu korunan bir $\emptyset$ tamlanana (*eski-miş*) karşı yapmaktadır. Yani ya tamlanan kelimeyi telaffuz ederek niteler veya tamlayan+tamlanan yandaş yapı ilişkisinden yararlanarak tamlanan kelimeyi sadece göreviyle işaretleyip anlam kategorisini gizleyerek algıyı, tamlayan fiilin anlamı üzerinde yoğunlaştırmayı hedefler: “*eski-miş*”. “Bu sayede ‘Siz eskimiş olduğuna dikkat edin, ev ya da başka bir şey orası o kadar önemli değil’” yollu bir mesajın iletilmesi amaçlanmaktadır.” (Turan, age.: 238)

Turan, *geçmiş zaman* ve *-miş* arasında var olduğu ileri sürülen ilişkiyi, Türkçenin ağızlarında kullanılan bazı cümleleri örnek göstererek de sorgular. “*İmek filinin rivayeti*” olarak değerlendirilen “*var±miş*”, “*yok±muş*” gibi kelimelere karşılık

⁷⁸ $\emptyset$ şekli, Turan tarafından *damga* terimi ile adlandırılmakta ve fonksiyonu korunan ancak telaffuz edilmeyen ek ve kelimeler için kullanılmaktadır.

“arkadaş+ıymıştı bölümünde+yymişti...” gibi örneklerde rivâyetin hikâyesinden mi bahsedilmesi gerektiğini sorar ve devamında bazı tarihî örnekleri de -mİş’in zaman eki olamayacağı hususunda tanık gösterir: “...kılmış ermiş men (> Trk. kılmışımışım), kılmış erür men (>Trk. kılmışım), kılmış ertim (> Trk. kılmışım)...Z.T.” (Turan, age.: 8-9)

Bu açıklamalarda -mİş ile ilgili öne çıkan kavram, görüldüğü gibi **rivâyet**dir. Rivâyet ise, bir zaman eki değildir. Zaman eki rivâyet aktarmaz, çünkü rivâyet bitimsiz bir durumdur.

-mİş ekinin kullanıldığı bazı örnek cümleleri inceleyelim:

“Cedlerinden **kalmış** servet ve ünvanndan başka bir tek meziyeti yoktu.” (SH 14)

“...böylelikle bu millet ağırbaşlı ve muhterem görünümünden ayrılarak frenklerin zavallı bir taklitçisi olmuştur.” (YKI 157)

“...**patlamış** mısır sever misin?” (ADM 373)

“O şakaklar göçerek cepheyi yandan **sıkmış**;

Fırlamış alını, damarlar da beraber **çıkılmış!**” (Sa. 12)

“Beş gün oldu ki, mu’tâda inkıyâd ile ben

Sabahleyin **çıkıvermiştim** evden erken” (Sa. 24)

-mİş’i bu cümlelerdeki fonksiyonları açısından değerlendirelim. İlk cümlede sözü söyleyen, birine servet ve ünvanın kaldığını bir başkasından veya o servet ve ünvanın sahibinin kendisinden duymuş, öğrenmiştir. Bu öğrenme durumu, kal- fiiline anlamını değiştirmeden eklenmiş ve servet, unvan tamlananlarını niteleyen -mış sıfat fiili ile sözü dinleyene aktarılmaktadır. Kalmış, eski bir sürece işaret edebilir ancak, temsil ettiği durumun tesiri hâlâ devam etmektedir ve bu eskilik aktarma/ nakil/ rivâyet yoluyla hissettirilmektedir.

İkinci cümlede ise, yine mısırın patlamış olduğuna, yani şu anki durumuna atıf yoğunudur. Patla- fiili gerçekleşmiştir ve tesiri an içinde görülmektedir.

Üçüncü cümlede kişinin şakaklarının, damarlarının çıkık olduğu/belirginleştiği bir başkasına/dinleyene aktarılmaktadır. Söz konusu kişinin damarlarının çıkıklığı eski bir

zamanda gerçekleşmiş veya konuşma anında ortaya çıkmış olabilir. Konuşan kişi de bunu görmüştür ve bir başkasına *aktarmaktadır*.

Dördüncü örnekte ise *Frenklerin taklitçisi ol-* fiilinin eskiye dayanmakla birlikte devam eden bir olgu olduğu *aktarılmaktadır*.

Beşinci örnek dizede kişi evden çıkmak eylemini gerçekleştirdiğini karşıdakine *aktarmaktadır*.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi *-mİş* morfemi, fonksiyon bakımından, her durumda *aktarmaya* yani *rivâyete* işaret etmektedir. Bu rivâyet, tamlayan unsur- asıl unsur ilişkisi bakımından ilk iki cümlede telaffuz edilen bir tamlananı (*servet, mısır*) nitelerken, üçüncü örnekte telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan bir tamlananı nitelemektedir: *çık-mış + Ø±*. Ancak bu üçüncü örnekteki *-miş*'in cümledeki yardımcı unsurlarda değil de cümlenin bitimli ögesinde (fiil çekiminde) ekli olması nedeniyle “miş’li geçmiş zaman/öğrenilen geçmiş zaman” olarak değerlendirildiğini biliyoruz. Fakat yüklem bitimli olmasını sağlayan, zaman ekidir. *-mİş* ise rivâyet aktarır ve *rivâyet* bitimsiz bir durumdur, dolayısıyla zaman eki olamaz. *-mİş*'in neyi yapıp neyi yapamadığını sorgularsak mesele daha anlaşılır hâle gelecektir: Her şeyden önce *-mİş* fiili isim kategorisine geçirir. Fiili isim kategorisine geçiren ek sınıflarından biri yapım ekidir, diğeri zaman ekidir. Yapım eki olmaz; çünkü fiilin anlamını değiştirmemektedir. Geriye zaman eki kalır. Zaman eki de olamaz çünkü zamanda bitimlilik yapamaz. Fiili isimleştirirken; anlamı değiştirmedeği için yapım eki, zamanda bitimliliği göstermediği için de zaman eki olamaması *-mİş*'in sıfat fiil eki olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kaldı ki çeşitli araştırmacılar bu ekin sıfat fiilliğine atıfta bulunmuşlar; ancak onu yine de “*duyulan/ öğrenilen geçmiş zaman eki/kipi*” olarak tahlil etmeye devam etmişlerdir: “-mİş yapılı temel aslında, ***bir fiilden sıfat, bir ortaç (participe)*** niteliğindedir...⁷⁹” (Emre, 1945: 492) “Kökeni bakımından ***-mİş sıfat fiilinden*** gelen duyulan geçmiş zaman kipi, fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini, ancak konuşucunun bunu görmediğini, ...bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır.” (Korkmaz, 2007: 599-600)

⁷⁹ Emre, bu ekin sıfat fiil iken sırasıyla tümleç, yüklem ve kip hâline geldiğini söylemektedir.

O hâlde az önce verdiğimiz örneklerdeki sıfat fiillerin içinde yer aldıkları ekleşme öğelerinin ses-şekil komşuluğu bakımından, ilk iki örnekte telaffuz edilen bir tamlananın (*servet, unvan*) nitelenmesi söz konusu iken diğer iki örnekte Ø bir tamlanan bitimlilik sahibi unsurda nitelenmektedir:

çık - *miş* + Ø + Ø - Ø + Ø + Ø

taklitçisi ol- *muş* + Ø + *tur* - Ø + Ø + Ø

çıkıver - *miş* + Ø + Ø - *ti* + Ø + *m*⁸⁰

fill - *rivâyet sıfat f.e. + tamlanan + cevheri ek f. - geniş/geç.zam e. + 3. şahıs + teklik e.*

Yukarıdaki çekim örneklerinde *çık-*, *taklitçisi ol-*, *çıkıver-* fiilleri iç yapıları bakımından farklı olabilir; ama *fiil-zaman eki (kip/görünüş/kılınış özelliği) + şahıs eki + teklik/çokluk eki* çekim düzeni bakımından bir fark taşımamaktadır, yani morfofonetik bakımdan aynı şartlar altındadırlar. Ancak morfofonemik bakımdan aralarında şöyle farklar bulunduğu söylenebilir: İçlerinden *çıkıver-* fiili, geçmiş zamanda (*-ti*) işaretlenmiş; diğerleri ise -Ø geniş zamanda işaretlenmiştir. Ayrıca *çıkılmış*, *çıkıvermiş* kuruluşları +Ø- cevherî ek fiili ile çekime girerken *taklitçisi olmuş* kuruluşu *tur-* cevherî ek fiili ile çekime girmiştir. Burada +Ø- (<er-) : +*tur-* cevherî ek fiili ve -Ø (*geniş zaman*): *-ti* (*geçmiş zaman*) karşıtlığı görülmektedir.

-*mİş* hakkında sonuç olarak, çeşitli örnekler vasıtasıyla yukarıda da belirtildiği gibi, - her şartta *aktarma* yani *rivâyet* fonksiyonu ile karşımıza çıktığını, *rivâyetin* zamanda bitimlilik yapan unsur olmadığını, bu fonksiyonun ancak bir sıfat fiille işaretlenebileceğini, zamanda bitimliliğin ise -Ø (*geniş zamanda*) veya *-ti* (*geçmiş zamanda*) morfemleriyle yapıldığını söyleyebiliriz.

“Görülen geçmiş zaman eki/ *-di*’li geçmiş zaman eki⁸¹” gibi tabirlerle anılan *-DI* ise *-mİş*’tan farklıdır. *-DI*, bitimlilik sağlayabilme özelliği nedeniyle, genellikle bir

⁸⁰ Müteradifi olarak cevherî ek fiilin telaffuz edildiği “....*gel-me-miş+i-di+Ø*” (Gemalmaz, 1982: 29) gibi bir cümle de hatırlanmalıdır.

⁸¹ Bilgegil, “*-di*’li geçmiş zaman” teriminin kip ve zaman terimlerinin bir arada kullanılması bakımından yerinde olduğunu belirtmekle birlikte, “*-di*’li” sözü şekle dayalı bir durumu ifade ettiği için bunun yerine başka bir terimin de bulunması gerektiğini düşünür. Banguoğlu ise, bu tabirlerden farklı olarak *-mİş* için kullandığı “*dolaylı geçmiş kipi*” teriminin karşıtı olarak bunun asıl geçmiş olduğunu, dolayısıyla *salt*

karşılaştırma unsuru olarak, zaman eki olarak etiketlenen *-mİş*, *-(I)yor*, *-(y)AcAK*'ın bitmemişlik belirttiklerini tespit etmede kullanılan bir morfem konumundadır.

Uzun (1998) ve Turan (2008) *-DI*'nın emir kipi hariç birleşik fiil çekimi olarak adlandırılan bütün yapılarda görünebildiği⁸² ve fonksiyonunun değişmediği görüşündedir. Bu fonksiyon da *geçmiş zamandır*. Bu duruma karşılaştığımız örnek cümleler üzerinden bakalım.

“*Osmanlı padişahlarına mevlevî şeyhleri kılıç kuşatırlar, Mevlâna bütün tarikat pirlерinin en büyüğü sayılırdı.*” (TKVM 204) (:...sayılırdı: <sayıl-ır+Ø+Ø-**dt**+Ø+Ø)

“*Gittiğim zaman on sekiz yaşındaydım, Fransızca bilmiyordum...*” (ED 268) (:...yaşındaydım <yaşında+y-**dt**+Ø+m), :...bilmiyordum <bil-mi-yor+Ø+Ø-**du**+Ø+m)

“*Onu saklamalı, emniyete almalıydı.*” (DKu. 14) (:...almalıydı: <al-malı+Ø+y-**dt**+Ø+Ø)

“*Yeni bir ülkede yem vermek için atlarına*

Nice bin atlı kapılmıştı fetih rüzgârına.” (KGK 43) (:...kapılmıştı <kapıl-mış+Ø+Ø-**tt**+Ø+Ø)

sayıl-, *yaşında+Ø-*, *bilme-*, *emniyete al-*, *kapıl-* fiillerinin aldıkları sıfat fiil ekleriyle *alışkanlık (sayılırdı)*, *gösterme-yeterlik (bilmiyordum)*, *gereklik (almalıydı)*, *rivâyet (kapılmıştı)* gibi kip/görünüş özellikleriyle birlikte **geçmişte** işaretlendiği görülmektedir. Ancak “gel-Ø-di+Ø+Ø” gibi bir cümlede *geçmiş zaman eki* olarak tahlil edilen *-di* morfeminin, yukarıdaki örneklerde, birleşik zaman çekimi adı altında “...nın hikâyesi⁸³” olarak adlandırıldığını biliyoruz. Bu hikâye kipli kuruluşlarda ise birleşik kipi oluşturduğu söylenen iki ekten ilkinin, bazı araştırmacılar tarafından “*tarz/kip eki*”, ikincisinin “*hikâye eki*⁸⁴”, bazı araştırmacılar tarafından ise ikincisinin *tarz eki* olduğu⁸⁵ ifade edilmektedir. Ancak bu tarz çekim örneklerine karşı gösterilen bu yaklaşımlar

---

geçmiş tabirinin daha doğru olduğunu, uygulamada da sadece “*geçmiş*” denebileceğini söyler. (Banguoğlu, 2000: 450)

⁸² “*Ali eve gidiyordu, Ali eve gidecekti... doktordu, hastaydı...*” (Uzun, 1998: 111) gibi.

⁸³ Banguoğlu bu kipi “*anlatma kipi*” olarak adlandırır.

⁸⁴ Meselâ Korkmaz, “Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi” başlığı altında şu formülü kaydeder: “...*esas fiil + mİş kip eki+i- ek-fiili + DI hikâye eki+ şahıs eki*” (Korkmaz, 2007a: 737)

⁸⁵ Banguoğlu, *geliyordu* örneği için “ikinci ek şimdiki zaman fiilini geçmişte bir plana aktarmış ve artık bir tarz eki olmuştur.” (Banguoğlu, 2000: 443) der.

zaman ekinin hangisi olduğunu tam olarak belli etmemekte, hatta bu çekimlerde zaman eki yokmuş gibi bir algılamaya sebep olmaktadır. Hâlbuki fiil çekimi için zamanda işaretlenmek en önemli şarttır. Zamanda işaretleme yapılmadan fiil çekimi olmaz. Dolayısıyla yukarıda verilen örneklerde de zamanda bitimliliği sağlayan unsur **-DI** ekidir ve o da geçmiş zamanda bitimliliği sağlamış, yani **geçmiş zaman ekidir**. Ondan önceki ekler ise fiilin kip/görünüş gibi özelliklerinin ortaya çıkmasına hizmet eden sıfat fiil ekleridir.⁸⁶

Geçmiş zamanı gösterdiği ifade edilen bu ekler hakkında sonuç olarak şu söylenebilir: *mIş* söz diziminde kullanıldığı yerlerdeki fonksiyonu bakımından zamanda bitimlilik sağlayan bir unsur olarak değil de hep *rivâyet* ve onun alt fonksiyonlarını gerçekleştiren bir sıfat fiil olmakta; **-DI ise** onun aksine zamanda, yani geçmiş zamanda bitimliliği sağlayabilen bir morfem görüntüsü çizmektedir. **-DI** zaman aktarma özelliği, zaman kategorisi ile doğal ve içsel bir bağlantısı olduğu (Uzun, 1998: 117) ve bitimlilik bildirdiği için zaman eki olmaya muktedir bir yapı sergiler.

Ayrıca terim konusunda ise, şekle dayalı bir anlayışın ürünü olan “*-di’li geçmiş zaman*” teriminin yerine “*geçmiş zaman*” teriminin kullanılması daha uygundur.

1.2.2.2. Geniş Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil

Gramer kaynaklarında geniş zaman eki görevini **-(A/I)r**’ın gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Bassarak, bu ekin genel geçer durumlar için kullanıldığından hareketle anlamının doğal olduğu düşüncesindedir. (Bassarak, 2008: 33)

Uzun da geniş zamanın geçmişte olan, şimdi olmakta olan ve gelecekte de olacak olan olaylara gönderimde bulunduğunu, ama önemli bir ayrıntı ile bu üç zamana doğrudan işaret etmediğini düşünür. Yazara göre “...bu zaman ekiyle yapılan işin, bir eylemin zamanının belirtilmesi değil, onun bir alışkanlığı, bir yeteneği vb.ni aktarması olduğu görülür. Ali sigara içer dediğimizde, Ali’nin bir alışkanlığından... söz ediyoruz demektir.” (Uzun, 1998: 118) Yazar, bunlara ilaveten zaman ve kip ekleri diye bilinen eklerin çeşitli ekleşmelerde sorgulanınca **-DI**’nın aktardığı geçmiş zamana karşılık bir

---

⁸⁶ Korkmaz da her ne kadar bu kuruluşlar için “... i- ek fiilinden önceki kısım; şekil, zaman, olumluluk ve olumsuzluk ve soru kavramları taşıyan birer sıfat fiil yani ad durumundadır...” (Korkmaz, 2007a: 731-732) açıklamasını yapsa da bu sıfat fiil eklerini ısrarla “*kip eki*” olarak tanıtmaktadır.

soyut zaman yani geçmiş dışı zaman düşüncesinin ortaya çıkması gerektiğini söylemektedir ve buradan hareketle “bütün paradigmalarda üzerine *-DI* eki gelmemiş yapıların soyut geçmiş dışı zamanı aktardığını, bunu da sıfır (*-Ø*) gibi bir araçla yaptığını kabul etmeliyiz.” (Uzun, 1998: 120)

Nitekim Uzun’un geçmişin yerdaş karşıtlığında geçmiş dışı zaman olarak ifade ettiği zamanın, dil bilgisinde **bitmişlik** karşıtlığında **genel bir sonuç hükmü** bildiren, *-Ø / – (A/I)r* morfepleriyle ifade edilen geniş zaman eki olduğunu Turan, uygulamalı örnekleriyle göstermektedir: “*Ankarada+Ø-Ø+yım (<er-ür+ben)/sın/Ø/yız/sınız/ØAr... Gel-miş+Ø+Ø-Ø+im... Gel-miş+durumda+Ø-Ø+Ø+yım ... Gel-miş+Ø+Ø-Ø+Ø ... Gel-miş+Ø+tir-Ø+Ø...*” (Turan, 2006: 285-286)

Bu duruma birkaç örnek daha verilebilir:

“*Göğü, top sesleriyle gürlerken,*

Söylemiş saltanatlı Tekbîr’i” (KGK 17): [*...söyle-miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø (<<söyle-miş+Ø+er-ür+ol+Ø)*]

“Kalbi olanların dili yok, dili olanların kalbi **yok**.” (ED 151) [*...yok+ Ø- Ø+Ø+Ø (par. <yok+er-ür+ol+Ø)*⁸⁷]

“Ben emir Sultan’ın bu rolünü çok **seviyorum**, çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da **erguvandır**.” (BŞ 107) [*... sev-iyor+Ø+Ø-Ø+u+m (par. <<sev-iyor+Ø+er-ür+be+n), :...erguvan+dır-Ø+Ø+Ø (<erguvan+tur-ur+ol+Ø)*]

“Meşhur tefsirine çalışırken sabahlara kadar uyanık **kalırmış**.” (BŞ 102) [*...kal-ır+miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø (<kal-ır+Ø+i-miş+Ø+er-ür+ol+Ø)*]

“Bu başlangıç noktasında, insanın doğal bir yönelişle avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdürmüş olması çok **olasıdır**.” (İDB 37) [*...ol-ası+Ø+ dır - Ø+Ø+Ø (<ol-ası+tur-ur+ol+Ø)*]

⁸⁷ Eski Türkçedeki cevherî ek fiilin ve geniş zaman ekinin telaffuz edildiği “yaraşmış *er-ür+Ø: yakışmış...belgürmüş er-ür+Ø: belirmiş, zuhur etmiş...*; yağı *er-ür+Ø: düşman(dır)*” (Alyılmaz, 1994: 224, 226) gibi örnekler hatırlanabilir. Aynı zamanda Türkiye Türkçesindeki gibi cevherî ek fiil ve geniş zaman ekinin telaffuz edilmeme durumuna Köktürkçede de rastlanmaktadır: “*anyıg yok+Ø+Ø-Ø+Ø (<anyıg yok+Ø+er-ür+Ø): kötü durumda değiller...*” (Alyılmaz, 1994: 226)

“Dilerse, atlarına da uyduruk bir ad veya kendi adını **koyabilir**.” (GE 53) (:...*koyabilir* <*koyabil* - *ir*+ $\emptyset$ + $\emptyset$)

“Akli olduğu için insan biyolojisinin ona önceden çizdiği bir hayatı **yaşamaz**...” (İİBV 15) (:... *yaşamaz* <*yaşa*-*ma*-*z*+ $\emptyset$ + $\emptyset$)

Bu örneklerde geniş zamanın dairevî olarak da olsa bitimliliği sağladığı (dolayısıyla zaman eki görevini gerçekleştirebildiği), telaffuz edilmesinin yanı sıra (*koyabilir*); telaffuz edilmediği (**- $\emptyset$**) de fark edilmektedir. (*söylemiş*, *seviyorum*, *kalırmış*, *olasıdır*, *erguvandır*'da olduğu gibi). Görüldüğü gibi geniş zaman, sıfat fiil ekleri üzerine gelmesi ve bunların *i-* (<<*er-*)⁸⁸ cevheri ek fiiline dayanan şekilleri ve bir ismin **+Dir-** cevherî ek fiili ile fiilleşip çekime girmesi söz konusu olduğunda **- $\emptyset$** ile karşılanmaktadır. Geniş zamanın **- $\emptyset$** olmasındaki etken “r” sesini içermesidir. Çünkü fonetik açıdan erimeye, yutulma (haploloji)'ya en yakın kelime ve ekler damgalanmaktadır. Diğer bir neden ise, geçmiş zamanın yerdaş karşıtı olarak çok işlek bir kullanıma sahip olması nedeniyle örneklemeye çok fazla uğramasıdır. Bu noktada geniş zaman ekinin neden üçüncü şahısla ilgili çekimde **- $\emptyset$** olduğu sorusu akla gelebilir; ancak orada dilin iç dinamiklerinin **- $\emptyset$** geniş zamanda işaretli emir sıfat fiilli çekim düzeni ile karışmayı engellenmesi söz konusudur.⁸⁹ Çünkü her iki morfofonolojik dizilişte de üçüncü şahıs $\emptyset$ 'dır.

Bunların dışında yukarıda verdiğimiz *yaşa*-*ma*-*z*+ $\emptyset$ + $\emptyset$ çekim örneği ile ilgili dil bilgisindeki sorunlu bir uygulamadan da söz etmeden geçemeyiz. Bu gibi kuruluşlar, geleneksel gramer kitaplarında geniş zamanın olumsuz olarak tanıtılır ve sanki bir birleşik ek imiş gibi sunulur⁹⁰, sıfat fiil fonksiyonunda bulunması hâlinde de yine **-mAz**

⁸⁸ Bu cevherî ek fiilin **+ $\emptyset$ -** şeklinde karşılanmasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmak yerinde olacaktır: *er-* şekline dayanan bu morfemin içerdiği akıcı-sızıcı/sonant *r#* sesi yutulmaya, erimeye çok yatkındır ve ünlüsü ise sık sık orta hecenin dar ünlüsü konumuna geçerek toplama hadisesine uğramakta veya yutulmaktadır. Dolayısıyla bu morfem, fonetik bakımdan pratikliğe meyillidir. Bu meyil sayesinde cevherî ek fiilin telaffuz edilmemesi, fonksiyonunun da kaybolduğunu göstermez, fonksiyonu $\emptyset$ olarak devam etmektedir. Konuyla ilgili kaydettiğimiz örneklerde bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim Gemalmaz da isim fiil olarak adlandırdığı cevherî ek fiilin bu hâli ile ilgili “...Türkçede öteden beri isim-fiil (+i.f-) vazifesi “+ $\emptyset$ e.r $\emptyset$ ->+er-~+ir-> +i->+y-~+ $\emptyset$ ” fiili üzerindedir.” (Gemalmaz, 1982: 145) açıklamasını yapmaktadır.

⁸⁹ Bu noktada “*gelir*.” ve “*gel*.” karşılaştırılmalıdır.

⁹⁰ Meselâ “Geniş zaman kipinin olumsuzu... ikinci, üçüncü teklik ve çokluk şahıslarında ise olumsuz geniş zaman eki durumundaki **-mAz** eki ile kurulur.” (Korkmaz, 2007a: 638) gibi.

olarak gösterilir ve “geniş zaman sıfat fiili $-(A/I)r$ ’ın olumsuzu” olarak ifade edilir.⁹¹ Burada iki ekin birleşmiş olması söz konusu değildir. Çünkü $-\emptyset$ - olumluluk eki ile yerdaş karşıtlık ilişkisi içinde bulunan olumsuzluk eki $-mA$ ⁹² ve geniş zaman eki $[-(A/I)r]$, sıfat fiil eki $[-(A/I)r]$ söz diziminde yerleri, yapıları ve görevleri bakımından birbirlerinden farklı fonksiyonları icra etmeleri yönüyle ayrı birer ek sınıfını temsil eder. Dolayısıyla bu üç ek ayrı ek sınıfını temsil eden morfepler birbirlerinden ayrı olarak tahlil edilmelidir.⁹³ Burada gözden kaçan husus dilimizin söz diziminde fonetik hadiselerin de etkili olduğu gerçeğidir. Buna göre, $-(A/I)r$ morfeminin olumsuzluk eki $-mA$ ’dan sonra gelmesi hâlinde, kelime sonunda kalması durumu hâsıl olduğundan akıcı-sızıcı sonant $r\#$ sesinin, fonetik bir kayba uğramamak için, ses-hece dengelemesi yoluyla, kendisinden daha niteliksiz bir sese, $z\#$ ’ye itilmesi hadisesi gerçekleşmektedir.⁹⁴ Bu fonksiyona dayalı bir değişme değildir, çünkü bütün unsurlar yaşanan fonetik hadiseden sonra aynı fonksiyonunu korur, yani seslerin kaybı bir ek kaybını doğurmaz.⁹⁵ Bu nedenle olumsuzluk eki ve sıfat fiil eki veya geniş zaman eki $-(A/I)r$ ’ın görevli olduğu ekleşme örneklerinde, bu fonetik hadisenin etkisiyle oluşan tabloda morfeplerin morfofonetik dizilişi bakımından $-mA-z$ olarak tahlil edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.⁹⁶

$-(A/I)r$ ’ın zamanda bitimliliği sağladığı ve bu zaman eki görevinin yanı sıra bitimsizlik sahibi unsurlarda çeşitli alt fonksiyonlarıyla birlikte sıfat fiil eki fonksiyonunda da görüldüğünü biliyoruz. Bu ek “...**güler** yüzlü, çok güzel **konusur**, **nüktelerle dolu**

⁹¹ Bilgegil (1984:199) sıfat fiil fonksiyonlu $-(A/I)r$ ’ı kastederek “-mez veya -maz eki, aynı sıfat fiilin olumsuz teşkiline yarar: *çakarmaz, yazmaz...* gibi” der. Korkmaz (2007a: 957) da “-r, -Ar, Ir/-Ur sıfat fiil eklerinin olumsuz biçimi olan $-mAz$ eki de birleştiği fiilde süreklilik gösteren bir sıfat fiil türüdür.” açıklamasını yapar, ona göre bu ek ($-mAz$) yapıca $-mA$ - olumsuzluk eki ve z ekinin birleşmesinden oluşmuştur.

⁹² Gemalmaz (2010: 104), bu ekler için *edimli* ve *edimsiz* terimini kullanmaktadır. Bu ekin kökeni hakkında ise Tekin (2001: 43-58), Toharcada bir edat olduğunu ve Türkçeye Toharcadan alıntılı olduğunu yönünde bir açıklama yapmaktadır.

⁹³ Meselâ *bil- $\emptyset$ -ir+i+m*, *bil- $\emptyset$ -ir+si+n*, *bil- $\emptyset$ -ir+ $\emptyset$ + $\emptyset$* ; *bil-me- $\emptyset$ + $\emptyset$ +m* (<*bil-me-r+em*, r/> $\emptyset$ / erime ve neticesinde büzülme ses hadisesi), *bil-me-z+si+n*, *bil-me-z+ $\emptyset$ + $\emptyset$* , *akla gel-me-z çilgınlıklar*, *uslan-ma-z âşık* gibi. Bu örneklerde $-\emptyset$ -*me-* olumluluk-olumsuzluk eki karşıtlığı; *-ir+*, *- $\emptyset$ +*, *-z+* geniş zaman ekinin çevre şartlarına göre fonetik olarak gösterdiği uyum açıkça görülmektedir.

⁹⁴ Bu hususa *bilmezsin* gibi bir örneğin varlığı nedeniyle itiraz edilebilir; ancak burada dilin iç dinamiklerinin emir sıfat fiilli çekim örneği *bilmesin* ile karıştırılmayı engellemesi ve dolayısıyla erime hadisesinin gerçekleşmediği söylenebilir.

⁹⁵ Bu kısmın yazımında Turan’ın 2006’da işlediği *Türk Dilinin Yapı Problemleri* adlı doktora derslerinde kayda alınan ders notlarından istifade edilmiştir.

⁹⁶ Nitekim Semra Alyılmaz (2010) da Türk dilinin tarihî ve günümüz şivelerindeki geniş zamanlı çekim örneklerini ayrıntılı bir biçimde gösterdiği “Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi” adlı yazısında bu yönde fikir beyân etmiştir.

fıkralar anlatır bir çelebisiydi.” (SH 11) gibi bir cümlede içinde bulunduğu teşkillerde *sıfat fiil*; ancak “...Yeniden her gün **açarmış** kanayan rengiyle” (KGK 93) gibi bir cümlede ise “*geniş zamanın rivâyeti*” muamelesi görür. Fakat ne ilginçtir ki “*İhtiyar dev, mazideki ihtişamından utanır oldu.*” (BÜ 98) cümlesinde içinde bulunduğu yapının (*utanır ol-*) alışkanlık fiilini gösteren bir “*birleşik*⁹⁷” veya “*karmaşık fiil*⁹⁸” ve buradaki *-ır*’ın da sıfat fiil eki olduğu ifade edilir. Yani *açarmış*’ta +Ø- cevherî ek fiilinin *-ar* sıfat fiil eki almış bir Ø tamlananlı isim kategorisindeki bir unsuru (*aç-ar+Ø+ i-*) fiilleştirdiği göz ardı edilirken *utanır oldu*’da tam tersine önemsenir; ancak o da *ol-* fiilinin yardımcı fiil olarak bir birleşik fiil meydana getirdiği düşüncesiyle. Ancak biz burada bir birleşiklik olmadığını, *ol-* fiilinin de ismi fiilleştirmek konusunda *i-* ile aynı; fakat anlam bakımından ondan biraz farklı davranan ve dolayısıyla kipe ait hususiyetleri ortaya çıkaran bir cevherî ek fiil olduğunu düşünüyoruz.⁹⁹ Dolayısıyla *güler yüz*’deki *-er*’in, *açarmış*’taki *-ar*’ın, *utanır oldu*’daki *-ır*’ın bitimlilik sağlamadığı için zaman eki olarak değil; *gül-*, *aç-*, *utan-* fiillerinin sürekli yapıldığını gösteren bir *alışkanlık* fonksiyonlu sıfat fiil eki (*güler+ yüz*’de telaffuz edilen, diğerlerinde ise Ø bir tamlananı nitelemekle görevli) olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu eklerin fonksiyon bakımından birbirlerinden farkları yoktur.

1.2.2.3. Şimdiki Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil

Geleneksel gramerde “*şimdiki zaman*”ın, fiilin şu anda¹⁰⁰ gerçekleştiğini ifade eden zaman olduğu ve bu zamanlı iletmekle görevli ekin *-(I)yor* olduğu söylenir. Bazı çalışmalarda bu morfemin yanı sıra, *-mAdA*, *-mAktA*’nın¹⁰¹ da şimdiki zaman aktardığı

⁹⁷ Korkmaz (2007a: 801-808) bu ve bunun gibi [*-mİş ol-*, *-(y)AcAK ol-*, *-(y)IcI ol-*, *-(y)AsI ol-*, *-(I)msAr ol-*] kuruluşları “bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller” olarak adlandırır.

⁹⁸ Bu terim, Banguoğlu (2000: 483-485)’nin bu ve bunun gibi *-miş ol-*, *-(y)AcAk ol-*, *-(y)IcI ol-* gibi kuruluşları adlandırmada kullandığı bir terimdir. Banguoğlu da Korkmaz gibi burada *ol-* cevherî ek fiilinden önceki *-mİş*, *-(y)AcAK*, *-(y)IcI* eklerinin sıfat fiil eki olduğu görüşündedir.

⁹⁹ Bu konuda Turan’ın *ol-* cevherî ek fiilinin içinde bulunduğu kuruluşları ayrıntılı ve çok sayıda örnekle gösterdiği “Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili” (*TDAY Belleten 1996*) adlı yazısına bakılabilir. Ayrıca Gülsevin de *i-* ve *ol-* fiilinin aynı görevi gerçekleştirdiğine dikkat çeker. Bk. Gülsevin, Gürer (1997), “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine”, *TDAY-Belleten*

¹⁰⁰ Turan, “*şimdiki zaman*” adının kullanılmasındaki etken hakkında şu açıklamayı yapar: “...fiil, gözleme anını, karşı karşıya bulunma halini hedefleyen bir anlatım şeklini yansıtmaktadır... ki yaygın anlayışın eke şimdiki zaman eki deme ihtiyacı duyması ve bunu kanıksaması da bundan kaynaklanmaktadır.” (Turan, 2008: 238)

¹⁰¹ Bilgegil (1984:264), (Korkmaz, 2007a: 621), Karaağaç (2009: 92), (Korkmaz, 2007a: 621)

ifade edilmektedir.¹⁰² Ayrıca, bu eklerin “*hikâye*”, “*rivâyet*” ve “*şart birleşik çekimleri*”nde de bulunduğu görülmektedir.

Onu iletmekle görevli eklerin sıralanması dışında geleneksel gramerlerde şimdiki zamanın, dil bilgisi zamanı bakımından bir sınıf oluşturup oluşturamayacağı tartışılmamıştır.¹⁰³ Bu husus, dil bilgisi çalışmalarından ziyade dil bilimi çalışmalarında söz konusu edilmiştir. Meselâ Akaslan, *-DI*, *-(y)AcAK* ve *-(I)yor*’u karşılaştırdığı bir yazısında zaman işaretleme konusunda *-DI* ve *-(y)AcAK*’tan farklı davrandığını düşündüğü *-(I)yor* hakkında şöyle bir açıklama yapar: “...süreci içsel olarak özel bir ana (sözceleme anına, kabaca konuşma anına) yerlemez; herhangi bir ana /her ana yerleyebilir ..., süreci sözceleme anına yerleyen, yani sözceye şimdiki zaman değerini kazandıran *-ıyor* biçimbirimi değil, eylemin kavramsal içeriğine de bağlı olarak sözcelemenin kendisidir.” (Akaslan, 2000: 38) Akaslan “*Hâluların başlangıç fiyatları 180 milyon ile 900 milyon arasında değişiyor.)... Bu balık kuyruğunu sallıyor, diğeri sallamıyor, Adım Şenay. İlkokul 1. Sınıfa gidiyorum. Artık okuyorum ve yazıyorum...*” örneklerinin tanıklığıyla *-(I)yor* üzerine “...zamansal yerlemeden bağımsız olarak gerçekleştirilen, niteliksel bir belirleme içeren betimlemelerde, tanımlamalarda, tanıtımlarda, açıklamalarda vb. kullanılabilmesi... *-(i)yor*’un zamansal açıdan tümüyle belirsiz olma özelliğinin sonucudur.” (Akaslan, 2000: 38-39) açıklamasını yapar ve bu ekin ileride yapılacak bir işi belirten cümlelerde de görev aldığını söyler. Ama bu cümlelerde *-(I)yor*’un yanı sıra, zaman içerikli çeşitli kelimelerin (zarf fiil ve zaman ile ilgili müstakil isimler) de kullanıldığını ifade eder.¹⁰⁴

Akaslan “*Yağmur yağıyor.*” gibi bir cümlede ise, şimdiki zaman değerinin cümlenin tamamından çıkarılabildiğini söyler. Buradaki şimdiki zamanın konuşanın şimdisi

¹⁰² Türk, şimdiki zaman için kullanılan bu ekleri ve daha fazlasını Türk dilinin tarihî ve günümüz şiveleri metinlerinden alınan çok sayıda örnek üzerinde tespit etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Türk, Vahit (1999); “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri”, *TDAY-Belleten*

¹⁰³ Ancak Bilgegil’in bu husus ile ilişkilendirilebilecek şu yorumu dikkat çekicidir: “Şimdiki zaman, bir eylemin ihbar sırasında vuku bulduğunu ifade eder. Gerçekte ise, bazı eylemler daha haber verirken bitmiş, bazıları da başlamak üzere bulunur... Bu bakımdan, söz konusu zamana has ekin, o zamandan ziyade, o zamanı çevreleyen kipe delâleti daha kesindir.” (Bilgegil, 1984: 264) Ayrıca Karaağaç da “*Yarın okula geliyor musun?, Bu futbolcu beni her zaman hayal kırıklığına uğrattıyor, Yillardır sevgimi biriktiriyorum...*” gibi örnekleri tanık göstererek “-yor eki, bir ara zaman eki, hatta şekil eki gibi kullanılmaktadır...” (Karaağaç, 2009: 92) açıklamasıyla Bilgegil’inkine benzer bir görüş bildirir. Öte yandan Korkmaz’ın, bu çeşit kullanımları zaman kayması olarak değerlendirdiği de bilinmektedir.

¹⁰⁴ “*Şimdi/ bu akşam/ yarın/ o gün / sık sık/ her zaman size geliyorum.*”, *Ben gelince o da geliyor. “Aradığımda bulamıyorum.*” gibi. (Akaslan, age.: 38-39)

olduğunu ve konuşanın şimdisi ile cümle kurma zamanının çakışarak bu zaman değerini verdiğini, dolayısıyla da herhangi bir biçime [-(*I*)*yor* gibi] bağlı olmadığını belirtir. Yazar, ilgili yazısının devamında da şimdiki zamanın özel bir biçimin varlığına bağlı olmadığı için, biçim olarak belirtilmediğini; ancak geçmiş ve gelecek zamanda olay anı ile konuşma anı çakışmadığından geçmiş ve gelecek zamanlı bir morfemin kullanılmak durumunda olduğunu kaydeder. Yazara göre, bu durum aynı zamanda Türkçe ve diğer dünya dillerinde neden geçmiş ve gelecek zaman için morfemler bulunurken, şimdiki zaman için gösterenin bulunmadığını anlatır. Buna ilaveten morfemin eklendiği fiillerin sözlük anlamlarının da fonksiyonunu belirlemede önemli olduğunu belirtir. Akaslan, sonuç olarak "...-(*I*)*yor*'un değişmeyen tek bir özelliği var: bitmişliği belirtmek...-(*I*)*yor* bitmişlik görünüşünün karşılık değerini (bitmişliğin karşısında bitmemişliği) belirtme anlamında değil, ancak bitmişliği belirtmek anlamında -*DI*'nın karşısına konulabilir." şeklinde bir açıklama yapar. (Akaslan, age.: 40, 43)

-*DI* ve -(*I*)*yor*'u karşılaştırılarak yukarıda belirtilen görüşün benzerini ekleşme örneklerindeki fonksiyon ilişkilerini gözetmek suretiyle öne süren araştırmacılardan olan Uzun "*gidiyor*", "*gidiyordu*", "*gitti*" cümlelerini karşılaştırır. Uzun'a göre, -*iyor*, "*gidiyor*"da neyi yapıyorsa "*gidiyordu*"da da aynı şeyi yapmaktadır; "*gitti*"de gitme işi tamamlanmıştır, ama "*gidiyordu*"da tamamlanan gitme işindeki sürmedir. (Turan, 1998: 112)

Turan, Uzun'un bu konudaki fikrine katılmakla birlikte şu açıklamasıyla Uzun'un konu hakkındaki görüşünü özetler. Aynı zamanda da eleştirir: "Uzun, ...-*DI*'nın zaman aktarmasına karşılık (*i*)*yor*'un zamanı değil **sürme** gibi bir **görünüşü** aktardığını öne sürmüştü, ancak bu izah denemesini, ekleşme sistemimizde işgal ettiği yapı ve fonksiyon karşılığı bakımından sınıflamada ait olduğu yeri tespiti imkân verecek bir analizle destekleyememiştir." (Turan, 2008: 239)

Zaman eklerine ve -(*I*)*yor* morfemine farklı bir bakış açısı ve disiplin ile yaklaşan Turan, şimdiki zaman eki olarak etiketlenen bu eklin gerçekte hangi fonksiyonda olduğunu tespit etmek için, Türk dilinin çeşitli dönemlerine ait metinlerde geçen şu cümleleri morfofonetik bakımdan tahlil ederek tanık göstermektedir:

"igidmiş kağanuñın sabın almatın yir sayu bardıg koop anta alkıntıg arlıg anta kalmışı yir sayu koop toru ölü yorıyur ertig (KT. G) ...ölüyordun <<

(ölüyoruyurertig </-ü+yorı-yur/+er-ti+g+Ø+Ø: /-zrff.e.+sürme tsvr ek f./-sıft f..e.+cevh. ek f-geçmiş. zaman ek.+.-iknc ş. e.+tek. ek)...

“*dilkü eyitdi benden neye ürkersin şol aradan geçeyorurdum*” (Mrzb. 39b-8) (: geçiyordum<<geçeyorurdum<e+yorur+Ø+du+m+Ø:/zrff.+sürmetsvrekf./alışkanlık sf/.+tml.+cvhef.+geçmşze.+brnciş. Eki+te. Eki

ivine geliyorır iken ‘azrālün atunū gözine göründi (DDK. D 159-13) (..geliyorken <geliyorır iken << -zrff.+sürme tsvirekf. alışkanlık sf.+tml.+cvhef.+zrffe.)” (Turan, 2008: 239-240)¹⁰⁵

Turan, örnek gösterdiği bu yapılar hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

“Bu tarihi dönem örneklerinin, bugünkü *-(I)yor* şekilli gösterme sıfat fiil ekine kaynaklık eden ekleşme kısmı *-(y)I/A+yorI-r+* (:ü+yorı-yur, -e+yorı-r+, -e+yorur-r+, -i+yorı-r+, -yu+yorı-r+) ekleşmesidir. Bu ekleşmenin ilk iki unsurundan birincisi olan *-(y)I/A* daima zarf fiil eki, ikincisi olan *-yorI-* hep tasvir ek fiili görevini sürdürmüş, devamındaki ek ise daima isim kategorisine geçişi sağlamak şartıyla, oluşturulan yapıya göre ya (alışkanlık yansıtan) sıfat fiil... ya da geniş zaman eki... olmaktadır. Yani bugün tek şekil ve tek fonksiyon ile karşımıza çıkan **-(I)yor** eki üç ayrı şekil ve üç ayrı fonksiyona sahip eklerin değişmesine dayanmaktadır. Üç şekilden meydana gelen ekleşme, **/yorIr/** **yor** hece tekleşmesine uğramış, **/(y)I/A/** **-(I)** eliminasyonu ile birlikte bugünkü şekil meydana gelmiş, bugünkü şeklin başındaki fiil (-) kategorisi eski zarf fiil eki şeklinden, sonundaki isim kategorisi, eski -r+ zaman/sıfat fiil kategorisi şeklinden intikal etmiş; yitirilen zarf fiil, sürme tasvir fiili ve alışkanlık sıfat fiili fonksiyonlarının kompozisyonu olan gösterme fonksiyonu ise yerini tek bir gösterme sıfat fiili fonksiyonu ve şekline bırakmıştır.” (Turan, 2008: 240-241)

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Turan *-(I)yor* morfemini şimdiki zaman eki değil, “*gösterme fonksiyonlu bir sıfat fiil eki*” olarak değerlendirmektedir. Ayrıca daha önce kullanılan *[-(y)(A)]r* ve şimdi kullanılan *-mAktA* gibi şekillerin de bu fonksiyonda sıfat fiil eki olduklarını kaydetmektedir. Ancak burada şu eklemeyi yapmalıyız. Bu çalışma vesilesiyle örneklerini tespit ettiğimiz *-mAdA* şekli de yukarıda sayılan *-(I)yor* ve *-mAktA*'ya ek olarak gösterme fonksiyonlu sıfat fiil ekleri arasında zikredilmelidir. Meselâ,

“*Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-valde'deyiz.*

Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz.” (KGK 32) (:... sezmedeyiz <sezmede+Ø+Ø-Ø+yi+z)

¹⁰⁵ Birçok araştırmacı tarafından da Türkçede “*şimdiki zaman eki*” olarak etiketlenen *-(I)yor*'un Eski Türkçede *yorı-* fiilinin ekleşmesinden ortaya çıktığı söylenmiş (Gencan, 1975: 257; Korkmaz, 2007a: 611; Bilgegil, 1984: 264...), ancak bu ekleşmenin gerçekte nasıl bir şekil-fonksiyon ilişkisini doğurduğu açıklanamamıştır.

Sonuç olarak, şimdiki zaman ile özdeşleştirilen *-(I)yor* (*-mAktA*, *-mAdA* ekleri de dâhil) ekinin bitimli bir zaman ögesi olmadığını, ekleşmedeki yerdaş karşıtlık ilişkileri bakımından *emir*, *istek*, *gereklik*... gibi kendisine denk başka fonksiyonların da üst kategorisi konumundaki ek sınıfına (sıfat fiil) bağlı olduğu söylenebilir. Bitimli olmadığından zaman eki de olamayan bu ekler, fiili isim kategorisine dönüştürmeleri bakımından aynı görevi icra eden diğer eklerle (isim fiil, zarf fiil ve yapım eklerine) benzetilebilir. Fakat anlam değiştirmedikleri için yapım eki, kendilerinden sonra bir fiili nitelemedikleri için de zarf fiil sayılamazlar. Dolayısıyla geriye bir tek sıfat fiil olma ihtimâlleri kalır:

“Fiilin anlamını oluş hâlinde sunup hem geniş zaman çekimli hem geçmiş zamanlı ekleşmeyi hem de cevher ek fiilli zarf fiil eki alabildiği için. Çünkü sıfat fiil eki, hem sadece görev fonksiyonlu (damga işaretli) hem telaffuz edilen anlam kategorisinde, yerdaş (alt) karşıtlıkla niteleyebildiği tamlanan türün alabilen, yani fonksiyonel yegâne fiile eklenen fiilimsi eki türüdür.” (Turan, 2008: 241-242)

Ayrıca, Turan’ın açıklamalarından, fonksiyon ismi olarak “*gösterme*” terimini seçme sebebinin, tamlayan durumundaki fiile yönelik fonksiyon vurgusunu öne çıkarmakla birlikte fonksiyondan ibaret bir alt karşıtlığa sahip olması ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Turan, ayrıca gösterme sıfat fiilinin üst kategoride bağlı olduğu sıfat fiil sınıfının, *emir* (*gel-Ø+Ø*), *kuvvetli istek* (*gel-e+Ø*) *gereklik* (*gel-meli+Ø*) gibi muadil başka sıfat fiil eklerinin de mevcut olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶

1.2.2.4. Gelecek Zaman / Zaman Eki / Sıfat Fiil

Mutlak zaman algısına dayanan zaman eki sınıflamasının diğer bir üyesi gelecek zaman ekidir. Türkçede gelecek zamanı iletmede görevli morfemin *-(y)AcAK*¹⁰⁷ olduğu söylenir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ İstek fonksiyonunu alt fonksiyonları ile gerçekleştiren bu ekler hakkında gerekli açıklamayı ileriki bölümlerde yapacağız.

¹⁰⁷ Bu ek, Eski Anadolu Türkçesinin ikinci döneminde *-(y)IsAr*’ın yerini alarak kullanılmaya başlanan bir ektir.

¹⁰⁸ Bazı kaynaklarda Eski Türkçede *-DaçI*, *-gAy*; Karahanlı Türkçesinde *-gAy* ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *-(y)IsAr* ekinin de gelecek zaman eki olduğu ifade edilmektedir. (Gencan, 1975: 258) Ancak biz sıfat fiil eki olarak değerlendirdiğimiz *-(y)AcAK* ile bu ekler arasında bir fonksiyon farkı olmadığını, bu sebeple de bu eklerin de sıfat fiil eki olduğunu düşünmekteyiz: “*türük bodan... yablak boltaçı erti: türk milleti perişan olacaktı, özün edgü körteçi sen: Kendin iyilik görensın (göreceksin)*” (Eraslan, 1980: 66) (*<ol-taçı+Ø+er-ti+Ø+Ø, <kör-teçi+Ø+Ø-Ø+se+n*); “*bar-gay men*” (Hacıeminoğlu, 2003:183) (*<bar-gay+Ø+Ø-Ø+me+n*); “*Hayrım şerrim yazılısar, ömrüm ipi üzülüser (Yunus Emre)*” (Gencan, 1975: 258) (*<yazıl-ısar+Ø+Ø-Ø+Ø, <üzül-ıser+Ø+Ø-Ø+Ø*)

Gelecek zaman ekininin, zaman dışında, kullanıldığı cümlelere *tahmin*¹⁰⁹, *gereklik*¹¹⁰, *kızgınlık*, *sitem*, *şaşkınlık*, *tembih*¹¹¹ vb. gibi başka anlatımlar veya kiplik özellikler de kattığı hakkında birçok araştırmacı aynı görüştedir. Kiplik anlatımının çok yoğun olduğu belirlenen bir ekin zamanda işaretleme yapabilmesi mümkün müdür? Daha doğrusu bu kiplik anlatımlar bitimlilik bildirir mi?

Uzun, bu soruların cevabını bulmak maksadıyla, yerleşik gramer anlayışından farklı bir biçimde *-(y)AcAK*'ın fonksiyonunu örnekler üzerinden tespit etmeye çalışır. Bu konuda, *-(y)AcAK*'ın içinde bulunduğu birleşik zaman denilen yapıları inceler ve *-(I)yor* ile birlikte *-(y)AcAK*'ın zaman aktarışının yalnız birleşik zaman yapılarında değil, yalın zaman yapılarında da problemliliğini ifade eder. Uzun'a göre, "Onların zamanları dolaylı da olsa aktardıklarını söylemek, şimdiki ve gelecek zaman aktardıklarını söylemek anlamına gelmez. Yani bu iki ekin zaman aktarışının sorgulanması gerektiği gibi, yanıt olumlu ise, onların hangi zaman(lar)ı aktardığının da ayrıca sorgulanması gerekir." (Uzun, 1998: 115)

Yazara göre "*-yordu*", "*-yacaktı*"nın mümkün, ama "*-yoracak*", "*-acakıyor*", "*-dıyor*", "*-diyacak*" yapılarının mümkün olamaması, *-(I)yor* ve *-(y)AcAK*'ın zaman yönünü ancak *-DI* ile karşıtsal olarak belirleyebileceğimizi gösterir. Bu doğrultuda, "*...-(i)yor* ve *-(y)acak* geçmiş dışı zamanı anlatır ve bu ekler şimdiki ve gelecek zamanı aktarmaz, şimdi ve gelecek zaman ile bağlantıları aslen görünüş özelliklidir. Aralarında zamansal bir farklılık da bulunmaz. Bu ikisinin arasındaki farklılık zamansal değil görünüşseldir. Dolaylı aktardıkları zaman ise, *-dı*'ya karşıtsal olarak belirlenen geçmiş dışıdır." (Uzun, 1998: 116-117)

Nitekim başka çalışmalarda da geniş zamanın doğrudan zaman aktaramadığı, gelecekle ilgili cümlelerin daha çok inanç, tahmin ya da niyetlere dayandığı ve dolayısıyla bilgi kuramı açısından belirsizlik taşıdığı ifade edilmiştir. (Benzer, 2008: 84)

¹⁰⁹ "Şu gelen Avni **olacak**." (Bilgegil, 1984: 267), "Mehmet Ali'nin sözlerini **duymuş olacaklar** ki..." (Korkmaz, 2007a: 629) gibi.

¹¹⁰ "Hak belirlediğin bir yola yalnız **gideceksin!**" (Bilgegil, 1984: 267), "İlle bana **söyleyeceksin!**" (Korkmaz, 2007a: 627) gibi.

¹¹¹ "...**Başlatacaksın** padişahından...", "...Ne etkin ki ne **biçeceksin?**...", "Şimdi ne **yapacağız?**" "Sus, hayır, sakın... **Söylemiyeceksin.**" (Korkmaz, 2007a: 629) gibi.

Dil bilgisindeki uygulaması bakımından ise, cümlenin yardımcı unsurlarında ekli iken sıfat fiil eki olarak değerlendirilen *-(y)AcAK* eki, fiil çekiminde ekli iken yukarıda belirtildiği gibi, gelecek zaman eki muamelesi görmektedir. *-(y)AcAK*'ın, yukarıda kaydedilen bilgilerin de vasıtasıyla zaman aktaramaması hususunda şu cümleler tanıklık edebilir:

“*Adama ne **diyeceğimi** bilemedim!*”(ADM 374) (:... *diyeceğimi* <*di-yeceğ+Ø+im+i*) ve “*Hocamı da **göreceğim** geldi.*” (RA 253) (:... *göreceğim* <*gör-eceğ+Ø+im*) gibi cümlelerde *-(y)eceğ* sıfat fiil ekidir. Çünkü bitimsizdir. Ancak aralarında daha önce sıfat fiiller hususunda bahsedilmemiş olan alt fonksiyon farkından bahsetmek gerekir. İlk cümledeki sıfat fiil, kişinin ne demesi gerektiği konusunda fikir yürüttüğünü bildirdiği için *tahmin-gereklik* alt fonksiyonunu aktarırken, ikinci cümledeki sıfat fiil diğerinden farklı olarak kişinin hocasını görmek istediğini anlatan *istek* fonksiyonunu aktarmakta ve her iki örnekte de *de-* ve *gör-* fiillerine, *Ø* tamlanan kullanılarak vurgu yapılmaktadır. Bu örneklerde *tahmin-gereklik* ve *istek* fonksiyonunu aktardığını ifade ettiğimiz *-yeceğ* sıfat fiili, bu sefer,

“*Dünyâda sevilmiş ve seven nâfile bekler;*

*Bilmez ki giden sevgililer **dönmeyecekler***” (KGK 90) (:... *dönmeyecekler* <*dön-me-yecek+Ø+Ø-Ø+Ø+ler*) örneğinde yüklemde bulunmakta ve yine *tahmin* fonksiyonunu icra etmektedir. Zira konuşanın giden sevgililerin dönmeyeceğine dair bir tahmini söz konusudur ve tahmin bitimsizdir, zaman eki olmaya muktedir değildir. Bu ekleşmede hissedilen bitimlilik *-Ø* geniş zaman eki ile alakalıdır. Çünkü geniş zaman bütün zamanları kapsar.

“*İstesek de istemesek de **Avrupalılaşacaktık.***” (BÜ 123) (:... *Avrupalılaşacaktık* <*Avrupalılaş-acak+Ø+Ø-tı+Ø+k*) cümlesine baktığımızda *Avrupalılaş-* fiilinin *-tı* eki ile geçmiş zamanda işaretlendiği anlaşılmaktadır. Geleneksel dil bilgisi bu yapıyı “*gelecek zamanın hikâyesi*” olarak adlandırır; ancak bu ekleşmede *-acak* ile aktarılan gelecek zaman değil, *tahmin* fonksiyonudur ve *tahmin* bitimsizdir. Bitimli olan *-tı* *geçmiş zaman ekidir*. Tahmin geçmişte yapılmıştır.

Değerlendirme

Zaman veya kip ekleri adı altında söylenenler ve bizim bu söylenenlere itiraz ettiğimiz noktaların tamamı değerlendirildiğinde, şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Sınırlı olarak bildiklerimiz ve bizim dışımızda akış hâlinde olan sonsuz bir süreci temsil eden zaman vardır. Ancak, biz bu sonsuz zaman ve mekâna hâkim olamayız, bu nedenle, onu dilimlemeye, sınırlamaya çalışırız. Şimdiki ve gelecek zaman da işte bu sonsuz akışa bağlı olan mutlak zaman algısına dayanır, bunlar aslında gerçekleşmeyen zamandır. Biz şimdiki zamanı ifade ettiğimiz an, o, arkada kalmış zaman olmaktadır. Dil bilgisi bakımından ise, ya bu gerçekleşmeyen zamanlar için varsayılan bir zaman olmalı: **geniş zaman**, ki buna çok ihtiyaç vardır.) Çünkü tasavvur edilen çok şey vardır. Geniş zaman, varsayılan, murat edilen bir geçmiş zamandır (format olarak) (Zaten örneklerde de görüldüğü gibi Türk dili ihtiyaç duyduğunda bu zamanı [Ø] damgalar.) Ya da gerçekleşmiş şeyler için bir zaman kullanılmalı: **geçmiş zaman**. Bitimlilik sahibi olan bu zaman eklerinden geçmiş zaman bu bitimliliği nokta hâlinde işaretlerken, geniş zaman daire hâlinde işaretler, daire de sonuçta bir noktadır; ancak geniş bir noktadır. Gerçekte hiçbir dilde gramerde bitimlilik bakımından **geniş** ve **geçmiş zaman** dışında üçüncü bir bitimli zaman türü olmamalıdır.¹¹² Çünkü tasavvur ettiklerimizi, yaptıklarımızı **geniş** ve **geçmiş zamanla** bir zamanda noktalayabiliriz; fakat tasavvur edilenlerin her birini nasıl bir zaman türü olarak noktalayabiliriz? Eğer öyle olsaydı her biri için bir zaman türü tespit etmek gerekirdi.

Buna göre, gramerde zamanın iki türlü olduğunu söylemek gerekir: **1. Bitimsiz (süreç hâlinde, süreklilik bildiren) zaman**: fiilimsilerin sahip olduğu zaman türü. (Hatta cümlede fiilimsi içermeyen diğer unsurlarda bu bitimsiz zamanın başka bir alt sınıfını oluşturan *duraklayan zamandan* da söz edilebilir.), **2. Bitimli (nokta hâlinde, bitimlilik bildiren) zaman**: zaman eklerinin sahip olduğu zaman türü. Zaman eki işte bu bitimsiz olan zamanları bitirip zaman ve mekân noktasına bağlar. Bu durumu bir örnek üzerinde şöyle gösterebiliriz.

---

¹¹² Comrie (2004: 9)'de de bu durum geçmiş ve geçmiş dışı olarak anlatılır, bunun dışındaki yapılar görünüş farkı olarak değerlendirilir.

<i>Kırılan</i>	<i>cam</i>	<i>onarıldı.</i>
“...giden (KGK 90)	<i>sevgililer</i>	<i>dönmeyecek±Ø+Ø+ler”</i>
↓	↓	↓
<i>Bitimsiz/süreç hâlinde zaman</i>	<i>bitimsiz/duraklayan zaman</i>	<i>bitimli zaman</i>

Buradan hareketle, fiil çekimi konusunun bu ayrıntılara göre yeniden düzenlenmesi gereken hususları barındırdığını söylemek gerekmektedir. Fiil çekimini, Turan’ın da tanıklarıyla belirttiği gibi, *bitmişlik* veya *genel sonuç hükmüne* bağlayan, birbirleriyle yerdaş karşıtlık ilişkisi içinde olan *geniş zaman* [-(A/I)r (>> Ø)] ve *geçmiş zaman* (-DI) ekleridir. Bu ekler, hem cevherî ek fiilin hem de diğer fiillerin sonuna şahıs ekinden önce eklenen en son ektir ve Türkçedeki bütün fiil çekimleri bu iki zaman ekinden biri ile yapılır. Dil bilgisi kitaplarında zaman veya kip eki olarak değerlendirilen *-mİş*, *-(I)yor*, *-(y)AcAK*, *-mAdA*, *-mAktA*¹¹³ ekleri, eklendikleri fiilleri kendilerinden sonraki Ø’la veya telaffuz edilen bir kelimeyle temsil edilen tamlanan isme bağlayan eklerdir ve zamanı *istek*, *niyet*, *gereklilik*... gibi görünüş denilen fonksiyonlarla zaman merkezli değil de sıfat görünüşüyle temsil eden sıfat fiil ekleridir. Bu hususlardan dolayı Türkçenin fiil çekimi formülü şu şekilde ifade edilmelidir: **Fiil (ve kip/ görünüş/kılış özelliği)- zaman eki+ şahıs eki.** (Turan, 2006: 290)

Bu yapı, bir fiil çekiminin iki zamanda gerçekleşmesinin, yani zamanların birleşmesinin mümkün olamayacağı sonucunu da içermektedir. Çünkü zamanda bitimlilik iki farklı noktada gerçekleşemez; ya *geçmiş zamanda*, ya da *geniş zamanda* gerçekleşebilir. Zaman ekleri birbirleriyle yerdaş karşıtlık ilişkisi içerisinde bulunan eklerdir. Bir fiil çekiminde mekânda bitimlilik (yani şahıs ekleri) nasıl birden fazla noktada işaretlenemiyorsa, zamanda bitimlilik de aynı şekilde birden fazla zamanda işaretlenemez.

Dolayısıyla zaman eklerinin tespitinde bir ölçü unsuru olarak kendini gösteren bu bitimlilik, zamanın kayması gibi bir sonucun ortaya çıkmasına da engel olmaktadır.

¹¹³ Bu morfemlere ileride değineceğimiz -Ø, -(y)A, -sA, -mAII da eklenebilir.

1.3. Sıfat Fiil ve Kip

Dil bilgisi çalışmalarında kip kategorisi ile bağlantılı değerlendirilerek sunulan zaman ekleri yani geleneksel adı ile “*haber kipleri*” hakkında değerlendirme yapılmış ve bu sınıfa denk bir de “*dilek kipleri*” sınıfı tasavvuru olduğundan söz edilmişti. Ancak haber kiplerinin dengi olarak aynı üst başlığın altında işlenen bu dilek kiplerinin, kip ile daha çok ilişkili olduğu görüşü ve hakkındaki tartışmalı noktalar, kip kategorisinin ne olduğunun ve dilek kiplerinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ihtiyacını doğurdu. Bu doğrultuda öncelikle kip kategorisi hakkındaki görüşler değerlendirilerek sıfat fiil ile ilişkisinin mahiyetinin ne olduğu konusu üzerinde durmakta fayda vardır.¹¹⁴ Daha sonrasında da dilek kipleri denilegelen eklere yer verilecektir.

Dil bilgisi ve dil bilimi ayrımı gözetilerek yapılan çalışmalarda konunun farklı ölçülerde ele alındığı dikkat çekmektedir. İlkinde kip, bir yandan fiil çekiminin biçimi, kalıbı ile ilişkili görülürken, diğer yandan konuşanın ruh hâlini yansıtan bir tutum olduğu görüşüyle daha soyut bir alana çekilmekle birlikte cümlenin tamamıyla da ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır.

Kipin, fiil çekimi biçimi ile ilgili görülmesi ve devamında dokuz ile sınırlı olarak sınıflandırılması yaygın bir uygulamadır. Bu görüşü temsil eden araştırmacılardan biri olan Gencan, kip hakkında: “Eylemler, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girer. Bu biçimlerin her birine kip denir. Türkçede dokuz eylem kipi vardır.” (Gencan, 1975: 253) açıklamasını yapar ve bunları “*bildirme kipleri*” ve “*dilek kipleri*” olmak üzere iki sınıf altında toplar.¹¹⁵

Bilgegil de Gencan’a benzer fakat daha somutlaştırılmış bir kip açıklaması yapar: “Bir zamana has eylem, muayyen bir şekil içinde ifade edilir, işte o şekil, fiilin kipini teşkil eder. Her kipin kendine has bir eki vardır; bu ek şahıstan şahısa değişmez.” (Bilgegil, 1984: 262)

¹¹⁴ Çalışmanın esasını oluşturmadığından kip konusu hakkında yapılan tanımlar ve türleri konusunda ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Kerimoğlu, Caner (2011), *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, Dinozor Kitabevi, İzmir.

¹¹⁵ “Bildirme kipleri: -di’li geçmiş zaman kipi= kesin geçmiş: -di, -miş’li geçmiş zaman kipi= sanılı geçmiş: -miş, Şimdiki zaman kipi: -(i)yor, Gelecek zaman kipi: -ecek, Geniş zaman kipi. Dilek kipleri: Gereklilik kipi: -meli, İstek kipi: -e, Dilek -koşul kipi: -se, Buyuru kipleri : -sin.” (Gencan, 1975: 271)

Kipin eklerle sıkı sıkıya bağı olduğu düşüncesi Ediskun'un şu açıklamasında da sezilmektedir: “Kip, fiil kök ya da gövdelerinin -zaman ve biçimlerine göre- türlü morfemlerle, yani eklerle girdikleri kalıplara denir: *Geldi* (=gel fiil kökü, -di morfemiyle bir zaman kalıbına dökülmüştür; geldi, geçmiş zaman kipindedir)...” (Ediskun, 2003: 173)

Üçok da “Cümle içinde fiillerin aldıkları şekillerdir. Fiilin ifade ettiği işin, hâlin veya hükmün ne şekilde olduğunu, vukua geldiğini veya yapıldığını göstermeye yarar...” (2004:128) şeklinde tarif ettiği kipi geleneksel dokuza ayırır.

Korkmaz'ın ise diğerlerinden farklı olarak *tarz* kavramını vurgulamakla birlikte sonuçta yine dokuz geleneksel kip sınıfını benimsediği görülür: “Kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi... Türkçede kipler bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır.” (Korkmaz, 2007: 148)

Emre de kipi çeşitli ekler ile ilgili görür, fakat diğer araştırmacılardan farklı olarak “Onaylı (affirmatif)...onaysız (négatif) bir anlatım veya soru için de kavranılan bir eylemi son derece değişik şekillerde düşünürüz; bu şekiller düşünüşümüzün kipleridir.” (Emre, 1945: 451) şeklinde açıkladığı kipi, sadece fiil çekiminde değil, cümlenin fiilimsi ekli (özellikle zarf fiil) yardımcı unsurlarında da arar. Yazar, bu doğrultuda “*Kardeşim İstanbul'dan yeni geldi, üç gün burada kalacak, sonra Bursa'ya gidecek.*”, “*İstanbul'dan yeni gelen kardeşim, üç gün burada kaldıktan sonra, Bursa'ya gidecek.*” (Emre, 1945: 456) cümlelerini örnek vererek ilk cümledeki “*geldi*”, “*kalacak*”, “*gidecek*” fiillerinin “*bitimli kipleri*” ifade ederken, ikinci cümledeki *kaldıktan sonra* fiilinin “*bitimsiz kip*”i ifade ettiğini söyler. Sonuç olarak, Emre “1. Anlatımı bitirip kapayan: bitimli kipler¹¹⁶, 2. Anlatımı bitirip kapamayan: bitimsiz kipler” (Emre, 1945: 456) olmak üzere iki kip sınıfını benimser. Burada Emre'nin bize göre dil bilgisi zamanının sınıflarını oluşturan ölçüyü (bitimlilik, bitimsizlik), kip sınıflarını tayin etmede kullanmış olduğu görünmektedir.

---

¹¹⁶ Emre, “*bitimli kipler*” ile geleneksel dokuz kip sınıfını kastetmektedir. (Emre, 1945: 456)

Dilâçar ise, kipi “fiilin gösterdiği süreç’in (vetire, procès) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam” (Dilâçar, 1971: 106) olarak tarif eder. Yazar, konuyla ilgili yerleşik bakış açısını, kipin zaman ile ilgisinin olmadığı, ruh durumunu anlattığı ve bu yüzden de belirli bir eke bağlanamayacağı gerekçeleriyle eleştirir. Bu nedenle de yazara göre: “Kiplerin sayısına gelince ne beştir ne de ondur, ruh durumlarının sayısınca kip vardır.” (Dilâçar, age.: 106-107). Yazarın kaydettiği kip türlerinden bazıları “*bildiri, kesinlik, tumturak, bağımlılık, şüphe, tereddüt kipi...*”¹¹⁷ gibi kiplerdir.

Kocaman da Dilâçar’ın görüşüne katılarak “fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam', betimleme, istek, dilek, zorunluluk gibi olguları belirleyen bir gramer ulamı olduğu kabul edilebilir.” (Kocaman, 1983: 84-85) izahını yapmaktadır.

Dil bilimi alanında yapılan çalışmalarda da kipin sadece fiil çekimi değil, cümlenin diğer unsurlarıyla da ilişkili olduğu belirtilmektedir. Konuya daha çok kavram tabanlı yaklaşılmakta ve kipin gramatikal belirtisi “*kip*”, kavram tarafı ise “*kiplik*” terimi ile adlandırılmaktadır. Buna göre hakkında “...tümcelerin aktardığı önermenin konuşucu tarafından yorumunu ya da önermeye yönelik tutumunu aktaran bir eylem ulamıdır. Kiplik sadece eylem değil tüm tümce öğeleriyle biçimlenmesi nedeniyle diğer eylem ulamlarından daha karmaşık bir yapı sergiler...” (Corcu, 2005: 34) açıklaması yapılan kipin sınıflandırılmasında Palmer’in yaklaşımı benimsenmektedir. “Palmer’in sınıflandırmasında üç çeşit kiplik vardır: “1) *bilgisellik (epistemic)*, 2) *yükümlülük-olurluk (deontik)*, 3) *devingenlik (dynamic)*”¹¹⁸ (Erguvanlı Taylan- Özsoy, 1993: 1)

Aslan Demir de, bu açıklamadakine yakın bir fikri paylaşmakla birlikte kipliğin gelecekle ve gelecek zaman ekiyle ilişkisine de temas eder: “...Geleceğin zaman ve kiplik kategorileri için tartışılması... kurgusal olmasından kaynaklanır. Gelecekle ilgili

¹¹⁷ Yazarın bu kip türlerine verdiği örneklerden bazıları, sırasıyla: “*gider..., gitmiştir..., gitti mi gitti..., bırakmıyor ki gideyim..., acaba gitti mi..., gideyim mi gitmeyeyim mi...*” (Dilâçar, age.: 107)

¹¹⁸ Erguvanlı Taylan ve Özsoy (1993: 1-9), “*Can bir bankada çalışıyor*”, “*Can yeni işe girdi*” cümlelerinde *bilgisellik*; “*Dersim bittiğine göre arkadaşlarımla oynayabilirim*”, “*Bu akşam çok çalışmalıyım*” cümlelerinde *yükümlülük-olurluk*; “*Ben dans edebiliyorum*”, “*Ben dans ederim.*” cümlelerinde ise “*devingenlik*” kipinin iletildiğini belirtir.

bütün beklentilerin müdahil olaylar nedeniyle değişebilmesi, gelecek zaman işaretleyicilerinin zaman değil kiplik bildirdiği iddialarını gündeme getirmiştir.” (Aslan Demir, 2008: 43)

Akerson ve Ozil ise, “...Konuşmacının kurduğu tümcelere kattığı istek, niyet, olasılık, zorunluluk, tanık olma/olmama vb. gibi bakış açıları dilbilimde kip olarak adlandırılır.” (Erkman Akerson-Ozil, 1998: 55) tanımını yapar, “Ahmet dün İstanbul’ a geldi.” ve “Ahmet dün İstanbul’a gelmiş.” cümlelerini karşılaştırır. İlkinde *-di* ekinin kullanılmasıyla sözü edilen eylemin gerçekleştiğinin, buna konuşmacının büyük olasılıkla tanık olduğunun anlaşıldığını; ikincisinde ise konuşmacının *-miş* ekini kullanmakla olaya tanık olmadığını belirttiğini söyler ve devam eder: “Kip de, Türkçede genellikle fiillere getirilen eklerle dile getirilir. Kip gösteren “belki”, “mutlaka”, “kesinlikle”, vb. belirteçler de tümcelerin kipsel anlatımını pekiştiren öğelerdir.” (Erkman Akerson-Ozil, age.: 55; Ruhi- Zeyrek -Osam, 1997: 104-111)

Uzun, kip konusunda geleneksel gramerleri sorgulayıcı ve eleştirici bir yaklaşım sergiler. Yazar (1998: 106-107), öncelikle kiplin *bildirme kipleri* ve *dilek kipleri* olarak adlandırılan iki sınıfı arasındaki uyumsuzluğa dikkat çeker. Bu iki sınıf ayrımında bildirme kiplerinin zaman kavramına dayandırılmış olmasıyla ilgili olarak konuşanın ruh durumunun, zaman ile aktarılmasının nasıl mümkün olabileceğini sorar ve dolayısıyla bu sınıflamanın garip bir durumu yansıttığını ifade eder. Yazar, ayrıca istek kiplerinde zaman eki olmadığı; ancak bu kiplerin gelecek zamana atıfta bulunduğu şeklindeki yaygın görüşe bütün fiil çekimlerinin zamanlı olması gerektiği fikriyle karşı çıkar ve kipi şu şekilde açıklar: “Kip, konuşucunun tümcedeki önermeyi sunuş biçimi, bu önerme karşısındaki kişisel tutumdur. Yani, Ali diye birinin ev denilen yere gitme işini yapması konusunda konuşucu bir seçim yapmaktadır. Bu işi yalnızca bildirmekle mi kalsın yoksa bu işe yönelik bir isteğini, bir gerekliliği vb. mi aktarsın?” (Uzun, 1998: 109)

Turan ise öncelikle, fiil çekimi yapısının ve bu yapının unsurlarının doğru bir şekilde tayini ile makul bir kip fikrinin oluşabileceği fikrindedir. Ona göre “...fiillerin istek, niyet, çabukluk, devamlılık... vb. gibi tavır (görünüş/kılınış) özelliklerinin, bu fiiller, çekime girip zamana ve şahsa bağlanınca, cümlede şahsın geçmiş ya da geniş zamanda takındığı tutumlara yani kiplere dönüşmektedir... Bu sebeple, Türkçedeki kiplerin

sayısı Türkçedeki fiil sayısı kadardır, daha az ya da daha fazla sayıda değil.” (Turan, 2006: 290)

Özetle, kip hakkında yapılan bu açıklamaları iki sınıfta toplamak mümkündür. 1.Fiillerin zaman/anlam/tarz özelliklerine göre girdikleri değişik biçimler/kalıplar olduğu görüşü,¹¹⁹ 2. Konuşanın ruh durumunu¹²⁰, bakış açısını¹²¹, yorumunu¹²², tutumunu¹²³ yansıtan bir kategori olduğu görüşü.

Birinci sınıfta zikredilen görüşe daha çok geleneksel dil bilgisi eserlerinde rastlanmaktadır. Bu eserlerde, kip, fiillerin zaman/anlam/tarz özelliklerine göre girdikleri değişik biçimler/kalıplar olarak ifade edilirken; bir değil, birkaç ve farklı unsurun oluşturduğu bir yapının göstergesi olduğu söylenen bu kategorinin, diğer yandan haber (bildirme) ve dilek kipleri üst sınıfına ait dokuz eke bağımlı kılınması dikkat çekicidir.¹²⁴

İkinci sınıftaki görüşe sahip araştırmacıların ekseriyeti bir bakıma, Dilâçar'ın (1971: 106-107) “fiilin gösterdiği süreç'in (vetire, procès) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam” şeklinde yaptığı kip tanımını/tarifini benimsemiş durumdadır. Bu tarifi verdiği istikâmetle, son zamanlarda yapılan çalışmalarda kipi diğer cümle öğeleri ile ilişkili olarak, hatta cümleler üstü ele alınması gerektiği belirtilmeye başlanmıştır.

Yukarıda kendisine yönelik çeşitli değerlendirmeler sunulan kip, Turan'ın da belirttiği gibi, çekimli bir fiilde konuşan tarafından yansıtılan tutumdur. “Fiil (ve kip/görünüş/kılınış özelliği)-zaman eki+şahıs eki” (Turan, 2006: 290) şeklinde formüle edilmesi gerektiğini düşündüğümüz fiil çekiminde zaman ekinden önce fiile eklenen herhangi bir ek o fiilin kipinin ve görünüş/kılınış gibi özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu durumda fiile zaman ekinden önce herhangi bir ek eklenmemiş olması da kipi

---

¹¹⁹ Gencan (1975: 253), Bilgegil (1984: 262), Ediskun (2003: 173), Üçok (2004: 128), Korkmaz (2007b: 148)

¹²⁰ Dilâçar (1971: 106), Kocaman (1983: 84-85), Uzun (1998: 109)

¹²¹ Erkman Akerson- Ozil (1998: 55)

¹²² Aslan Demir (2008: 43)

¹²³ Turan (2006: 290), Corcu (2005: 349)

¹²⁴ Gencan (1975: 253), Bilgegil (1984: 262), Ediskun (2003: 173), Üçok (2004: 128), Korkmaz (2007b: 148)

varlığını engellemez. Çünkü kip, fiil çekiminde kişinin takındığı tutum olduğuna göre fiilimsilerin dolayısıyla çalışmanın esasını teşkil eden sıfat fiil eklerinin kullanılması veya kullanılmaması, fiilin geçmiş zamanda veya geniş zamanda işaretlenmesi gibi durumların hepsi konuşucunun tutumuyla, tercihiyle ilgilidir. Bu tercihlerin her biri oluşturduğu fiil çekimi teşkiliyle bir diğerine göre tavır farkı gösterir. Bu, kipi sayıya bağlı değil, her söz kuruluşunda ayrıca değerlendirilmesi gerektiği sonucunu verir. Meselâ “*Geldim.*” demek yerine “*Geleceğim.*” demek bu tavır farkının bir örneği sayılabilir. Sıfat fiillerin kip olgusuna katkısı, taşıdığı şeyin, fonksiyonlarla bu sonuçta pay edilmesiyle ilişkilidir, denebilir.

“*Gereklik*”, “*istek*”, “*dilek- şart*” ve “*emir*” olmak üzere dört sınıfa ayrıldığı söylenen “*dilek kipleri/tasarlama kipleri*”ni ileten morfemler olarak ele alınan -*mAlI*, -(*y*)*A*, -*sA*, -*AyIm*... /-Ø ekleri, sıfat fiil eklerinin bu sonuçla ilgisi sebebiyle örnek olarak değerlendirilebilir.¹²⁵

İstek sıfat fiilinden başlanırsa, fiilin yapılmasındaki isteği gösterdiği anlatılan bu kipi, isteğin dışında *gereklik*, *kızgınlık*, *tehdit*¹²⁶ gibi fonksiyonları da aktarabildiği, günümüz Türkçesinde “-*A*” ekiyle yapıldığı, bu ekin de Eski Türkçedeki -*gA*¹²⁷ ekinde geldiği ifade edilmektedir. Ancak *istek* ekinin şahıslara göre çekiminde (meselâ *geleyim*, *gelesin*, *gele*, *gelelim*, *gelesiniz*, *geleler*)¹²⁸ çokluk ekli birinci şahısta farklı bir durumla

¹²⁵ “*Haber kipleri*”nde olduğu gibi bunlar da (emir hariç) “*hikâye, rivâyet, şart birleşik kip/zaman*” kuruluşlarının malzemesi olarak görülmektedir. (“*gereklik kipi*”nin hikâyesi, *gereklik kipi*”nin rivâyeti...” gibi.) Bu hususlara yeri geldikçe temas edilecektir.

¹²⁶ “...Durumu önceden *bilesin* diye düşündüm... Sen *bağırarsın* diye mi doğurdum ben onu... Eğer ki zaman içinde kendinizi tutmayıp ad verirsiniz ona, ben de büyük bir lânet vereceğim *bilesiniz.*” (Türkyılmaz, 1999: 100-103)

¹²⁷ Bunun yanında, Eski Türkçede, Gabain (2007: 81)’in “gelecek zaman” başlığı altında temenni ifade edebildiğine dikkat çektiği *istek* (ve *tahmin*) fonksiyonlarını işaretleyen -*GAy* ekinin olduğu da bilinmektedir: “*tegin-gey men ‘erişeceğim’...*” (HTVII 2130), “*teginlig bol-ğay erti*” (HtVII notlar 1870) ‘*layık olsa idi’...uluğ küçlüğ kutluğ bodisawatlar ermeser, boy irke ney tegme-gey erti*” (KP 45, 2) ‘*ulu güçlü mukaddes bodisatvalar olmasaydı, hiçbir zaman bu âleme ulaşamayacaktı.*’” (Gabain, 2007: 81, 92) Gemalmaz (1990: 5), *Eski Türkçenin Ekliği* adlı çalışmasında madde başı olarak açıkladığı eklerden biri olan -*GA* ’nın da bu -*GAy*’dan geldiğini ve seyrek kullanıldığını belirtir. O hâlde Türkçede *istek* fonksiyonlu sıfat fiil eki -*A*’nın, Eski Türkçedeki -*GAy*’ın ses değişikliği [-*GAy*>-*GA* (*y#*> Ø# *erime*)>Tür. *T* -(*y*)*A* (*G*/*>*Ø/ *yutulma* ve *açıklığı uyumu gereği ihtiyarı olarak y’nin türemesi*) geçirmiş, fakat aynı fonksiyonları icra etmeye devam eden bir ek olduğu söylenebilir. Eski Türkçede *konayın* gibi örneklerin bulunmasını ise, bu ses değişikliklerin o dönemde de yaşanmış olduğu durumu ile izah edebiliriz.

¹²⁸ Bilindiği gibi Eski Türkçede de *istek* fonksiyonu, birinci şahıs için bugünküne yakın bir şekilde görülmektedir: “...yazı *konayın* tiser türük bodan ölsikig.” (KT G-7) (*ovasına konayım desen Türk milleti öleceksin.*), “*türük bodan ölüreyin uruğsıratayın tir ermiş*” (KT D-9) (*Türk milletini öldüreyim,*

karşılaştığı, “-AyIm”ın çokluk biçiminin “-Allm”¹²⁹ olduğu (Korkmaz, 2007a: 650), “-lIm¹³⁰”ın, hatta “-Allm¹³¹”ın birinci çokluk kişi eki olduğu da belirtilmektedir. Yani *istek* kipinin teklik ekli birinci şahısta “-A” morfemi ile gerçekleştirildiği açıkça tespit edilebilirken, çokluk ekli birinci şahısta isteği icrâ eden morfem açıkça tespit edilememektedir. İstek fonksiyonunun icracılarından biri olan “-All”ın, ne eki olduğuna/nasıl tahlil edilmesi gerektiğine karar verilememiş olması, ayrıca yerleşik adlandırmayla “*emir kipi*” ve “*istek kipi*”nin izahında da tartışmalı düşüncelerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu tartışmaların odağında olan “-All”lı söz dizimi örneklerinin “...emir kipine mi, istek kipine mi gireceği konusunda, gramerlerimiz arasında bir uzlaşma yoktur.” (Ercilasun, 2007: 364) Burada dikkati çeken nokta genellikle fonksiyonu önemsemekten uzak hâlde, şekle göre hareket edilirken emir konusunda fonksiyonun gözetilmeye başlanmasıdır. Çünkü ortada ek görülmemektedir. Bir sınıf araştırmacı *geleyim*, *gelelim* gibi örnekler emir kipine değil de istek kipine dâhil edilmelidir, çünkü insan kendi kendine emir veremez ve bu şekiller daha çok istek görevinde kullanılır fikrini savunurken; bir sınıf araştırmacı ise bu şekillerde emir fonksiyonunun yaygın olarak kullanıldığı, insanın kendisine de emir verebileceği, eğer bunları emir şekli sayarsak istek kipindeki “-A”nın açıkça belli olmasına karşın “-Allm”ın nasıl ayrılacağı konusunda sıkıntı yaşanacağı gibi gerekçelerle bunları emir kipine dâhil etmek gerektiğini düşünür.¹³² Bu fikrin savunucuları “-Ayım” ve “-Allm”ın parçalanamayacağı görüşündedir.¹³³ Çözülmesi konusunda bu gibi tartışmalar

---

kökünü kurutayım dermiş.); “...altun yış öze kabışalım timiş” (T I D-3) (...altun ormanında buluşalım demiş.) (Ergin, 2001: 4,10, 70)

¹²⁹ Bu ekleşmenin, ayrıca emir kipi çekiminin malzemesi olduğu da gündeme getirilmiştir.

¹³⁰ Ediskun (2003: 183), Alyılmaz (1994: 250)

¹³¹ Korkmaz, 2007a: 652

¹³² Bu tartışma ve tarafları arasındaki ayrıntılara uzun uzadıya değinmenin uygun olmadığını düşünüyoruz. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bk. Ercilasun, Ahmet Bican (2007: 364- 370), “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”; Korkmaz, Zeynep (2007a: 665- 670), *Türkiye Türkçesi Grameri* kitabının “Emir Kipi” Bölümü.

¹³³ “Teklik: 1.şah. -(y)AyIm: (al-ayım, başla-y-ayım, tut-ayım), 2.şah. (eksiz) (al!, başla!, tut!), 3.şah. -sIn/-sUn (al-sın, başla-sın, tut-sun) Çokluk:1.şah. -(y)Allm (al-alım, başla-y-alım, tut-alım) 2. şah. a) -(y)In/-(y)Un (al-in, başla-y-in, tut-un) b) -(y)InIz/ -(y)UnUz (al-ımız, başla-y-ımız, tut-unuz), 3.şah. -sInIAr/-sUnIAr (alsınlar, başlasınlar, tutsunlar)” (Korkmaz, 2007a: 670-671) gibi.

Ayrıca emir fonksiyonunun sadece bu kuruluş ile değil, “-(y)AcAK, -(A/I)r, -mAz, -mAll, -(I)yor” ekleriyle iletildiği de belirtilmiştir. (Aslan Demir, 2008: 42-80) Demir’in bu duruma örnek olarak verdiği “*Yerler temizlenecek!*” cümlesini ele alırsak konuşan kişinin karşısındakinin üzerindeki gücüne istinaden kurduğu bu cümle, konuşma anında oluşan yöneten ve yönetici konumlarının kendini hissettirmesi ile cümleyi duyan kişide bu statüden kaynaklanan bir emrin kendisine verildiği hissini uyandırabilir. Ancak bu, cümlenin yorumu ile açıklanabilir, çünkü bu emir hissi, yazılmamış bir paragrafın sonucu, yani dinleyen tahayyülüdür. Bu cümlede asıl olanın, *kuvvetli bir beklenti/istek* olduğunu söyleyebiliriz.

bulunan “*Gelelim.*” gibi bir kuruluşta istek fonksiyonunu icra eden morfem $-(y)AII'$ ’dir. Çünkü $-(y)AII'$ ’nin da $-(y)A$ gibi, ses değişimleri yaşadığı ($-GAI > (y)AII$ ¹³⁴, $G / > \emptyset /$ yutulma ve açıklık uyumu nedeniyle ihtiyarî olarak y ’nin türemesi) ve *istek* fonksiyonunu icrâ eden bir sıfat fiil eki olduğu söylenebilir.¹³⁵

Bitimsiz bir durumu arz eden *istek/tahmin* fonksiyonları, daha önce de belirttiğimiz gibi, ancak bir sıfat fiil kategorisi ile iletilebilir. Nitekim Eski Türkçedeki “*balıklı kuşlu uçguta batguta tapınça+kıa uç-ğalı bat-ğalı bolurlar*”¹³⁶, “*ol kuvragıñıñ öñresin kinin bil-geli bol-madı* (HtY 5.2)¹³⁷ (Gabain, 2007: 86, 88) ($<bat-ğalı+\emptyset-bol-ur+\emptyset+lar, bil-geli+\emptyset+bol-ma-dı+\emptyset+\emptyset$) gibi cümleler, günümüz Türkçesine “...**uçacak** olurlar, ...**dalacak** olurlar, ...**bilecek** olmadı” olarak aktarılabilmeleriyle *niyet/istek* ifadesine işaret edebilmekte ve $-GAI$ ’nin sıfat fiil görevinde de bulunabileceğini gösterebilecek güçtedir. Dolayısıyla $-(y)A$ ve $-(y)AII$ Eski Türkçedeki¹³⁸ müteradiflerine¹³⁹ paralel olarak şu şekilde tahlil edilebilir:

¹³⁴ $-(y)AII$ Tuna tarafından da sıfat fiil ekleri arasında gösterilmiştir: “ $-AII$ ($<-GAI$) gel-eli beri, doğ-alı beri, doğdum doğalı” (Tuna, 1986: 27)

¹³⁵ Eski Türkçede isim fiil (: “*yuyka erkli topl(a)g(a)lı uç(uz) ermiş: yufka iken delmek kolay imiş* T 13, *y(i)nçege erkli(i)g üzg(e)li uç(u)z: ince iken koparmak kolay (emiş).* T 13”) (Alyılmaz, 1994: 84)], zarf fiil (“*okıgalı kelti*” (BK D-28) ‘çağırmaq için geldi.’ (Ergin, 2001: 44) fonksiyonları ile kullanılan $-GAI$ ekinin şu örneklerde *istek/tahmin* fonksiyonunu hissettirdiği görülür: “*kir-geli tur- ‘hemen girecek durumda olmak, girecek olmak’, öl-geli yat- ‘hemen ölecek durumda olmak, ölecek olmak.’* Gerçi bu izaha *tur-*, *yat-* fiillerinin tasvirî ek fiil olduğu gerekçesiyle itiraz edilebilir; ancak burada *tahmin* veya *istek* fonksiyonuna atıf olduğu fikrimizi, Gabain (2007: 91)’in kaydettiği bu örnekler hakkında yaptığı şu açıklama da destekler niteliktedir: “Mantıkî esas fiil –ğalı şeklinde ise, bir **gelecek zaman** anlamına işaret edilir.” Ayrıca bu ekin zarf fiil görevli de olduğuna örnek olarak verilebilecek “*okıgalı kelti*” (BK D-28) ‘çağırmaq için geldi.’ “*yablağ yabız boltı tip algalı kelti*” (BK D-32) ‘yaya, kötü oldu deyip **yenmek için** geldi.” (Ergin, 2001: 44) kuruluşlarında bile bir *istek* varlığı sezilmektedir: Çağırmaq için: çağırmaq amacıyla, yenmek için: yenmek amacıyla. Yani çağırmaq veya yenmek *isteği* ile yapılan *gel-* hareketi söz konusu.

¹³⁶ Gabain’in, her ne kadar buradaki $-GAI$ ’nin zarf fiil eki olduğunu söylese de, bu örneği “fiilden sıfat yapan ekler” başlığı altında göstermesi bizim fikrimizi desteklemesi yönüyle önemlidir.

¹³⁷ Gabain, bu cümleleri günümüz Türkçesine sırasıyla şu şekilde aktarmaktadır: “*balıklar ve kuşlar uçmakta ve suya dalmakta, isteklerine göre, uçabilir, dalabilirler (balıklar ve kuşlar isterlerse uçabilir ve suya dalabilirler), ‘bu cemaatin öncesini (geçmişini) ve sonrasını (geleceğini) bilemiyordu.*” (Gabain, 2007: 86, 88)

¹³⁸ Ayrıca Karahanlı Türkçesine ait, “yakın gelecek zaman” başlığı altında tahlil edilen “*bar-galı men* (DLT-II, 67-1), *tur-galı men* (DLT- II, 67-2)...” (Hacıeminoğlu, 2003: 188) gibi örnekler de dikkat çekicidir.

¹³⁹ Ancak Eski Türkçedeki ile günümüz Türkçesindeki kullanımı bakımından, günümüzde $-(y)AII$ ($<<-GAI$)’nin zarf fiil kullanımına işlek; ancak sıfat fiil kullanımına ise sınırlı bir hâlde devam edildiği söylenebilir. Çünkü bu ek sıfat fiil görevini bugün, sadece istek fonksiyonuyla çokluk ekli birinci şahıs işaretli örneklerde yürütebilmektedir.

“Birçok defâ aklımdan geçen şüpheleri **söyliyeyim**.” (SH 16) (:...söyliyeyim < söyliyey+Ø+Ø-Ø+yi+m)¹⁴⁰

“Haydi tüm güzellikleri bin defa büyüten aşkın şerefine **içelim!**” (ADM 249) (:... içelim < iç-eli + Ø+Ø- Ø- Ø+Ø+m) (par. bat-ğalı+Ø-bol-ur+Ø+lar) örneklerinde bir yandan zamansızlığına diğer yandan da gelecek zamana göndermede bulunduğu atıf yapılan dilek kiplerinin alt sınıfı olarak sunulan *istek* fonksiyonundaki **-ye, -eli** sıfat fiil ekinin **-Ø** geniş zamanlı bir bitimli unsurda ekli olduğu görülmektedir.

Bu noktada şunu da eklemek gerekir: *İstek* fonksiyonunun -(y)A ve -(y)All'dan başka morfeşlerle de iletilebildiği ve bu fonksiyonun bitimli unsurda ekli olmasının bir mecburiyet olmadığını gösteren örnekler de mevcuttur:

“...Yaşamak zor, ölmek zor, erişmekse zor mu zor;

Çilesiz suratlara **tüküresim** geliyor!” (Ç 231) (:... tüküresim < tükür-esi+Ø+m)

İstek fonksiyonundan sonra *emir* fonksiyonu ile ilgili bazı noktaların da açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünüyöruz. “...yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır. Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez...” (Korkmaz, 2007a: 665) şeklinde açıklanan *emir* kipi nasıl bir kuruluşur ki fiile getirilen kip eki hem kipi, hem şahsı ifade edebilmektedir?¹⁴¹ Bu doğru ise, “Kalk.” dendiğinde, telaffuz edilen şahıs eki veya söylenene göre kip eki mevcut olmamasına rağmen, *gereklik* veya *istek* değil de özellikle *emir* fonksiyonunun algılanması nasıl açıklanabilir?

Şahıs ekleri konusunda ise şunlar söylenebilir: Dili cümleye aktardığımızda mekânı da tayin ediyoruz, sözü mekâna taşıyoruz ve bunu üç ile sınırlandırıyoruz: *ben*: konuşan kişi, birinci şahıs; *sen*: konuşanın karşındaki, ikinci şahıs; *o*: konuşanın ve karşındakinin uzağındaki, üçüncü şahıs. Dolayısıyla fiil çekimi için zamandaki sınırlama nasıl *zaman ekleri* (iki tane) ile yapılıyorsa mekândaki sınırlama da *şahıs*

¹⁴⁰ “konayın < (kon-a+Ø-Ø+yın <kon-a+er-ür+yın)” (Alyılmaz, 1994: 249) gibi.

¹⁴¹ Bu noktada şu soru da sorulmalıdır: Söylenene göre nerede olduğu belli olmayan bu kip eki, diyelim ki, emir aktarsa bile şahıs ekinin görevini nasıl gerçekleştirebilir, kip eki = şahıs eki midir? Hâlbuki dilimizde şahıs eklerinin kip aktarmak gibi bir görevi yoktur.

ekleri (üç tane) sayesinde yapılmaktadır. Bu, emir konusu ile ilişkilendirilirse aslında merkezde olan: konuşan kişi, karşısındakinden (sen) ve kendisi ile karşısındakinin uzağında bulunan kişiden (o) emir kuvvetinde bir istekte bulunabilir. Kendine emir verip veremeyeceği konusunda ise, kendisini *karşısındakinin* yerine koyarak bunu yapabilir; meselâ kendine “*Kalk, çalış.*” diyebilir. Ancak kendine veya biz’e yönelik “*Geleyim*”, “*Gelelim.*” dediğinde o isteğin derecesi *emir* olmaz. Çünkü *-e, +(y)i, +m* morfeplerinin telaffuz edilmesi, vurgunun bu unsurlar üzerinde dağılmasına sebep olmakta, dolayısıyla emir gücünü hissettirememektedir. Hâlbuki “gel-Ø (emir sıfat fiili) +Ø” örneğindeki ekin emir kuvvetindeki bir isteği yansıttığı için ayrıca kendisinin de damgalanması, dikkatten uzak tutulamayacak değerdedir. Çünkü fiili, demiri kesecek kuvvette bir isteğe dönüştürebilmek için, taa emir ekinin telaffuz değerlerine varıncaya kadar fiilin üzerine vurgu olarak yığılması...” (Turan, 2008: 239) söz konusudur. Nitekim bu vurgunun, emir algısının hissedilmesini zedelemeyecek şekilde ***çokluk ekli ikinci şahısta*** işaretlenmiş *emir* fonksiyonlu sıfat fiil içerikli bir fiil çekiminde, biraz da olsa dağılması, bu algının *ricâya*¹⁴² ve hatta *öneriye* dönüşmesine yol açmaktadır: “*Onları dinlemeyiniz...*” (ED 220) (*istek-emir/ ricâ*), “*Türkiye’deki politikacı elit mensuplarına Türk halkı hakkındaki kanaatlarını sorunuz.*” (TKVM 58) (*istek-emir/ öneri*) gibi.

Sonuç olarak, *emir* kuvvetindeki bir isteğin sağlıklı bir şekilde algılanması için, dilin iç dinamizmi sayesinde, onu iletmekle görevli sıfat fiil de damgalanmaktadır:

“*Defol haddini bilmez herif!*” (GE 123) (: *defol...<defol-Ø+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø*) (par. “*bu süğ ilt tidi*¹⁴³:...*ilt < ilt-Ø+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø*)

“*Bana o kadar güvenmeyin.*” (RA 11) (:...*güvenmeyin <güven-me-Ø+Ø+Ø-Ø+yi+n*) (par. “...*igidiş*¹⁴⁴...” (BK K-13) :...*igidiş< igid-Ø+Ø+Ø-Ø+i+η*)

¹⁴² Korkmaz da emir kipinin diğer işlevleri (dua, yardım isteme, sitem, yalvarma, kargış) arasında *ricâyı* da saymaktadır. Bu fonksiyonun diğer alt fonksiyonları hakkında bk. Türkyılmaz, Fatma (1999), *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK Yay.: 729, Ankara

¹⁴³ “Bu orduyu **ilet** dedi.” (Alyılmaz, 1994: 246)

¹⁴⁴ “...**Besleyin**...” (Alyılmaz, 1994: 247)

“Benzetmek *olmasın* sana dünyada bir yeri;

Eylül sonunda böyledir İsviçre gölleri” (KGK 26) (:...*olmasın*...< *ol-ma-Ø+Ø+Ø-+Ø+sı+n*) (par. “*türük bodan yok bolmazun tiyin*...”¹⁴⁵ (KT D-11), :...*bolmazun*<...*bol-ma-Ø+Ø+Ø-Ø+zu+n*)¹⁴⁶

Bu örneklerde de emir sıfat fiillerinin, geniş zaman eki ve şahıs eklerinden teklik ekli üçüncü şahıs ekinin (: ol) her durumda Ø ile karşılandığı; çokluk olanına yönelik bir emir söz konusuysa ikinci şahsın telaffuz edildiği görülmektedir. Kaldı ki geniş zamanın ve üçüncü şahıs ekinin belirsizlikleri ve yapılarından dolayı çeşitli ses hadiseleri nedeniyle Ø olarak karşılanabildikleri daha önce izah edilmişti.

Dilek kipleri içinde *gereklik*, *istek* ve *emir* dışında ikili bir adlandırma ile sunulan “*dilek-şart kipi*”ne gelince, bu kipin “bir oluş ve kılışı ‘şart’a veya dilek, istek ve niyet’e bağlayan bir tasarlama kipi...” (Korkmaz, 2007a: 666) olduğu ve -sA eki ile iletildiği konusunda nerdeyse bütün araştırmacılar aynı fikirdedir. Ancak bu kipin dilek aktarma görevleri nedeniyle dilek kiplerine bağlı, ancak *dilek*’in yanı sıra *şart* da bildirerek zarf fiil görevini yerine getirmesi yönleriyle de diğer dilek kiplerinden farklı davrandığı düşünülmektedir.¹⁴⁷ Meselâ bu ekin “*Yarın bize gelsen, arkadaşlarla gelseniz*” (Gencan, 1975: 268) gibi bir cümlede “*dilek*”; “*Birkaç kez okusa unutmuyacak*” (Gencan, 1975: 268), “*Sözünde durmasaydın sana olan güvenim sarsılacaktı.*” (Korkmaz, 2007a: 683, 748) gibi cümlelerde de “*şart eki*” görevini yürüttüğü ifade edilmektedir. Söz konusu ekin çift görevli oluşu ve zarf fiil görevini icra ederken şahıs eki alması araştırmacıların çeşitli sorgulamalarına malzeme olmuştur. Bu sorgulamanın merkezinde -sA’nın yapısı¹⁴⁸ bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Eski

¹⁴⁵ “Türk milleti **yok olmasın** diye...” (Alyılmaz, 1994: 248)

¹⁴⁶ Burada emir fonksiyonunun Eski Türkçedeki kullanımı ile ilgili çeşitli ayrıntıları söz konusu edilmeyerek sadece morfofonetik ve morfofonemik ilişkilerin görülmesi bakımından birkaç örnek cümle gösterilmiştir. Ancak Eski Türkçede emir fonksiyonunun kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, Cengiz (1994); *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*; Şanlı, Cevdet (1997); “Göktürk Yazıtlarında Emir Kipinin Kullanılış Şekilleri, Cümlelerdeki Durumları ve Anlam Yükleri”, *TDAY-Belleten*, Caferoğlu, Ahmet (1971), “Türkçemizdeki -GİL ve -GİL Emir Eki”, *TDAY Belleten*

¹⁴⁷ Gülsevin (1990) ise, kişi eki almış zarf fiil görevindeki -sA’lı kuruluşların, kiplerden ayrı olarak zarf fiil başlığı altında açıklanması gerektiğini düşünür. Ayrıca farklı bir bakış açısı olarak Bilgegil (1984: 269)’in şart söz konusu olduğunda bu kipin, “*haber kipleri*” içinde değerlendirilmesi gerektiği görüşüne de rastlanmıştır.

¹⁴⁸ Bu husus hakkında Korkmaz ve Karahan, başkalarının görüşüne de yer vermek suretiyle ayrıntılı bir açıklama yapmaktadır. Korkmaz (2007a: 678-681)’in açıklaması şu şekilde özetlenebilir: Ortada isimden fiil yapan bir +sA- eki vardır. Şart fonksiyonundaki -sA, ekin geniş zaman sıfat fiil eki +r ile ekleşmesi

Türkçede şart fonksiyonlu zarf fiil görevini *-sAr* eki yürütmekteydi.¹⁴⁹ Günümüzde ise bu ek *r#* erimesiyle *-sA* (<*-sAr*) şekline dönüşmüştür ve *-sA* zarf fiil¹⁵⁰ ve sıfat fiil fonksiyonuyla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla zarf fiil fonksiyonu söz konusuyken zarf fiillerin icrasında görev alan şekillerden biri olarak açıklanması gerekir. Burada çalışmanın konusu bakımından sıfat fiil göreviyle karşılaşılan örnekler değerlendirilecektir:

“*Onu bir bilsem.*” (RA 27) (:...*bilsem* < *bil-se+Ø+Ø-Ø+m+Ø*)

“*Bu sözü – keşke – ona has küfür ve aşağılamalardan birisi olarak kalmasaydı!*” (GE 316) (:...*kalmasaydı* < *kal-ma-sa+Ø+Ø-y+dı+Ø+Ø*)

Bu örneklerde de görüldüğü üzere *-sA*, *Ø* tamlananı gerçekleşmesi **istenen** *bil-*, *kal-* fiilleriyle nitelemektedir. İlk cümlede zamanda bitimlilik *-Ø geniş zaman* ile yapılırken (çünkü “bilmek istemek” şimdiki ve ileriye de içine alacak bir süreci kapsamaktadır, yani belirsiz bir süreçtedir, bitmemiştir.), ikinci cümlede *-dı geçmiş zaman* eki ile

---

sırasında bu *r*'nin erimesi sonucu ortaya çıkmıştır ve sıfat fiil yapısındadır, ancak zamanla şahıs ekini de almadıkça zarf fiil fonksiyonunu kazanmıştır. *Dilek* fonksiyonundaki *-sA* ise, yine bu fiilden isim yapan *+sA-* ekinin *-k* ile birleşmesine dayanır, çünkü DLT'de “*ol evge barıgsak ol*” gibi örnekler bulunmaktadır ve bu gibi örneklerde *-sAk* eki sıfat fiildir. *-sA* şart eki ile *-sAk* sıfat fiil ekinde bir karıştırma olmuş ve *-sA-k* biçiminde yanlış bir ayrımla *+k*'ya şahıs eki denmeye başlanmıştır. Daha sonra da dilek ve şart eki *-sA* olarak tek yapıya dönüşmüştür; ama görev ayrılığı devam etmiştir. Ancak Korkmaz'ın burada dilek fonksiyonunu dayandırdığı *+sA-* ekinin isimden fiil yaptığını belirtirken, *k*'nin de ona eklenerek *+sAk* sıfat fiilinin ortaya çıktığını söylemesi, bu isimden fiil yapan *+sA-*'nin görevine ters düşmektedir. Sıfat fiil, fiilden isim kategorisine dönüşü temsil ettiğine göre *+sAk* nasıl sıfat fiil olabilir? Ayrıca bu ek hakkında; Gabain, Brockelmann, Bang gibi isimlerin görüşlerine yer vererek hazırladığı bir yazısında, Karahan'ın da Eski Türkçede şart fonksiyonunda kullanılan *-sAr* ekinin *r#* sesi ile genişletilmiş bir şekil olduğunu düşündüğü görülmektedir. Bizce *+sA-* eki, *-Ig+sA-r* (geniş zaman eki)>>*-sA+* değişimi ile (meselâ *keligser*> *keliser*> *kelsar* (ET) >> *gelse*) fiile de eklenebilen bir ek görüntüsünü kazanmış ve içinde bulunduğu söz dizimine göre şart fonksiyonlu zarf fiil veya istek fonksiyonlu sıfat fiil görevini icra etmeye başlamıştır.

¹⁴⁹ “*ötügen yiş olursar beğü il tuta olurtaçı sen*” (KT G-8) ‘ötügen ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın.’ gibi.

¹⁵⁰ Çalışmanın konusu nedeniyle ekin zarf fiil fonksiyonu hakkında bir izaha yer verilmeden “*şart kipinin hikâyesi*” olarak tanıtılan *-sAydIn* gibi bir görev unsurunun, şahıs eki aldığı gerekçesiyle zarf fiil sayılamayacağı görüşüne dair bir ayrımıyı içeren şu açıklama gündeme getirilebilir: “*Çatla-sa o taşı kaldıramaz*, örneğinde de zarf fiil eki olduğu kolayca anlaşılır. Ancak, mesela, *Gel-se+y-di+n görüştürdük*, cümlesindeki zarf fiil algılayışını *-sA* ekine dayandırmak yanıltıcıdır. Çünkü *gel-e+y-di+n görüştürdük* ve *Yi-yecek+Ø+Ø-ti, tadını görürdü* örneklerinde de görüldüğü gibi, bu tip kullanışlarda münferit herhangi bir ekin değil, müşterek bir yapının bir cümlenin zarf unsuru haline gelmesi söz konusudur.” (Turan, 2006: 288) Ayrıca söz konusu ekin zarf fiil fonksiyonunda kullanılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Karahan, Leylâ (2011), “*-sa/-se Eki Hakkında*”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara; Gülsevin, Güner (1990), “*Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine*”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: 1990/II, Sayı: 467

yapılmaktadır. Çünkü *kalma-* isteği **geçmişte** duyulmuştur. Dolayısıyla her durumda – *sA istek* fonksiyonunu gösterir ve **bitimsiz** olan *istek* de ancak bir sıfat fiil eki olabilir.

*Gereklik*¹⁵¹ fonksiyonu hakkında ise, bir işin yapılması gerektiğini¹⁵² anlatmaya yaradığı, bugün *-mAlI* eki ile kurulduğu ve belli bir zamanı olmadığı (Ediskun, 2003: 181) konuya ilişkin yaygın kanaati temsil eder. Ayrıca *-mAlI* ekiyle kurulan “*gereklik kipi*” hakkında Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıktığı, Oğuz Türkçesine has olduğu ve o dönemde sıfat fiil eki iken¹⁵³ sonradan kip eki görevini kazandığı ve bu kipi gerekliliğin yanı sıra *tahmin, ihtimal*¹⁵⁴, *tereddüt, uyarı* vb. gibi işlevleri de aktardığı belirtilir. (Korkmaz, 2007a: 693, Aslan Demir: 2007: 8-9, Türkyılmaz, 1999: 106)

“*Kitaptan değil kitapsızlıktan korkmalıyız.*” (BÜ 96) (:... *korkmalıyız* <*kork-malı+Ø+Ø-Ø+yı+z*)

“*Türk münevveri artık şurasını iyice anlamalıdır ki, «Misak-ı Millî» ile çizilen hudutlar içinde bir de Musul vardı...*” (TKVM 265) (:... *anlamalıdır* <*anla-malı+Ø+dır-Ø+Ø+Ø...*)

Bu örneklerde *-malı*’nın, yapılması gereklik arz eden *kork-* ve *anla-* fiillerine eklenerek Ø bir tamlananı nitelemesi ve bu kuruluşun geniş zamanda işaretlenmesi söz konusudur. Ancak sıfat fiil aracılığıyla iletilen *gereklik* fonksiyonu ilk cümlede +Ø- cevherî ek fiil ile çekime girerken, ikinci cümlede +*dır-* cevherî ek fiili ile çekime girmiştir.

---

¹⁵¹ Bu fonksiyon için *gereklilik* (Korkmaz, Ergin), *gerekmelik* (Emre), *gerekirlik* (Deny) gibi isimler de kullanılmıştır.

¹⁵² *Gereklik* fonksiyonu için Türk dilinin tarihî şivelerinde *-mAlI*’dan başka çeşitli ek ve ifadelerin kullanıldığı da belirtilir. Meselâ Karahanlı Türkçesinde kullanılan “*öte-gü gerek men* (KB-1593), ... *neçe me bu begler sözün kızlese, bu iki kişike gerek sözlese* (KB-2678)...” (Hacıeminoğlu, 2003: 193-194) örneklerinde olduğu gibi.

¹⁵³ Korkmaz, *-mAlI*’nın kipe dönüşmediği, henüz sıfat fiil olduğu aşamasına Eski Anadolu Türkçesi metinlerine ait şu örneklerin işaret ettiğini düşünür: “*Hana göndermelüsin gönderdiler... gâzilere vermelüsin virdiler... ne yarar ki istemelü olalar istemelidirler...*” (Korkmaz, 2007a: 694)

¹⁵⁴ “*Ha işte bakın kendime güvenimi o gün yitirmiş olmalıyım... Sen yapmakta olduğun işi seviyor olmalısın...*” (Korkmaz, 2007a: 699)

Yukarıda *gereklik* fonksiyonundan bahsettiğimiz *-mAll*'nin sadece bu fonksiyonu değil aynı zamanda “Çiftleşme dönemlerinde *olmalıydı...*” (GE 149) gibi bir örnekte *tahmin* alt fonksiyonunu ilettiği de görülmektedir.¹⁵⁵

-mAll, bu şekilde, bir yandan *gereklik* dışında başka fonksiyonları da iletebilirken, *gereklik* fonksiyonu *-mAll*'nin dışında başka şekillerle [(-y)AcAK, -(y)AsI, -sA] de karşımıza çıkabilmektedir:

“Benimle yaşamak, evimiz bozmamak istersen **Türk olacaksın!**” (KEN 66),
(: ... olacaksın <ol-acak+Ø+Ø-Ø+sı+n),

“Mükemmel ahlâk gibi bir aşamadan bihaber olanların **acınası** kibirleri.” (ADM 87)
(: ...acınası kibirleri <acın-ası+kibirleri),

“En kötü ihtimalle, dünyada haberi olmayan naif bir idealist ki bence de reel politik bilgi eksikliği ciddi bir yoksunluk olmakla beraber, hakareti hak edecek bir nitelik de **sayılmasa** gerekir.” (ADM 415) (: ...sayılmasa...<sayıl-ma+sa+Ø)

Sonuç olarak, *istek*, *gereklik* ve *emir*, üst fonksiyonda *istek*'e bağlı birer alt fonksiyondur. Çünkü hepsinin ortak noktası *istek*¹⁵⁶,tir. Ancak bu isteğin dereceleri değiştikçe alt fonksiyonları ortaya çıkmaktadır. *Emir* bunların içinde isteğin en şiddetli olanıdır. Nitekim içinde bulunduğu kuruluş bu şiddeti hissettirecek şekilde ayarlanmış bir morfofonetik yapı örneği sergilemektedir, çünkü şahıs ekleri hariç bütün unsurlar damgalanmaktadır.

Ayrıca *istek*, *gereklik* ve *emir* bitimsiz unsurlardır ve onları ileten şekillerin anlam değiştirmedikleri için yapım eki, zamanda bitimlilik yapamadıkları için zaman eki, cümleyi kurmakta görevli olmamaları nedeniyle çekim eki sayılamayacakları açıktır. Dolayısıyla *istek*, *emir*, *gereklik* gibi fonksiyonları, fiilin anlamını değiştirmeden

¹⁵⁵ *Gereklik*in *tahmin* alt fonksiyonu işaret eden Eski Anadolu Türkçesi'ne ait şöyle bir kuruluş da hatırlanabilir: “ağrıyan diş ki **çıkmalı olsa** deştî kırbağayı dutalar sağ ayağından alup ol dişe degüreler **çıkma** (MŞ. 59b-13)” (Turan, 1996: 277) (: ...çıkmalı olsa <çık-malı+Ø+ol-sa... ‘...çıkacak olsa...’)

¹⁵⁶ Konuyu kip temelinde ele alan çalışmaların bazılarında, bu kategori için, ortak ve ağırlıklı noktaları “tasarlama” ya da “dilek” imiş gibi düşünülerek kullanılan “tasarlama kipleri” (Türkyılmaz, 1999) veya “dilek kipleri” isimleri uygun değildir. Çünkü “dilek” veya “tasarlama” isteğin gücünü veya çeşitlerini gösterebilecek ve içine alabilecek bir üst başlık oluşturacak güçte değildir. Ancak bazı çalışmalarda, ortak nokta “istek” olarak tespit edilmiş ve “istek kipliği”, “isteme kipliği” (Aslan Demir, 2008) üst başlık olarak kullanılmıştır.

iletebilecek tek ek sınıfı sıfat fiildir. Bu istek fonksiyonunu ileten sıfat fiillerin görev paylaşımı konusunda ise, şekle bağlı bir anlayışın doğurduğu sakıncaların ortadan kaldırılması ekleri etiketlemekten geçer. Çünkü *istek* fonksiyonunu sadece $-(y)A$ şekli değil, aynı zamanda $-(y)All$, $-sA$ ve $-(y)AsI$; *gereklik* fonksiyonunu da yine aynı şekilde sadece $-mAll$ değil, aynı zamanda $-(y)AcAK$ ve $-(y)AsI$ da iletebilmektedir. Bu fonksiyon-şekil ilişkisi tersten de okunabilir: Meselâ $-(y)AsI$ sadece *gereklik* alt fonksiyonunu değil, *istek* alt fonksiyonunu da gösterebilmekte; $-(y)AcAK$ sadece *tahmin* fonksiyonunu değil, *gereklik* fonksiyonunu da iletebilmektedir. Ayrıca sözü geçen bu şekiller birbirleriyle yerdaş karşıtlık içerirler.

Sonuç olarak sıfat fiillerin bahsedilen *gereklik*, *emir*, *istek* gibi fonksiyonlarının yanı sıra diğer fonksiyonlarının (şekillerin) da konuşanın tutumuna yönelik *beklenti*, *mecebur bırakma*, *intizâr*, *özlem*, *dikkati çekme* gibi kiplik durumların belirginleşmesinde rolü olduğu söylenebilir:

Meselâ “*Zaten ramazan, bayram, kandil, büyük zaferler, sevinç ve kederlerimiz hepsini onlarla paylaşırđık.*” (BŞ 103) cümlesinde kişi, *paylaş-* fiilinin geçmişte sürekli yapıldığını *alışkanlık-olgu*, *âdet* fonksiyonlu *-ır* sıfat fiili vasıtasıyla bildirmektedir, buradaki kipin belki de *özlem* olduğu söylenebilir.

“*Şerefimize içiyorum.*” (RA 228) cümlesinde de *-iyor* sıfat fiili sayesinde konuşan kişinin içinde bulunduğu mutluluk hissini, *iç-* hareketi vasıtasıyla karşısındakine *göstererek* onun da dikkatini çekmek istemektedir; dolayısıyla burada *dikkati çekme* kipinden söz edilebilir.

1.4. Sıfat Fiil ve Görünüş

Bu başlık altında *görünüşün*, sıfat fiil ekleriyle nasıl bir ilişkide bulunabileceğini tespit edebilmek maksadıyla, öncelikle nasıl işlendiğine yer verilecek, sonrasında da sık sık görünüş ile birlikte ele alınan *kılınışa* kısaca değinilecektir.

Görünüş, Slav dillerinde ayrı morfemlerle temsil edilen bir gramer unsurudur. Slav dilleri üzerine başlayan ve gelişen çalışmalar, görünüşün dil bilimi çalışma alanına dâhil

edilmesine sebep olmuştur. Yabancı dillerde *aspect/aspekt* terimi ile karşılanan bu gramer kategorisi, dilimize *görünüş*¹⁵⁷ adıyla aktarılmıştır.

Dil bilgisi kaynaklarında genellikle “Bir fiildeki oluş ve kılışın zaman bakımından konuşan tarafından öznel biçimde değerlendirilmesi; fiilde dil psikolojisine ve konuşanın kendi değerlendirmesine bağlı zaman kayması durumu.”¹⁵⁸ (Korkmaz, 2007b: 19-110) olarak açıklanan görünüşün dil bilimi çalışmalarında tamamen farklı bir tutum ve birçok ayrıntıyla, çoğu zaman da *kılınış* ile birlikte ele alındığı görülmektedir.

Yabancı Türkologlar içinde görünüş konusundaki çalışmalarıyla en fazla tanınan Johanson¹⁵⁹’dur. Johanson çoğunlukla kip ile birlikte ele aldığı görünüş konusunda şu açıklamayı yapmaktadır: “Aspekt ve kipler oluşun özünde bir değişiklik yapmaz, aksine olayın sınırları ve konuşanın buna karşı tavrı yönünden oluşa farklı perspektifler açar. Zaman ekleri perspektifi zaman açısından lokalize eder.”¹⁶⁰ (Çev. Demir, 2007: 40)

Johanson’un konu hakkındaki görüşlerini, Uğurlu tarafından çevrilen “Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora)” adlı yayını vesilesiyle de ayrıntılı olarak öğreniyoruz. Uğurlu, fiil çekimi kuruluşunun, bakış olarak adlandırdığı *görünüş*, *zaman* ve *kılınış* ilişkilerini içerdiğini belirtir. Yazarın, görünüşü, fiillerin mastar hâlinde sahip oldukları kılınış (“*ön sınırı vurgulayanlar*¹⁶¹”, “*son sınırı vurgulayanlar*¹⁶²”, “*sınır vurgulamayanlar*¹⁶³”) özelliklerinin fiil çekiminde yerleştikleri zaman ile ilgisine yönelik bir bakış olarak açıkladığı görülmektedir: “Bakış kavramının temelini, olayın başlangıç sınırı, bitiş sınırı veya süre’ine yönelik bakış temsil etmektedir.” (Uğurlu,

¹⁵⁷ Uğurlu, Johanson’un konuya ilişkin çalışmasından istifade ederek yayımladığı makalesinde *görünüş* terimine, dönüşlü çatıda kurulduğu için karşı çıkar; çünkü “...*aspekt* kelimesi Latince *aspektus* <*ad-spektus* <*specto* ‘bakmak, görmek’ fiilinden türetilmiştir. Bu yüzden *aspekt*’te bir olayın farklı yerlere odaklanan bakışlarla değerlendirilmesi söz konusudur.” (Uğurlu, 2003: 125-126) Bu nedenle, yazar söz konusu kategori için *bakış* terimini kullanır.

¹⁵⁸ Dil bilgisindeki çeşitli görünüş tanımlarını topluca görmek için bk. Gülsevin, Gürer (2001); “Türkçede Görünüş (Aspekt) ve Fiil Çekiminde Bazı Özel Kalıplar”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, TDK Yay., Ankara

Ayrıca burada geçen “zaman kayması” görüşü, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* (Yaman, 1999) adlı eserde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

¹⁵⁹ *Aspekt im Turkischen*, Uppsala, 1971

¹⁶⁰ Johanson, bu açıklamasını şu örnek ile destekler: “Birinci fiil köklerinden sonra gelen üretken sınıflarda ekler kov- ala- n- ma + mış -t- ık (kov+ sıklık+ edilgenlik+ olumsuzluk+ aspekt/kip+ geçmişlik+ özne temsilcisi) örneğinde olduğu gibi sırasıyla, kılınış, çatı, olumsuzluk, aspekt/kip, zaman, özne temsilcisi şeklindedir.” (Akt. Demir, 2007: 40)

¹⁶¹ *yat-*, *otur-*, *uyu-*, *git-* (Uğurlu, age.: 128)

¹⁶² *öl-*, *bul-*, *bitir-* (Uğurlu, age.: 128)

¹⁶³ *iç-*, *yaz-*, *ye-* (Uğurlu, age.: 128)

2003: 129) Yazara göre, fiilin kılınış özellikleri çeşitli ek ve ilişkiler (sınırlama, tekrarlama, farksızlaştırma) ile değiştirilebilir ve bunun neticesinde bakışın konumu da değişebilir. Meselâ “*Ali gelmiş.*” cümlesinde son sınırı vurgulayan bir fiil olan *gel-*’nin bildirdiği olay, bakış noktasından geçmişte, “*Ali uyumuş.*” cümlesinde ise ön sınırı vurgulayan bir fiil olan *uyu-*’nin bildirdiği olay, bakış noktasında olmuştur. Ayrıca “*Ali geliyordu; Ali yiyordu ve Ali oturuyordu.*” cümlelerindeki “*belirleme noktası*¹⁶⁴”, *başlangıç* ve *bitiş* sınırının arasında bulunmaktadır. (Uğurlu, age.: 130)

Dilâçar ise, kılınış ile farklarına değinerek görünüşü “...çekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır, nesnel değil öznel, mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır... yani görünüş bir çeşit şekil x anlam ve anlam x şekil karşılığdır, şekilden beklenen anlam yerine başka anlam çıkıyor demektir.” (Dilâçar, 1974: 161) şeklinde açıklar ve “*Gördüm, kaçıyordu, arkasından da koşanlar vardı.*” ile “*Kaçıyordu ama bırakmadım.*” cümlelerini görünüş bakımından karşılaştırır. Buna göre, ilk cümlede *gerçekleşmiş kaçma*, ikincisinde ise *niyet durumunda kalmış kaçmanın* söz konusu olduğunu söyler.

“Zaman anlatımın yanı sıra, tümcelerde dile getirilen olay ya da durumların süreyle olan bir başka bağlantılarına dilbilimde görünüş adı verilmektedir.” açıklamasını yapan Erkman Akerson ve Ozil (1998: 54) görünüşün, olayların, belirlenen zaman anlatımı içinde “*tamamlanmış-bitmiş*”, “*başlamış-sürmekte*”, “*sürekli-yinelenmekte*” olması gibi özelliklerini gösterdiğini ifade eder. “*Ahmet dün İstanbul’a geldi.*” ile “*Ahmet İstanbul’a gidiyor.*” cümlelerini karşılaştırarak ilkinde *-di* ekinin görünüş açısından cümleye bitmişlik anlamı kattığını; ikincisinde ise görünüş bakımından başlamış ve sürmekte olan bir olaydan söz edildiğini söyler. Yazarlara göre, bir olayın zamana yayılımı “*biterlik*” ve “*bitmezlik*” olmak üzere iki şekilde gerçekleşmekte, Türkçede zaman ve görünüşün aynı morfemlerle aktarılmasına binaen “*biterlik*” ve “*bitmezlik*” görünüşleri geçmişte, şimdide ve gelecekte ayrı ayrı gerçekleşmektedir. (Erkman Akerson-Ozil, 1998: 54-55, 300)

Uzun ise, görünüşün zaman eklerinden farkını vurgulayarak şu açıklamayı yapmaktadır:

---

¹⁶⁴ “Bir olayın olmuş sayılabilmesi için zaman çizgisi üzerinde aşılması gereken nokta.” (Uğurlu, age.: 130)

“Dilbilgisel zaman, yüklem anlattığı olayın gerçek zamanda bulunduğu konumu dilbilgisel olarak gösterirken görünüş, olayın gerçek zaman boyutuna yerleşmiş biçimini gösterir. Örneğin, bir olay geçmişte gerçekleşmekle geçmiş zamana ait olur ama bu olayın geçmişte sözcüğü anlık olarak mı yoksa süremsel olarak mı gerçekleştiğini görünüş belirler.” (Uzun, 1998: 110)

Yazara göre, kip ve zaman eklerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi görünüşü tespit etmeyi zorlaştırır. Çünkü “Eklerin neresinin zamana, neresinin görünüşe ait olduğunu söylemek imkânsızdır.” (Uzun, age.: 110)

Akaslan ise, görünüş hususunda yabancı kaynaklardan elde ettiği “Sürecin zaman çizgisi üzerinde temsil edilme biçimini belirten bir ulam (kategori) olarak, aynı zamanda hem anlar sınıfı, hem de kavramsal alan ile ilişkili bir ulamdır.” (Akaslan, 2000: 42) tanımını benimsemekle birlikte, yukarıda saydığımız görüşlerden farklı olarak görünüşün belirlenmesinde fiilin sözlük anlamı ve cümledeki diğer unsurların da (mesela hâl ekleri) etkili olduğunu söylemekte ve “*Arda kitabı okuyor.* (= şu an: bitmemişlik görünüşü) *Arda iyi /çok/ hep kitap okuyor* (= özellik: durağan (sıtatif) görünüş) *Arda top oynuyor* (= şu an: bitmemişlik görünüşü) *Arda sık sık top oynuyor* (= yineleme görünüşü (aspect itératif)” (Akaslan, age.: 43) cümlelerini içerdikleri görünüş türlerine göre karşılaştırmaktadır.

Bu konuda bizim çalışma konumuz olan sıfat fiilleri görünüş kategorisi ile ilişkilendirmesi bakımından Deniz Yılmaz’ın çalışması dikkat çekicidir. Deniz Yılmaz fiilimsileri, fiillerle ilgili gördüğü üç ana kategoriden “*görünürlük ulamı*”na dâhil eder¹⁶⁵ ve bu “*görünürlük ulamı*” içerisinde fiilimsilerden başka yüklem ekleri de (Yazar, burada yüklem ekleri olarak kip sınıflarını saymaktadır.) vardır.

Görünüş hakkında yapılan izahları kısaca özetlemek gerekirse, bu gramer kategorisinin dil bilgisi çalışmalarında zaman kayması ile denk görülmüş bir şekilde; dil bilimi çalışmalarında ise zaman kayması ile hiçbir şekilde alaka kurulmadan, dil bilgisi zamanının gerçekleşmesindeki yayılıma temas edilen ayrıntılar söz konusu edilerek açıklandığı söylenebilir. Nitekim biz de görünüşün, dil bilgisi zamanıyla (geniş veya geçmiş zaman) kayıt altına alınan fiilin bu zamandaki gerçekleşme şekli olduğunu düşünmekteyiz.

---

¹⁶⁵ Deniz Yılmaz’ın fiil ile ilgili gördüğü diğer iki ana kategori “*çatı ulamı*” ve “*statü ulamı*”dır.

Dolayısıyla zaman eki ve görünüş kategorileri her ne kadar ayrı değerlendirilmesi icap eden kategorilerse de aslında birbirini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu noktada *kılınış* da sözü edilmesi gereken bir unsur olarak konuya dâhil edilebilir. Kılınış konusunda Akçataş şu açıklamayı yapmaktadır:

“Kılınış, mastar durumundaki fiilin bildirdiği hareketin veya oluşun meydana geliş tarzındaki zaman niteliğini ifade eden dil bilgisi kategorisidir. Kılınışın bildirdiği fiilin zamanı, neseldir. Metin kurucunun niyetiyle ilgili değildir. Fiillerin başlangıç, süreklilik ve bitiş bakımından zaman bakımından değerlendirilmesi kılınışla belirlenir...” (Akçataş, 2005: 48)¹⁶⁶

Sonuç olarak *görünüş*, *kılınış* gibi gramer kategorilerinin, fiil ve zamanın birbirinden ayrılmaz bir yapı oluşturması durumuna bağlı olarak, fiil çekiminde ortaya çıkan çeşitli hususiyetler olduğu söylenebilir. Bu hususiyetler fiil ve zaman arasındaki ilişki bütünü olarak görülebilir. Bu noktada fiil çekimini kuran zaman ekinin bu ilişkiyi doğrudan; görünüşün ise dolaylı olarak gerçekleştirdiği söylenebilir ve görünüş türleri her bir fiil çekimi örneğine özel olarak belirlenebilir. Çünkü görünüşte fiillerin sözlük anlamları az da olsa etkilidir. *Kılınışta* ise, fiilde, çekim olmasa da hareketin varlığından kaynaklanan bir zaman tabanının bulunması söz konusudur. Meselâ,

“*Âsım*’ın nesli... *diyordum* ya... *nesilmiş* gerçek

İşte çiğnetmedi nâmûsunu çiğnetmeyecek” (Sa. 426) dizesindeki *diyordu* çekimli fiilini ele alırsak, *de-* fiili, geçmiş zaman eki (-du) ile kayıt altına alınırken; geçmişte sürekli tekrarlandığı imâsının gösterme-alışkanlık fonksiyonlu *-yor* sıfat fiil eki ile verildiği görülmektedir. Fiilin noktalanmamış olmasının *sürme* görünüşünü ifade ettiği, kılınış bakımından ise müstakil olarak *de-* fiilinin *son sınırı vurgulayan* bir fiil olduğu söylenebilir. “*Çiğnetmedi*”, *tamamlanmış* bir görünüşü yansıtırken; “*çiğnetmeyecek*”te ise *tahmin* fonksiyonlu *-yecek* sıfat fiili alan *çiğnet-* fiili, *başlamış- sürmekte* olan bir görünüşü yansıtır. Bahsettiğimiz bu *sürme* görünüşünü *-(I)yor*, *-mAktA*, *-mAdA* gibi başka sıfat fiiller de aktarabilir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Bu açıklama doğrultusunda Akçataş fiilleri “*Kesintisiz-süreklilik oluş fiilleri (ağar-, kal-, sakla-, sev-...), kesintisiz-süreksiz oluş fiilleri (anla-, bat-, san-, sevin-...), kesintili oluş fiilleri (afalla-, söylen-) kesintisiz sürekli kılış fiilleri (ara-, öt-, söyle-, gel-...) kesintisiz-süreksiz kılış fiilleri (bas-, dokun- aç-, koy-) kesintili-kılış fiilleri (ayıkla-..., birik-...)*” (Akçataş, 2005: 49-53) gibi kılınış sınıflarına ayırır.

¹⁶⁷ Diğer sıfat fiil ekleri ve hatta bütünüyle fiilimsi eklerinin görünüş ve kipe katkısı olduğunu Johanson da ifade etmektedir: “Bitimli şekillerin aspekt-kip ekleri aracılığıyla oluşturulan ‘tematik kökleri’nin

1.5. Sıfat Fiil ve Cümle Yapısı

Dil bilgisi kaynaklarında cümlenin yapısı hakkında ileri sürülen görüşlere, Karaörs (1995: 21), tamlamaları da içine alacak şekilde ayrıntılı olarak yer vermiştir. Ancak konumuzun esasını oluşturmadığı için, cümle yapısı ile ilgili yorumlara/tartışmalara uzun uzadıya değinmeksizin konunun sıfat fiil ile ilişkisine işaret edebilecek taraflarına, bazı dil bilimi çalışmalarını da dâhil ederek, dikkat çekmek gerektiğini düşünüyoruz.

Bilindiği gibi, birçok dil bilgisi kaynağında cümle, yapısı bakımından genel hatlarıyla “*basit cümle*” ve “*bi(r)leşik cümle*” tasnifine tâbi tutulmuştur. Cümlenin birleşik olan sınıfının oluşmasında etkili olduğu düşünülen çeşitli sebeplerden biri olarak fiilimsiler de gösterilmiştir.¹⁶⁸ Bu doğrultuda, sıfat fiillerin fiilimsilerin bir üyesi olmasından hareketle, fiilimsili cümleleri birleşik cümle olarak kabul eden araştırmacılardan bazılarının cümle ve fiilimsilerin onun yapısı üzerindeki etkisi hakkındaki izahlarını dikkatlere sunmak yerinde olabilir.

Gencan, yapısına göre “*yalnız tümce*”, “*bağımsız önermelerden birleşmiş tümce*”, “*bileşik tümce*” sınıflarına ayırdığı cümleyi “Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisine tümce denir.” (Gencan, 1975: 72) şeklinde açıklar ve fiilimsi bulduran cümleleri *bileşik tümce* başlığı altında gösterir. Yazar, örnek verdiği “*Kartalın beğenmediğini kargalar kapışır.*” cümlesinin “*Kartallar beğenmez; fakat kargalar kapışır.*” şekline çevrilmesiyle iki fikri bulundurduğu ve dolayısıyla “*bileşik tümce*” olduğunu söylemektedir. Yazara göre birleşik cümleler “*tümleyici/yan önerme*” ve “*temel önerme*” olmak üzere iki kısımdan oluşur, nitekim bu örnek cümlede “*kartalın beğenmediği*” kısmı *yan önerme*, “*kargalar kapışır*” kısmı da *temel önerme*dir. (Gencan, age.: 120)

Buna benzer bir görüş, Bilgegil (1984: 197)’in sıfat fiil tanımında da kendini açıkça göstermektedir: “Eylem kavramı taşıdıkları hâlde, çekilme kabiliyetinden mahrum olan, yan cümleciklerde görev alabilen niteleyici kelimelere sıfat fiil denir.”¹⁶⁹

---

yerini, bitimsiz fiillerde bir özne temsilcisine hepsi izin vermeyen değişik sıfat fiil, isim fiil ve zarf fiil ekleri alabilirler.” (Çev. Demir, 2007: 40)

¹⁶⁸ Karaörs, adı geçen bildirisinde fiilimsili cümleleri birleşik cümle kabul edenler arasında Deny, Hatiboğlu, Bilgegil, Ediskun, Gencan, Banguoğlu gibi isimleri saymaktadır.

¹⁶⁹ Bilgegil’in bu tarifi, daha önce ilgili kısımda söz konusu edilmişti.

“Kendi kendine yeten bir yargı” (Banguoğlu, 2000: 522) olarak tarif ettiği cümleyi yapısı bakımından “*basit cümle*” ve “*birleşik cümle*” şeklinde sınıflandıran araştırmacılardan biri olan Banguoğlu, birleşik cümleyi “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş...” (Banguoğlu, 2000: 546) cümle olarak tarif etmekte ve fiilimsili cümleleri bu birleşik cümleye bağlı “*karmaşık birleşik cümle*” sınıfı altında değerlendirmektedir. Yazara göre, bu sınıf da kendi içinde “*ad fiil cümlesi*”, “*sıfat fiil cümlesi*” ve “*zarf fiil cümlesi*” olmak üzere üç alt başlığı içerir. Bu birleşik cümle türü “... esas bir baş cümle ile onun üyelerinden birinin yerini tutan, ya da üye olacak bir belirtme öbeği içinde yer alan bir yarım yargının (içcümle) birleşmesidir...” (Banguoğlu, age.: 562) Yazarın, bu cümle türüne verdiği örneklerin sıfat fiil içerenlerinden bazıları “*Katılacağımı bildirin.*”, “*Benim dediğime gelmiş mi?*” gibi cümlelerdir.

Burada temsili olarak adı zikredilen ve bu konuda onlarla aynı görüşü paylaşan diğer araştırmacıların cümle yapısı hakkındaki bu tarz değerlendirmelerinin sebebini Korkmaz, Tanzimat’tan sonra dilimiz için yazılmış olan dil bilgisi çalışmalarında görülen Fransız gramerlerinin etkisine bağlamaktadır. Yazara göre, “*Yarın gideceğim toplantıya henüz hazırlanamadım.*” cümlesini bir Alman ya da Fransız’ın söylemesi gerektiğinde “*Toplantıya henüz hazırlanmadım ki o toplantıya yarın gideceğim* diye iki ayrı cümle yapar. İkinci cümle yardımcı cümledir. Ama bizde öyle değildir.” (Korkmaz, 1999: 135)¹⁷⁰

Dil bilgisi çalışmalarının bazılarında etkili olduğu görülen; fakat tam olarak temellendirilemeyen batı kaynaklı bu anlayışın, dil biliminde ayrıntılı bir biçimde ortaya konulduğu fark edilir. Sıfat fiilin “yan cümle” olarak değerlendirilmesi, dil bilimindeki üretken-dönüşümlü dil bilgisi ve yönetim bağlama kuramı¹⁷¹nın, dilin derin ve yüzey

¹⁷⁰ Korkmaz’ın bu görüşünün isabetli olduğunu belirtmekle birlikte sadece cümle yapısı değil, diğer bazı dil bilgisi konularında da batı kaynaklı gramer anlayışının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷¹ *Yönetim ve bağlama kuramı*, söz dizimi alanında *yapısalcı yaklaşım*, *üretici-dönüşümsel dil bilgisi* akımlarından sonra, onların devamı olarak, 1980’li yıllarda yine Chomsky’nin İngilizce başta olmak üzere çeşitli dillere de uyguladığı bir dil bilimi kuramı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, insan zihnindeki düşüncelerin tüm dillerde ortak olduğu gizli dil bilgisi yapıları vardır. Bu, *derin yapıya* işaret eder. Düşünce söze döküldüğünde derin yapıdan *yüzey yapıya* doğru *üretici bir dönüşüm* gerçekleşir. Cümlelerin ortaya çıkması sırasında gerçekleşen bu oluşum, ağaç figürü ile gösterilir. Cümle öğeleri ve bu öğeleri oluşturan unsurlar arasında *yönetim* ilişkileri vardır, yani cümle yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiye dayanır. Yönetim ilişkileri bakımından cümlelerin *fiil öbeği* ve *ad öbeğinden* oluştuğu düşünülür. Bu kuramda durum, uyum, zaman gibi şekil özelliklerinin söz diziminde bulunması ve

yapısı arasındaki ilişkilerine uygulanması sonucu ortaya çıkarılmış bir durumdur. Bu doğrultuda daha çok yabancıların çalıştığı¹⁷² söylenebilir; ancak Türkiye’den de bazı araştırmacıların bu dil bilimi kuramları çizgisinde sıfat fiilleri ele aldığı birçok yayını mevcuttur.

Chomsky’nin dile bakışından hareketle sıfat fiilin “*yan cümle*” olarak değerlendirilmesinin, esasında neye bağlandığı da anlaşılabilir: “Chomsky, dilleri öbek yapı ve dizge seviyesinde ikili düzlemde inceler ve derinde aynı olan dillerin, yüzeyde ayrıştığını ortaya koyar. Derindeki tekli yapının, yüzeyde ortaya çıkan değişimini, derin yapı ve yüzey yapı arasında gerçekleşen taşınım ve dönüşümle açıklar... Dönüşümden kasıt ise cümle unsurlarının asıl yerlerinden taşınarak geçici yerlerine yerleştirilmeleridir.” (Karabulut, 2011: 1352-1353) Buna göre sıfat fiilli yapılar da “...cümle unsurları arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkiler neticesinde doğan *taşınım*, *dönüşüm* ve *silinmelerin* en belirgin bir şekilde yer aldığı tipolojilerdendir.” (Karabulut, age.: 1351) Karabulut’a göre “*a*) *gelen adam* yapısı aslında, derin yapıda Türkçenin basit bir cümlesinin türevidir. Yani bu yapı, taşınım ve dönüşüm sonucunda yüzey yapıda ortaya çıkmış olan ad öbeğini oluşturur. Bu öbek gerçekte *b*) *Adam geldi/ geliyor* cümlesinin dönüşmüş hâlidir... Derin yapıda kurallı bir cümlenin öznesi olan *b*)deki ad öbeği *adam*¹⁷³, *a*) modelinde, öbek yapıda *gel-* fiilinin sağına yerleşmiştir. *Adam geldi* cümlesi dönüşerek *gelen adam* ad öbeği (dolayısıyla sıfat fiilli yapı) hâlini almıştır.” (Karabulut, age.: 1356) Yazar buradaki derin yapıdan yüzey yapıya dönüşümü kısaca şu şekilde gösterir: **derin yapı:** *Adam geldi* → **yüzey yapı - sıfat fiilli cümlede alt cümle:** *gelen adam*; **derin yapı:** *Ben adamı gördüm* → **yüzey yapı - sıfat fiilli birleşik cümle:** *Ben gelen adamı gördüm*. Karabulut, bu şekilde ortaya çıkan cümlenin bir birleşik cümle olduğunu ve bu birleşik cümlenin bir “*yan cümle*” (sıfat fiilli cümle- *gelen adam*) ve bir “*üst cümle*”den (*Ben gördüm.*) oluştuğunu düşünmektedir. (Karabulut, age.: 1356-1357) Görüldüğü gibi, dil bilgisinde “*yan cümle*” olarak adlandırılan sıfat fiilli kısmı Karabulut “*alt cümle*” terimi ile, “*temel cümle*” olarak adlandırılan kısmı ise *üst cümle* terimi ile karşılamaktadır.

---

dağılımı, diğer bazı unsurlar tarafından yönetilmeleriyle açıklanır. (Erkman Akerson-Ozil, 1998; Özsoy, 1994)

¹⁷² Bu araştırmacılar arasında, dil bilimi çalışmalarında en çok ismi geçenler Keenan, Comrie, Lehmann, Underhill ve Haig’dır.

¹⁷³ Dil biliminde sıfat fiil tarafından nitelenen bu unsura *başad* adı verilmektedir.

Özsoy'un da *yönetim ve bağlama kuramı* çerçevesinde yazdığı "Türkçede Ortaç Yapısı" adlı yazısında geçen "Türkçede ortaç yapısı yantümcenin eylemine -(y)An veya -DİK sonekleri getirilerek oluşturulur." (Özsoy, 1994: 21) cümlesinden Karabulut'un kine benzer bir görüşü savunduğu anlaşılmaktadır.

Bu fikre paralel olarak Erkman Akerson ve Ozil'in de fiilimsiler hakkındaki batı kaynaklı dil bilimi yaklaşımlarını Türkçe üzerinde uyguladıkları çalışmalarında sıfat fiillerin yer aldığı cümleler "*yan tümce*" olarak adlandırılmıştır. Kitabın esasının tamamen *yan tümce* üzerine oluşturulmuş olmasına rağmen, eserde bahsi geçen *yan tümcenin* anlaşılır bir tanımına rastlanmadığını söylemek gerekir: "Bir önermenin içinde yer alan ikinci bir önermeden söz edildiğinde, ikinci önerme *yan tümce* olarak birinci önermenin içinde bulunur... Yan tümceler de bir fiil ile bu fiilin çevresindeki öğelerin bir araya gelmesiyle kurulan yapılardır." (Erkman Akerson-Ozil, 1998: 59-60) Fark edildiği gibi, bu açıklamalarda *yan cümle*nin neye göre tayin edildiği belli değildir ve bu neye göre tayin edildiği belli olmayan yapının "[*Senin geleceğini*] Ayşe söyledi.", "[*Ayşe'nin aldığı*] elmalar çürüdü." gibi cümlelerin "*senin geleceğini*" ve "*Ayşe'nin aldığı*" kısımlarında görüldüğü ifade edilmektedir.

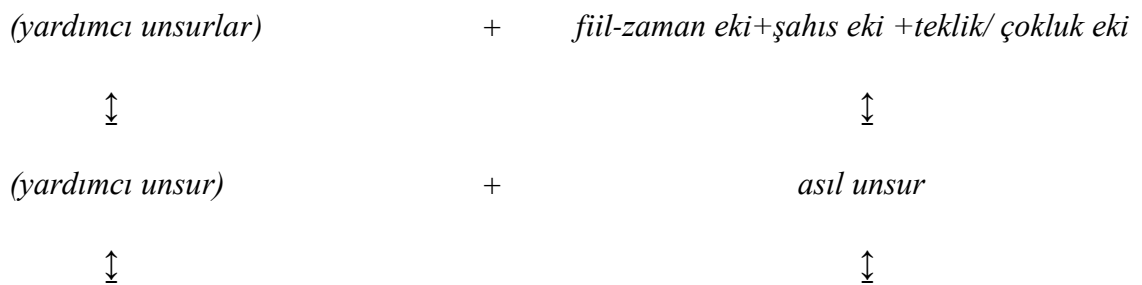
Sıfat fiillerin (ve diğer fiilimsilerin) *yan cümle* kurarak birleşik cümleyi oluşturduğunu savunan bir diğer araştırmacı Aydın, *yan cümle* (yani cümledeki sıfat fiiller) hakkında "...kuruluş bakımından bir tümce değerinde olmalarına karşın, anlamca temel cümleye bağlıdırlar. Yan tümcelerden... eylemsilerle kurulanlar bağımsız yargı bildirmezler... Yan tümcenin yüklemi, temel cümlemin yükleminden aldığı eklerle ayrılmaktadır. Yan tümcenin yüklemide (eylemsi), eylem çekimi yoktur." (Aydın, 2004: 30, 32) açıklamasını yapmaktadır. Yazara göre "*Yeni yeni yanmaya başlayan kasabanın ışıklarına bakıyor.*" cümlesindeki "...*yanmaya başlayan kasabanın ışıkları yan tümcesinde: başlayan: ortaç (sıfat eylem; yüklem); kasabanın ışıkları: özne; yanmaya: tümleçtir.*" (Aydın, age.: 46) Aydın'ın bu açıklamasında geçen fiilimsinin yüklem olduğu; ancak fiil çekimi olmadığı söylemi anlaşılması güç bir görüntü sergilemektedir.

Yukarıdaki açıklamalarda, özetle, cümle yapısının dil bilgisinde genelde "*basit*" ve "*birleşik*" sınıflarına dayandırıldığı, birleşik cümlemin meydana gelmesinde etken olan unsurlardan birinin fiilimsiler olduğu ve fiilimsilerin bunu, "*yarım yargı*" sahibi olmaları veya "*yan cümlecik/yan önerme/tümleyici*" kurabilmek gibi özellikleri

sayesinde gerçekleştirdiğinin düşünüldüğü görülmektedir. Dil biliminde ise sıfat fiillerin, derin yapıda insan zihninde kurulan yardımcı unsurlu (öznel) bir cümlenin çeşitli taşınım ve dönüşüm ilişkileri sonucu yüzey yapıya aksetmiş hâlinde görülen bir kuruluş olduğu ve bu yapının da yeni cümlede bir “*alt cümle/yan cümle*”yi oluşturduğu fikri hâkimdir. Dildeki yapının derin ve yüzey olmak üzere çift düzlemi olduğu kabul gören bir durumdur. Ancak dil biliminde sıfat fiil içeren cümle ile ilgili olarak açıklanan derin yapı, dil bilgisi uygulamalarında soyut, kavram tabanlı kalmaktadır. Bu, dil biliminin varlık sebebine uygun düşebilir; ancak dil bilgisi uygulamalarında sözü geçen derin yapının söz dizimindeki yeri, farklı bir yapı özelliği göstermeyen sıfat fiiller için, işaretlenebilir durumda değildir ve cümlede, derinde var olduğu söylenen izi yoktur. Sıfat fiilli teşkilleri diğerlerinden ayıran özelliğinin *niteleme* fonksiyonu olduğu düşünüldüğünde, herhangi bir unsurun herhangi bir hareketiyle nitelenmesi, dilin, son derece dinamik olan tarafına işaret etmektedir. Yüzey yapıda “*gelen adam*” veya “*Ben gelen adamı gördüm.*” gibi sözlerin ortaya çıkmasında “*Adam geldi.*” nin derin yapıdaki varlığı sebep olarak görülebilir; ancak bu her sıfat fiilli teşkil (ve genel anlamda tamlama için) için tekrar tekrar derin yapıya dönüşü gerektirmez. Çünkü *tamlayan-tamlanan* ilişkisi zaten dili kullananların zihninde kodlanmıştır ve bu kod her tamlamada örneklenir.

Buradan dil bilgisinde cümle ile ilgili olarak bahsi geçen terimlere dönersek, öncelikle, yarımının olabileceği de ifade edilen *yargı*, *cümle* ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi düzenleyen *yapının*, *yapı* kavramının gerçekte ne olduğunun sorgulanması gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü “Cümlede yapıyı görmek istediğimiz zaman, onu, dilin her biri ayrı birer manaya ve göreve sahip birden fazla unsurunu; tek ve muayyen bir başka görevi, tek ve başka bir dil unsuru hâlinde karşılayan bir bütüne dönüştürme kalıbı olarak bulmaktayız.” (Turan, 1999: 300)

Bu kalıbın:

(<i>tamlayıcılar=özne, yer ve zarf t.</i>)	+	<i>yüklem</i> ¹⁷⁴
↓		↓
“İsteddiği	+	<i>oldu.”</i> (RA 189)
“Lisan denilince yazılan lisan	+	<i>anlaşılır.”</i> (ED 272)

şeklinde formüleştirelebilen ve aynı anda serbest bir manayı anlaşılabilir bir hüküm/yargı hâline dönüştüren bir *yapının* (ve sistemin) işlemesi olarak görünür hâle gelmesi söz konusudur. Bu sistemde bir anlamın yargı hâline gelmesi demek, tasavvur edilebilecek diğer hükümleri ortadan kaldırmak demektir. Buna göre, her değişik **hüküm/yargı**, yeni bir cümlenin (yüklemin) hükmü/yargısı olmaktadır. Cümlenin hükmü/yargısı yüklem ile yani diğer cümle unsurlarına ihtiyacı olmayan asıl unsurla belirtildiği gerçeği ortada dururken, hâliyle, birleşik cümlenin varlığını savunanların ikinci hükmün nerede olacağı konusunda kararsız kalması yukarıda gördüğümüz “*yarım yargı*”, “*yan cümlecik*” gibi terimlerin de ortaya atılmasına sebep olmuştur. Ancak “fiilimsiler, cümleye esas teşkil eden yüklem ne yapısına ne de yargısına sahiptirler. Zaten fiilimsilerin, fiilleri kullanım süresinde isimleştirmekten ibaret olan, kendilerine mahsus bir görevi vardır. Söz dizimi içindeki yerleri de buna göre tahsis edilmiştir.” (Turan, 1999: 306) Yukarıdaki formüle paralel olarak gösterdiğimiz cümleler üzerinden düşünürsek “**İsteddiği oldu.**” cümlesindeki *istediği* ile “**Akşam oldu.**” cümlesindeki *akşam*; “**Lisan denilince yazılan lisan anlaşılır.**” cümlesindeki *yazılan* ile “**Yazı anlaşılır.**” cümlesindeki *yazı* arasında cümlenin yapısındaki yerleri bakımından bir fark yoktur. Ayrıca bu cümle unsurları yüklem yapı özelliklerini (fiil-zaman eki+şahıs eki +teklik/ çokluk eki) de göstermezler, dolayısıyla yüklem sayılamazlar ve yüklem olmadığı yerde cümleden de söz edemeyiz.

¹⁷⁴ Chomsky'nin ortaya koyduğu *yönetim ve bağlama kuramına* bağlı olarak *yönetilen* ve *yönetenlerin* oluşturduğunu düşündüğü “*öbek yapı*” veya “*öbek*” tâbiri, bizim dilimizin ekle(ş)meli yapısını vurgulamada yetersiz kalmaktadır. Dilimizdeki cümle içi düzenli ve çok yönlü ilişkileri, burada görüldüğü gibi, *tamlayan* (*yardımcı unsur*) ve *tamlanan* (*asıl unsur=yüklem*) unsurlarını ön plana çıkaran bir *tamlama* anlayışı ile ele almak, bizce daha uygundur.

Sonuç olarak, sıfat fiiller (dolayısıyla fiilimsiler) birleşik cümle oluşturmaya muktedir unsurlar değildir.¹⁷⁵ Zaten birleşik cümle tasavvuru, burada söz konusu edemeyeceğimiz daha birçok yönüyle tartışılan/tartışılabilir birtakım arızaları içermektedir. Cümle, Turan'ın da belirttiği gibi, "...bir mananın, bir fiile, bir şahsa, bir zamana/şekle/temenniye bağlı olarak ve maksada uygun şekilde, bir hüküm hâlinde ifade edilmesidir." (Turan, 1999: 310) ve tek bir yapısı vardır, dolayısıyla birleşik bir yapıdan söz edilemeyeceği için, basit bir cümle yapısından da bahsetmek gereksizdir.

---

¹⁷⁵ Nitekim Karahan da cümle yapısını değiştiremediği yönünde fikir belirtir: "Tek yargılı her cümle basit cümledir. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin diğer isim, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkları yoktur ve bu kelimelerin varlığı basit cümle yapısını etkilemez." (Karahan, 2011: 235)

2. BÖLÜM: SIFAT FİİLLER

2.1. Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar

Bu bölümde bütün sıfat fiiller icra ettikleri, evvela temel, sonra bu temel fonksiyonların alt fonksiyonlarına göre sınıflandırılmış ve onları gerçekleştiren morfepler ait oldukları fonksiyonların başlıkları altında alfabetik bir sıralamaya tâbi tutularak listelenmiştir. Fonksiyon tespitinde, sıfat fiillerin eklendikleri fiiller ile oluşturdukları kuruluş öncelikle dikkate alınmak suretiyle, bu yapının diğer cümle unsurları ile ilişkisinin de gözetilmesine çalışılmıştır. Ancak üst ve ilk alt fonksiyonların tespitinde bir sorun yaşanmazken, daha da alt olanlarına inildikçe daha uç noktalardaki başkalarıyla yakınlaşmak kaynaklı bir karışma, karıştırılma sorunuyla karşılaşıldığını söylemek gerekir. Bu noktayı göz ardı etmemek üzere söz konusu fonksiyonlar şöylece listelenebilir:

2.1.1. Alışkanlık

Bu fonksiyon, tamlanan, telaffuz edilsin veya edilmesin, sürekli tekrar ettiği, âdet hâline getirdiği hareketleriyle nitelenmek istendiğinde kullanılmaktadır. *Alışkanlık*'ın taradığımız ekleşme örneklerinde *olgu*, *âdet*; *istidât*, *gösterme* gibi alt fonksiyonları da içine alan bir ana fonksiyon olduğu tespit edilmiştir.

-gAç

“Ortadaki kız *utangaç* bir tebessümle bakıyor ve ara sıra başını öne eğiyordu.” (RA 34)

“Sağ, daha nazlı, daha *utangaç* bir misafir.” (BÜ 80)

“Sorun, toplumda bir düşünce geleneğinin kurulmamış olması ve bireylerin düşünme, hissetme ve hayal etme *üşengeçliğidir*.” (İDB 149)

-AlAk

“Bu gelenek bir taraftan «aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, az milleti çok ettim» diyen Bilge Kağan devrine, bir taraftan da *yatalak* bir kadının evini tamir etmek için sırtında kerpiç taşıyan Hazret-i Ömer'e dayanıyor.” (TKVM 170)

-gAn

“Aksine, daha *saldırgan* oldu.” (DKu. 57)

“Hükmün *değişken* olaylara uygulanabilir olması için soyut ve genel olması gereklidir.” (İİBV 45)

“İki kız *çekingenlik* duydukları hâlde birbirlerinden kuvvet alarak ağır adımlarla Ülker’e doğru yürüyorlardı.” (RA 345)

“Kedi gibi *dövüşgendi*.” (GE 84)

“Küçükken kedi yavruları gibi *sokulgandı*.” (A 43)

“Onu Dârülmuallimat’ta çok *çalışkan*, çok vakur fakat haşin, soğuk bir çocuk olarak tanımışlardı.” (A 43)

“Koca adamı, adeta, *sukulgan* bir çocuğu bilmediği bir yere sürükler gibi götürüyorduk.” (Y 156)

“Yaşı altmışa yaklaşmış bütün öğretmenler gibi yorgun ve *konuskan* bir adamdı.” (RA 29)

-(A/I)r

“Beni bu kadar *sayardı*.” (SH 13)

“Bir günde artık *uğraşır oldum* canımla ben

Ömründe tek şeref bana aşkından öldüğüm...” (HD 67)

“Biz de kendimizi akıllı *bilirdik*.” (K 108)

“Dağlar ağarırken *konusurduk* tepelerde

Sen nerde o fecrin ağaran dağları nerde” (KGK 151)

“Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,

Ne âşıkâne *koşardım* hasırlar üstünde!” (Sa. 8)

“Eşyaya değer vermeyen Pusat nedense bu fincanla çay içmeyi *sever olmuştu.*” (RA 247)

“Gönlüm *isterdi* ki mazîni dirilten san’at,

Sana târîhini her lâhza hayâl ettirsin.” (KGK 39)

“İhtiyar dev, mazideki ihtişamından *utanır oldu.*” (BÜ 98)

“Küfür *icad edermiş.*” (GE 81)

“Kıta Avrupasından ithâl sosyoloji edevatını güvenilirliğinden şüpheyeye düştüğümüzde ona alternatif olarak Amerikan sosyolojisinden medet *umar* hâle geldik.” (YKI 126)

“*Utandır* burnunu göstermekten sütninem,

Kızımın gösterdiği, kefen bezine mahrem.” (Ç 406)

2.1.1.1. Alışkanlık - Gösterme

Bu alt fonksiyona *alışkanlık*ın yoğun bir şekilde vurgulanması amacıyla tamlananın telaffuz edilmediği eklemelerde rastlanmıştır. Sıfat fiillerin bu fonksiyonlarını gerçekleştiren şekillerden bazıları [-(A/I)r gibi], zarf fiil eki oluşturdukları yönüyle de ele alınmaktadır.

-(A/I)r

“Bana gelince, ben Troçki gibi bir çırağım olsun *isterdim.*” (GE 254)

“Bu medeniyet bir yandan insandaki çıplaklık anlayışını *çarpıtırken*, bir yandan da insanların giyecek tüketimini hızlandırmayı amaçlamaktadır.” (BG 50)

“Kandili *yüzerken* uykularda

Mehtâbı sürükledik sularda” (KGK 53)

“... üstelik Türkiye’nin başına gelen binbir felâketi biz kitaplarda *okurken* onlar bizzat yaşadılar.” (TKVM 88)

“Yıllarca uzaklarda *yaşarken*,

İstanbul’u hicranla tahayyül, beni yordu.” (KGK 70)

2.1.1.2. Alışkanlık - İstidât

-(A/I)r

“Keçecizâde İzzet Molla, Sivas’da kadılıkla menfi yaşadığı senelerde, yine her zaman olduğu gibi neş’eli, **güler** yüzlü, çok güzel **konusur**, nüktelerle dolu fıkralar **anlatır** bir çelebisiydi.” (SH 11)

2.1.1.3. Alışkanlık - Olgu, Âdet

-AğAn

“Tahsin Efendi’nin dediği gibi bunlar **olağan** şeylerdir.” (A 70)

-(A/I)r

“Bir zaman İstanbul lehçesi Türkçe’nin ayarı olarak **gösterilirdi.**” (ED 100)

“Bir köşede anânem, dalgın, Kur’ân **okurdu**;

Ve karşısında annem sessiz, gergef **dokurdu.**” (Ç 331)

“Dağlar ağarırken **konusurduk** tepelerde

Sen nerde o fecrin ağaran dağları nerde” (KGK 151)

“Nedîm’in, dillerde **gezer** mâruf bir mısraı vardır; bu mısırâda Nedîm, bir anda duyduğu şedîd bir şevki ifâde etmiştir.” (ED 4)

“Osmanlı padişahlarına mevlevî şeyhleri kılıç kuşatırlar, Mevlâna bütün tarikat pirlerinin en büyüğü **sayılırdı.**” (TKVM 204)

“Sangaryos”u “Sakarya” yapan,

İkonyom”u “Konya” yapan

Dille **konusurdum.**” (BBRB 14)

“Üç şanlı harbin arş’a asılmış silâhları

Parlardı yaşlı gözlere bayram sabahları” (KGK 77)

“Ülkeler zapteden orduların başındaki kumandanlar bir gün «devlet uğruna» boyunlarını kemende uzatırlar, tahtını kaybeden devlet reisi «hüküm Allah’ındır» demekle *yetinirdi.*” (TKVM 79)

“Zaten ramazan, bayram, kandil, büyük zaferler, sevinç ve kederlerimiz hepsini onlarla *paylaşırdık.*” (BŞ 103)

-z¹⁷⁶

“Bu iki sınıf birbirini *sevmezdi.*” (TKVM 82)

“Hristiyan dünyasının *barışmaz* düşmanlığı yanında bir de Kuzey komşumuz Rusya’nın asırlık istilâ plânları bulunmaktadır.” (TKVM 152)

“Maarif malum bulunduğu üzere “irfan”la aynı kökten gelmesine rağmen mekteplerimizde irfan’ın kelime manasını bile *öğretmez* hâldeyiz.” (YKI 68)

2.1.1.3.1. Ahşkanlık - Olgu, Âdet / Rivâyet – Tespit / Farkına Varma

-(A/I)r ± mlş

“Baharı görmeyiz ammâ latif olur derler...

Çiçeklenirmiş ağaçlar, *yeşillenirmiş* yer” (Sa. 86)

“Hâfız’ın kabri olan bahçede bir gül varmış;

Yeniden her gün *açarmış* kanayan rengiyle” (KGK 93)

“Yağmurlardan sonra *büyürmüş* başak,

Meyvalar sabırla *olgunlaşmış.*” (MR 18)

---

¹⁷⁶ Çalışmanın daha önceki geniş zaman- zaman eki-sıfat fiil ilişkisi ile ilgili bölümünde gerekli açıklama yapıldığından burada tekrar aynı konuya temas etmek gerekmediğini düşünerek sıfat fiil fonksiyonundaki -z, olumsuzluk eki -mA-’dan ayrı işaretlenmiştir.

2.1.1.4. Alışkanlık - Olgu, Âdet/ Tasvir

-(A/I)r

“Âh o sâbit bakış el’an yaradır kalbimde

O yaşarken o semâvî, o *gülümser* gözler” (KGK 95)

2.1.2. Diğerlerinden Ayırma

Bu fonksiyon sayesinde, benzerleri söz konusu olsun veya olmasın, tamlanana has bir yer tahsis edilmektedir. Bu yüzden *diğerlerinden ayırma* adımı kullandık. Bu sıfat fiil ekinin kullanıldığı ekleşmelerde genellikle geçmişe ait bir sürece işaret edilmekle birlikte üçüncü şahıs iyelik ekli tamlama örneklerine çokça rastlanmıştır.

-DIK

“Aklı olduğu için insan biyolojisinin ona önceden *çizdiği* bir hayatı yaşamaz; yaşayacağı hayatı inşa eder.” (İİBV 15)

“Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum

Her lâhza bir alev gibi hasretti *duyduğum*.” (KGK 14)

“Bu iki nevî şiirde de şiirin *dayandığı* nokta kafiye değil, rediftir.” (ED 133)

“Bu sebeple bizim dil felaketi, ancak Bolşeviklerin Asya Türklüğüne karşı *giriştikleri* imha teşebbüsleriyle karşılaştırılabilir.” (TAİDM 192)

“Bu zavallıların *çıktıkları* uzun yolun son ucu ancak, antolojiler ve mektep kitapları olur.” (ED 253)

“Gecenin bitmeğe *yüz tuttuğu* andan beridir,

Duyulan gökte kanad, yerde aylak sesleridir.” (KGK 9)

“Doğrusu *yediği* ekmeği hak edecek kadar fedakârlık gösterdi.” (DKu. 27)

“*Döktüğüm* gözyaşlarını çok görmeyiniz: Mağdûrum!” (Sa. 13)

“*Döktüğümüz* kanın bile manzarasını Fransızca’dan seyretmeğe mahkûmuz, dedim.” (ED 149)

“En güzel mâbedi olsun diye en son dînin

Budur öz şekli *hayâl ettiği* mîmârinin.” (KGK 10)

“Ertesi gün iki sipahi ile bir cebeli bütün *bildik* çadırlarını dolaştılar.” (DKu. 63)

“Evet, Bursa bir su şehridir ve bu itibarla bize hiç *beklenmedik* bir adamı hatırlatır.”
(BŞ 99)

“Evler döşemektir bendeki tasa,

Yaptım ettim, nöbet mezara geldi.

Yeter bana, üç beş arşın bez olsa;

Beklenmedik mallar pazara geldi.” (Ç 423)

“Hapishane maskelerin *çıkarıldığı* yerdir.” (BÜ 250)

“Hayat *umulmadık* anlarda, insan muhayyilesi aşan gelişmeler gösterir.” (İİBV 44)

“Hazırım, kiriye gidebiliriz? diye, tıpkı derinden rüyasında *gördüğü* krallar gibi, başını eğiyordu.” (KEN 93)

“*İsteddiği* oldu.” (RA 189)

“Maddeye geçmesini ısrarla *istedikleri* bir ruh ve imanları vardı.” (BŞ 109)

“Mektep yıllarında klasik şiirimiz bize, eski devir insanların oynamaktan *usanmadıkları* tuhaf ve girift bir dil oyunu olarak öğretildi.” (YKI 134)

“Mest olup *ıçtığı* altın şarabın zevkinden,

Elde bir kırmızı kâseyle ufuktan çekilen” (KGK 31)

“Pamyat’ın bir de Theresa D. Kornblatt tarafından anlatılması var: “Fanatik Yahudi-karşıtlarının, birtakım ne *idiği* belirsiz Rus fabrika işçilerinin, Komünist Partisi üyelerinin, öğretmenlerin, profesyonel askerlerin, sokak serserilerinin oluşturduğu kara tişörtlüler”, diye tanımlamıştı.” (ADM 261)

“Senelerden beri rü’yâda görüp **özlediğim**

Cedlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim.” (KGK 11)

“**Sevdiği** kızını anlattı.” (RA 7)

“Sıdika köprüye **geldiği** zaman iskelenin kapıları daha açılmamıştı.” (GE 361)

“Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan

Şimşek gibi Türk atlarının **geçtiği** yoldan.” (KGK 22)

“**Yattığı** toprak belli

Tuttuğu bayrak belli.” (BBRB 19)

-(y)An

“Adalet ve insanlık duygularına **dayanan** bu mefkûre, cihân hâkimiyeti dâvâsı hâlinde yükselmiş, Osmanlı devrinde en mükemmel dereceye erişmişti.” (TAİDM 52)

“Artık ne **gelen**, ne **beklenen** var;

Tenhâ yolun ortasında rüzgâr” (KGK 55)

“Bazen kader, **gelen** bora hâlinde zorludur,

Dağlar nasıl bakarsa siyâh ufka öyle bak.” (KGK 91)

“Böyle bir yurdu elinden **çıkaran** nesl-i sefil,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!” (Sa. 179)

“Hâfız’ın kabri **olan** bahçede bir gül varmış;

Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle” (KGK 93)

“Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden **korkan**,

Gür bir imanla damarlarda ateşten bir kan” (KGK 42)

“Şiiri her **okuyanın** okuyuşu şahsi ve ayırır.” (ED 8)

“Evet, lisan denilince **yazılan** lisan anlaşılır.” (ED 272)

“Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse müphemdir;

Hayâtından nasibin: bir şu geçmek *isteyen* demdir.” (Sa. 145)

“Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu

Bin yıl sürecek *zannedilen* kar sesidir bu.” (KGK 46)

“Bakkalda *bekleşen* fukarâ kızcağızları

Az çok yakında sezdiriyor top ve iftarı” (KGK 34)

“Alçak sedirleri ve kalın halılarla döşeli *olan* bu geniş oda ve vişne rengindeki perdeleriyle biraz karanlıkça idi.” (KEN 55)

“Dede’nin musikisi, güzel bir rüyâya yeniden dönmek için gözlerini ümitle uykuya *kapatan* tedirginlerin hâletini aksettirir.” (YKI 220)

“Âhîret öyle yakın *seyredilen* manzarada,

O kadar komşu ki dünyâya divâr yok arada.” (KGK 49)

“İzm’ler idrakimize *giydirilen* deli gömlekleri.” (BÜ 92)

2.1.2.1. Diğerlerinden Ayırma - Olgu, Âdet

-DIK

“Kiev; Dinyepor Nehri üzerinde, batı Avrupa ile içli dışlı ama esin kaynağı, dili Yunanca ama ihtişamlı oryantal *dedikleri* Bizans.” (ADM 77)

“*Bilinmedik* bir Selim’din

Bilen olmayacak; kimdin?” (BBRB 42)

2.1.2.2. Diğerlerinden Ayırma - Yetkinlik

-DIK

“Gözün *gördüğü* her şey çocuklar, insanlar, köpekler, kar tepeleri kömür tozuna bulanmıştı.” (ADM 381)

“Vaktiyle gönül yarası hariç hemen her şeyin **onarılabilirdiği** ve yeniden kullanıma **sunulduğu** zamanlar vardı.” (YKI 35)

“Rus ordusunun Çeçenistan’daki mezaliminin üstü örtülemeyecek boyutlara **vardığı** günlerdi.” (ADM 304)

“Bu neslin ortada dâhîcedir **başardığı** iş.

Vatan nasıl karışır mûsikiyle, göstermiş.” (KGK 41)

“Böylece Allah’ın bütün mahlûklara **üstün kaldığı** bu mümtaz beşerî mahlûk artık bayağlaşmağa ve medeniyet de sükûta mahkûm olur.” (TAİDM 16)

“Bir fâilin icbârı bütün **gördüğüm** âsâr!

Cebrî değilim... olsam ilâhî ne suçum var?” (Sa. 18)

“Geçer insan bir adım atsa birinden birine,

Kavuşur karşıda **kaybettiği** bir sevdiğine” (KGK 49)

“Türkçe, bütün tarihi boyunca bir medeniyet lisanının taşıması gereken vasıfları **büründüğü** anda “devrim”e uğradı.” (YKI 111)

“... köylüleri azat etmekten yana olan reformcu soylularla alay eden Bazarovistler’i haklı çıkarmakla kalmaz, dünyada misli **görülmedik** bir yağmanın, SSCB’nin yağmalanmasının ahlâki zeminini de hazırlar.” (ADM 351)

“Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul!

Görmedim **gezmediğim, sevmediğim** hiç bir yer.” (KGK 21)

“Roma’nın şarkını fethettiğin andan sonra,

Yüce dağlar gibidir **gördüğün** iş Türkoğlu” (KGK 38)

“Bana siz âlem-i İslâmı sorun, söyleyeyim;

Çünkü hiçbir yeri yok **gezmediğim, görmediğim**” (Sa. 181)

“Bu mu’terizler sathî bir düşüncenin sevkiyle aldaniyorlar, gariptir ki inkılâpları, en **umulmadık** vâsıtalar temîn ediyor.” (ED 231)

“*İşitilmedik* cinayetler yaptırdın.” (KEN 91)

“Milliyetimizi, kendine göre, *idrâk ettiğimden* beri dilimden düşmeyen bir cümle budur: “Resimsizlik ve nesirsizlik...” (ED 69)

“Fakat *umulmadık* bir şey oldu.” (DKu. 24)

“Üstelik türkü söylemeyi adamdan *saymadığımızız* da olur bizim.” (YKI 243)

“Dinin insana tanıdığı hürriyet sahası ile, dünya işlerinin ıslah için beşer tarafından icad olunmuş doktrinlerin tanıdığı hürriyet arasındaki mukayese şaşırtıcı ve *umulmadık* bir netice veriyor.” (YKI 161)

“Herhâlde milletin *bildiği* bir şey vardır.” (YKI 286)

“Yürü: hâlâ ne diye oyunda, oynaştasın?

Fâtiḥ’in İstanbul’u *fethettiği* yaştasın!” (BBRB 181)

“Argo, korkunun *ördüğü* duvar; uydurma dil şuursuzluğun.” (BÜ 86)

“Filozof S: Hook’ın *dediği* gibi, köylüler aldanabilir, ama kendi kendini aldatmaz.” (TKVM 221)

“*Bilindiği* gibi, demokrasi Marx için hiçbir zaman mesele teşkil etmemiştir.” (TKVM 55)

-(y)An

“...Sesin, yüzün, ellerin yüzde yüz sensin.

Sen *ölmeyensin*.” (SŞ 15)

“Eskiden fakirlerin babası *olan* devlet şimdi fikir fukarası münevverlerin babasıdır.” (TKVM 252)

“Şiirden şuuru *kovan* ve nesri, bir saralı “tümceler” tımarhanesine *çeviren* bu yeni, ne bir cüceler edebiyatı, ne bir mikro edebiyat.” (BÜ 90)

“ Her mukaddesi *yıkan* Fransız ihtilali, tek mukaddese saygı göstermiş; Kamûsa.” (BÜ 88)

“ «Çelebi» tâbiriyle ifadesini **bulan** Türk efendiliğinin en güzel örneklerini Mevlevîler arasında bulursunuz.”

“İnsan hayvanların en iğrenç **olanıdır.**” (Y 89)

2.1.2.2.1. Diğerlerinden Ayırma – Yetkinlik / Zümre Oluşturma

-(y)An

“Tahsil **görmeyenler** bir an önce hayata atılıyorlar, tahsil **görenlerin** ise ancak pek az kısmı ihtisas elemanı olabiliyor.” (TKVM 255)

2.1.2.3. Diğerlerinden Ayırma - Zümre Oluşturma

-(y)An

“Bir çok **gidenin** her biri memnun ki yerinden,

Bir çok seneler geçti; **dönen** yok seferinden.” (KGK 90)

“Ey bütün dünya ve mafihâ ayaktayken, **yatan!**

Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah’tan utan!” (Sa. 31)

“Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak

Yaşıyanlar değil Allâh’a **gidenlerden** uzak.” (KGK 48)

“**Ölenler** öldü, **kalanlarla** muztarip kaldık.

Vatanda hor görülen bir cemâatiz artık” (KGK 79)

“Onun içindir ki bundan böyle her zincir kırılışının başında Ankara’nın adı geçecek ve her hürriyet mücadelesi, Sakarya’da, İnönü’nde, Afyon’da, Kütahya ve Bursa yollarında **ölenlerin** ruhuna kendiliğinden ithaf edilmiş bir dua olacaktır.” (BŞ 2)

“Ana gibi yâr olmaz, İstanbul gibi diyar;

Güleni şöyle dursun, **ağlayanı** bahtiyar...” (Ç 166)

“İkimiz de fazla konuşmayı **sevmeyenlerdeniz.**” (AVBY 40)

“Beni işitmedi, şimdi ona **soranlaraydı** öfkesi...” (At. 135)

2.1.3. Gönderme, Atıf

Bu fonksiyon, tamlananın süreç olarak varlığının başlangıcına işaret etmekte, hep eski bir döneme göndermede bulunmaktadır.

-mA

“Anadan *doğma* kaynakçı ve tesviyecidir.” (YKI 34)

“Yoksa milliyet gibi vahşet ve karanlıktan *kalma* müesseseye bağlanan, bir cemaatin ruhiyle, idaresiyle hareket eden, kendi arzularını unutan bir adam asla insan addolunamazdı.” (KEN 26)

“Zemîni yüz sene evvel *döşenme* matla imiş...

“miş”le söylüyorum, çünkü anlamak uzun iş.” (Sa. 120)

“Dedelerden *kalma* bacılar, bir de Efendi’nin evlât diye benimsediği şiirin bir Anadolu kızcağızı...” (SH 14)

“Bütün fevkalâde serdarlar asker cinsinden *yetişmedirler*; bütün mûcidler icâdlarının nevîlerine hilâten mensupturlar.” (ED 15)

“Kafiyeyi mağara ve kulübe hayatımızdan *kalma* bir nakîsa zannedenlere derim ki: İnsanların o hayattan yâdigâr sakladıkları en iyi nakîsa kafiyedir.” (ED 135)

“Annemden *kalma* bir evim vardı.” (KEN 123)

“Benim doğup büyüdüğüm kasabada Mengücekoğulları’ndan *kalma* bir cami vardı.” (TKVM 122)

“*Uydurma* dil propagandasıyla beraber yürütülen bu “ kadîm Türkçe” düşmanlığı bugün acı ve kekre meyveleriyle fikir hayatımızı ekşitip durmaktadır.” (YKI 135)

“... ve kağıyla cepheye gülle taşıyan köylü kadınların görüntüsü arasında bir de *derme-çatma* atelyelerde *derme-çatma* âletlerle fişek dolduran, soğuk demirci örsünde süngü çekiçleyen, devr-i kadimden müdevver iptidai freze makinelerinin başında top kundağı onaran sûretleri de vardı.” (YKI 32)

“Bizim büyük evlialarımız ve dolayısıyla en büyük tarikatlarımız hep Selçuklu devrinden *kalmadır*.” (TKVM 199)

“Bulutta şaha kalkmış Fatih’ten *kalma* kır at;

Pırlantadan kubbeler, belki bir milyar kırat...” (Ç 165)

“Annenin başı elleri arasında

Parmağında aydınlık günlerden *kalma* yüzük.” (MR 30)

-(I)k

“Dilerse, atlarına da *uyduruk* bir ad veya kendi adını koyabilir.” (GE 53)

2.1.3.1. Gönderme, Atıf - Alay

-mA

“... çünkü artık türedi veya *yerden bitme* “profesör” yanına kendinden daha yeteneksizi alacak, böylece de kürsülerin çürüyüşü, gittikçe artan bir hızla, önlenemezleşecekti.” (GE 60)

2.1.4. Gösterme

Bu fonksiyonu adlandırmada Turan (2008) tarafından kullanılan *gösterme* teriminin ortaya çıkmasında, diğerlerinden farklı olarak hiçbir şekilde telaffuz edilen bir tamlananın varlığını kabul etmemesi, bu sayede görev kategorisindeki tamlananın hareketine vurgunun yapılması amacının etkin olduğu söylenebilir. Metinlerde bolca örneğine rastladığımız bu fonksiyonun birçok alt fonksiyonu da yansıttığı görülmüştür.

-mAdA

“Ruhum bir açık penceredir sanki ademde

Seyretmedeyim ben buradan hilkati, hayran.” (HD 60)

“Ellerin derdini *dert etmedesin* kendine sen;

Güç düşer böyle geçen kırk yıla bir neşe yılı...” (HD 76)

“*Seyretmede* bir kabile Türk ordularından

Şarkın ebedi fecrini İzmir sularından!” (HD 25)

“Kadınların pek çoğunun omuzunda asılı bir torba içinde bir yavru, başı aşağı sarkmış, *uyuklamadadır.*” (Y 87)

“Şîveden, sevgiden, aydan adı sevdiklerinin...

Dile tad *vermededir* adlarının ma’ nâsı.” (BBRB 150)

-mAktA

“*Ötmekte* fecre karşı horozlar birer birer

Geçtikçe her dakika belirmektedir seher” (KGK 36)

“İki kardeş dalarak lücce-i etfâle hemen,

İki dürdane-i ismet gibi *yüzmekte* iken” (Sa. 93)

“Hattâ Tuğrul Bey zamanında onun mevkii bir derece sarsılmış ve bu sebeple de İstanbul Camiinde namına *okutulmakta olan* hutbe Abbasî Hâlifesi ve Selçuk Sultanı adına çevrilmiş idi.” (TAİDM 72)

“Bir erganun âhengi *yayılmakta* derinden..

Duydumsa da zevk almadım İslâv kederinden” (KGK 46)

“Karşı dağlarda tutuşmuş gibi gül bahçeleri

Koyu bir kırmızılık gökten *ayırmakta* yeri” (KGK 12)

“Asırlar geçti hâlâ batılın pîş-i hücûmunda

Göğüs germektedir, bir kere olsun olmadan bîzâr.” (Sa. 6)

“Çini bir kâsede bir çin çayı *içmekteydi*

Bir güzel yırtıcı kuş gözleri gördüm, baktım.” (KGK 152)

“Mevsimler cücelere def çalıyor gerdekte,

Devin yalnızlığını sular *bestelemekte.*” (Ç 444)

“Karayel, bir kıvılcım; simsiyah oldu ocak!

Gün *doğmakta*, anneler ne zaman doğuracak?” (Ç 404)

“Aynı dili *söylemekteyiz.*” (Y 52)

-(A/I)r

Bu morfemin gösterme fonksiyonunu, sadece *-ken* şeklinin komşuluğunda icra ettiği görülmüştür.

“Dünya seni sehpaye *çekerken* gözü bağlı,

Mağlubu o gün gördü cihan galip edalı...” (HD 25)

“İşte bizim Türkiye’de hâlk ve münevver kültürünü *karşılaştırırken* kullanacağımız ölçüler bu gözle kolay görülmeyen, fakat kültürün temelini teşkil eden unsurlar olacaktır.” (TKVM 36)

“*Yaklaşırken* bu bakır tenli güzel, kıvrılarak

Kanlı gönlümde güneş gördü kızıl bir yaprak.” (HD 21)

“Uykuya varmak için bu hazin günde, erken,

Kapanmayan gözlerim duvarlarda *gezerken.*” (HD 17)

“Önde uzun bir kışın soldurduğu etekler

Sonra dönen, *dönerken* inleyen tekerlekler”

“Eve *dönerken* neşeliydim.” (A 134)

“Bunu *yazarken* elim titriyor.” (Y 53)

“Hayattan canlı ölüm, günahattan baskın rahmet;

Beyoğlu *tepinirken* ağlar Karacaahmet...” (Ç 165)

“Baktım, renk *yağarken* akşamüzeri,
Her şey bir gölgecik o görünmezden,
Nesi varsa yoksa bu harap dünya,
Bir büyük hayalin sade benzeri...” (Ç 425)

-(I)yor

“Annemin na’sını gördümdü,
Bakıyorken bana sâbit ve donuk gözlerle.” (KGK 95)

“Bu sükûnetle karışıkça karanlıkla ışık,
Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık.” (KGK 10)

“Büyük Allah’ı anarken bir ağızdan herkes
Nice bin dalgalı Tekbîr *oluyor* tek bir ses” (KGK 11)

“Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya
Giriyor, birbiri ardınca, ilâhi yapıya.” (KGK 10)

“Semtin oruçlu halkı, süzölmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan *dönüyorlar* birer birer.” (KGK 34)

“Şerefinize *içiyorum*.” (RA 228)

“Yağmur *yağıyor* da *yağıyor*.” (AVBY 9)

“Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,
Tanburî Cemil Bey *çalıyor* eski plakta” (KGK 46)

“Gurbetten uzun yolculuk etmiş, *dönüyordum*.” (KGK 69)

“Sokakta sâde bir “âmin!” sadâsıdır *gidiyor*:

Mahâlle hâlkı birikmiş, imam *duâ ediyor*.” (Sa. 136)

“Vurulup tertemiz alnından uzanmış *yatıyor*;

Bir hilâl uğruna yâ Rab, ne güneşler *batıyor!*” (Sa. 426)

“Burnundan *soluyordu.*” (GE 11)

“Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri,

Dinliyor vecd ile tekrâr alınan tekbîr’i” (KGK 11)

“Yerden *çıkıyor* göklere bin âh-ı şererbâr,

Gökler *ediyor* sâde çıkan nâleyi tekrâr!” (Sa. 20)

“Yeni doğmuş aya baktıkları yerden *geliyor*;

O mübârek gemiler hangi seherden *geliyor?*” (KGK 13)

“Birleşip böyle *diyorlardı*, derin bir sesle,

Yeri fethetmek için gelmiş fâtil nesle.” (KGK 42)

“Okumaktan hangi hakla *söz ediyorsunuz?*” (BÜ 111)

“*Mübalağa ediyorsunuz.*” (A 11)

“Sana *geliyorum*, yalnız sana

Yalansız, gizlisiz...” (SŞ 15)

“Bir yer var, *biliyorum*;

Her şeyi söylemek mümkün...” (BŞi. 55)

“Bir yol *gidiyor* rûha bedenden;

Bir yol *gidiyor* kalbe dudaktan” (BBRB 144)

“Kesin bilgiye erişmenin mantiken mümkün olmadığı bir alanda, bir yanılma payı ile de olsa, bir şeyin hakikat olduğu *kabul ediliyorsa*, bu kabul bir inançtır.” (İİBV 23)

“Mustafa’yı mutfakta annesinin karşısında bir sandalyede *oturuyor* buldu.” (KEN 83)

“Maarif müdürüyle mebus kapıdan girdikleri zaman onu bir dadı gibi yere çömelmiş, minimini bir ana sınıfı çocuğunun potinini *bağlıyor* buldular.” (A 15)

2.1.4.1. Gösterme - Alışkanlık

-(I)yor

“Ben emir Sultan’ın bu rolünü çok *seviyorum*, çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da erguvandır.” (BŞ 107)

“Allah’ın varlığına *iman ediyorum*.” (İİBV 26)

“Hüznü zevk edinenler *yaşıyorlar* burada,

Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü’yâda” (KGK 48)

“Ben, o vakit, bu anlaşmamızın, daha ziyâde şiir tarafı ile *uğraşıyordum*.” (ED 20)

“Lisan denildiği vakit yazı lisânını *anlıyorum*.” (ED 99)

“Âsım’ın nesli... *diyordum* ya... nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi nâmûsunu çiğnetmeyecek” (Sa. 426)

“Hani Yunus Emre ki, kıyında *geziyordu*;

Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?” (Ç 399)

“*Seviyordum* be abi!” (AVBY 10)

“Hep iniş kolunu *unutuveriyoruz*.” (AVBY 14)

“Zamanla nasıl *değişiyor* insan!

Hangi resmime baksam ben değilim...” (OBY 188)

“Kaldı ki benim solcu dostum da -Almanya’da çıkmış ve Rusya’da tadil edilmiş bir ideoloji ilâvesiyle- yukardaki Amerikalınıninkinden pek farklı bir hayat *yaşıyor* sayılmaz.” (TKVM 99)

“Bağdad surlarına hücum ederken can veren Türk erlerinin gönlünde İmâm-ı Azam’ın türbesi *yatyordu*.” (TKVM 151)

2.1.4.1.1. Gösterme – Alışkanlık / Rivâyet

-(I)yor±lAr+mIş (<-(I)yor±mIş+lAr)

“İkisi daima mektebe geç *kalyorlarmış*.” (A 13)

2.1.4.2. Gösterme - Benzetme

-(I)yor

“İnsan bu cepheyi seyrederken büyük muasırları, meselâ Itri, Hafız Post veya Seyid Nuh’tan birer beste *dinliyor* hissine düşer.” (BŞ 149)

“Otağın biraz uzağında... küçük meşe ormanının nihayetindeki mahşerde, deminki divânın sevinci, büyük bir heyecan ummanı gibi *kaynıyor, kabarıyor*, bu ummanın görünmez, işitilir dalgaları, yakın ufukların bulutlu sahillerine değil sanki, bütün cihanın tâkına çarpıyordu.” (KEN 15)

“Şimdi onu Bursa sokaklarında, arkasında Bursa vakıflarında çalışan mimar, kalfa ve su yolcularının teşkil ettiği küçük bir kalabalıkla dolaşır ve bu iki yüz çeşmenin yerlerini bir bir işaret ederken *görüyor* gibiyim.” (BŞ 100)

“İşin ilginç tarafı, iktidara talip “İslamcı” kuruluşların, pekâlâ işin aslını bildikleri hâlde bu önemli noktayı görmezden gelerek iktidara ulaşmayı *tercih ediyor* görünmeleridir.” (YKI 170)

“*İğreniyormuş* gibi yüzünü buruşturarak gözlüğünü çıkardı.” (RA 26)

“Kapı kethüdasından sadrı âzama kadar herkes âdeta devlet için *yaşıyor* gibidir.” (TKVM 147)

“Siz ancak romanlarda tesadüf edilebilecek ideal bir kahramandan *söz ediyor* gibisiniz.” (A 11)

2.1.4.3. Gösterme - Dikkati Çekme

-(I)yor

“Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını *hatırlamıyorum*.” (BŞ 90)

“Bursa’yı lâıykıyla tanıyan herkes bu vehmi benimle paylaşır *sanıyorum*, bu şehre tarih damgasını o kadar derin ve kuvvetle basmıştır.” (BŞ 91)

“Bazı kadınlar erkek gibi *yazıyorlar*.” (ED 207)

“Ben çocukluğumda elbiselerini ters giyerek matem tutan köylüleri *hatırlıyorum*.” (TKVM 157)

“Burada inancın psikolojik işlevi üzerinde durmak *istiyorum*.” (İİBV 18)

“Cahil denilen, yani okur-yazar olmayan insanlarda bu okumuşların saçmalarına hiç *rastlıyor musunuz?*” (TKVM 220-221)

“İtibarları meşe’lerinden *geliyor*.” (BÜ 92)

2.1.4.3.1. Gösterme - Dikkati Çekme / İhtâr

-mAktA

“Türkler Anadolu’da henüz *yerleşmekte iken* Haçlı seferlerinin açtığı yeni bir mücadele devresi bir asır sürdü ve Türkleşme faaliyetini geri attı.” (TAİDM 75)

-(I)yor

“İzah edilmesi lâzım gelen bir nokta daha *kalıyor*.” (ED 9)

“*Diyor* Kur’an: “Bilenler, bilmiyenler bir değil. Heyhât

Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!” (Sa. 146)

“Kafa kağıdında doğum yeri “İstanbul” yazan bir kısım erbâb-ı kalemin “kırolar, hanzolar, magandalar” tahkiriyle, mecburi hemşehrilerini aşağılamaya başlaması bu tarihlere *tesadüf ediyor*.” (YKI 47)

2.1.4.4. Gösterme - Farkında Olma

-(I)yor

“Sen beni pimpirik bir moruk *görüyorsun*...” (GE 135)

“Çünkü siz henüz temâşâyı edebî bir nevî değil, bir sahne âyîni *zannediyorsunuz*.” (ED 223)

2.1.4.5. Gösterme - Olgu, Âdet

-mAdA

“Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-valde’deyiz.

Yine birlikte, bu mevsimde, gezip *sezmedeyiz*.” (KGK 32)

“Çalkantısında dalgası bilmez nedir sayı;

Milyonca dalga *sürmede* milyonca dalgayı.” (KGK 98)

-mAktA

“Şimdi cümlemiz birden bacaklarımıza “pantol” geçirerek *telebbüs etmekteyiz* ki gariban “pantalone” artık erkek cinsinin farikası olmaktan bile çıkarak “hermafrodit” bir mânâ kisvesine bürünmüş bulunmaktadır.” (YKI 157)

“Vatandaş 1831’den beridir gazete *okumamaktadır*, çünkü 1831’den beri “gazete” denilen kavrama karşı sahil bir ihtiyaç hâsıl olmamıştır.” (YKI 284)

“Zîra ilim ve keşifler ilerledikçe, cihân-şümûl kanunlar ve sırlar da hayret verici bir şekilde *artmakta*, bunların hepsi birbirine *bağlanmakta* ve âlemin nizâmını vücuda getiren sırlar gittikçe daha mu’dil (compliqué) bir *mâhiyet almaktadır*.” (TAİDM 13)

“Ve çok defa iki tarafın birbirini ağır şekilde suçlamasına yol açan ferdî ve hissî motiflere göre *izah edilmektedir*.” (TKVM 29)

-(I)yor

“Ben şimdi Neşriyat Şubesi’nde *bulunuyorum*.” (RA 144)

“O zamandan beridir za’fî *terakki ediyor*;

Görünen: bir daha kalkınması artık pek zor.” (Sa. 11)

“Ben şimdi Neşriyat Şubesi’nde *bulunuyorum*.” (RA 144)

“Ramazanlarda oruç *tutuyor* gözükürdü fakat gizlice yedi.” (DKu. 70)

“İşin garâbetine dikkat ediniz ki, işletmenize Türkçe isim koyan dükkan sahipleri, bu “tuhaflığı” dikkat çekmek gayesiyle tercih ettikleri *itiraf ediyorlar*.” (YKI 132)

“İslâmiyet ile Türk İmparatorluğunun aynı kadere bağlı olduğundan *şüphelenilmiyordu.*” (TAİDM 49)

“Kendileri kadar devirden ve devrandan memnûn olmayan Molla da onlara *yüz veriyordu.*” (SH 13)

“Sosyalist kalkıyor, vatanperver şâiri istihzâsına *boğuyor*, mütediyyin *kalkıyor*, dine karşı kayıdsız şâiri rûhsuz *gösteriyor*, milliyetperver *kalkıyor* aşk ve tabîat şâirlerini kayıdsız ve hissiz *ilân ediyor.*” (ED 274)

“Hayat *durmuyor*, *akıyor* ve bizden her an en doğru kararı ve en uygun fiili *talep ediyor.*” (İİBV 21)

“Cemiyeti tehdid eden iç ve dış tehlikeler şiddetle artmakta *devam ediyorsa* bir müddet sonra bu münakaşanın da değeri kalmaz...” (TKVM 67)

2.1.4.5.1. Gösterme - Olgü, Âdet / Rivâyet

Bu başlık altında göstermenin yanında rivâyet sıfat fiilinin de ekli olduğu bir kuruluş örneğini verdik.

-(I)yor±mlş

“Uyku yokmuş; gece hep *öksürüyormuş*;

Ateşin olmuyormuş azıcık dindiği...” (Sa. 11)

2.1.4.6. Gösterme - Yetkinlik

-mAdA

“Cilvendeki esrâr nasıl *kalmada* muzlim?

Ey nûr-i ulûhiyetinin zılli avâlim!” (Sa. 23)

“Ölüm *indirmede* gökler, ölü *püskürmede* yer;

O ne müthiş tipidir; savrulur enkaaz-ı beşer...” (Sa. 425)

-mAktA

“Dünyâ yüzünde, bir sefer olsun, tanışmadan,

Öz çehrenizle sizleri **görmekteyim** bu an.” (KGK 37)

“Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtîyarları

Bir bir **hatırlamakta** geçen sonbaharları” (KGK 59)

“Ötmekte fecre karşı horozlar birer birer

Geçtikçe her dakika **belirtmektedir** seher.” (KGK 36)

-(I)yor

“Evet, kırk seneden beri Türkçe, merhâle merhâle **Türkleşiyor.**” (ED 85)

“Dergi matbuat hayatına balıklama dalmanın en yaygın biçimi olma şerefini hâlâ **koruyor.**” (YKI 298)

“Sonrasını bir türlü aklına **getiremiyordu.**” (DKu. 102)

“Dehre **aksettiriyor**, gerçi büyük mimârî;

Bu eserler seni göstermeğe kâfi diyemem” (KGK 39)

“Dili bir, gönlü bir, îmânı bir insan yığını

Görüyor varlığının bir yere toplandığını” (KGK 11)

“Ulu mâbed! Seni ancak bu sabâh **anlıyorum;**

Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrûrum.” (KGK 11)

“Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi,

Koşuyorlar beni bir bir sâil-i âvare gibi!” (Sa. 14)

“Gittiğim zaman on sekiz yaşındaydım, Fransızca **bilmiyordum...**” (ED 268)

“«Fert» bize Aydınlanma ideolojisinin yoğurduğu küstah, akli ve zekâsıyla mağrûr, mukadder tanımaz, egosu güçlü ve alt-üst ahlâkı küçümseyen bir kibir imajını **tedai ettiriyor.**” (YKI 172)

“Âdetâ benziyor muammâya;

Ulemâmız da **bilmiyor** kimdi?” (KGK 19)

“Tanrının mâbedi her bir taraftan doluyor,

Bu saatlerde Süleymâniye târîh **oluyor.**” (KGK 10)

“... sizi lügâtlere ve emsâli kaynaklara gönderen yazar aslında sizin lisânınızı inşâ ve **tahkim ediyor** demektir, müteşekkir olmanız gerekir.” (YKI 139)

“Allah, her şeyi bildiğini ve her şeye kadir olduğunu vahiy yoluyla resulü Muhammed aracılığıyla insanlara **bildiriyor.**” (İİBV 25)

“Bir asırdan beri ilerleyen fen karşısında tabîatın nasıl soyunduğunu **temsil ediyordu.**” (ED 97)

“Tebessüme bile sadaka ödülü va’deden bir değer ikliminde **yaşıyoruz.**” (YKI 84)

“Yer yer **aksettiriyor** mavileşen manzaradan

Kalkıyor tozlu duman perdesi her an aradan.” (KGK 9)

“Fransızcayı anadili olarak **biliyordu.**” (KEN 73)

“Cedlerimiz inşa etmiyorlar, **ibadet ediyorlardı.**” (BŞ 110)

“Şu ömür dediğin şey savaştan kaçan Rum atlısı gibi ne çabuk **yol alıyor!**” (DKu. 86)

“Beni birine mi **benzetiyorsunuz?**” (RA 111)

“İnsanlığın hayrına çalıştıkları anlaşılan bu adamların her biri hakîkaten yazdıklarına **inanyorlar** mı?” (ED 315)

“Yazılı emir yok, **anlıyor** musunuz?” (ADM 236)

“Bir affif âile sessizliği var evlerde;

Örtüyor fakrı asaletle çekilmiş perde.” (KGK 49)

“Gece, birçok fikâra evlerinin lâmbaları

En sahîh aynadan **aksettiriyor** Üsküdar’ı” (KGK 31)

“Bakkalda bekleşen fukarâ kızcağızları

Az çok yakında *sezdiriyor* top ve iftarı” (KGK 34)

“Niçin geçmiş zaman bizi bir kuyu gibi *çekiyor?*” (BŞ 221)

“Yahudilik hakkında sen ne *biliyorsun* ki!?” (ADM 398)

“Maddeye bağlı en küçük atom âlemi (Mikrokosmos) ile en büyük yıldızlar âlemi (Makrokosmos) içinde mevcûd bulunan cezb (çekme) ve def'i (itme) kuvvetlerinin muvâzenesi nasıl kâinat nizam ve âhengini *temin ediyorsa* insanlar, cemiyet ve medeniyetler de öylece madde-ruh kuvvetlerinin muvâzenesi sayesinde sıhhat, hayatiyet ve saadete kavuşur.” (TAİDM 17)

“Ne yazık! *Doğmuyoruz* şimdi o topraklarda!” (KGK 52)

“Resimsizlik yüzünden cedlerimizin yüzlerini *göremiyoruz.*” (ED 69)

2.1.5. İstek

Bu, ortak noktaları *istek* olan *emir*, *gereklik*, *istek* gibi ana alt fonksiyonları içeren bir üst fonksiyon konumundadır. Söz konusu *istek* olunca doğal olarak *gereklik*, *emir*, *öneri*, *rica*, *acıma*, *ihtâr*, *intizâr* gibi alt fonksiyonların da sıkça kullanıldığı görülmüştür.

2.1.5.1. İstek - Emir

Emir, *istek*in en şiddetli yansıtıldığı alt fonksiyondur.

-Ø

“Geçti; istemem gelmeni,

Yokluğunda buldum seni;

Bırak vehminde gölgeni,

Gelme, artık neye yarar?” (Ç 196)

“Evlenmek senin neyine şıfıntı, *otur* evinde işlerini *gör!*” (At. 46)

2.1.5.1.1. İstek - Emir / Acıma

-Ø

“Husumet’e mi, yoksa muhabbet’e mi taraftar *olsunlar?*” (KEN 30)

“Bari sokakta *ölmessin.*” (A 46)

“Ne *yapsın*, analık!” (A 130)

2.1.5.1.2. İstek - Emir / İhtâr

-Ø

“İzdirap çekmek istiyorsan öyle bir kızı sevmek yerine bir bölüğü kumanda edemediğini *düşün*, yeter!” (RA 276)

“Niçin *olmasın?*” (RA 161)

“Dünyaya vedâ ettik, atıldık dolu dizgin;

En son koşumuzdur bu! Asırlarca *bilinsin!*” (KGK 25)

“... bu düşüncenizi sakın patron *duymasın*;...” (GE 163)

“Bana o kadar *güvenmeyin.*” (RA 11)

“*Dolaşma* gece vakti, ihtiyar hâlinle.” (AVBY 12)

“*Yeme* tırnağını, diye bağırdı.” (AVBY 20)

“*Kalk* Peyami, pantolonunun üstüsünü bozacaksın.” (AG 9)

2.1.5.1.3. İstek - Emir / İmhâl

-Ø

“Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç.

Bu son fasıldır ey ömrüm, nasıl geçersen *geç!*” (KGK 92)

“Ben yolcuym bugün

Nis karnavalda *eğlenedursun.*” (KGK 68)

“Türkçe’de varsın bu inkılâp da *olsun.*” (ED 136)

“Târihini *aksettirebilsin* diye çehren,

Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.” (KGK 20)

“*Görebilsin* diye sonsuzluğa her yerden iyi

Seçmiş İstanbul’un ufkunda bu kudsî tepeyi” (KGK 10)

“Senin dediğin *olsun*, bakalım.” (K 27)

“Atın ölümü arpadan *olsun* beyim...” (MH 55)

“Sizin *olsun* gün, saat...

Sizin *olsun* su, sizin *olsun* ekmek...” (BBRB 24)

“Bırakayım, *kırsınlar.*” (Y 196)

“İskeleye *yanışsın*

Yolcular *çüksün* hele.” (BŞi.77)

“Neşeli ol, neşeli,

Varsın *desinler* deli!...” (HD 223)

2.1.5.1.4. İstek - Emir / İntizâr

-Ø

“*Yere batsın* bu düzenler!” (GE 356)

“... Fakat, *yazıklar olsun* destan yazmak arzusu duymayan gençlere...” (GE 354)

“Ey genç adam, bu düstur sana emanet olsun;

Ötelerden habersiz nizama *lânet olsun!*” (Ç 486)

“Allah belanı *versin* deyyus; dedim.” (AVBY 27)

“Tohum saç, bitmezse toprak *utansın!*

Hedefe varmayan mızrak *utansın!*” (Ç 413)

“*Yazıklar olsun*, seni sevmesini bilmeyenlere; ey gamlı ülke!” (Y 84)

2.1.5.1.5. İstek - Emir / Öneri

-Ø

“Türkiye’deki politikacı elit mensuplarına Türk halkı hakkındaki kanatlarını *sorunuz.*” (TKVM 58)

“Bunları anlamak için hemen ayaklarına *bakınız.*” (Y 44)

2.1.5.1.6. İstek - Emir / Rica

-Ø

“Onları *dinlemeyiniz*, Corneille kadar milliyetperver *olunuz.*” (ED 220)

“Hadi *gel*, çay yapmama *yardım et!*” (ADM 379)

“Bir de çay *söyle* oğlum.” (AVBY 51)

“ ‘*Gel* Gül, *kapatıver* şu şunları... ’” diyordu.” (A 45)

“Bizi aç *bırakma...* dedemizi işten *çıkarma...*” (A 84)

“Allah aşkınıza *söyleyin.*” (A 89)

“Artık inan bana muhacir kızı

Dinle ve *kabul et* itirafımı” (MH 19)

2.1.5.1.7. İstek - Emir / Sınırlama

-Ø

“Yeni müdekkidlerimiz bu suâli pek erken vârid olmuş addederler; onlar arzû ediyorlar ki önce yazı ve söz namına ne kadar Türk eseri varsa *toplansın, tasnîf edilsin*, kılı kırk yararcasına *okunsun*, ancak o zaman bir *hüküm verilsin.*” (ED 61)

“*Benzetmek olmasın* sana dünyada bir yeri;

Eylül sonunda böyledir İsviçre gölleri” (KGK 26)

“Nafile zahmet edip **bakmayınız.**” (KEN 109)

“Ama düşününce, sürülmeyen tarla tarla değilken, ana olmayan neden kadın **olsun?**” (ADM 76)

“Kimin çekilmesi gerektiğini kılıçlar **söylesin!**...” (DKu. 155)

“... Kasa defterinin kenarındaki mürekkep lekesi on iki senelik **olsun.**” (AVBY 33)

2.1.5.1.8. İstek - Emir / Tahrik

-Ø

“Seni ben bekliyorum, göğsüm açık, bağrım açık;

Hançer ol, göğsüme **saplan**; **ecel ol**, karşıma **çık!**” (HD 49)

“Bir şey **dinleme** artık, artık bir şey dinleme!

Çağır, bütün günahkâr ruhları cehenneme!” (Ç 180)

2.1.5.1.9. İstek - Emir / Tavsiye

-Ø

“**Oku**, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zira onu yazdım; iki söz yazdımsa.” (Sa. 3)

“Bana **sor** sevgili kaari’, sana ben söyliyeyim,

Ne hüviyette şu karşımda duran eş’arım...” (Sa. 3)

“Önce bu ansiklopedideki tasavvuf maddesini **oku.**” (RA 181)

2.1.5.1.10. İstek - Emir / Tehdit

-Ø

“**Defol** haddini bilmez herif!” (GE 123)

“**Karışma** be!” (GE 154)

“Ona göre ayağını **denk al.**” (A 74)

“Nesin sen hakikat olsan da *çekil!*”

Yetiş körlük, yetiş, takma gözde cam!...” (Ç 17)

“Kız demin verdik ya, ne arsız şeysin sen, *defol!*...” (MH 34)

“Yanlış konuştun mu başını yok *bil.*” (K 148)

2.1.5.1.11. İstek - Emir / Telkin

-Ø

“Ayılıp neş’eni yükseltici sarhoşluktan,

Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan” (KGK 97)

“*Keyfine bak.*” (GE 132)

“*Git* bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir’de *bak!*”

Bir zaman kendini karşıdaki rü’yâya *birak;*” (KGK 30)

“Ey şehîd oğlu şehîd, *isteme* benden makber,

Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber” (Sa. 427)

“*Gel* beri, kurtuluş ordusunun *tuğu ol!*”

Hürriyet mi dileğin, Allah’ın *tutuğu ol!*” (Ç 455)

“Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;

Yüzüstü çok süründün, ayağa *kalk*, Sakarya!” (Ç 400)

“Ne güne dek böyle gider bu devran?

Zeybeğim, bir *sel ol*, bir *çığ ol*, *davran!*” (Ç 384)

“El gibi *dolaşma* Anadolu’da

Arkadaş, yurdunu içinden *tanı.*” (HD 122)

“*Bağırma* oğlum, *bağırma* çocuğum!” (AVBY 39)

“*Ye* de biraz et, can *tut...*” (MH 22)

“*Aldırma* be güzelim.” (At. 26)

“Aman *etme*, güzel kardeşim.” (Y 79)

“Siz *mutlu olun*, beni *düşünmeyin*.” (At. 156)

“Yolcu kıyar mı basmağa

Lâleye, gülle zambağa

Öyle hafifle, toprağa

Gölde bırakmadan *yürü!*” (BBRB 308)

“Peygamber çiçeğinin aydınlığında *ara*

Sana doğru uzanan çaresiz ellerimi.” (MR 43)

“*Kıskanma*, güzelim, *kıskanma*

Senin yerin başka,

Onun yeri başka.” (BŞi 84)

“*Ağla* da dertlerin erisin.” (DKu. 65)

2.1.5.1.12. İstek - Emir / Temenni

-Ø

“Allah gönlüne göre *versin...*” (RA 25)

“Bulutlar dağılsın, bahâr *olsun* artık,

Duyulsun bir engin seher mûsikîsi” (KGK 45)

“Sizlersiniz bu âni ışıklarla Türk eden!

Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden” (KGK 37)

“Yerin altında sinen zelzeleler *fışkırsın*;

Yerin üstünde duran velveleler *haykırsın*.” (Sa. 157)

“Hüznün, ferahlığın bizim olsun kışın, yazın,

Hiçbir zaman kader bizi senden *ayırmasın*.” (KGK 27)

“O ustalar neslinin cümlesine *rahmet olsun*.” (YKI 32)

“Her mihnet kabulüm, yeter ki

Gün *eksilmesin* penceremden!” (OBY 121)

“Allah seni başımızdan *eksik etmesin*.” (A 118)

“*Yaşasın* demokrasi, *yaşasın* millet, *yaşasın* cumhuriyet.” (AVBY 12)

“Allah rahatlık *versin*.” (A 98)

“Söylediklerini iletti, eksik *olmasın*.” (K 164)

“Başın *sağ olsun* kızım, dünya hâli bu...” (A 47)

“Öyle bir havada gel ki

Vazgeçmek *mümkün olmasın*.” (BŞi. 52)

“Allah devlete, millete zeval *vermesin!*” diye dua etti.” (DKu. 183)

2.1.5.1.13. İstek - Emir / Yeterlik

-Ø

“Gönlüm isterdi ki mazîni dirilten san’at,

Sana târîhini her lâhza *hayal ettirsin*.” (KGK 39)

2.1.5.2. İstek - Gereklik

Taranan metinlerde *gereklikin*, *ihtâr*, *tahmin*, *tavsiye*, *temenni*, *öneri* gibi birçok alt fonksiyonları içerdiği örneklere rastlanmıştır.

-mAll

“Bu fanî ve muvakkat hayatı, büyük Türklüğün büyük hayatı için *feda edivermeliydi*.” (KEN 89)

“Onu saklamalı, *emniyete almalydı.*” (DKu. 14)

“Demiri tavında *dövmeli*

Emekten ürünü *sağmalı*

Yarını bugünden *giymeli...*” (BBS 67)

-(y)AsI

“Mükemmel ahlâk gibi bir aşamadan bihaber olanların *acınası* kibirleri.” (ADM 87)

-(y)AcAK

“Benimle yaşamak, evimiz bozmamak istersen tamamiyle *Türk olacaksın!*” (KEN 66)

“Evet, güzellik mutlak değildir, nisbîdir, en ziyâde *teessüf olunacak* bir ciheti varsa o da her seviyeye göre bir güzellik vardır.” (ED 7)

“Beni karargâhınıza *çağırarak* kadar şereflendirmenizin sebebi nedir?” (GE 195)

“Fakat çininin kendisi, mimari gibi üstün sanatının yanbaşında *övülecek* şey değildir.” (BŞ 147)

“*İfthar edilecek* bir mâzinin şimdiki zamana ulaşmış sefil ve zelil uzantıları olmak bilinci, Müslümanların düşünce cihazı üzerinde ağır bir baskı yaratıyor.” (YKI 197)

“Türk münevverleri yüzyıl önceki Türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile *anlayacak*; yeni harfleri kullanacak, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık *bakmayacak*, demokrat olacak ama atalarının siyasî ve idarî dehasından faydalanmasını *bilecek*, bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe *düşmeyecek.*” (TKVM 132)

“Onların politikalarından sadece Türklerin değil, fakat bütün Ortadoğu devletlerinin *çıkarcakları* çok ders, *öğrenecekleri* çok şey vardır.” (TKVM 264)

2.1.5.2.1. İstek - Gereklik / İhtâr

-mAll

“Artık Gökçen Kız bahsini *kapamalydı.*” (DKu. 112)

“Kışlağa nasıl geldiklerini **görmeliydin!**” (DKu. 197)

“Kitaptan değil kitapsızlıktan **korkmalyız.**” (BÜ 96)

“Türk münevveri artık şurasını iyice **anlamalıdır** ki, «Misak-ı Millî» ile çizilen hudutlar içinde bir de Musul vardı;...” (TKVM 265)

“Milliyetçiliği bir hevesten ibaret görerek onun karşısına hümanizm iddiasıyla çıkanlar her şeyden önce bu gerçekleri **hesaba katmalıdırlar.**” (TKVM 115)

“Peçenekli dediğin birbirine benzer. Çin’i Maçinde bile görünce **tanınmalısın.**”

-(y)AII

“Şunu katiyen hatırdan **çıkarmayalım.**” (TKVM 152)

“..., fakat Türkiye’de mühendislik işlerini genellikle kafaların, politika işlerini de mühendislerin yaptıklarını hatırdan **çıkarmayalım.**” (TKVM 220)

“**Unutmayalım** ki, Batılı devletlerin Birinci Dünya Harbinden sonra Ortadoğu’ya ekmiş oldukları nifâk tohumları bize de çok tesir etmiştir.” (TKVM 271)

2.1.5.2.2. İstek - Gereklik / İstidât

-mAII

“Peki, şu zamane gençliğinin böyle akıl almaz parmak hünerleri gösterip, hayranlık verici zihin şerâreleri çaktırarak türkü söylemelerine ne **demeli?**” (YKI 236)

2.1.5.2.2.1. İstek - Gereklik / İstidât - Liyâkat

-(y)AsI

“Hâlâ süren ve o heykelciği yapan **öpülesi** ellerle bizim aramızdaki zamanın belki de bin misli kadar daha sürecek olan mâcerayı.” (GE 238)

2.1.5.2.3. İstek - Gereklik / Öneri

-mAII

“Lirik şiire bir sıfat vermek iktizâ ederse “asıl şiir” **demeli.**” (ED 37)

“«Şiir nedir ve nasıl *olmalıdır?*» iddiâsı alafranga Türkler’in şiirin başına geçmeleriyle başladı.” (ED 12)

2.1.5.2.4. İstek - Gereklik / Rivâyet

Bu başlık altında *istek-gereklik* fonksiyonlu sıfat fiilin yanında *-mİş* şekilli rivâyet sıfat fiil ekinin de ekli olduğu söz dizimi örnekleri kaydedildi.

2.1.5.2.4.1. İstek - Gereklik / Rivâyet - Alay

-mAll±mİş

“Başka yerler, başka insanlar *görmeliymiş*, tehlikelere *alışmalıymış*...” (K 68)

“...tutturdu: “Sen de yeşil kadife yap” diye, Şanel biçimi *olacaktıymış*... mış...mış...” (At. 154)

2.1.5.2.4.2. İstek - Gereklik / Rivâyet - Küçümseme

-mAll ± mİş

“Ne *demeliymişim* ya?...” (K 7)

2.1.5.2.5. İstek - Gereklik / Tahmin

-sA

“En kötü ihtimalle, dünyada haberi olmayan naif bir idealist ki bence de reel politik bilgi eksikliği ciddi bir yoksunluk olmakla beraber, hakareti hak edecek bir nitelik de *sayılmasa gerekir.*” (ADM 415)

2.1.5.2.6. İstek - Gereklik / Tavsiye

-mAll

“Bir elde *olmalı* kandil, bir elde iskandil,

Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!” (Sa. 24)

“Bilim, toplumun her alanda verimli işlemesine yardımcı olan bir kurum olarak sosyal yapıya *yerleşmelidir.*” (İDB 192)

“Nöbet üstünde adam *kaçmalı* yorgunluktan,

Hadi yavrum, hadi söz dinle de bir parça uzan.” (Sa. 11)

“Milletin her ferdi kendini bir ordu mensubu olarak *görmeli*, herkes yan yana çarpışacağı insanlarla aynı duyguları, aynı inançları *paylaşmalıdır*.” (TKVM 156)

“Aşk der demez

Kalbin hızla çarpmalı

Sabah, dememe kalmadan

Uyanmalısın.” (SŞ 16)

“Bu manzara Türkiye’deki çeşitli siyasi gruplar içinde en çok milliyetçileri *düşündürmelidir*.” (TKVM 29)

2.1.5.2.7. İstek - Gereklik / Temenni

-mAll

“Ya şevk içinde harâb ol, ya aşk içinde gönül!

Ya lâle *açmalıdır* göğsümüzde yahûd gül” (KGK 92)

2.1.5.2.8. İstek - Gereklik / Yakıştırma

-mAll

“Eskiden ne güzeldin; evdin, köşktün, yalıydın!

Madden kaç para eder, sen bir *remz olmalıydın!*” (Ç 331)

2.1.5.2.8.1. İstek - Gereklik / Rivâyet - Yakıştırma

Burada *gereklik* sıfat fiilinin *rivâyet* sıfat fiili ile yakın komşulukta bulunduğunu tespit ettiğimiz bir örneği kaydettik.

-mAll±mİş

“Subay *olmalıymışım* ben.” (GE 30)

2.1.5.3. İstek - İstek

İstekin diğerlerine nazaran istemeye yönelik şiddeti daha az olan bu ana alt fonksiyonunun *arzu, heves; eğilim, ihtâr* gibi alt fonksiyonları tespit edilmiştir.

-sA

“...*baksana* şu tablalara, rezalet.” (At. 89)

-(y)A

“Birçok defâ aklımdan geçen şüpheleri *söyliyeyim*.” (SH 16)

“Sana talebelerini *takdim edeyim*.” (RA 125)

“Bir şevk ile lâhuta kadar *yükseleyim* der;

Lâkin nasıl olsun ki bu mi'râca muzaffer?” (Sa. 15)

“İsterdim tercümanım *olasın*

Tanutasın beni balıklara...” (OBY 146)

-(y)Asİ

“Yaman çalacak o *çalmayası* saat yaman

Geçmiş ola bir kez yumuldu mu gözlerimiz.” (OBY 193)

“...Yaşamak zor, ölmek zor, erişmekse zor mu zor;

Çilesiz suratlara *tüküresim* geliyor!” (Ç 231)

-(y)AcAK

“Ben sana kötülük *edecek* değilim.” (Y 79)

“Yaşamak bir vazife olmasaydı

Ben bilirdim *yapacağımı*” (BBRB 24)

“Bugün yalnız yağmura *tahammül edeceğim*;

Ta boğazıma kadar çıkan yağmura...” (MR 42)

2.1.5.3.1. İstek - İstek / Arzu, Heves

-sA

“Ah bir *kaçabilsek.*” (GE 367)

“Bu gömlek dikiş tutmaz hep söküle söküle;

Bütüne gel deseler ve *gütsek* güle güle...” (Ç 448)

“Ben de Şeref kadar cesur *olabilseydim.*” (RA 192)

“Ah şu genç kızla evlenmek *mümkün olsaydı.*” (A 90)

-(y)AcAK

“Hocamı da *göreceğim* geldi.” (RA 253)

“Karasevdanın zifirî güneşi vurdukça yüzüme

Göreceğim gelir yârimi tıpış tıpış karşıdan” (R 57)

2.1.5.3.2. İstek - İstek / Eğilim

-(y)A

“*Rahatsız etmeyeyim.*” (GE 129)

“Bana siz âlem-i İslâm’ı sorun, *söyliyeyim;*

Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim görmediğim.” (Sa. 181)

“Niçin *saklayayım?* İşte ben bile yararlanıyorum bu buluşundan.” (GE 221)

“*Tekrar edeyim* ki, okuma-yazma öğrenmenin katiyen aleyhinde olmadığım gibi her vatandaşımın bunu öğrenmesinden son derece memnun olurum.” (TKVM 221)

“Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;

Sen kıvrıl, ben *gideyim*, Son Peygamber kılavuz!” (Ç 400)

“Öyle bir devim ki, ben, hakikatte piyeyim,

Bir delik, gösterin de utancımdan *gireyim...*” (Ç)

“...Her gün yalnız namazdan namaza *uyanayım*;

Bir dilim kuru ekmek; acı suya *banayım!*” (Ç 271)

“Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet...

Bu bir ibrettir ammâ *olmıyaydık* böyle biz ibret! “ (Sa. 5)

-(y)AII

“*Geçelim* bir başka mesel sunmaya.” (BG 8)

“Önce şu doğu medeniyeti sözünü *ele alalım.*” (TKVM 83)

“Önce abdest *tâzeleyelim.*” (K 100)

“Maşallah *diyelim.*” (K 112)

“Şimdi bu istikâmetteki bir programın başarı şansını doğru şekilde tespit edebilmek için önce iki kültür arasındaki ayrılığın kaynaklarını sonra da bu ayrılıkların gruplar arası münasebetlere yaptığı tesiri gözden *geçirelim.*” (TKVM 27)

“Haydi tüm güzellikleri bin defa büyüten aşkın şerefine *içelim!*” (ADM 249)

-(y)AcAK

“Sana gitme *demeyeceğim*

Gene de sen bilirsin...” (SŞ 21)

“Hattâ Orhan, ilk bana teklif ettiği zaman, Zeki, benim kabul etmem için *ısrar edecek* oldu.” (A 72)

“Yazı *yazacak* oldum sarmadı.” (BŞi 69)

2.1.5.3.3. İstek - İstek / Gereklik

-sA

“Bu sözü – keşke – ona has küfür ve aşağılamalardan birisi olarak *kalmasaydı!*” (GE 316)

“Hiç olmazsa amirlerinle hoş *geçinseydin!*” (A 106)

-(y)A

“Keşke dilim tutulsaydı da söylemez *olaydım.*” (A 102)

“*İndireydin* kafasına kasaturayı!” (MH 29)

-(y)AII

“Şunu da hemen *belirtelim* ki burada Türk dili üzerindeki farklı görüşleri genellikle Türk kültürüne karşı takınılan tavırların bir misali olmak üzere ele alıyoruz.” (TKVM 47)

2.1.5.3.4. İstek - İstek / İhtâr

-(y)AII

“Dur *bakalım.*” (Y 78)

2.1.5.3.5. İstek - İstek / İhtimâl

-(y)AcAK

“Tam, bunu nasıl ele geçirdin diye *soracakken* arkadaşı tekrar söze başladı.” (RA 278)

“Onlara itiraz *edecekken*, amcam Ömer’e hitap etti.” (At. 100)

“Bir şey *alacak* olsam o alır mıydı acaba? derdim.” (AVBY 10)

“Kalkıp *verecek* oldum

Düşürünce mendilini...” (OBY 158)

2.1.5.3.6. İstek - İstek / İmkân

-sA

“Onu bir *bilsem.*” (RA 27)

-(y)AII

“Bari, bu kadarlık bir sevap *yapalım!* dedik.” (A 46)

-(y)AcAK

“Bu bakımdan insanın meselesi, inanma ve inanmama meselesi değil, neye *inanacağını* belirleme meselesidir.” (İİBV 73)

“Bu işi başarmak için *ayıracağımız* en güzîde, en bilgili, en istîdadlı, en kudretli on kişi hattâ yirmi, otuz kişi bir hamlede aslaa başaramazlar.” (ED 146)

-(A/I)r

“Gökçen Kız kaval çalsa ne *olurdu*?” (DKu 152)

“Ne *olurdu*, bir kadın elleri avucumda,

Bahsetse yaşamın tadından başucumda.” (Ç 301)

2.1.5.3.7. İstek - İstek / İntizâr

-(y)AsİcA

“İlk gördüğümde seni Kandilli’de

Attığım harf Latinceydi, uzaktan

Batasıca Batıcılık!...” (R 89)

“Gözü *kör olasıcalar* güya aramızı bozacaklar.” (A 97)

“Senin *kopasıca* saçların için mi para kazanıyorum ben...” (At. 75)

“Hocalık senin neyine hay sakalı *dökülesice*...” (K 127)

-(y)A

“Sakalın teneşirde *sabunlana!*” (MH 197)

-(y)Asİ

“İnsaf bilmez yüreğine acı *değesi*,

Duyduğumdan beterini *duyası*.” (BŞi. 75)

“...*Kör olası!*” (AVBY 57)

2.1.5.3.8. İstek - İstek / İstidât

-sA

“Bakmakla yetinmenin gerçek ilerlemeye yani içteki aydınlanmaya engel teşkil ettiğini bir *kavrayabilsek!*” (BVG 23)

“Greko-Romen kültürün ona *benimsetebilseydik*, ah, *benimsetebilseydik.*” (At. 34)

-(y)AsI

“1930’da burada bir şehir olmadığına *inanasım* gelmediydi, meğer kuruluşu daha da yeni: 1953.” (ADM 342)

“Buna *inanası* geldi.” (GE 131)

-(y)AcAK

“Belli bir fiili yapmadan önce, başka bir fiili yapmayı *seçebileceksen* onu seçmediğini, yaptığı fiili seçtiğini bildiği için, insan ahlakî sorumluluk duyma kabiliyetindedir.” (İİBV 72)

“İnsanın, Yunus’un şiirlerine kelimeler eşyanın kendisi olarak gelirler *diyeceği* geliyor.” (BŞ 82)

2.1.5.3.9. İstek - İstek / Öneri

-(y)AII

“Bir ânlık emanetle ne türlü övünelim;

Gel, rahmet kapısında ağlaşıp *dövüşelim!*...” (Ç 57)

“*Uyuyalım.*” (AVBY 13)

“Gel *gönlünü alalım.*” (K 224)

“*Bölüşelim!*” dedi.” (DKu. 109)

2.1.5.3.10. İstek - İstek / Rivâyet - Alay

-(y)AsI±ymIş

“Peçenekliden kurduğu orduyu Bizanslı, işte bu Selçukluya *saldırastıymış.*” (K 194)

-(y)AcAK±mIş

“Ölünceye kadar seni *bekleyecekmiş.*”

Sersem

Ben seni beklerken ölmem ki...” (SŞ 17)

2.1.5.3.11. İstek - İstek / Tahayyül

-sA

“Bir de rakı şişesinde balık *olsam.*” (BŞi. 69)

2.1.5.3.12. İstek - İstek / Tasarı

-(y)AcAK

“Sen eve git otur. Her gün beni görmeye *geleceksin.*” (KEN 94)

2.1.5.3.13. İstek - İstek / Teklif

-(y)AII

“Şimdi bu mısraı *bozalım.*” (ED 5)

“... Çeçenistan’da geçiyormuş, Altın Küre En İyi Yabancı Film ödülüne adaymış, gidip *görelim* mi?” (ADM 371)

2.1.5.3.14. İstek - İstek / Temenni

Bu fonksiyona sıradan olanların yanı sıra kalıplaşmış olduğu söylenen dua içerikli ifadelerde de rastlanmaktadır.

-sA

“Yavaşça *ölebilsen*,

Duysam, görsem ve bilsen.” (Ç 339)

“Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...

Yazlar yavaşça *bitmese*, günler *kısalmasa...*” (KGK 59)

“Bu dünya insanlığa manevî hamam *olsa*;

Her rengiyle insanlık tek renkte tamam *olsa...*” (Ç 192)

“Ayırıp o genç adam, *uzansa* yatağına;

Yerleştirse başını, iki diz kapağına,” (Ç 403)

“Yıllarca sevdiğim adalar, sevdiğim deniz artık *görünseler.*” (KGK 68)

-(y)A

“Mevlâ *rahmet eyleye.*” (YKI 63)

“Hayrımı *göresin.*” (MH 53)

“*Uğurlar ola*, kardeşler’...dedi” (K 89)

-(y)AsI

“Rahmeti bol *olası.*” (K 180)

2.1.5.3.15. İstek - İstek / Vaad

-(y)A

“...Nereye dikilmek istersen

Söyle seni oraya *dikeyim.*” (BBRB 23)

2.1.5.3.16. İstek - İstek / Yetkinlik

-(y)A

“...Kim unutmuş ki, ben *unutayım?*” (GE 353)

-(y)AcAK

“Bak, daha cicisini *vereceğim* sana.” (GE 12)

“Seni sonuna kadar *koruyacağım*.” (Y 81)

“...Işık ışık dalga dalga bayrağım,

Senin destanını okudum, senin destanını *yazacağım*.” (BBRB 22)

“Aklı olduğu için insan, biyolojinin ona önceden çizdiği bir hayatı yaşamaz; *yaşayacağı* hayatı inşa eder.” (İİBV 15)

2.1.6. Olgu

Olgunun, gerçekleşmiş fiillerin içinde bulunulan süreçte devam eden tesirleriyle ilgili bir durumun vurgulaması neticesinde ortaya çıkan bir fonksiyon olduğu görülmüştür. Bu aynı zamanda, kendi içinde iki alt fonksiyon oluşturacak örnekleri barındırmaktadır. Kimi örnekte *olgunun* gerçekleşmiş olduğu duygusu ağır basarken, kimi örnekte ise *olgunun* etkisi üzerinde yoğunlaşmış bir anlatım söz konusudur. Bu fark arz edebilecek iki anlatımın ortaya çıkardığı durum ile ilgili olarak *olan* ve *oluş* alt fonksiyonları sınıflamasına gidilmiştir. Ancak yine de bu iki fonksiyon arasındaki sınır çok belirgin değildir.

2.1.6.1. Olgu - Olan

-II

“Meselâ toprağa *dayalı* aristokrasilerde demokratik intikal devri genellikle uzun ve sarsıcı bir karakter göstermektedir...” (TKVM 54)

“İstanbul’u dinliyorum, gözlerim *kapalı*;

Önce hafiften bir rüzgâr esiyor...” (BŞi. 101)

“...hançerem zifir *tıkali* bir boruya dönmüştü.” (Y 210)

-(I)k

“Mevcut tarikat ve cemaatler içindeki “**çürük** yumurta”ların, temelde şahsiyetini tam mânâsıyla teşekkül ettirememiş, ferdiyetini inşâ edememiş, kendisine emanet edilen “akıl ve hürriyet” mevhibelerinin mesuliyetinden habersiz ve Eric Hoffer’in tabiriyle “kesin inançlı” davranmaya müsait insan malzemesinden beslendiği âşikardır.” (YKI 184)

“Mimarısız, düz bir kışla odasında yatan birkaç ölü ile ayazmanın derindeki havuzuna bakan **silik** yaldızlı kafesi ancak görülen çile odası duruyor.” (BŞ 157)

“Divan şiirinin sadece aşktan, şaraptan ve abartılmış sevgili tasvirlerinden ibaret olduğu iftirasıyla biz eski şiirimizi hayattan ve düşünceden **kopuk** bir zevk-ü safâ oyunu olarak gördük.” (YKI 135)

“**Açık** pencereleri indirdi.” (KEN 29)

“Başında **kırık dökük** bir tahta parçası vardı.” (DKu. 33)

“Raşit ona eğilerek, **kısıt** bir sesle okudu.” (GE 166)

“Arkası Deli Kurt’a **dönük** olduğu için onu görmüyordu.” (DKu. 104)

“Türk hâlkına yüzlerinden ziyade sırtları **dönük** olur.” (TKVM 254)

“Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu yer;

Bir **yıkık** türbesinin üstüne Mevlâ titrer!” (Sa. 179)

“... onu fuzuli ve yersiz gören, temel işlevlerini devralmak isteyen radikallere **yenik** düşmüşler.” (ADM 352)

“... ileride kutup tundrasının hışmından kurtulmak için birbirlerine sokulmuş gibi duran, bir düzine kadar **yıkık dökük**, tahta kulübe kümesini işaret etti.” (ADM 380)

“Hâlâ **soyunuktu**; gömleğini giydi, pantolonunu geçirdi.” (GE 361)

“Birleşip kupkuru dalla **yanık** kök,

Yemyeşil bir ışık, yaprağa gelir.” (Ç 408)

“Türk evi *delik deşik*;

Yıkık dökük hânüman.” (Ç 426)

“...*yumuk* gözleri ile çevreyi araştırıyordu...” (A 172)

-(I)m

“Hanı gizliden, gizliden olduğu için daha güzel bir el, daha güzel *döklüm döklüm* saçlar doldurmuştu.” (K 173)

2.1.6.2. Olgü - Oluş

-I

“Vospitatelnie, ikinci Katerina zamanında yüzyılların batıl inançlarını gidermek hâlka yeni eğitim, yeni bir hayat, “porojdeniye” vermek için kurulan laik *yatılı* bölge okulu, daha doğrusu yetiştirme yurdu.” (ADM 238)

“Hiç de iyi idare edilmemiş bir aydınlık, taş döşeme ve duvarlarda *ölü* bir şey gibi sürünür.” (BŞ 106)

-(I)k

“Yaşlı asker *asık* yüzü, *çatık* kaşlarıyla onu süzüyor, topuklarını bitişirmesini, esas vaziyeti almasını bekliyordu.” (RA 49)

“Az konuşan, *çatık* kaşlı, hareketlerine akıl erdiremediğim bir insan.” (BÜ 22)

“Kaç defa ondan uzak bulunduğumu sandığım bir anda *bulanık* ıslak nefesini alımda duydum.” (BŞ 113)

“Konuralp benim için daima büyük bir cenk kargaşalığının ortasında sert, *yanık* yüzü manzaraya ve kalabalığa hâkim bir kahramandı.” (BŞ 93)

“Ve sanki aradığı şeyin onda tamamladığını görmüş gibi *silik* bir gölgesi olan oğlundan sonra vezirlere geçer.” (BŞ 68)

“İçinde buldukları muhit ve eşyâ ile *barışık* yaşamayı telkin eden “Din”, onlar için bir kavga parolası değil, varlığın tabiatını kavramayı mümkün kılan bir idrak sahası idi.”(YKI 198)

“O demden beri bestekârlara, sihirbazlara karşı hissedilen korkuyla **karışık** bir hürmet duyarım.” (YKI 226)

“Gayet **çıkık** geniş alnını, esmer uzun parmaklarıyla tuttu.” (KEN 16)

“Seyrek, çember sakallı, **çıkık** elmacık kemikli, yüzleri riyazet ve takva ile süzölmüş, elleri uzun kollu şal hırkalarında kilitli Türkistanlılar, kimbilir kaç senesinin Hac kervanından -tıpkı sürüsünden ayrılmış hasta bir leylek gibi- bu şehrin bir köşesinde kalivermiş.” (BŞ 125)

“Ucunda nev’i şahsına mahsus yellere estiren kavak, kendimizle **barışık** yaşamının ipuçlarından biridir belki de.” (YKI 25)

“Meşhur tefsirine çalışırken sabahlara kadar **uyanık** kalırmış.” (BŞ 102)

“Başı daima **eğik** olduğu hâlde testisini doldurdu.” (DKu. 96)

“Asıl korku, doğuştan gelen bir- meselâ- **düşük** tansiyon... bir koroner yetersizliği, bir mesane darlığı gibi bir şey oluveriyordu.” (GE 360)

“Değneğine dayanarak **aksak** adımlarla yürüyen bu karamanlı iri yarı, yirmi beş, otuz yaşlarında bir yiğitti.” (DKu. 125)

“Karşımda kandillerin **titrek** ışığında dönen, değişen, süzölen, âdeta maddi varlıklarından ayrılan bu insanlar gerçekten aşk şehitleri olmuşlardı ve gerçekten musaffa ruh hâlinde iki yana açık kolları ve rıza ile bükölmüş boyunları ile döne döne semâvâta çıkıyorlardı.” (BŞ 85)

“Elli üç gün ne mehâbetli temâşa idi o!

Sanki halkın **uyanık** gördüğü rü’ya idi o!” (KGK 28)

“Kimlersiniz? Ya bağıryanık kimselersiniz!

Yahut da her sabâh **uyanık** kimselersiniz” (KGK 36)

“Onun biraz çilli, küçük bir yüzü, zarif ince burnu, beyaz dişleri ve bazen eski resimlere benzeyen ortası **ayrık** derin gözleri var...” (AG 11)

-(A/I)r

“Oyunun esası rakibinin elini *kaynar* suya batırmak, kendi eli batarsa bağırılmamaktı.”
(DKu 22)

2.1.7. Rivâyet

Bu fonksiyon, geçmişte gerçekleşmiş ancak etkisi hâlâ sürmekte olan bir fiiliyle tamlananın nitelenmesini sağlayan bir fonksiyondur ve çok fazla kullanılmaktadır.

-I

“Garbın ucunda, son kıyıda en gürültülü

Bir med zamânı gökyüzü kurşunla *örtülü*” (KGK 15)

“Yıllar geçti ne gelen var, ne giden

Gurbet elde kaldı boynum *bükülü*.” (HD 220)

“...Bir gece, rüyada gördüğüm yeri,

Gözlerim *yumulu*, aramaktayım.” (Ç 226)

“İnsanlar içinde en yalnız insan;

Düşün taş duvara başın *gömülü*” (Ç 224)

-DI

“Bana ne *geldiyse* geldi yukardan

Bana ne *yaptysa* yaptı bulutlar...” (MR 9)

“Allah’a *kavuştuyusa* ezan sesleri yerden

Bir gün bile eksilmedi çanlar kulelerden” (HD 24)

“Kulağım sende Server

Nasıl *beklediysem* doğacak çocuğumun haykırışını

Senin sağlık haberini de bekliyorum...” (R 35)

“Sarı Hoca, az önce nasıl birden ayağa fırlayıp *kalktıysa*, çadırı nasıl arşınlayıp dört *döndü* ise, yine öyle birden duruverdi.” (K 6)

“Bir kere sevip vuslata *erdiyse* cihanda

Ömrün iyi rü’yâsına dalsın, uyusun rûh.” (KGK 112)

“Kahverengi zıvanalı Samsun’u da yaktım

Bakkal Güngör ikram *ettiymi* demin.” (R 52)

-(I)k

“Hakikatte şehir bir taraftan milli mücadeledeki *sıkışık* hayatına devam ediyor, bir taraftan da yeni baştan yapıliyordu.” (BŞ 3)

“...Theresa’nın gözleri *kayık*, sesi alaylıydı.” (ADM 414)

“Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar *karışık*;

Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışık.” (KGK 50)

-KIn

“İşlerim başımdan *aşkın*.” (A 64)

-mİş

“Vaktiyle, çok eski bir zamanda, bu obanın olduğu yerde bir Yürük çadırı *varmış*.” (DKu. 63)

“Yağmur, çamur, iniş yokuş

Bir *varmış*, bir *yokmuş*!...” (BBRB 43)

“Göğü, top sesleriyle gürlerken,

Söylemiş saltanatlı Tekbîr’i” (KGK 17)

“Zemîni yüz sene evvel döşeme malta *imiş*...”

«imiş»le söylüyorum, çünkü anlamak uzun iş” (Sa. 120)

“Bahârî göremeyiz ammâ latif olur derler...

Çiçeklenirmiş ağaçlar, *yeşillenirmiş* yer” (Sa. 86)

“Adı *unutulmuş*, hayâtı belli değil, mezarı kimbilir nerede?” (ED 60)

“*Kıyâm etmiş* de, *yükselmış* ve bir timsâl-i nûr *olmuş*,

Nasıl timsâl-i nûr olmaz? Şu pek sâkin duran dîvâr.” (Sa. 6)

“Tavanında mücevher, murassa eşya asılı *imış* ve yüzlerce altın, gümüş çırağı ve kandiliyle bu evliya bir binbir gece zenginliği içinde *yatarmış*.” (BŞ 107)

“Cedlerinden *kalmış* servet ve ünvandandan başka bir tek meziyeti yoktu.” (SH 14)

“İnsan, içeriği *belirlenmiş* bir manevi dünya ile doğmaz; öyle bir dünya kurmanın imkanı ile doğar.” (İDB 132)

“Beş gün oldu ki, mu’tâda inkıyâd ile ben

Sabahleyin *çıkıvermiştim* evden erken” (Sa. 24)

“Yükselen bir nakarâtın büyüyen velvelesi

Nice tuğlarla *karışmış* nice bin at yelesi” (KGK 11)

“Yeni bir ülkede yem vermek için atlarına

Nice bin atı *kapılmıştı* fetih rüzgârına.” (KGK 43)

“Anam ben kundakta iken *ölmüş*.” (AVBY 43)

“Kim *söylemiş* beni

Süheylâ’ya *vurulmuşum* diye?” (BŞi. 42)

2.1.7.1. Rivâyet - Alay

-miş±miş

“Hz. Muhammed’in terinden *türemişmiş* güller

Ya öbürleri, o bin türlü çiçek?” (R 91)

2.1.7.2. Rivâyet - Benzetme

-mİş

“Siyah kitabı okuduktan sonra, zehir gibi acı bir ilacı *ıçmİş* kadar ürperdim...” (ED 154)

“Bütün aklımızı Avrupa Birliğine girmeye *takmİş* görünüyoruz.” (İDB 197)

“Ne var ki ihtiyar Batı da hafızasını *kaybetmİş*e benziyor.” (BÜ 108)

“Selim beyninden *vurulmuşa* döndü.” (RA 244)

“Ateş *edermİş* gibi boşalttı.” (KEN 85)

“Ve bu memlekette kendisi gibi tarihinin büyüklüğünü, mazisinin şerefini, dedelerinin şânını bilmeyen inkar eden, milliyetinden utanan ne kadar *Avrupalılaştırmİş* renksiz vardı?” (KEN 48)

“Deli Kurt, yıldırım *vurulmuşa* döndü ve bir adım geriledi.” (DKu. 153)

2.1.7.3. Rivâyet - Diğerlerinden Ayırma / Zümre Oluşturma

-mİş

“Yaratır hilkat o fanileri; sanat yaşatır

Şiire *girmİşler* için yoktur ölüm dünyada!” (HD 46)

2.1.7.4. Rivâyet - İnanmama

-mİş±mİş

“Tercümanına *dalmıştırmİş* beyffendi...”

Ayak değiştirsın için hani

Rumelim kutunun üstünden...” (R 85)

2.1.7.5. Rivâyet - Küçümseme

-mİş

“__Bulunamazdım.

__*Niyeymiş* o?” (K 57)

2.1.7.6. Rivâyet - Olgu

-II

“Meyhâne *kapalıydı.*” (K 230)

-(I)k

“Göründü; Fatih’e gelmiştim anladım, azıcık

Gidince, ma’bede baktım ki bekliyor *uyanık!*” (Sa. 7)

“Tartışmayı sadece kelimelerle sınırlı tutmak, bu kavgada her iki tarafın da aleyhinde oldu; cümle diye bir şey vardı ve lisan ancak kelimelerin âhenkli ve *yerleşik* bir mantıkla bir araya getirilmesiyle işlerlik kazanabiliyordu.” (YKI 137)

“Esirlerimizin elinde yeni ve mükemmel bir silâh vardı, bizde *kırık* bir ok...” (KEN 75)

-mİş

“Bilim ve din çatışması meselesi, Türkiye olarak bize kendi tarihimizden *gelmemiş*, Hristiyan Avrupa tarihinden *ithâl edilmiştir.*” (İBD 56-57)

“Asil ve zarif sarığı kaybetmiş olmanın utancını duyar gibi kırmızı yünden cübbeyi, şalvarı ve kemeri ve altın kaftanı bırakıp, kötü dikilmiş gülünç ve sefil Avrupa kıyafetini kabul etmişler; böylelikle bu millet ağırbaşlı ve muhterem görünümünden ayrılarak frenklerin zavallı bir taklitçisi *olmuştur.*” (YKI 157)

“Emekle, zevkle yetiştirilmiş gül bahçeleri gibi onlar da *kaybolmuştu.*” (BŞ 52)

“Sivas’da Dizdaroğullarının konağını *kiralamıştı.*” (SH 11)

“Artık demir almak günü *gelmişse* zamandan

Mechûle giden bir gemi kalkar bu limandan” (KGK 89)

“Çünkü Hızır, şehzadeye vardığı zaman şehzade *ölmüşmüştü.*” (DKu. 65)

“Ortaçağdaki Haçlı seferlerini tertipleyen Batı ile bugünkü Batı dünyası arasında İslâm âlemine karşı herhangi bir tavır farkı meydana *gelmiş* değildir.” (TKVM 264)

“Bizde inkılâpçı hükümetleri tenkid eden münevverlere yobaz ve mürteci gibi damgalar vurma âdeti ittihatçılardan *kalmıştır.*” (TKVM 232)

“Politikacılık artık bir imtiyaz olmaktan ziyade bir meslek hâline *gelmiştir.*” (TKVM 53)

“Türk tarihi ve kültürü hakkında bugün de pek çok yazarlarımız ondan daha sağlam bir görüş *kazanmış* değillerdir.” (TKVM 82)

“Fani bir iz bırakmış burda *yatmışsa* kimler,

Aygın baygın manileri açık seçik resimler...” (HD 16)

“Bulacaksın koymuş gibi elinle,

Ben nerde *doğmuşsam* o yerde kaldım.” (HD 132)

“Cezayir’den Macaristan’a, oradan Bağdad’a ve Yemen’e kadar her türbe Türklerin eseri *olmuştur.*” (TKVM 152)

“İstanbul’da anam sadece eski Hariciye memurunun anası idi; ben Sakarya’da bacaklarını *kaybetmiş*, kafasından *vurulmuş* bir askerim.” (AG 10)

2.1.7.7. Rivâyet - Sınırlama

-I

“Orada *gömülü* ermişlerin ruhlarına dua etmek ve hacı olmak üzere toplanmış Ortodokslara, “Rusya, Hristiyanlığın bekçisidir”, demekten çekinmemişti.” (ADM 116)

“Hulyâsının yarattığı iklim o başka yer!

Gür defnelerle *çevrili*, afyonlu bahçeler” (KGK 163)

“Fiziksel dünyada hep, başka cisimlerden ayrı varlığı olan belirli somut cisimlerle *çevriliyim.*” (İDB 142)

-miş

“Şehir, hürriyetin sona erdiği yer; şehirli, hürriyetini intizamın yeknesaklığına, sağlam kafeslerin emniyetine, belirlenmiş parkurların biteviyeliğine, umran ve konforun cazibesine *tercih etmiş* insandır.” (YKI 192)

“Kâh bir türbe, bir cami, bir han, bir mezartaşı, burada eski bir çınar, ötede bir çeşme olur ve geçmiş zamanı hayâl ettiren manzara ve isimle, üstünde sallanan ve bütün çizgilerle bir hasret sindiren *geçmiş* zamanlardan kalma aydınlığıyla sizi yakalar.” (BŞ 91)

“Şiiri şâir olarak *yaratılmış* bir insan ifade edebiliyor.” (ED 271)

“Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir

O seferlerle *açılmış* nice yerlerdendir.” (KGK 10)

“Ve her şey son otuz-kırk yıl içinde değişiverdi; şimdi kerpiç nedir *görmemiş* çocukların zamanında yaşıyoruz.” (YKI 66)

2.1.7.8. Rivâyet - Şaşırma

-miş

“Ben mi? Ne zaman *yazmışım?*” (RA 160)

2.1.7.9. Rivâyet - Şüphe

-(y)Asl±miş

“bu atlar atı olmayan çocuklara dağıtılsın *diyesiymiş.*” (K 141)

-miş±miş

“Puşkin, “Tanrım, Rusya ne kadar kederli!” *demişmiş.*” (ADM 324)

2.1.7.10. Rivâyet - Tahmin

-I

“İçinde râhata varmış yatan aziz ölüler

Demek ki böyle bahar örtüsüyle **örtülüler!**” (KGK 103)

-miş

“Yüzü dünyâda yiğit yüzlerinin en güzeli

Çok büyük bir işi görmekle **yorulmuş** belli” (KGK 11)

“Emir Sultan belki de bu XV. asır Türkiyesi’nin hâlk muhayyilesine en fazla **mal olmuş** çehresidir.” (BŞ 108)

“Çok fazla konuştuğunun **farkına varmış** gibi duraladı.” (ADM 454)

“**Gülümsemiş** olmalıyım.” (ADM 415)

“O hâlde insan deneyim kazansa bile, deneyimlerinden yararlanarak hayatının sonraki kısmını istediği gibi düzenlemek imkanı artık onun elinden **gitmiş** olabilir.” (İİBV 16)

“Bu adamlar kendi şahsiyetlerini inandıkları kıymet sistemi uğrunda silmekle **uğraşmış** gibidirler.” (TKVM 79)

2.1.7.11. Rivâyet - Takdir

-miş

“Âsım’ın nesli... diyordum ya... **nesilmemiş** gerçek

İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmiyecek.” (Sa. 426)

“Son günün cengi olurken, ne **şafakmış** o şafak,

Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak” (KGK 29)

2.1.7.12. Rivâyet - Tasvir

-I

“Tavanında mücevher, murassa eşya **asılı** imiş ve yüzlerce altın, gümüş çırağı ve kandiliyle bu evliya bir binbir gece zenginliği içinde yatarmış.” (BŞ 107)

“Padişah, beyaz tülbent **sarılı** çifte tuğlu yusufilesini yine çok öne eğmişti.” (KEN 16)

“Sonra üstü al bayraklı, “Hatıra-i İstanbul”lu veya “Hürriyet, Adalet, Müsavat” **yazılı** kahve fincanları peydahlanmıştı.” (BŞ 129)

“Kubbe tarzında yapılmış nakışlı tavanda **asılı** yıldızlı kafesinin içinde bir kanarya daima öter, merdiven başındaki ceviz ağacından eski ve guguklu saat, alaturka saat başlarını haykırarak onun gürültüsünü keserdi.” (KEN 55)

“Patron, ama, orada, kafeslerle **çevrili** asma kattadır.” (GE 222)

“**Yazılı** emir yok, anlıyor musunuz?” (ADM 45)

“Peki, burada **yığılı** kemiklerden ve altın sikkelerden kendisi sorumlu mudur?” (ADM 462)

“Üstü **örtülü** bir kağı, gecenin karanlığı içinde ağır ağır ilerliyordu.”

“Tarikatların medreseden farkı bazı inanç ve âyin unsurlarına sahip olmalarına sahip olmalarının başlıca sebebi, onların **yazılı** kaynaklardan ziyade sözlü ve subjektif geleneklere bağlı oluşundandır.” (TKVM 203)

“**Yazılı** kanunlardan ziyade hukuk geleneği hakimdir, zaten geleneğin adı da kanundur.”

-II

“...yer yüzünde, akan suların en incesi olan o su, kırmızı, beyaz ve mâvi taşlarla **döşeli** küçücük dolambaçlı yatağından, rü’yâ görür gibi, derin bir fısıltı ile akıyordu.”

“Bir evin iki kapısından

Biri açık, biri **kapalı** olsa...” (SŞ 28)

“Dirseklerim bu masanın kenarına **dayalı**, başım avuçlarımın içinde, önümdeki teneke petrol lambasının hafif ışığına bakarak düşünüyorum.” (A 56-57)

“ Ben bu gurbet ele düştüm düşeli

Her gün biraz daha süzülmekteyim.

Her gece, içine mermer **döşeli**,

Bir soğuk yatakta büzülmekteyim.” (Ç 227)

(TKVM 148)

-miş

“Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar karışık;

Hâfız Osman gibi hattatla **gömülmüş** bir ışık” (KGK 50)

“Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!

Yanında hurdesi **çıkılmış** bir eski püskü sedir.” (Sa. 39)

“Semtin oruçlu hâlkı, **süzülmüş** benizliler,

Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer” (KGK 34)

“Güneş doğmadan **mavileşmiş** boğazdan

Nevâ-kâr açılın bütün ses ve sazdan” (KGK 45)

“Yeni **doğmuş** aya baktıkları yerden geliyor;

O mübârek gemiler hangi seherden geliyor?” (KGK 13)

“Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,

Sana âgûşunu **açmış** duruyor peygamber.” (Sa. 427)

“Kalın kepeneğe **sarılmış** olan atlı, bu ağır gidişten huylanıyordu.” (DKu. 5)

“Bir affif âile sessizliği var evlerde;

Örtüyor fakrı asâletle **çekilmiş** perde.” (KGK 49)

“Kaldırımsız, daracık, iğri sokak, doğru sokak...

Her geçildikçe *basılmış* ve *düzelmış* toprak” (KGK 49)

“O şakaklar göçerek cepheyi yandan *sıkmış*;

Fırlamış alını, damarlar da beraber *çıkılmış!*” (Sa. 12)

“Rum çocukları köşebaşlarına *birikmişler*:—Yuha Tukas, daramatikos! diye nara atıyorlardı.” (KEN 94)

“Gördüm ön safta *oturmuş* nefer esvaplı biri

Dinliyor vecd ile tekrâr alınan tekbîr’i” (KGK 11)

“...*patlamış* mısır sever misin?” (ADM 373)

“İsa beğ’in *küçültülmüş* örneği idi.” (DKu. 35)

“Her akşam bir *pişmiş* tavuk almaya, yarısını iftar sofrasına yarısını da sahura ayırmaya karar verdim.” (ÜK 123)

2.1.7.13. Rivâyet - Tespit

-I

“Üçüncüsü, Arûzu nasıl bırakırız? Beş yüz senelik Türk şiiri (onunla) *örülüdür*.” (ED 113)

-(I)k

“Şimdiden, içimde ona karşı bir *güceniklik* peyda oluyor.” (Y 39)

-mİş

Daha önce (bir kere) deniz *görmüşlüğüm* vardı.” (YKI 45)

“Daha önceden sıradan bir türküyü birilerinin rûhunu muazzep etmeden şöyle adam gibi *okumuşluğunuz*, hiç değilse kemâl-i edeb ve ihtiramla *dinlemişliğiniz* var mı sizin?” (YKI 244)

“Mamâfih sözlerimden zannolunduğu kadar kendimi kâza ve kedere *birakmış değilim*”
(ED 95)

“Her şeyden önce batı medeniyetinin nelerden ibaret olduğu üzerine bir anlaşmaya *varılmış değildir.*” (TKVM 87)

“Mûsikîsinde bir taraftan dîn,

Bir taraftan bütün hayât *akmış*” (KGK 8)

“Her istasyonda inen, binen, gidip gelen, ağlayan, sızlayan hâlkın arasında insan eski yolculuğun mânasını yapan hana, kervana *yaklaşmış oluyor.*” (BŞ 51)

“Atılma çok ölü *görmüş* acıklı bir teneşir!

Yanında hurdesi çıkmış bir eski püskü sedir.” (Sa. 39)

“Durgunlaşıp bir ayna kadar parlayan suda

Dünyâ güzel göründü *resimleşmiş* uykuda” (KGK 57)

“Teneşir tahtası üstünde o gün,

Bakmaz olmuşular artık bu bizim dünyaya” (KGK 95)

“—*Üşümüştün* yavrurum. Bugün hiç dışarı çıkma dedi.” (KEN 83)

“ Geçen *geçmiştir* artık, ân-ı müstakbelse müphemdir;

Hayatından nâsibin: bir şu geçmek isteyen demdir.” (Sa. 145)

“Smokin ve frak, modern hayat tarzının bayramlık libasıdır. Behemahâl pantolon, ceket, gömlek ve kravat modernizmin gündelik üniforması olarak *kabul edilmiş görünüyor.*”
(YKI 156)

“Ertesi gün vazifeye *başlamış* bulunuyordu.” (RA 144)

“Bununla beraber hayat ve kâinat muammaları karşısında kendi aczini kavramış ve yalnızlığını *hissetmiştir.*” (TAİDM 9)

“Ridâ-yi leyli henüz açmamıştı dest-i semâ

Sabâ da hâb-ı sükûndan *ayılmamıştı* daha.” (Sa. 7)

“Bütün Osmanlı tarihinde hiçbir padişah için resmi matem *yapılmış değildir.*” (TKVM 159)

“O sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi

Çok *değişmişsin* tanıyamadım.” (BBS 12)

“Ne kadınlar sevdim zaten yoktular

Böyle bir sevmek *görülmemiştir.*” (BBS 34)

“Yetişemedik be, *gebermiş.*” (MH 37)

2.1.7.13.1. Rivâyet - Tespit / Farkına Varma

-miş

“Ben ne kadar *değişmiştim.*” (ED 160)

“—Edecek yok, çocuk artık yola *girmiş*, gidiyor!” (Sa. 12)

“...«Ah ne kadar *zavallı imişim!*» diyordu.” (KEN 57)

“Demek ki aralarında mühim farklar *varmış...*” (RA 11)

“Şâir Banville’in yerden göğe kadar hakkı *varmış...*” (ED 128)

“Hissettim ki asıl Türkçe’yi dokuz yüz seneden beri yaza yaza değil, söylye söylye *yaratmışız.*” (ED 272)

“Bu def’a farkına vardım ki *ihtiyarlamışım.*

Hayatı bir camın ardından gösteren tılsım” (KGK 83)

“Açtığımız her bahçede *baharmış*; doğru

Hangi dala el atsak yemiş *varmış*; doğru” (OBY 164)

“Sarmaş dolaş olunca nihayet

Meğer sen de ben de *Müslümanmışız.*” (R 89)

“Kendimi kaptırarak tekerleğin sesine

Uzanmışım, kalmışım yaylının şiltesine” (HD 16)

“Tam otuz yıl saatim işlemiş ben *durmuşum*;

Gökyüzünden habersiz, uçurtma *uçurmuşum...*” (Ç 35)

“*Değişmişsin* bre Boğaç.” (K 170)

“Sen ne tatlı *kızmışsın* be! dedi.” (At. 172)

“Anladım işi, sanat Allahı *aramakmış*;

Marifet bu, gerisi yalnız *çelik-çomakmış...*” (Ç 39)

“... sen de *bizdenmişsin.*” (AVBY 15)

“Sahiden *rahatmış* be.” (AVBY 12)

“Meğerse *vurulmuşum* seni görünce anladım

Yüzün cam yeşili gözlerin bütün ıslaktı.” (BBS 20)

“Düşüncelerimde *yanılmamışım.*” (K 98)

“Bugün içime *doğmuş.*” (Y 78)

2.1.7.13.2. Rivâyet - Tespit / Eleştiri

-miş

“Çok az yazı *yazmışız*, çok kötü yazı *yazmışız*, çok kısa *yazmışız.*” (ED 71)

“Milyonlarca lira ile beş senede bir mektep *yapılamamış!*” (ED 237)

“Öyle bir cemiyet nizamı *kurmuş* veya içine *düşmüşüz* ki, kabiliyetleri geri kabiliyetsizleri ileri plâna atıyor.” (TKVM 255)

2.1.7.13.3. Rivâyet - Tespit / Yeterlik

-miş

“Onu İslamiyet *men’ etmemişti.*” (ED 70)

“Yaygın kanının aksine, yer altı soyluları *okumuş yazmış* insanlardır.” (ADM 353)

“Düşünülecek olursa, belirsizliği *gidermemiş* insanların toplum hâlinde yaşaması mümkün değildir.” (İİBV 17)

“Bir başka deyişle, olayların özü *kavranmış* mıdır?” (İİBV 45)

“Ancak “haberler bütünü” olarak din, insanlardan rasyonel düzlemde *geliştirilmiş* ilmi kabuller değil, iman bekler.” (YKI 178)

“Çok *görmüş*, çok *geçirmiş*, çok *hissetmiş* bir milletiz; eski şiirimizde sevincin, aşkın, hasretin, hüznün, hudutsuz tadları var.” (ED 156)

“Hiç böyle rovelver *görmemişti.*” (KEN 84)

“O sahne sanatkârı hakîkatte o şiiri *okumamıştır*; yalnız onu alışkın olduğu için inşâd melekesiyle ifade etmeye *çalışmıştır.*” (ED 3)

“Tosun’da bir *bilmişlik* hâli vardı.” (RA 239)

“*Kopmuşuz* bizler öz varlık olan manzaradan

Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan” (KGK 51)

2.1.7.14. Rivâyet - Varsayım

-miş

“Onlarla karşılaştığımız zaman bizde büyük, kendi kendine yetebilecek bir hakikat karşısında *imîşiz* hissi uyanır.” (BŞ 188)

“Senelerden beri rü’yâda görüp özlediğim

Cedlerin mağfiret iklimine *girmiş* gibiyim.” (KGK 11)

“*Bilmiş* gibi sormuştum.” (ADM 295)

“Masal dinlemeye hazırlanan her kulak, günümüz ölçülerine göre “aykırı”nın ve “insanüstü” olanın sıradanlığına *iman etmiş* sayılır.” (YKI 29)

“*Yaşamıştır* derim, en hoş ve uzun rü’yâda

Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan” (KGK 21)

“Vicdanların azâbıyız onlar tanır bizi;

Tâzib için ziyarete *gelmiş* sanır bizi” (KGK 167)

“ Türk redifi buldu mu, şiirin asıl özünü *söylemiş* demektir.” (ED 134)

“Hiçbir zaman bağımlı kalmadık ki “bağımsızlık” savaşı *vermiş olalım.*” (YKI 252)

“Her akşam, aynı yer, aynı saatta,

Güneşten eşyama düşen bir çubuk;

Yangın *varmış* gibi, yukarı katta,

Arkamdan gel diyor, sessiz ve çabuk!” (Ç 226)

2.1.7.15. Rivâyet - Yetkinlik

-miş

“O ilâhın bütün ilhâmı fakat ânidir;

Bu ateşten *yaratılmış* yapılar fânidir.” (KGK 31)

“Olsa olsa mevzun cümlelerden mürekkep bir parçayı iki *kıraât etmiş* olur.” (ED 4)

“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl *milletmişiz*;

Gelmişiz dünyaya: milliyet nedir *öğretmişiz!*” (Sa. 221)

“Bu bir ma’bed değil, mâ’bûd’a *yükselmış* ibâdettir;

Bu bir manzara değil, dîdâra vâsıl mevkib-i enzâr.” (Sa. 6)

“O zaman “*kalkınmış*” değil “muazzez”, “*ilerlemiş*” değil “münevver”, güç ve iktidar sahibi değil “mukbîl” oluruz.” (YKI 143)

“Bir de baktım ki; o saflardan **uzanmış** kollar

Varacak sanki yarıp boşluğu Mevlâ’ya kadar!” (Sa. 181)

“Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten,

Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten” (KGK 49)

“**Bilmemiş** var mı geniş yeryüzünün serhaddi

Yıkılmış ufkunda durup karşı koyan her seddi” (KGK 43)

“Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi

Seçmiş istanbul’un ufkunda bu kudsî tepeyi” (KGK 10)

“Tâ Budin’den Irâk’a, Mısır’a kadar,

Fethedilmiş uzak diyarlardan” (KGK 18)

“Sonsuz ufuktan âh ne coşkun geliştii o!

Birden nasıl toparlanarak **kükremişti** o!” (KGK 15)

“**Taşımış** harcını gazîleri, serdârıyla,

Taşı **yenmiş** nice bir işçisi mîmarıyla,” (KGK 10)

“Amcası Tımarlı Sipahi iken Çakır’a Türk usulü silme tokat atmasını **öğretmişti**. (DKu. 22)

“Nice mecmûa-i eş’ar sahibi şâirler bilirim ki ömürlerinde henüz bir mısra **söylemiş** değillerdir!” (ED 270)

“Eski mimâra nasıl rahmet okunmaz burada?

Suyu cennetten **akıtılmış** bu güzel manzarada” (KGK 32)

“**Muradına ermiş** bir kadındı.” (DKu. 89)

“Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten,

Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten” (KGK 49)

“Ey gelinlik çağına *ermiş* genç kızların titrek yürekli babaları...” (YKI 244)

“Bu neslin ortada dâhîcedir başardığı iş

Vatan nasıl karışır mûsikiyle, *göstermiş*.” (KGK 41)

“Hür ve engin vatanın hem gece, hem gündüzüne,

Uhrevî bir kapı *açmış* buradan gökyüzüne.” (KGK 10)

2.1.8. Sınırlama

Bu fonksiyonda tamlayan fiil ve nitelediği tamlanan arasındaki ilişkide tamlananın benzerlerinden, belirgin ve onu sınırlandırmış bir hareket özelliği ile nitelendirilerek ayrıldığı algılanır.

-mA

“Çünkü mücadele edilen kelimeler, büyük bir nisbetle hâlkın malı olmuş, diğer taraftan *uydurma* kelimeler, yalnız hâlka değil, bunları mektepte zorla öğrenen yeni nesle de yabancı kalmıştır.” (TAİDM 193)

“Kendi otoritesini kuvvetlendirmeye yarayacak bir takım *ekleme* inançlar geliştirdi...” (İDB 79)

“Senin gibi *derme* asker mi sandın?” (DKu. 121)

“*Atılma* çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!

Yanında hurdesi çıkmış bir eski püskü sedir.” (Sa. 39)

“ Çoğu zaman hayatın gidişi, *zincirleme* birbirine bağlı fiillerle olur.” (İİBV 16)

“*Zorlama* bir esneyiş...” (GE 5)

2.1.9. Tahmin

Tasarı, temenni, vaad, ihtimâl gibi alt fonksiyonlarını tespit ettiğimiz *tahmin* bir ana fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

-mAklI

“Ayşe *ağlamaklı* olmuştu.” (RA 341)

“*Ağlamaklıdır.*” (GE 241)

-(y)AsI

“Son günüm yaklaştı *görünesiye*,

Kalmadı bir adım yol ileriye...” (Ç 227)

-(y)AcAK

“... Şehzade Murat Beğ, Deli Kurt’un yüzüne baktıktan sonra: “ Sen İsa Beğ’in oğlu değil misin?” *deyiverecek* gibi gelmişti” (DKu. 60)

“Nitekim bugün Avrupa’da buhrana uğrayan medeniyetin hangi kıt’a ve milletlere *intikal edeceği* henüz meçhûldür.” (TAİDM 36)

“Dünyâda sevilmiş ve seven nâfile bekler;

Bilmez ki giden sevgililer *dönmeyecekler*” (KGK 90)

“Eski çağlarda olduğu gibi *gelecek* çağlarda da tekrarlanabilir.” (ADM 146)

“İstesek de istemesek de *Avrupalılaştıcağık.*” (BÜ 123)

“Lâkin *kalacak* doğduğumuz toprağa bizden

Şimşek gibi bir hatıra nal seslerimizden;” (KGK)

“Ağzıma soğuk kurtlar *dolacak*, gözüme kum;

Dipsiz kuyu, sürdükçe zaman, *sürecek* uykum...” (Ç 135)

“Seni *korkutacak* geçtiğin yollar,

Arkandan *gelecek* hep ayak sesim.

Sarıp vücudunu belirsiz kollar,

Enseni *yakacak* ateş nefesim.” (Ç 197)

“Ah, senin yüzünden kana *batacak*

Monna Rosa, siyah güller, ak güller” (MR 14)

-(A/I)r

“Gerçekten *acırmış gibiydi.*” (GE 136)

“*Sorar* gibi yüzüme baktı.” (ADM 45)

“Gökalp burada devleti yıkılan Osmanlı'nın kültürünü de yıkmaları için Batılılardan imdat *ister gibidir.*” (TKVM 83)

2.1.9.1. Tahmin - Endişe

-(y)AcAK

“Nasıl *konuşacak*, sabahleyin verdiği kararı ona nasıl *anlatacaktı?*” (KEN 57)

2.1.9.2. Tahmin - Gereklik

-sA

“Durgunluğumdan *olsa gerek*, Yağız geri geri gitti.” (A 137)

“Mescidin ziynetini devâsâ fil ayaklarında, zerrîn nakışlarında, yüksek ve geniş kubbelerinde aramak beyhûde gayret *olsa gerektir*; onun ziyneti, cemaatinin güzelliğinde aksetmelidir vesselâm.” (YKI 151)

İşte bu daracık muamma, “din günü”nde işlediği ve ihmal ettiği fiillerden ötürü hesaba çekilecek akıl sahibi “ferd” i *temsîl etse gerektir.*” (YKI 147)

-mAlI

“... bir Osmanlı paşasının vekâr ve azametini şahsında toplayabilmek için mutlaka yukarılarda bir kaynaktan ilham *alıyor olmalı...*” (TKVM 135)

“... derin şaşkınlığımı ve hüznümü yüzümden *okumuş olmalı* ki kafasının büyük aydınlığıyla gözlerimi kamaştırdı.” (ÜK 118)

“Dülger balığı adı bunlardan ötürü ona *takılmış olmalı.*” (AVBY 70)

“Çiftleşme dönemlerinde *olmalıydı*;...” (GE 149)

“Geçenlerde yine sorduğuna göre ilgilenmesinin ciddi bir sebebi *olmalıydı*.” (RA 179)

“*Gülümsemiş olmalıyım*.” (ADM 419)

-(A/I)klı

“Bizim köylülere, bu aç kalış; macerasının en *acıklı* tarafı gibi görünürdü.” (Y 110)

“Atılma çok ölü görmüş *acıklı* bir teneşir!

Yanında hurdesi çıkmış bir eski püskü sedir.” (Sa. 39)

-(y)AcAK

“Adama ne *diyeceğimi* bilemedim!” (ADM 374)

“Demek ki onun nasıl *okunulacağı* zâten kendisinde mevcuttur.” (ED 7)

“*Gidilecek* yeri bilir.” (K 76)

“Ne *yapacağım*? Küfrettim.” (AVBY 9)

“Öbür krallar da gülünç ve *acınacak* bir acele ile bu mukaddes sancağa atılıyor.” (KEN 92)

“Promete efsanesini ilk defa ondan dinlemiş ve *şaşılacak* bir hızla yarı-mazum, yarı-mensur onbeş sayfa karalamıştım.” (BÜ 24)

“Siz Hariciye’den *bileceksiniz*, Bulgarlar mütakere yaptı, yani galibiyeti kabul etti.” (AG 5)

“Türk münevverleri yüzyıl önceki Türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile *anlayacak*; yeni harfleri kullanacak ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık *bakmayacak*, demokrat olacak ama atlarının siyasi ve idarî dehasından faydalanmasını *bilecek*; bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde başı dik gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe *düşmeyecek*.” (TKVM 132)

“*Yorulacaksam*, kendimle yorulayım, bir başkasının zelzeleleri ile değil.” (A 88)

2.1.9.3. Tahmin - İhtimâl

-sA

“Düştüğüm yollar gibi sonsuzdur benim tasam,
Bekleyenim olsa da razıyım *kavuşmasam...*” (HD 116)

-(y)A

“Velev ki anlam diye bir meselesi olduğunu *kaybede.*” (BG 95)

-(y)AsI

“Bu başlangıç noktasında, insanın doğal bir yönelişle avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdürmüş olması çok *olasıdır.*” (İDB 37)

-(y)AcAK

“ Her çadırda o kadar ağırlandılar ki neredeyse *çatlayacaklardı.*” (DKu. 63)

“Dışardan *gelecek* bir tesire sade Garp için değil, Şark için de kapalıydık.” (BŞ 145)

“Belki bu karanlık düşünceler oturduğum kır kahvesinde de *devam edecekti.*” (BŞ 113)

“*Boğulacak* gibi oluyordum.” (KEN 175)

“Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu

Bin yıl *sürecek* zannedilen kar sesidir bu” (KGK 46)

“Ölen insan mıdır, ondan *kalacak* şeyi eseri;

Bir eşek göçtü mü ondan da nihayet, semeri” (Sa. 501)

“O sahne, şüphe yok ki hâlk için yazılan fecî hikâyelerin mutâlâasıyle gözleri yaşaranların *seveceği* bir nevî temâşâ idi.” (ED 226)

“Aramaz mı *olacaktım?*

Ben böyle mi *olacaktım.*” (BŞi. 52)

“Sen böyle mi *olacaktın?*” (RA 277)

“Beğendiği, benimsediği adama ölümünden sonra **verilecek** bir tek rütbesi vardı: Evliyalık.” (BŞ 154)

“İşte hep hissedip de bir türlü vücûda getiremediğimiz bu yazı Türkçesinin ancak bir şiir lisânı olduktan sonra **doğacağına** kaail oldum.” (ED 273)

“«Bu sözlerle seni kasetmedim.» dese mesele **bitecek**, Ayşe’nin üzünlüğü **kalmayacak**, hattâ kocasından böyle bir söz işittiği için bahtiyar bile **olacaktı.**” (RA 185)

“**Düşünülecek** olursa, belirsizliği gidermemiş insanların toplum hâlinde yaşaması mümkün değildir.” (İİBV 17)

“Müslümanların batılı “science”in sırrına ve künhüne vâkıf olması, neticede bir zulüm aracının el değiştirmesi mânâsına **gelecektir.**” (YKI 141)

“Demek, **görünmiyeceksin** ilelebed bana sen,

Demek, uzaktasın ey yâr-i Mihribân benden!” (Sa. 61)

“Acıdan **çıldıracaktım**

Aradan dokuz yıl geçti.” (KGK 95)

“Gerçekten de **kusacak** gibiydi...” (GE 270)

“Bu zavallı zabıtlar “Turan”ın ne demek olduğunu birbirlerine **soracak** kadar milliyetlerinden haberleri yoktu.” (KEN 88)

“Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses **dinmeyecek** mi?

Senden daha bir emr-i sükûn **inmeyecek** mi?” (Sa. 19)

“Bu takdirde acabâ, muhayyilemizde, aynı Nâmık Kemal mi **olacaktı?**” (ED 276)

“Bu gençler hiçbir şey bilmiyorlar mı **diyeceksiniz?**” (TKVM 220)

“Yukarda beyaz bir toprak **olacak.**” (AVBY 40)

“Türbe, ancak zaman zaman yalağından su içmeye **gelecek** birkaç kuşa yarayacak.” (A 10)

“N’eylersin ölüm herkesin başında

Uyudun uyanmadın *olacak...*” (OBY 189)

“Gör şimdi başına neler *açacak.*” (At. 140)

“*Alışamıyacak mıyım*

Unutamıyacak mıyım? (BŞi. 75)

“Galiba *ayrılacaktı.*” (AG 8)

“ Geç *kalacağız.*” (AVBY 28)

“Türk milliyetçileri inkılâpçılar gibi tasfiyeci ve ayırıcı *olacak* yerde birleştirici ve bütünleştirici olmak zorundadırlar.” (TKVM 104)

-(A/I)r

“Yeni Türkler’in ancak mânevî bir hayâtı *olursa* edebiyâtı olur.” (ED 58)

“Bekaa’yı hak tanıyan, sa’yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki, bekaa *sa’y olursa* hak edilir.” (Sa. 253)

“Eğer mezarda, şafak sökmiyen o zindanda

Cesed çürür ve tahayyül *kalırsa* insanda” (KGK 84)

“Ya oraya varmadan *kaybolursak?*” (K 26)

“Ama nasıl *olurdu?*” (RA 197)

“Doktorlar ümitlerini *keser* gibi oldular.” (KEN 123)

“Bunlara meselâ Türkiye’nin nasıl kurtulacağı sorulseydi, büyük bir kısmı, göğsünü gere gere kurtuluş reçetesi *verirdi.*” (TKVM 220)

“Onları dövüp *öldürebilirdim.*” (A 125)

“*Dikkat edilirse*, şimdi komünistlerin Üçüncü Dünya dedikleri yerlerde materyalist bir dünya görüşü hâkim bulunmaktadır.” (TKVM 129)

2.1.9.3.1. Tahmin - İhtimâl / İmkân

-(y)AcAK

“... çünkü bu vasıfları bir araya getirmek her fâniye *nasib olacak* gibi değil.” (TKVM 135)

-(A/I)r

“Bu gözlerim, medeniyetlerin bıraktığını,

Beş on yıl önce, *görür müydü* böyle taş yağını?” (KGK 83)

2.1.9.3.2. Tahmin - İhtimâl / Rivâyet

-(A/I)r±mIş

“Sanki bir şeyden etkilenmeyen kişi, sanatçı *olabilirmiş* gibi.” (At. 94)

2.1.9.3.2.1. Tahmin - İhtimâl / Rivâyet - İnanmama

Tahmin ve *rivâyet* fonksiyonlu sıfat fiil eklerinin yakın komşulukta bulunduğu bir örnek tespit ettik.

-z±mIş

“Nasıl *yetişemezmişsiniz?*” (Y 71)

2.1.9.4. Tahmin - İmkân

-(y)AcAK

“Türk münevverleri yüzyıl önceki Türkçeyi *kullanmayacak*, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri *kullanacak*, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık bakmayacak, demokrat olacak ama atalarının siyasî ve idarî dehasından faydalanmasını bilecek, bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe düşmeyecek.” (TKVM 132)

“Senin *anlayacağın* amca na şu karşıdaki evde bir karı oturur: Yahudi karısı.” (AVBY 15)

“ ‘Seni bir daha *göremeyecek miyim?* dedim.’” (AVBY 18)

-(A/I)r

“Ya *kapanırsa?*” (GE 223)

2.1.9.5. Tahmin - Kıyas

-(y)AcAK

“İndirilmiş bir perdenin yarım aydınlık gölgesinde henüz genç *denecek* bir kadının ayakta durduğunu gördü.” (KEN 146)

“Bu yolculukların birincisinde hemen hemen çocuk *denecek* bir yaştaydım.” (BŞ 17)

2.1.9.6. Tahmin - Tasarı

-(y)AcAK

“Trablus, İtalya’nın olurken, Acemistan da Rusya ve İngiltere tarafından *taksim edilecekti.*” (KEN 59)

2.1.9.7. Tahmin - Temenni

-(y)AcAK

“Zincirleme kafiyeleri aruzla terk ettiğimiz gibi millî vezinde de *terk etmeyecek miyiz?*” (ED 132)

“Biz bir araya toplanmazsak cehâlet karanlığını kim *aydınlatacak?*” (KEN 36)

“Lâkin, bu alev selleri artık *dinecektir;*

Artık bize nâr inmeyecek, nûr *inecektir.*” (Sa. 471)

“Ufuklar genişledikçe *genişleyecekti.*” (ED 12)

“İmlâmımız, lisânımız düzeline, lisânımız da kafamız da *düzelecek,* çünkü o da ancak onlar kadar bozuktur, fazla değil!” (ED 96)

“Sâhipsiz olan memleketin batması hakır;

Sen sâhip olursan bu vatan *batmayacaktır.*” (Sa. 210)

“Âsım’ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi nâmûsunu, **çiğnetmiyecek.**” (Sa. 426)

“Bekleyin, **görecektir**, duranlar yürüeni;

Sabredin, **gelecektir**, solmaz, pörsümez Yeni” (Ç 404)

2.1.9.8. Tahmin - Vaad

-(y)AcAK

“Zaten biraz sonra onu **göreceksiniz.**” (A 1)

2.1.9.9. Tahmin - Yetkinlik

-(y)AcAK

“Türkçe’den herkesi bihakkın soğutan bu zavallılar şiirin nasıl olduğunu **târîf edecekler** de, genç istîdat sahipleri bu târiflere göre şiir **söyleyecekler**, bu da şiir **olacak!**” (ED 271)

“Çünkü ifade ettikleri şiir herkesin **tadabileceği** gibi değildir.” (ED 202-203)

“Bu kabiliyetleri hayatta **üstün kılacak** bir dünyayı aramalıyız.” (BŞ 55)

“Hayır, hepsini **hatırlayamayacağım**, zaten sıralarını da unutmuşum.” (BŞ 115)

“Gözün lezzet alabilmesi için **yetecek** derecede büyük ve geniş, o kadarla kalıyor.” (BŞ 114)

“Lisan fikri kaybolunca, fikri **ifade edecek** lisan da ele geçmiyor.” (YKI 135)

“Üç kıtada **genişleyecek** yeni bir Roma’yı kurmak üzere olduğunu, talihini avuçları içinde taşıdığı milleti, yeni bir tarih ve coğrafyanın emrine verdiğini, yeni bir terkinin doğmasına bir çınar gibi yetişip kök salmasına sebep olduğunu acaba hissetmiş miydi?” (BŞ 15)

“Henüz Tekfur şehri olan Bursa’nın etrafında zaviyelerini kurarlar, ruh kudretleri ve kerametleriyle bu şehri muhasara ederler, sonra da genç Orhan’ın ordusuna hiç kimsenin **kullanamayacağı** kadar ağır silahlarla katılırlar.” (BŞ 94)

“Üç ay içinde *tanınmayacak* bir hâle geldim.” (KEN 124)

“... iman şüpheyi de *misafir edecek* kadar güçlüdür ama şüphe pekâlâ imanı da sorguya tabi tutacak kadar küstaktır.” (YKI 219)

“Türkiye’de bu ayrılık her sahada kendini *belirtecek* kadar kuvvetli bir sosyal gerçeği aksettirmektedir.” (TKVM 29)

“Bir de baktım ki; o saflardan uzanmış kollar,

Varacak sanki yarıp boşluğu Mevlâ’ya kadar!” (Sa. 181)

“_ *Edecek* yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor!” (Sa. 12)

“Buraya kadar, hakikati nasıl bir varlığın *bilebileceğini* kendi muhakememe göre söyledim.” (İİBV 25)

“Modernitenin dayanılmaz şiddetteki tecavüzünü, onunla yarışarak *alt edemeyeceğimizi* kabul etmeliyiz.” (YKI 170)

“*Söyleyecek* fikirleri olmayanlar, niçin yazı yazar?” (ED 57-58)

“«...Rus milleti ölürken, büyük ve yetenekli Türk milleti o mis kokulu topraklarda yaşamayı *sürdürecektir*, öyle mi!» diye tısladı.” (ADM 422)

“İleride *göreceğimiz* gibi, fakat münakaşa kolaylığı bakımından şimdilik biz de onu benimseyeceğiz.” (TKVM 77)

“Hakikatte münevver kültürü ile hâlk kültürü arasındaki köklü farklar siyasî bütünlüğü de *sarsacak* mahiyettedir.” (TKVM 29)

“_ O benim *bileceğim* şey, dedi.” (AVBY 18)

“Öyleyse, kanıt tutarak *hüküm verebileceğimiz* bütün alanlardaki bilgilerimiz ihtimali ve değişkendir.” (İİBV 22)

-(A/I)r

“Bu kadar sözle bir masal *anlatılırdı* be!...” (DKu. 74)

“Resm’e aksettirebilseydin eğer, ömrünce

Ebedî cedleri karşında **görürdün**, canlı” (KGK 39)

“Erkek olsaydın evvel Allah hâlâ nice gençlerle güreşip **yenerdin**.” (DKu. 62)

“Gelseydi eğer ruhunu i’lâya da nevbet,

Anlardı nedir, belki, hayâtındaki gâyet.” (Sa. 36)

2.1.10. Yatkinlık, Uygunluk

Bu fonksiyon ile tamlananın, tarafından nitelendiği fiiline *yatkinlığı* algısı sezilmektedir. Bu fonksiyonun herhangi bir alt fonksiyona sahip olduğu bir örnek tespit edilmemiştir. Bunun sebebi, *yatkinlık*ın son derece daraltılmış bir içeriğe sahip olması ile ifade edilebilir.

-mA

“Yerler metal **kaplamaydı**.” (ADM 411)

“Belki de **ismarlama** bir eser olan Türkiye tarihinin basında milletine hürriyet ve şahşî emniyet bahseden Tanzimat padişahı ile konuşmasını anlatır ve çok itinalı bir portresini çizer.” (BŞ 217)

“Kimbilir, belki de her gece, olduğu yerde eserlerini uzatarak, tıpkı üç yıl önce Sinopta iptidaî mektebine giderken her sabah önünden geçtiğim muvakkithanenin penceresinden, şevkle büyük **asma** saatleri kurduğunu gördüğüm ihtiyar gibi, yıldızların saatlerini kuruyor, ... bütün öteki yıldızları birbirine yarlıyor.” (BŞ 19)

“Lyufov Pravdı, dönemin mezar taşlarının en gözde ibaresi ve geleneğini sevgi Aleksi’nin sürdürdüğünü iddia ettikleri Nikolay Novikov’un **takma** ismi.” (ADM 473)

“Leylâ adı da **takma** bir isim olamaz mı?” (RA 139)

“**Takma** dişlerini diliyle şıkırdattı.” (GE 20)

“Patron, ama, orada, kafeslerle çevrili **asma** kattadır.”

“**Takma** dişler takırdadı, incecik dudaklar kayboldu;...” (GE 259)

“Fakat, hâli, kumaş, kürk san’at eşyası, *yazma* kitap, mücevher her yangında bütün bir servet kendiliğinden kayboluyordu.” (BŞ 167)

“Galata köprüsü tir tir titriyor

Bunlar da beni *asma* köprü yaparlar diye” (R 53)

-(I)mlIk

“«... nihayet bir *sıkımlık* canı olan bir ölümlüsün, öyle değil mi?»” (ADM 498)

“Kor gibi ısıcak ama bir *sıkımlık* canı var.” (MH 14)

2.1.11. Yetkinlik, Elverirlik

Bu, telaffuz edilen veya görev kategorisindeki bir tamlananın nitelendiği fiili bakımından yetkinlik gösterdiği ya da o fiilin gerçekleşmesine imkân verebilmesiyle ilgili bir fonksiyon sınıfıdır.

-(y)IcI

“Tabiatın *yetiştirici* kuvvetlerine bir ibadet gibiydi.” (BŞ 54)

“Onlar zaferin kendilerine ilk gülüşü saydıkları bu şehri o kadar sevmişler, o kadar candan kucaklamışlar ki hâlâ taşı toprağı bu *yükseltici* ve *şekil verici* ihtirasın nurdan izleriyle doludur.” (BŞ 91)

“Camii aydınlığın ortasında ayak ucunda kendisini *tamamlayıcı* bir şey gibi uzanan manzara ile beraber çok güzel yakalar.” (BŞ 106)

“Divan-ı Kebir, İbrahim’in atıldığı ocağa benzer, dışarıdan *kavurucu* gibi görünen ateş içeride bir gül bahçesi olur.” (BŞ 80)

“Selim o kızın *işleyici* güzelliğini hatırladı.” (RA 190)

“Sesi de çok esrarlı ve rûha *işleyici* idi.” (RA 59)

“Güzel, *iç açıcı* bir Türk bahçesiydi.” (DKu. 83)

“Sonra Mesnevi, uzunluğuna ve *öğreticiliğine* rağmen çok güzel taraftarı olan bir kitaptır.” (BŞ 83)

“Bâdiyede yayla rüzgârlarından dağılan bir iğde kokusu kadar seyrekleşen mülkiyet içgüdüsü, şehirde nâr-ı Beyzâ hâlinde **yakıcı** bir gönül ağırlığıdır.” (YKI 193)

“Çevreyi tanzim ederken eşyâya şekil verirken, kavramları adlandırırken, hissiyatı ifade ederken şuurumuzu dışa aktarırken **gönül burkucu** bir eklektisizme dâçar olmamız, hep o dramatik kopuşun mahsulü idi.” (YKI 199)

“Yine o anda, biraz önceki gönül rahatlığının yerini **kemirici** bir iç acısı aldı.” (DKu.114)

“Küçük bir sebep, bahâne, fırsat bu **sinir bozucu** herifi yere sermeye yetecekti.” (RA 115)

“Lütfi Tarihi’nde, Tezakir-i Cevdet’te Kırım muharebesinden evvelki günlerde veya Abdülaziz’in son yıllardaki sarıklı hareketlerini okuduğum zaman hatırıma hep o kahvenin **şaşırtıcı** kalabalığı gelir.”(BŞ 180)

“Ve Beyoğlu şehrin hayatına **yapıcı** ve **yıkıcı** çehreleriyle girer.” (BŞ 186)

“Ona Doğu Anadolu dağlarının eski bir şarap gibi zamanla takdis edilmiş, ruh **besleyici** uzletinde değil, dört Cihan Harbi yılının ve İstiklâl Savaşı’nın üstünden aşarak gelmiştim.” (BŞ 21)

“Sarhoş gibi sallanıyor ve içinde **oynatici** bir sevinç duyuyordu.” (KEN 96)

“Evet, dünyada milliyet kadar çirkin ve **yırtıcı** bir vahşilik iddiası olamazdı.” (KEN 25)

“Tramvay yürürken bu **vicdan ezici** mağlubiyet ve perişanlık manzarasını görmemek için artık dışarısını seyrediyordu.” (KEN 54)

“Ahi Ahmed-şâh, XIII. Asır sonlarında, Moğol işgali ve kargaşalığı karşısında Konya’yı yüksek şahsiyeti ve binlerce ahi genci ile idare etmiş, şehirde herhangi bir **üzücü** olaya ve huzursuzluğa meydan vermemişti.” (TAİDM 186)

“Dolaş da **yırtıcı** aslan kesil, behey miskin!

Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin?” (Sa. 274)

“Tozlu ve soluk kırmızı perdelerden **yakıcı** bir güneş taşıyor, bütün odayı dolduruyordu.” (KEN 102)

“İslâm âleminin büyük kudretine ve müslüman medeniyetinin **göz kamaştırıcı** üstünlüğüne rağmen, asırlarca karalarda ve denizlerde ric’at eden Hristiyan dünyası bir türlü mukavemetten vazgeçmiş değildi.” (TAİDM 70)

“Ayılıp neş’eni **yükseltici** sarhoşluktan,

Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan” (KGK 97)

“Onnik usta mâmulü bir ud, Cafer Açın imzasını taşıyan bir keman veya eski çarşının uzviyeti içinde imâl olunarak evlerimize giren bıçak, sandık, elek, makas cinsinden daha alçakgönüllü eşyaların âdeta sihirli bir şekilde şahsiyete bürünmesi **dikkat çekicidir.**” (YKI 33)

“Bu **şaşırtıcı** terkip nasıl oldu?” (BŞ 2)

“«Sağcı-solcu» klasmanı, önceki izah tarzının mânâsız kalması üzerine **ikame edici** bir vazifeyle yürürlüğe sokuldu.” (YKI 125)

“Sövmenin en **küçültücüsü** idi bu: Tiksinti vardı içinde.” (GE 37)

“Değerler sistemi, hissen ahenkli ve mantıken çelişkisiz olmak için **birleştirici** bir kaynağa dayanmalıdır.” (İİBV 31)

“Yürümek veya ayakta durmak değil, konuşmak dahi çok **yorucu** geliyordu.” (RA 334)

“Ses de bu çelişki kadar **ürperticidir.**” (GE 247)

“Kadife yumuşaklığının altındaki demiri açık eden, insana kendini kollaması gereğini söyleyen, **yabancılaştırıcı** bir ifade.” (ADM 349)

“Teori, daima varsayım konumunda bir **açıklayıcı** fikirdir.” (İİBV 81)

“İmanın **inandırıcılığı** kalmadığı gibi artık din, seküler insanın psikolojik tavrına da uymuyordu.” (İDB 174)

“Ziya Gökalp, karamsar değil, **ümit vericidir.**” (İDB 200)

“**Kuşatıcı** bir inanç ve ahlak nizamı kültürü biçimlendirir.” (İDB 51)

“Bu **utandırıcı** böbürlenmeyi de hatırladı.” (GE 346)

“Avrupa Tanzimat’tan beri aynı emelin *kovalayıcısıdır*.” (BÜ 176)

“Çekirdek *yönetici* kadro, görev bölümü yapar.” (ADM 350)

“Ahiret hayatının varlığı hakkında *zorlayıcı* bir kanıt yoktur.” (İİBV 19)

“Çini bir kâsede bir çin çayı içmekteydi

Bir güzel *yurtcu* kuş gözleri gördüm baktım.” (KGK 152)

“*Yurtcu* hayvanlarla ve doğa koşullarıyla savaşmayı erteleyip felsefe yapılamazdı.” (İDB 76)

“Böylece Batıcı Türk münevverlerinin gözünde ilmî ve teknolojik gelişme ile pozitivistimin ilim ve ahlâk telâkkisi birbirinin *tamamlayıcısı* gibi görülmeye başladı.” (TKVM 170)

“İşlerin en sefili, *öldürücüsünü* yapmaya razı olduğum hâlde kazancım yine ihtiyaçlarıma kâfi gelmeyecek.” (A 116)

“... Kilitlenmiş gündüz gece

Başımızda *kaltıcısın*.” (BBS 59)

-(A/I)kII

“Seksen sularında iki akrânın fersiz bakışlarından canlı hâtıra kıvılcımları çaktıracak askerlik günlerini, henüz aradan birkaç yıl geçmiş gibi keyifle yâd etmeleri ne kadar *dokunaklıydı*.” (YKI 38)

“Yetmiş dört yaşına rağmen hâlâ o *becerikli* kadındı.” (DKu. 89)

“olsa da göstermez Çağrı Bey babam... *dayanıklıdır*.” (K 178)

“... evini *beceriklilikle* idâre ettiği gibi okulda da gerek arkadaşlarıyla, gerek talebeleriyle iyi anlaşır, iyi çalışırdı.” (RA 20)

“... Çingene eşkıyası kurt kadar *dayanıklı* değildi.” (DKu. 25)

-(I)mII

“Öksenin üstünde dolaşan

Saka kuşu kadar

Sevimli değilsin.” (BŞi. 187)

“...yalnızlığı yukarı meydandaki öküz başı heykelinin yalnızlığından daha *sevimli* görünen bu koltuk meyhânesinin önünde...” (K 189)

“Batı demokrasilerinde -İngiltere’yi *sevimli* bir istisna sayarsak- artık idare edenler ve edilenler diye iki ayrı sosyal ve kültürel tabaka mevcut değildir, oralarda bir politik kategori olarak “hâlk”dan da bahsedilmez.” (TKVM 54)

-(y)IşII

“Bekir Çavuş’un tavrı daha ziyade mi hasbihâle *elverişliydi*.” (Y 121)

“Çok *kullanışlı* bir tâbirmiş gibi rastgele kullandığımız. O mâhut “anonim” tabiri ise esasen meçhûl bulunana ezoterik bir derinlik katmaktan başka bir işe yaramıyor.” (YKI 239)

-DIK

“Esef etmez güneşin şimdi neler *yıktığına*;

Serviler şehri dalar kendi iç aydınlığına” (KGK 31)

-(y)An

“Durgunlaşıp bir ayna kadar *parlıyan* suda

Dünyâ güzel göründü resimleşmiş uykuda” (KGK 57)

“*Yükselen* bir nakarâtın büyüyen velvelesi,

Nice tuğlarla karışmış nice bin at yelesi” (KGK 11)

“Dindirmez anladım bunu hiç bir güzel kıyı;

Bir *bitmiyen* susuzluğa benzer bu ağrıyı” (KGK 16)

“Türkçe *konuşan* bir Fransızdık.” (BÜ 139)

“Yerin altında *sinen* zelzeleler fişkırınsın;

Yerin üstünde *duran* velveleler haykırınsın.” (Sa. 157)

“Bir gün dolu dizgin *boşanan* atlarımızla

Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla...” (KGK 22)

“Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean;

Baktım ve anladım ki o ejderdi *canlanan*” (KGK 15)

“Tarihi meydana *getiren*, insanın eylemleridir.” (İDB 163)

“Gönlüm isterdi ki mazîni *dirilten* san’at,

Sana târîhini her lâhza hayâl ettirsin.” (KGK 39)

“Rum vezîri eski manastırda ederken secde

Kalbi çok *dolduran* imân ile gelmiş vecde” (KGK 50)

“Halkın hilkatı her semtini bir *cennet eden*

Karşı sâhilde, karanlıkta kalan her cepheden” (KGK 31)

“Bir devri lânetiyle *boğan* şâirin sis’i

Vicdan ve ruh elemelerinin en zehirlisi” (KGK 26)

“Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde *koruyan*, birbirimize *bağlayan* bu Türkçe'dir.” (ED 83)

-(A/I)r

“... onu sevmek için yakından, olduğu yerde, yapıldığı sarsıntılı devrin hususi güzelliği ile, dalında bir gül gibi *parıldar* görmek lâzımdır.” (BŞ 149)

“Musîki eseri, zaman cinsinden *ölçülebilir* değerler ifade ederken sükût, zamana nazaran tartıya gelmez bir keyfiyet gibi görünür.” (YKI 214)

“Dün geceki husûsiyetsiz kızla bu şimdiki mânâ dolu kızın aynı insan olması **inanılır** şey değildi.” (RA 113)

“Bir insanın kendini “dindar” veya “dinibütün” olarak kabul etmesi ve çevresinde bu sıfatla tanınmasının herkes tarafından **hissedilebilir** ve **anlaşılabilir** bir ölçüsü vardır...” (YKI 83)

“Bizatihi cümlemize mescid olma şânına ilâveten, mescidlerimizin sinir ve kan damarlarını **andırır** şekilde mânâ bağlarıyla kapladığı o mavi yuvarlak.” (YKI 153)

“Malazgirt’ten sonra Bizans’lılar Haçlı müdahâleleri sayesinde birkaç asır daha ömürlerini uzattık ve hattâ bir ara **belini doğrultur** bir hâle geldi ise de Türk-İslâm dünyası karşısında bir daha ciddî bir rakip kuvvet vasfını kazanamadı.” (TAİDM 76)

“İnsan, **yanlışlanabilir** hakikatlere dayanarak hayatına istikamet verebilir mi?” (İİBV 29)

“Bir dert ki...

Dayanılır şey değil.” (BŞi. 67)

“İnsanın meydana getirdiği ve kullandığı bütün dilleri gramerleri görünüşte birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, onların hepsinde birbirine **çevrilebilir** bir ortak yapı vardır.” (İDB 132)

“Milliyetleri insanlıktı. Ancak bu nazik ve medeni noktayı anlayan insan, **olurdu...**” (KEN 26)

“Bunlar şiir sanatını iyi bildikleri için uzaktan, yakından şiiri **andırır** manzûmeler yazmışlardır.” (ED 6)

“Bu divarlarda, saatlerce **temâşâyâ değer,**

Çini’den, solmayacak bahçeler açmış yer yer” (KGK 32)

“Zevklerimizde **benzer** noktalar varmış yüzbaşım.” (RA 192)

“İnşallah devlete millete **yarar** kişi olursun!” (DKu.222)

“Demek ki medeniyet milletlerin birbirine *benzer* ve aynı olan taraflarını, kültür ise onları birbirinden ayıran taraflarını temsil etmektedir.” (TKVM 77)

“Yüzünden apdal, çilli horoza *benzer* bir mahluk kalktı.” (AVBY 66)

“Mehmet Ali ise *görünürlerde* yok, haber vermeden böyle kayıplara karışmazdı.” (At. 128)

“Kültürün uzaklaştıkça zayıflaması ve hattâ dejenere olması elbette ki koşan bir insanın mesafe aldıkça yolmasına veya televizyon görüntülerinin uzaklarda daha bulanık hâle gelmesine *benzer* bir hâdise değildir.” (TKVM 111)

“... *görünürde* “antipolitik” bir karakter çizeler ama genç neslin teşkil ettiği yelpazede durdukları yer pekâlâ politiktir...” (YKI 98)

“...ve bu teşkilâtın politikası hakim yabancı kültürün tesislerine müsbet *cevap verir* mahiyettedir.” (TKVM 69)

“Aslı Türk olmayanları bile Türkleştiren Osmanlı kültürünü yabancı saymak kolay *anlaşılır* şey değildir.” (TKVM 84)

“Şahsi görüşlerini desteklemek için Kur’ân-ı Kerim’i âlet etmeye çabalayanlar da buna *benzer* bir yanılaşa düşerler.” (BG 94)

“Doğrusu araştırmaya *değer* bir konu.” (ÜK 158)

-z

“Sızlatır bâzı saatler *dayanılmaz* bir acı

Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı” (KGK 52)

“Onun içindir ki, şimdi bu türküleri radyoda dinlerken veya vakit hâfızanın *sırrına erilmez* dönüşüyle hiç farkında olmadan kendi kendime mırıldanırken içimde Konya birdenbire canlanır, kendimi o yollarda, o alçak tavanlı bağ evlerinde, o cami ve medreselerin kapısı önünde veya içinde bulurum, gece ise başımın üstündeki yıldızlı gökyüzü birdenbire değişir.” (BŞ 89)

“**Kaçınılmazlık**, hatırlanacağı üzere, hem bireysel planda ruhî dengesizliği önlemek ihtiyacından hem de toplum hayatı yaşayabilmek için bireyler arası asgarî müşterekleri oluşturma ihtiyacından doğmaktaydı.” (İİBV 33)

“Biyolojik yapısı, insanı, **kaçınılmaz** biçimde içtimaî bir canlı yapar.” (İİBV 17)

“Vatanlarını **yaşanmaz** bulanlar, vatanlarını “yaşanmaz”laştıranlardır.” (BÜ 97)

“Şehir, hürriyetin sona erdiği yerdir; **paha biçilmez** mücevherlerin bir çerçi boncuğu ile değiş tokuş edildiği yer.” (YKI 193)

“Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan

Bahseder gerçi duyanlar bir **onulmaz** yaradan” (KGK 51)

“**İnanılmaz** bir zaruret bu hâlkı eziyor.” (KEN 165)

“Müthiş, acı, **anlatılmaz** bir sinir nöbeti yine beni kıvrandırıyor.” (KEN 117)

“İşte dil kurumu, bu ibtidâî zihniyetle veya **anlaşılmaz** bir kanıtlarla güzel Türkçemizi kısır, fakir ve geri bir dil hâline sokmak isteyen uğursuz bir mücadelenin yuvası olmuştur.” (TAİDM 194)

“Sanatın **unutulmaz** mucizeleri vardır; Hayyâm’ın rubâîleri, kumaş, çini, cild gibi İranî nefiseleri seveli, birçok İngiliz, Fransız ve Amerikalılar İran’ı öz vatanları gibi seviyorlar; bu da büyük bir tesellîdir.” (ED 236)

“Rusya Türk yurdunu **akla gelmez** gaddarlıklarla çiğniyor; İngiltere ile üç bin senedir yaşayan kadim milleti, viran olan İran’ı haritadan silmek yeryüzünden kaldırmak için ittifak ediyorlardı...” (KEN 45)

“Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya

Rûh öyle yolların **uyanılmaz** bir uykuya” (KGK 87)

“Erkek adamlardı; demire söz geçirir, çeliği lastik gibi yoğurur, tahtaya **akıl almaz** nükteler söyler, maddenin dilinden anlardı.” (YKI 32)

“Çakır’ın değneği **şaşmaz** inişlerle hedefini buluyordu.” (DKu. 25)

“Ayrılık biraz da ölüme **benzemez** miydi?” (DKu. 83)

“Üsküp’te Rufâî Tekkesi’ni, herhâlde çocukluk günlerimin **unutulmaz** gecelerini bir kere daha yaşamak için görmek isterdim.” (ÜK 93)

“Eşya lâtifleştikçe göze **görünmez** olur;

Solucan kanat taksa yerde **sürünmez** olur.” (Ç 352)

“Bekleyin, görecektir, duranlar, yürüyen;

Sabredin, gelecektir, **solmaz pörsümez** yeni” (Ç 404)

-(I)ksIz

“Her teşebbüsümde kendimi, yeni okula başlamış bir küçük çocuk gibi utangaç, sıkılgan ve **beceriksiz** hissediyorum.” (Y 121)

“...**yakışksız** ve çirkin gözüken bazı şeyler gerçekte faydalıdır; ama insanların çoğu o faydayı kavrayamaz.” (RA 216)

2.1.11.1. Yetkinlik, Elverişlik - Alışkanlık

-(A/I)r

“Avrupa’da **okur yazar** halk, umûmiyetle, Türk şiirinin ve nesrinin vücûdundan bile bîhaberdir.” (ED 75)

-z

“Yoksa sözünü **sakinmaz** bir adam olduğum için mi müdâra ediyordu, yahut da en kötüsü benim içimi ve ağzımı yoklayarak Hâlet Efendi’nin etrâfında ne hava estiğini mi anlamak istiyordu.” (SH 16)

“Saltanatlı kütüphane sahiplerinin ve **ıflâh olmaz** bibliyoliflerin, tamamlanamamış dergi koleksiyonları yüzünden ne hafakanlar geçirdiğini bilenler bilir.” (YKI 298)

“Defol **haddini bilmez** herif!” (GE 123)

2.1.11.2. Yetkinlik, Elverirlik - Benzetme

-(A/I)r

“Yeni hayatın eşiğinde Erzurum eskiyi, bir başka âlemi *hatırlar* gibi hatırlıyordu.” (BŞ 51)

“*Uçar* gibi koşan yağız atının üstüne onu hep gazâ ve ganimet peşinde görürdüm.” (BŞ 93)

“Masal bittiği zaman, içinde bir boşluk duymuş, rüyadan *uyanır* gibi olmuştu.” (DKu. 66)

“Zehra Hanım bir uykudan *uyanır* gibi olmuştu.” (A 29)

“Çaldıran, Mohaç, Mercidâbık meydan muhâbereleri gözümüz önüne gelmezler. Çünkü onları tasvîr ederler, sâdece *tescîl eder* gibi, birkaç satırla tasvîr etmişlerdir.” (ED 306)

2.1.11.3. Yetkinlik, Elverirlik - İmkân

-(y)AcAK

“Zirâ Türkler için *gidecek* bir yer ve yurt mevcûd değildi.” (TAİDM 165)

2.1.11.4. Yetkinlik, Elverirlik - Olgu, Âdet

-(y)An

“Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;

Ancak, *görülen* vak’aların hepsi hakikat” (Sa. 19)

-z

“Böylece de, ihtiyar’ın kendisi gibi ihtiyar’ın köşkü de *bilinmezliğini* koruyup gitti.” (GE 8)

“*Değişmez* ve mükemmel olan Allah, soyut düşünceler dünyasına dahil.” (ADM 443)

“Bu ölçüyü aşmamak ve dilimizin, kültürümüzün ve manevî hayatımızın *ayrılmaz* birer parçası hâline gelen kelimelere karşı, marazî bir savaş açmamak şartıyla, istilâh sistemimizin ilmî bir tedkîke tâbî tutulması zarûriydi.” (TAİDM 192)

“Bir iman kaynağına bağlandıktan sonra insan hiç *akılsızlık etmez* değildir.” (İİBV 106)

“Bu, *değişmez* merhametsiz bir kanundu.” (DKu. 14)

“Kanatları *çırpmaz* olup otlara düştü, öldü.” (RA 6-7)

2.1.11.5. Yetkinlik, Elverişlik - Öneri

-z

“Biz bir araya *toplanmazsak* cehâlet karanlığımı kim aydınlatacak?” (KEN 36)

2.1.11.6. Yetkinlik, Elverişlik / Rivâyet

-(A/I)r±mİş

“Günlük konuşmalarda “iman” ve “itikad” kelimelerini sanki biri diğerinin yerine *geçebilirmiş* gibi kullanırız.” (BVG 30)

2.1.11.7. Yetkinlik, Elverişlik - Sebep Belirtme

-DIK

“Müslümanlar “bilgi toplumu” safhasına *erişmedikleri* için değil ama “hikmet toplumu” vasfını *kazanamadıkları* için yerinseler daha iyi ederler.” (YKI 142)

2.1.11.8. Yetkinlik, Elverişlik - Sınırlama

-(A/I)rII

“Bundan böyle benim için tek *geçerli* buyruk söz:

Şaha kalkmış bülbülleriyle Beylerbeyi'nin

Yaşasın ölüm!” (R 15)

-(y)An

“Mânevî râhata bir çerçeve yapmış ki *gören*,

Başka bir âlemi görmekle, geçer kendinden” (KGK 33)

“Milliyetleri insanlıktı. Ancak bu nazik ve medenî noktayı **anlayan** insan, olurdu...”
(KEN 26)

“Öyle sinmiş ki bu vatan semtine milliyetimiz,

Ki biziz hem **görülen**, hem **duyulan** yalnız biz” (KGK 48)

“Talebe **isteyendir; isteyen, arayan, susan.**” (BÜ 101)

“Hâyır bu hâl uzun süremez, sen yakındasın;

Hâlâ **dağılmayan** bu sisin arkadasın.” (KGK 27)

“Cânileri, kaatilleri meydâna **süren** sen;

Cânîdeki, kaatilleri cür’et yine sen’den!” (Sa. 18)

“Tâliin döndüğü en korkulu yıllarda bile,

Yürüyen düşmanı son hamlede döktün denize” (KGK 38)

“Bir parça **aklı olan** da bunu kolayca anlar.” (GE 251)

“İnsan, **inanan** bir varlıktır.” (İİBV 15)

“İnsan, biyolojik uyum temeli üzerinde değer **inşa eden** bir canlıdır.” (İİBV 31)

“Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri,

Dinliyor vecd ile tekrâr **alınan** tekbîr’i” (KGK 11)

“Bu, Erzurum’un ikinci hayatının başlangıcı, sıcak sobanın, gümüş çay tepsisinde küçük bir şafak gibi **gülen** çayların, uzun sohbetlerin devridir.” (BŞ 31)

“Soykırım hikâyelerinin en iğrençlerinden birisi olan, Almanların Yahudi cesedlerinden sabun imal ettikleri hikâyesini **yayan** ve **doğrulayan** da Wiesenthâl’dir.” (ADM 410)

“Ben oku beni **aşan**, atı beni **geçen**, güreşte beni **yenebilen** erkek isterim.” (DKu. 108)

“Ordu değil, millet **yaratana** adamdı.” (RA 70)

“Sözcükler sözlükten değil, **düşünen** beyinlerden çıkmalıdır.” (İDB 138)

“Bâkî’leri, Galip’leri, Hâmit’leri *yetiştiren* bir şiiri, Yunân-ı kadime bağlamak, ummanı ırmağa bağlamaktır.” (BÜ 145)

“Sizlersiniz bu ânı ışıklarla *Türk eden!*

Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden!” (KGK 37)

“Hem büyük yurdu *kuran* hem *koruyan* kudretimiz,

Her zaman varlığımız, hem kanımız hem etimiz.” (KGK 11)

“Ve seslenir büyük Itrî, semâyı *örten* rûh,

Peşinde dalgalanır bestesiyle Seyyid nûh” (KGK 40)

“ Ne oldu arşa kadar *yükselen* o sûz ü güdâz?” (Sa. 10)

“Hem büyük yurdu *kuran* hem *koruyan* kudretimiz,

Her zaman varlığımız, hem kanımız hem etimiz.” (KGK 11)

-(A/I)r

“Gazete hiç değilse elle *tutulur* bir şeydir.” (YKI 283)

“Vatandaş ahlakını kuvvetlendirmenin ve dürüst işten *anlar* memurlar yetiştirmenin önlemini vurgular.” (İDB 220)

-z

“Sonra yandaki ses *geçirmez* odaya götürüldü, ensesinden bir kurşun ve öldürüldü.” (ADM 232)

2.1.11.8.1. Yetkinlik, Elverişlik - Sınırlama / Zümre Oluşturma

-(y)An

“Üsküdar, bir ulu rû’yâyı *görenler* şehri!

Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri” (KGK 28)

“Cebir ve rüşvet metodlarına rağmen hâlen bu serseri kelimelerin revaç bulamaması sebebi, bizzat onlar *uyduran* kafalarca da meçhul kalmalarıyla âlakalıdır.” (TAİDM 195)

“Kalbi *olanların* dili yok, dili *olanların* kalbi yok.” (ED 151)

“Diyor Kur’an: “*Bilenler, bilmiyenler* bir değil. Heyhât

Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!” (Sa. 146)

“*Tadanlar* bilir ki hiçbir lezzet sıtma üşütmesi ile yarışamaz.” (BŞ 3)

“Ne kadar duygulu, engin ve mübârek bu seher!

Kadın erkek ve çocuk gönlü *dolanlar* yer yer.” (KGK 12)

“Hüznü *zevk edinenler* yaşıyorlar burada.

Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü’yâda.” (KGK 48)

“Tâ Malazgird Ovasından *yürüyen* Türkoğlu,

Bu nefer miydi? Derin gözleri yaşlarla dolu” (KGK 11)

“Gerçi işin içyüzünü *bilenler*, gelip dostluk *gösterenler* de bulunmuyor değildi.” (RA 21)

“Rıza Tevfik sözü kesilmemek şartıyla bir oturuşta farkında olmadan bütün marifetlerini *gösterenlerdendi.*” (BŞ 182)

“Çok insan anlayamaz eski mûsikîmizden

Ve ondan *anlamıyan* bir şey anlamaz bizden” (KGK 40)

“Bununla beraber Osmanlı, cihad ve “ Nizâm-ı âlem” dâvâsını *anlamayan* ve taassuptan kurtulamayanlara, hâlâ bu cihân-şumul devleti ve nizâmını barbarlık *sayanlara* rastlanmaktadır.” (TAİDM 53)

“Şiirin ve nesrin yazı mâfiretinden başka bir mâhiyeti var, *duymayanlar* lisanda ne kadar üstâd olsalar duyuramazlar, *düşünmeyenler* satırları ne kadar hünerle, zevke oysalar düşündüremezler; söyleyecek ıztırapları, şevkleri, emelleri, hasretleri olmayanlar, niçin şiir söyler?” (ED 57)

“Merhamet *bilmeyen* insanlara bak, yâ Rabbi,
Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!” (Sa. 14)

“Bir de hakîki *şâir olmayan* lâkin cild cild şiirler vücûda getirmiş meşhur şiir üstadları vardır.” (ED 6)

2.1.11.9. Yetkinlik, Elverirlik - Uyarı

-z

“Menzil-i maksûda varmazsın *uyanmazsan* eğer...

Var mı bak, yollarda hiç bîdâr olanlardan eser?” (Sa. 29)

2.2. Sıfat Fiillerde Şekiller

Bu bölümde sıfat fiil görevli şekiller üst başlık yapılmış, altlarında da bu şekillerin icra ettiği fonksiyonlar, birer örnekle kaydedilmiştir. Ayrıca, bu şekiller hakkındaki bazı hususlara, gerekli görüldüğü takdirde ve ayrıntıya girilmeden yer verilmiştir. Çünkü çalışmamız fonksiyon esasına dayalıdır ve şekiller bu fonksiyonları iletmede görevli kılınmış vasıtalar konumundadır.

2.2.1. -Ø

İstek - Emir

“Geçti; istemem gelmeni,

Yokluğunda buldum seni;

Bırak vehminde gölgeni,

Gelme, artık neye yarar?” (Ç 196)

İstek - Emir / Acıma

“Husumet’e mi, yoksa muhabbet’e mi taraftar *olsunlar?*” (KEN 30)

İstek - Emir / İhtâr

“İzdirap çekmek istiyorsan öyle bir kızı sevmek yerine bir bölüğü kumanda edemediğini *düşün*, yeter!” (RA 276)

İstek - Emir / İmhâl

“*Görebilsin* diye sonsuzluğa her yerden iyi

Seçmiş İstanbul’un ufkunda bu kudsî tepeyi” (KGK 10)

İstek - Emir / İntizâr

“... Fakat, *yazıklar olsun* destan yazmak arzusu duymayan gençlere...” (GE 354)

İstek - Emir / Öneri

“Türkiye’deki politikacı elit mensuplarına Türk hâlkı hakkındaki kanatlarını *sorunuz.*”
(TKVM 58)

İstek - Emir / Rica

“Onları *dinlemeyiniz*, Corneille kadar *milliyetperver olunuz.*” (ED 220)

İstek - Emir / Sınırlama

“Yeni müdekkidlerimiz bu suâli pek erken vârid olmuş addederler; onlar arzû ediyorlar ki önce yazı ve söz namına ne kadar Türk eseri varsa *toplansın, tasnif edilsin*, kılı kırk yararcasına *okunsun*, ancak o zaman bir *hüküm verilsin.*” (ED 61)

İstek - Emir / Tahrik

“Seni ben bekliyorum, göğsüm açık, bağrım açık;

Hançer ol, göğsüme *saplan*; *ecel ol*, karşıma *çık!*” (HD 49)

İstek - Emir / Tavsiye

“*Oku*, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zira onu yazdım; iki söz yazdımsa.” (Sa. 3)

İstek - Emir / Tehdit

“*Defol* haddini bilmez herif!” (GE 123)

İstek - Emir / Telkin

“Ayılıp neş’eni yükseltici sarhoşluktan,

Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan” (KGK 97)

İstek - Emir / Temenni

“Allah gönlüne göre *versin...*” (RA 25)

İstek - Emir / Yeterlik

“Gönlüm isterdi ki mazîni dirilten san’at,

Sana târîhini her lâhza *hayal ettirsin.*” (KGK 39)

2.2.2. -(y)AsIcA

İstek - İstek / İntizâr

“İlk gördüğümde seni Kandilli’de

Attığım harf Latinceydi, uzaktan

Batasıca Batıcılık!...” (R 89)

2.2.3. -mAdA

Korkmaz (2007a: 621), bu şeklin yapısının *-mA* şekilli isim fiil eki ile *+DA* şekilli bulunma hâli ekleşmesinden oluştuğu görüşündedir.

Gösterme

“Ruhum bir açık penceredir sanki ademde

Seyretmedeyim ben buradan hilkati, hayran.” (HD 60)

Gösterme - Olgu, Âdet

“Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-valde’deyiz.

Yine birlikte, bu mevsimde, gezip *sezmedeyiz.*” (KGK 32)

Gösterme - Yetkinlik

“Cilvendeki esrâr nasıl *kalmada* muzlim?

Ey nûr-i ulûhiyetinin zılli avâlim!” (Sa. 23)

2.2.4. -mA

Bu şekle sıfat fiil göreviyle Eski Türkçede de rastlanmaktadır: “*belgürtme* etöz ‘görülen vücut’, *kesme* aş ‘kıyma yemek’, *barma* yıl ‘geçen yıl’” (Gabain, 2007: 57)

Gönderme, Atıf

“Yoksa milliyet gibi vahşet ve karanlıktan *kalma* müesseseye bağlanan, bir cemaatin ruhiyle, idaresiyle hareket eden, kendi arzularını unutan bir adam asla insan addolunamazdı.” (KEN 26)

Gönderme, Atıf - Alay

“... çünkü artık türedi veya *yerden bitme* “profesör” yanına kendinden daha yeteneksizi alacak, böylece de kürsülerin çürüyüşü, gittikçe artan bir hızla, önlenemezleşecekti.” (GE 60)

Sınırlama

“Çünkü mücadele edilen kelimeler, büyük bir nisbetle hâlkın malı olmuş, diğer taraftan *uydurma* kelimeler, yalnız halka değil, bunları mektepte zorla öğrenen yeni nesle de yabancı kalmıştır.” (TAİDM 193)

Yatkınlık, Uygunluk

“Lyufov Pravdı, dönemin mezar taşlarının en gözde ibaresi ve geleneğini sevgi Aleksi'nin sürdürdüğünü iddia ettikleri Nikolay Novikov'un *takma* ismi.” (ADM 473)

2.2.5. -sA

İstek - Gereklik / Tahmin

“En kötü ihtimalle, dünyada haberi olmayan naif bir idealist ki bence de reel politik bilgi eksikliği ciddi bir yoksunluk olmakla beraber, hakareti hak edecek bir nitelik de *sayılmasa gerekir*.” (ADM 415)

İstek - İstek

“...*baksana*¹⁷⁷ şu tablalara, rezalet.” (At. 89)

İstek- İstek/ Arzu, Heves

“Ah bir *kaçabilsek*.” (GE 367)

---

¹⁷⁷ Korkmaz, bu tarz kuruluşların, yA ünleminin #y'sinin erimesi neticesinde oluşan A ünlemi ile genişletilmiş şekiller olduğunu düşünmektedir. (Korkmaz, 2007a: 692)

İstek - İstek / Gereklik

“Hiç olmazsa amirlerinle hoş *geçinseydin!*” (A 106)

İstek - İstek / İmkân

“Onu bir *bilsem.*” (RA 27)

İstek - İstek / İstidât

“Bakmakla yetinmenin gerçek ilerlemeye yani içteki aydınlanmaya engel teşkil ettiğini bir *kavrayabilsek!*” (BVG 23)

İstek - İstek / Tahayyül

“Bir de rakı şişesinde balık *olsam.*” (BŞi. 69)

İstek - İstek / Temenni

“Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...

Yazlar yavaşça *bitmese*, günler *kısalmasa...*” (KGK 59)

Tahmin - Gereklik

“Mescidin ziynetini devâsâ fil ayaklarında, zerrîn nakışlarında, yüksek ve geniş kubbelerinde aramak beyhûde gayret *olsa gerektir*; onun ziyneti, cemaatinin güzelliğinde aksetmelidir vesselâm.” (YKI 151)

Tahmin - İhtimâl

“Düştüğüm yollar gibi sonsuzdur benim tasam,

Bekleyenim olsa da razıyım *kavuşmasam...*” (HD 116)

2.2.6. -mAktA

Gösterme

“Hattâ Tuğrul Bey zamanında onun mevkii bir derece sarsılmış ve bu sebeple de İstanbul Camiinde namına *okutulmakta olan* hutbe Abbasî Hâlifesi ve Selçuk Sultanı adına çevrilmiş idi.” (TAİDM 72)

Gösterme - Dikkati Çekme / İhtâr

“Türkler Anadolu’da henüz *yerleşmekte iken* Haçlı seferlerinin açtığı yeni bir mücadele devresi bir asır sürdü ve Türkleşme faaliyetini geri attı.” (TAİDM 75)

Gösterme - Olgu, Âdet

“Şimdi cümlemiz birden bacaklarımıza “pantol” geçirerek *telebbüs etmekteyiz* ki gariban “pantalone” artık erkek cinsinin farikası olmaktan bile çıkarak “hermafrodit” bir mânâ kisvesine bürünmüş bulunmaktadır.” (YKI 157)

Gösterme - Yetkinlik

“Dünyâ yüzünde, bir sefer olsun, tanışmadan,

Öz çehrenizle sizleri *görmekteyim* bu an.” (KGK 37)

2.2.7. -(y)A

İstek - İstek

“Bir şevk ile lâhuta kadar *yükseleyim* der;

Lâkin nasıl olsun ki bu mi’râca muzaffer?” (Sa. 15)

İstek - İstek / Eğilim

“Bana siz âlem-i İslâm’ı sorun, *söyliyeyim*;

Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim görmediğim.” (Sa. 181)

İstek - İstek / Gereklik

“*İndireydin* kafasına kasaturayı!” (MH 29)

İstek - İstek / İntizâr

“Sakalın teneşirde *sabunlana!*” (MH 197)

İstek - İstek / Temenni

“Mevlâ *rahmet eyleye.*” (YKI 63)

İstek - İstek / Vaad

“...Nereye dikilmek istersen

Söyle seni oraya *dikeyim*.” (BBRB 23)

İstek - İstek / Yeterlik

“...Kim unutmuş ki, ben *unutayım*?” (GE 353)

Tahmin - İhtimâl

“Velev ki anlam diye bir meselesi olduğunu *kaybede*.” (BG 95)

2.2.8. -gAç

Alışkanlık

“Sağ, daha nazlı, daha *utangaç* bir misafir.” (BÜ 80)

2.2.9. -I

Olgu - Olgu, Oluş

“Vospitatelnie, ikinci Katerina zamanında yüzyılların batıl inançlarını gidermek hâlka yeni eğitim, yeni bir hayat, “porojdeniye” vermek için kurulan laik *yatılı* bölge okulu, daha doğrusu yetiştirme yurdu.” (ADM 238)

Rivâyet

“Garbın ucunda, son kıyıda en gürültülü

Bir med zamânı gökyüzü kurşunla *örtülü*” (KGK 15)

Rivâyet - Sınırlama

“Orada *gömülü* ermişlerin ruhlarına dua etmek ve hacı olmak üzere toplanmış Ortodokslara, “Rusya, Hristiyanlığın bekçisidir”, demekten çekinmemiştir.” (ADM 116)

Rivâyet - Tahmin

“İçinde râhata varmış yatan aziz ölüler

Demek ki böyle bahar örtüsüyle *örtülüler!*” (KGK 103)

Rivâyet - Tasvir

“Tavanında mücevher, murassa eşya *aslı* imiş ve yüzlerce altın, gümüş çırağı ve kandiliyle bu evliya bir binbir gece zenginliği içinde yatarmış.” (BŞ 107)

Rivâyet -Tespit

“Üçüncüsü, Arûzu nasıl bırakırız? Beş yüz senelik Türk şiiri (onunla) *örülüdür.*” (ED 113)

2.2.10. -(y)IcI

Bu şeklin, Eski Türkçe’deki *-GuçI* ‘nın çeşitli ses hadiseleri geçirmiş şekli olduğu bilinmektedir. Ekin yapısı hakkında ise, *-GU* isim fiil ve *+çI* yapım ekinin birleşmesinden meydana geldiği fikri genel kabulü yansıtır. (Gemalmaz, 1990: 27; Korkmaz, 2007a: 963)

Yetkinlik, Elverirlik

“Divan-ı Kebir, İbrahim’in atıldığı ocağa benzer, dışarıdan *kavurucu* gibi görünen ateş içeride bir gül bahçesi olur.” (BŞ 80)

2.2.11. -DI

Rivâyet

“Kahverengi zıvanalı Samsun’u da yaktım

Bakkal Güngör *ikram ettiydi* demin.” (R 52)

2.2.12. -II

Bu şeklin Eski Türkçede sıfat fiil fonksiyonunda kullanılan *-Igl*¹⁷⁸ ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Olgu - Olan

“İstanbul’u dinliyorum, gözlerim *kapalı*;

Önce hafiften bir rüzgâr esiyor...” (BŞi. 101)

Rivâyet - Olgu

“Meyhâne *kapalıydı*.” (K 230)

Rivâyet - Tasvir

Her gece, içine mermer *döşeli*,

Bir soğuk yatakta büzülmekteyim.” (Ç 227)

2.2.13. -mAll

İstek - Gereklik

“Bu fanî ve muvakkat hayatı, büyük Türklüğün büyük hayatı için *feda edivermeliydi*.” (KEN 89)

İstek - Gereklik / İhtâr

“Türk münevveri artık şurasını iyice *anlamalıdır* ki, «Misak-ı Millî» ile çizilen hudutlar içinde bir de Musul vardı;...” (TKVM 265)

İstek - Gereklik / İstidât

“Peki, şu zamane gençliğinin böyle akıl almaz parmak hünerleri gösterip, hayranlık verici zihin şerâreleri çaktırarak türkü söylemelerine ne *demeli*?” (YKI 236)

---

¹⁷⁸ “*oğığlı ünteğli teğri* ‘çağırıcı ve cevap veren tanrı’ ..., *buzuğlı* ‘mahvedici’ ..., *artatığlı* ‘tahrip edici’” (Gabain, 2007: 56) örneklerinde olduğu gibi. Eski Türkçedeki bu şeklin ileride örneğini vereceğimiz *-Ikl* ya da kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.

İstek - Gereklik / Öneri

“Lirik şiire bir sıfat vermek iktizâ ederse “asıl şiir” *demeli.*” (ED 37)

İstek - Gereklik / Tavsiye

“Bir elde *olmalı* kandil, bir elde iskandil,

Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!” (Sa. 24)

İstek - Gereklik / Temenni

“Ya şevk içinde harâb ol, ya aşk içinde gönül!

Ya lâle *açmalıdır* göğsümüzde yahûd gül” (KGK 92)

İstek - Gereklik / Yakıştırma

“Eskiden ne güzeldin; evdin, köşktün, yalıydın!

Madden kaç para eder, sen bir *remz olmalıydın!*” (Ç 331)

Tahmin - Gereklik

“Dülger balığı adı bunlardan ötürü ona *takılmış olmalı.*” (AVBY 70)

2.2.14. -(y)AII

İstek - Gereklik / İhtâr

“Şunu katiyen hatırdan *çıkarmayalım.*” (TKVM 152)

İstek - İstek / Eğilim

“*Geçelim* bir başka mesel sunmaya.” (BG 8)

İstek - İstek / Gereklik

“Şunu da hemen *belirtelim* ki burada Türk dili üzerindeki farklı görüşleri genellikle Türk kültürüne karşı takınılan tavırların bir misali olmak üzere ele alıyoruz.” (TKVM 47)

İstek - İstek / İhtâr

“Dur *bakalım.*” (Y 78)

İstek - İstek / İmkân

“Bari, bu kadarcık bir sevap *yapalım!* dedik.” (A 46)

İstek - İstek / Öneri

“Bir ânlık emanetle ne türlü övünelim;

Gel, rahmet kapısında ağlaşıp *dövüşelim!*...” (Ç 57)

İstek - İstek / Teklif

“... Çeçenistan’da geçiyormuş, Altın Küre En İyi Yabancı Film ödülüne adaymış, gidip *görelim* mi?” (ADM 371)

2.2.15. -(A/I)kII

Yetkinlik, Elverirlik

“Yetmiş dört yaşına rağmen hâlâ o *becerikli*¹⁷⁹ kadındı.” (DKu. 89)

Tahmin - Gereklik

“Bizim köylülere, bu aç kalış; macerasının en *acıklı* tarafı gibi görünürdü.” (Y 110)

2.2.16. -mAkII

Gabain, bugünkü *-mAkII*, *-mAkSIz* şekillerine kaynaklık eden Eski Türkçedeki *-mAkIIIG* ve *-mAkSIz* eklerinin fiilden sıfat yaptığını belirtmektedir: “*sadu timeklig saw ‘aferin denecek söz’, ülenmeksiz ‘hiçbir şeye dokunmayan, ilişiksiz...*” (Gabain, 2007: 57)

Tahmin

“Ayşe *ağlamaklı* olmuştu.” (RA 341)

---

¹⁷⁹ Tuna (1986: 27) da bu ve *emzikli* kelimelerini, manalarının sırasıyla “beceren, başaran; emziren” olması nedeniyle *-(I)kII* şekilli sıfat fiille oluşmuş teşkillere örnek gösterir.

2.2.17. -(I)mII

Yetkinlik, Elverirlik

“Öksenin üstünde dolaşan

Saka kuşu kadar

Sevimli değilsin.” (BŞi. 187)

2.2.18. -(A/I)rII

Yetkinlik, Elverirlik - Sınırlama

“Bundan böyle benim için tek *geçerli* buyruk söz:

Şaha kalkmış bülbülleriyle Beylerbeyi'nin

Yaşasın ölüm!” (R 15)

2.2.19. -(y)IşII

Yetkinlik, Elverirlik

“Bekir Çavuş'un tavrı daha ziyade mi hasbihâle *elverişliydi*.” (Y 121)

2.2.20. -(y)AsI

Bu şeklin yapısı hakkında çeşitli görüşleri aktaran Eraslan, ekin, Eski Türkçe'deki -gA ile de ilişkili olarak -GAsIG (Eraslan, 1980: 37)'tan geldiği fikrindedir.

İstek - Gereklik

“Mükemmel ahlâk gibi bir aşamadan bihaber olanların *actması* kibirleri.” (ADM 87)

İstek - Gereklik - İstidât / Liyâkat

“Hâlâ süren ve o heykelciği yapan *öpülesi* ellerle bizim aramızdaki zamanın belki de bin misli kadar daha sürecek olan mâcerayı.” (GE 238)

İstek - İstek

“...Yaşamak zor, ölmek zor, erişmekse zor mu zor;

Çilesiz suratlara *tüküresim* geliyor!” (Ç 231)

İstek - İstek / İntizâr

“...*Kör olası!*” (AVBY 57)

İstek - İstek / İstidât

“1930’da burada bir şehir olmadığına *inanasım* gelmediydi, meğer kuruluşu daha da yeni: 1953.” (ADM 342)

İstek - İstek / Temenni

“Rahmeti *bol olası.*” (K 180)

Tahmin

“Son günüm yaklaştı *görünesiye,*

Kalmadı bir adım yol ileriye...” (Ç 227)

Tahmin - İhtimâl

“Bu başlangıç noktasında, insanın doğal bir yönelişle avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdürmüş olması çok *olasıdır.*” (İDB 37)

2.2.21. -(y)AcAK

Korkmaz (2005: 3-11) bu ekin, *-a* zaman eki *+çak* küçültme ekinin birleşmesinden meydana geldiği görüşündedir.¹⁸⁰

İstek - Gereklik

“Benimle yaşamak, evimiz bozmamak istersen tamamiyle *Türk olacaksın!*” (KEN 66)

---

¹⁸⁰ Eraslan da bu şeklin yapısı ile ilgili ileri sürülen görüşlere ayrıntılı olarak yer vermiştir. *Bk.* Eraslan, Kemal (1980), *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul Üniv. Fak. Yay., No: 2731, İstanbul.

İstek - İstek

“Yaşamak bir vazife olmasaydı

Ben bilirdim *yapacağımı*” (BBRB 24)

İstek - İstek / Arzu, Heves

“Hocamı da *göreceğim* geldi.” (RA 253)

İstek - İstek / Eğilim

“Sana gitme *demeyeceğim*

Gene de sen bilirsin...” (SŞ 21)

İstek - İstek / İhtimâl

“Tam, bunu nasıl ele geçirdin diye *soracakken* arkadaşı tekrar söze başladı.” (RA 278)

İstek - İstek / İmkân

“Bu işi başarmak için *ayıracağımız* en güzîde, en bilgili, en istîdadlı, en kudretli on kişi hattâ yirmi, otuz kişi bir hamlede aslaa başaramazlar.” (ED 146)

İstek - İstek / İstidât

“İnsanın, Yunus’un şiirlerine kelimeler eşyanın kendisi olarak gelirler *diyeceği* geliyor.” (BŞ 82)

İstek - İstek / Tasarı

“Sen eve git otur. Her gün beni görmeye *geleceksin*.” (KEN 94)

İstek - İstek / Vaad

“Bak, daha cicisini *vereceğim* sana.” (GE 12)

İstek - Yetkinlik

“Akı olduğu için insan, biyolojinin ona önceden çizdiği bir hayatı yaşamaz; *yaşayacağı* hayatı inşa eder.” (İİBV 15)

Tahmin

“Dünyâda sevilmiş ve seven nâfile bekler;

Bilmez ki giden sevgililer *dönmeyecekler*” (KGK 90)

Tahmin - Endişe

“Nasıl *konusacak*, sabahleyin verdiği kararı ona nasıl *anlatacaktı?*” (KEN 57)

Tahmin - Gereklik

“Öbür krallar da gülünç ve *acınacak* bir acele ile bu mukaddes sancağa atılıyor.” (KEN 92)

Tahmin - İhtimâl

“O sahne, şüphe yok ki hâlk için yazılan fecî hikâyelerin mutâlâasıyla gözleri yaşaranların *seveceği* bir nevî temâşâ idi.” (ED 226)

Tahmin - İhtimâl / İmkân

“... çünkü bu vasıfları bir araya getirmek her fâniye *nasib olacak* gibi değil.” (TKVM 135)

Tahmin - İmkân

“Türk münevverleri yüzyıl önceki Türkçeyi *kullanmayacak*, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri *kullanacak*, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık bakmayacak, demokrat olacak ama atalarının siyasî ve idarî dehasından faydalanmasını bilecek, bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe düşmeyecek.” (TKVM 132)

Tahmin - Kıyas

“İndirilmiş bir perdenin yarım aydınlık gölgesinde henüz genç *denecek* bir kadının ayakta durduğunu gördü.” (KEN 146)

Tahmin - Tasarı

“Trablus, İtalya’nın olurken, Acemistan da Rusya ve İngiltere tarafından *taksim edilecekti.*” (KEN 59)

Tahmin - Temenni

“Lâkin, bu alev selleri artık *dinecektir;*

Artık bize nâr inmeyecek, nûr *inecektir.*” (Sa. 471)

Tahmin - Vaad

“Zaten biraz sonra onu *göreceksiniz.*” (A 1)

Tahmin - Yetkinlik

“Üç kıtada *genişleyecek* yeni bir Roma’yı kurmak üzere olduğunu, talihini avuçları içinde taşıdığı milleti, yeni bir tarih ve coğrafyanın emrine verdiğini, yeni bir terkinin doğmasına bir çınar gibi yetişip kök salmasına sebep olduğunu acaba hissetmiş miydi?” (BŞ 15)

Yetkinlik, Elverişlik - İmkân

“Zirâ Türkler için *gidecek* bir yer ve yurt mevcûd değildi.” (TAİDM 165)

2.2.22. -AIAk

Bu şekli, sıfat fiil göreviyle bir örnekte tespit ettik.

Alışkanlık

“Bu gelenek bir taraftan «aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, az milleti çok ettim» diyen Bilge Kağan devrine, bir taraftan da *yatalak*¹⁸¹ bir kadının evini tamir etmek için sırtında kerpiç taşıyan Hazret-i Ömer’e dayanıyor.” (TKVM 170)

---

¹⁸¹ Tuna (1986: 13), bu kelimeyi -AIAk yapım ekli örnekler arasında göstermektedir.

2.2.23. -(I)k

Çağatay (1948: 525) sıfat fiil ekleri arasında kaydettiği bu şeklin, Eski Anadolu Türkçesinde sıfat fiilliğini en az muhafaza eden şekil olduğunu ifade eder. Ancak bugün, bu şeklin sıfat fiil göreviyle çok fazla kullanıldığı, çalışmanın sıfat fiillerin fonksiyonlarına ayrılan bölümündeki örneklerin hacmiyle kendini göstermektedir.

Gönderme, Atıf

“Dilerse, atlarına da *uyduruk* bir ad veya kendi adını koyabilir.” (GE 53)

Olgu - Olgu, Olan

“*Açık* pencereleri indirdi.” (KEN 29)

Olgu - Olgu, Oluş

“Yaşlı asker *asıık* yüzü, *çatık* kaşlarıyla onu süzüyor, topuklarını bitişirmesini, esas vaziyeti almasını bekliyordu.” (RA 49)

Rivâyet

“Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar *karışık*;

Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışık.” (KGK 50)

Rivâyet - Olgu

“Göründü; Fatih’e gelmişim anladım, azıcık

Gidince, ma’bede baktım ki bekliyor *uyanık!*” (Sa. 7)

Rivâyet - Tespit

“Şimdiden, içimde ona karşı bir *güceniklik* peyda oluyor.” (Y 39)

2.2.24. -DIK

Bu ek, yapısının dışında eklendiği fiile bağlı olarak sınır vurgulamadaki rolü bakımından da konu edilmiştir. (Karadoğan, 2008: 519-527)

Diğerlerinden Ayırma

“Mektep yıllarında klasik şiirimiz bize, eski devir insanların oynamaktan *usanmadıkları* tuhaf ve girift bir dil oyunu olarak öğretildi.” (YKI 134)

Diğerlerinden Ayırma - Olgu, Âdet

“Kiev; Dinyepor Nehri üzerinde, batı Avrupa ile içli dışlı ama esin kaynağı, dili Yunanca ama ihtişamlı oryantal *dedikleri* Bizans.” (ADM 77)

Diğerlerinden Ayırma - Yeterlik

“Vaktiyle gönül yarası hariç hemen her şeyin *onarılabildiği* ve yeniden kullanıma *sunulduğu* zamanlar vardı.” (YKI 35)

Yetkinlik, Elverirlik

“Esef etmez güneşin şimdi neler *yıktığına*;

Serviler şehri dalar kendi iç aydınlığına” (KGK 31)

Yetkinlik, Elverirlik - Sebep Belirtme

“Müslümanlar “bilgi toplumu” safhasına *erişmedikleri* için değil ama “hikmet toplumu” vasfını *kazanamadıkları* için yerinseler daha iyi ederler.” (YKI 142)

2.2.25. -(I)mlik

Bu ve ileride verilecek olan -(I)mlik şekilleriyle ilgili Eski Türkçedeki “*ayağka tegimlig* ‘hürmete değer’, *tapınguka tegimsiz* ‘hürmete değmez’” (Gabain, 2007: 57), “*ögmekke tegimlig*” (Erdal, 1991: 375) örnekleri hatırlanabilir.

Yatkınlık, Uygunluk

“«... nihayet bir *sıkımlık* canı olan bir ölümlüsün, öyle değil mi?»” (ADM 498)

2.2.26. -(I)m

Olgu- Olan

“Hanı gizliden, gizliden olduğu için daha güzel bir el, daha güzel *döklüm döklüm* saçlar doldurmuştu.” (K 173)

2.2.27. -gAn

Bir çalışmada, bu ekin Türk dilinin tarihî ve günümüz şivelerindeki kullanımı konusunda bilgi veren Akar (2003: 106), -gAn ve -(y)An'ı karşılaştırır; -gAn'ın kalıcı isim yaptığını, -(y)An'm ise ise sıfat fiil görevli olduğunu ifade eder. Bize göre Eski Türkçedeki -GAN'ın kaynaklık ettiği bugünkü -gAn ve -(y)An şekilleri, üst fonksiyonda sıfat fiillere bağlı olarak alt fonksiyon farkı oluşturabilmektedir.¹⁸² Çünkü aşağıdaki örnekte de görüleceği gibi, -GAN şeklinin kullanıldığı bazı teşkillerde fiil anlamı değişmemekte, bu ek tamlananın sürekli olarak yaptığı bir fiiliyle nitelenmesinde vasıta olarak kullanılmaktadır.¹⁸³

Alışkanlık

“Yaşı altmışa yaklaşmış bütün öğretmenler gibi yorgun ve *konuskan* bir adamdı.” (RA 29)

2.2.28. -AğAn

Çağatay (1948: 538), bu şeklin örneklerini Eski Anadolu Türkçesinde sıfat fiil görevinde kullanıldığını ifade ettiği “-gAn” maddesi altında göstermiştir.¹⁸⁴ Hâlbuki bu örnekler, çalışmamızda olduğu gibi, ayrı bir başlık yapılarak -AğAn şekli altında sıralanmalıdır.

¹⁸² Çağatay (1948: 538)'in Eski Anadolu Türkçesine ait -gAn şekilli sıfat fiiller ile ilgili Yunus Emre Dîvân'ından aldığı örnekler arasındaki “*YEB. 195 kişi dertlü olıcak derman isteğen olur.*” eklemesi bu fonksiyon farkına işaret eder niter niteliktedir. Çünkü Yunus Emre'de -(y)An şekli ile kullanılan sıfat fiil teşkilleri

[“*YEB. 64-4aş.: ‘bize bizim deyen gelsün*

bu ışk zehrin kana kana içübeni kanan gelsün.” (Çağatay, age.: 536) gibi] de bulunmaktadır. Dolayısıyla, aynı metinde *isteyen* denilebileceği yerde, tercihen, *iste-* fiilinin sürekli yapıldığına işaret edecek bir şeklin (*isteğen*) kullanılması söz konusudur.

¹⁸³ Nitekim Çağatay da -gAn'ın görevi için “... bir kimsenin, bir işin daimî veya mutad sıfatını ifade ederler.” (Çağatay, age.: 537) açıklamasını yapar ve

“*‘yunus aydur mevlâna epsem otur yerinde*

bu sohbeti duymayan sonra sevişgen olur.’...” gibi eklemeleri buna örnek gösterir.

Buna ilaveten, yazar, -gAn'ın, Yeni Osmanlı Türkçesinde kullanılan *alışkan*, *konuskan* örneklerinde sıfat fiil olmasına karşılık, “*kahıgan ‘hiddetli’, urgan ‘ip, ağ, tuzak’*” eklemelerinin bunlardan farklı olduğunu belirterek ikincileri “âdi verbal nomen” olarak değerlendirmektedir. (Çağatay, age.: 538)

Hatiboğlu da bu şekille “alışkanlık, itiyat, özellik” anlamlarının verildiğini belirtir. (Hatiboğlu, 1974: 64)

¹⁸⁴ Bu örneklerden bir tanesi şudur:

“*YEB. 194: ‘derviş olan kişiler deli olağan olur,*

ışk nedür ki bilmeyen anga gülegen olur.” (Çağatay, age.: 538) Bu örnek, *olan* ve *olağan* şekillerini aynı ekleşme dizisinde bulundurması bakımından da dikkat çekicidir.

Hatiboğlu ise fonksiyonu ve yapısı hakkında “kolaylık, alışkanlık, elverişlilik’ kavramları veren birleşik bir ektir. Ekin -gan/-gen parçası ortaç ekidir. -a/-e parçası ise istek kipi kuran ekle aynıdır.” (Hatiboğlu, 1974: 23) açıklamasını yaptığı bu ekin, bizim tespit ettiğimiz aşağıdaki teşkil dışında birçok örneğini vermektedir.¹⁸⁵ Ancak biz, incelediğimiz metinlerde bir örnek tespit ettik.¹⁸⁶

Alışkanlık - Olgu, Âdet

“Tahsin Efendi’nin dediği gibi bunlar *olağan* şeylerdir.” (A 70)

2.2.29. -(y)An

Diğerlerinden Ayırma

“Hâfız’ın kabri *olan* bahçede bir gül varmış;

Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle” (KGK 93)

Diğerlerinden Ayırma - Yeterlik

“...Sesin, yüzün, ellerin yüzde yüz sensin.

Sen *ölmeyensin*.” (SŞ 15)

Diğerlerinden Ayırma - Yeterlik / Zümre Oluşturma

“Tahsil *görmeyenler* bir an önce hayata atılıyorlar, tahsil *görenlerin* ise ancak pek az kısmı ihtisas elemanı olabiliyor.” (TKVM 255)

Diğerlerinden Ayırma - Zümre Oluşturma

“Onun içindir ki bundan böyle her zincir kırılışının başında Ankara’nın adı geçecek ve her hürriyet mücadelesi, Sakarya’da, İnönü’nde, Afyon’da, Kütahya ve Bursa yollarında *ölenlerin* ruhuna kendiliğinden ithaf edilmiş bir dua olacaktır.” (BŞ 2)

¹⁸⁵ “*artağan* (art-a-ğan): çok artan, verimli, bereketli;... *eveğen* (ev-e-ğen): acele eden, yürüyüşü hızlı olan...; *geleğen* (gel-e-ğen): gelen, akan; *gideğen* (gid-e-ğen): giden, akan; *kanağan* (kan-a-ğan): kolaylıkla kandırılabilen, kanan;... *küseğen* (küs-e-ğen): çabuk küsen... *pişeğen* (piş-e-ğen): kolay pişen, çabuk pişen.” (Hatiboğlu, age.: 23)

¹⁸⁶ Ayrıca Tuna da bu şeklin sıfat fiil fonksiyonundan söz eder: “-AGAn (partisip ekidir.) ol-ağan, çal-ağan...” (Tuna, 1986: 13)

Yetkinlik, Elverirlik

“Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde *koruyan*, birbirimize bağlayan bu Türkçe'dir. (ED 83)

Yetkinlik, Elverirlik - Olgunluk, Âdet

“Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;

Ancak, *görülen* vak'aların hepsi hakikat” (Sa. 19)

Yetkinlik, Elverirlik - Sınırlama

“Soykırım hikâyelerinin en iğrençlerinden birisi olan, Almanların Yahudi cesedlerinden sabun imal ettikleri hikâyesini *yayan* ve *doğrulayan* da Wiesenthâl'dir.” (ADM 410)

Yetkinlik, Elverirlik - Sınırlama / Zümre Oluşturma

“Bununla beraber Osmanlı, cihad ve “Nizâm-ı âlem” dâvâsını *anlamayan* ve taassuptan kurtulamayanlara, hâlâ bu cihân-şumul devleti ve nizâmını barbarlık *sayanlara* rastlanmaktadır.” (TAİDM 53)

2.2.30. -Kİn

Rivâyet

“İşlerim başımdan *aşkın*.” (A 64)

2.2.31. -(A/I)r

Alışkanlık

“Dağlar ağarırken *konuşurduk* tepelerde

Sen nerde o fecrin ağaran dağları nerde” (KGK 151)

Alışkanlık - Gösterme

“Yıllarca uzaklarda *yaşarken*,

İstanbul'u hicranla tahayyül, beni yordu.” (KGK 70)

Alışkanlık - Gösterme / İstidât

“Keçecizâde İzzet Molla, Sivas’da kadılıkla menfi yaşadığı senelerde, yine her zaman olduğu gibi neş’eli, **güler** yüzlü, çok güzel **konusur**, nüktelerle dolu fıkralar **anlatır** bir çelebisiydi.” (SH 11)

Alışkanlık - Olgu, Âdet

“Baharı görmeyiz ammâ latif olur derler...

Çiçeklenirmiş ağaçlar, **yeşillenirmiş** yer” (Sa. 86)

Alışkanlık - Gösterme / Olgu, Âdet / Tasvir

“Âh o sâbit bakış el’an yaradır kalbimde

O yaşarken o semâvî, o **gülümser** gözler” (KGK 95)

Gösterme

“Dünya seni sehpaye **çekerken** gözü bağlı,

Mağlubu o gün gördü cihan galip edalı...” (HD 25)

İstek - İstek / İmkân

“Ne **olurdu**, bir kadın elleri avucumda,

Bahsetse yaşamın tadından başucumda.” (Ç 301)

Olgu - Olgu, Oluş

“Oyunun esası rakibinin elini **kaynar** suya batırmak, kendi eli batarsa bağırılmamaktı.” (DKu. 22)

Tahmin

“**Sorar** gibi yüzüme baktı.” (ADM 45)

Tahmin - İhtimâl

“Onları dövüp **öldürebilirdim.**” (A 125)

Tahmin - İhtimâl / İmkân

“Bu gözlerim, medeniyetlerin bıraktığını,

Beş on yıl önce, *görür müydü* böyle taş yığını?” (KGK 83)

Tahmin - İmkân

“Ya *kapanırsa?*” (GE 223)

Tahmin - Yeterlik

“Erkek olsaydın evvel Allah hâlâ nice gençlerle güreşip *yenerdin.*” (DKu. 62)

Yetkinlik, Elverirlik

“Musîki eseri, zaman cinsinden *ölçülebilir* değerler ifade ederken sükût, zamana nazaran tartıya gelmez bir keyfiyet gibi görünür.” (YKI 214)

Yetkinlik, Elverirlik - Ahşkanlık

“Avrupa’da *okur yazar* halk, umûmiyetle, Türk şiirinin ve nesrinin vücûdundan bile bîhaberdir.” (ED 75)

Yetkinlik, Elverirlik - Benzetme

“Yeni hayatın eşiğinde Erzurum eskiyi, bir başka âlemi *hatırlar* gibi hatırlıyordu.” (BŞ 51)

Yetkinlik, Elverirlik - Sınırlama

“Gazete hiç değilse *elle tutulur* bir şeydir.” (YKI 283)

2.2.32. -(I)yor

Gösterme

“Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,

Tanburî Cemil Bey *çalıyor* eski plakta” (KGK 46)

Gösterme - Alışkanlık

“Ben emir Sultan’ın bu rolünü çok *seviyorum*, çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da erguvandır.” (BŞ 107)

Gösterme - Benzetme

“Kapı kethüdasından sadrı âzama kadar herkes âdeta devlet için *yaşiyor* gibidir.” (TKVM 147)

Gösterme - Dikkati Çekme

“Bazı kadınlar erkek gibi *yazıyorlar*.” (ED 207)

Gösterme - Dikkati Çekme / İhtâr

“*Diyor* Kur’an: “Bilenler, bilmiyenler bir değil. Heyhât

Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!” (Sa. 146)

Gösterme - Farkında Olma

“Sen beni pimpirik bir moruk *görüyorsun*...” (GE 135)

Gösterme - Olgu, Âdet

“Ben şimdi Neşriyat Şubesi’nde *bulunuyorum*.” (RA 144)

Gösterme - Yeterlik

“Ulu mâbed! Seni ancak bu sabâh *anlıyorum*;

Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrûrum.” (KGK 11)

2.2.33. -miş

Rivâyet

“Vaktiyle, çok eski bir zamanda, bu obanın olduğu yerde bir Yürük çadırı *varmış*.” (DKu. 63)

Rivâyet - Alay

“Hz. Muhammed’in terinden *türemişmiş* güller

Ya öbürleri, o bin türlü çiçek?” (R 91)

Rivâyet - Benzetme

“Bütün aklımızı Avrupa Birliğine girmeye *takmış* görünüyoruz.” (İDB 197)

Rivâyet - Diğerlerinden Ayırma / Zümre Oluşturma

“Yaratır hilkat o fanileri; sanat yaşatır

Şiire *girmişler* için yoktur ölüm dünyada!” (HD 46)

Rivâyet - İnanmama

“Tercümanına *dalmışmış* beyffendi...

Ayak değiştirsin için hani

Rumelim kutunun üstünden...” (R 85)

Rivâyet - Küçümseme

“__Bulunamazdım.

__*Niyeymiş* o?” (K 57)

Rivâyet - Olgu

“Asil ve zarif sarığı kaybetmiş olmanın utancını duyar gibi kırmızı yünden cübbeyi, şalvarı ve kemeri ve altın kaftanı bırakıp, kötü dikilmiş gülünç ve sefil Avrupa kıyafetini kabul etmişler; böylelikle bu millet ağırbaşlı ve muhterem görünümünden ayrılarak frenklerin zavallı bir taklitçisi *olmuştur*.” (YKI 157)

Rivâyet - Sınırlama

“Şehir, hürriyetin sona erdiği yer; şehirli, hürriyetini intizamın yeknesaklığına, sağlam kafeslerin emniyetine, belirlenmiş parkurların biteviyeliğine, umran ve konforun cazibesine *tercih etmiş* insandır.” (YKI 192)

Rivâyet - Şaşırma

“Ben mi? Ne zaman *yazmışım*?” (RA 160)

Rivâyet - Şüphe

“Puşkin, “Tanrım, Rusya ne kadar kederli!” *demişmiş.*” (ADM 324)

Rivâyet - Tahmin

“Yüzü dünyâda yiğit yüzlerinin en güzeli

Çok büyük bir işi görmekle *yorulmuş* belli” (KGK 11)

Rivâyet - Takdir

“Âsım’ın nesli... diyordum ya... *nesilmiş* gerçek

İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmiyecek.” (Sa. 426)

Rivâyet - Tasvir

“Her akşam bir *pişmiş* tavuk almaya, yarısını iftar sofrasına yarısını da sahura ayırmaya karar verdim.” (ÜK 123)

Rivâyet - Tespit

“—*Üşümüştün* yavrum. Bugün hiç dışarı çıkma dedi.” (KEN 83)

Rivâyet - Tespit / Farkına Varma

“...«Ah ne kadar *zavallı imişim!*» diyordu.” (KEN 57)

Rivâyet - Tespit / Eleştiri

“Çok az yazı *yazmışız*, çok kötü yazı *yazmışız*, çok kısa *yazmışız.*” (ED 71)

Rivâyet - Tespit / Yeterlik

“Yaygın kanının aksine, yer altı soyluları *okumuş yazmış* insanlardır.” (ADM 353)

Rivâyet - Varsayım

“Onlarla karşılaştığımız zaman bizde büyük, kendi kendine yetebilecek bir hakikat karşısında *imişiz* hissi uyanır.” (BŞ 188)

Rivâyet - Yeterlik

“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl *milletmişiz*;

Gelmiş dünyaya: milliyet nedir *öğretmişiz!*” (Sa. 221)

2.2.34. -z

Ahşkanlık - Olgu, Âdet

“Hristiyan dünyasının *barışmaz* düşmanlığı yanında bir de Kuzey komşumuz Rusya'nın asırlık istilâ plânları bulunmaktadır.” (TKVM 152)

Yetkinlik, Elverirlik

“Şehir, hürriyetin sona erdiği yerdir; *paha biçilmez* mücevherlerin bir çerçi boncuğu ile değiş tokuş edildiği yer.” (YKI 193)

Yetkinlik, Elverirlik - Ahşkanlık

“Yoksa sözünü *sakinmaz* bir adam olduğum için mi müdâra ediyordu, yahut da en kötüsü benim içimi ve ağzımı yoklayarak Hâlet Efendi'nin etrâfında ne hava estiğini mi anlamak istiyordu.” (SH 16)

Yetkinlik, Elverirlik - Olgu, Âdet

“Bu ölçüyü aşmamak ve dilimizin, kültürümüzün ve manevî hayatımızın *ayrılmaz* birer parçası hâline gelen kelimelere karşı, marazî bir savaş açmamak şartıyla, istilâh sistemimizin ilmî bir tedkîke tâbî tutulması zarûriydi.” (TAİDM 192)

Yetkinlik, Elverirlik - Öneri

“Biz bir araya *toplanmazsak* cehâlet karanlığını kim aydınlatacak?” (KEN 36)

Yetkinlik, Elverirlik - Sınırlama

“Sonra yandaki ses *geçirmez* odaya götürüldü, ensesinden bir kurşun ve öldürüldü.”
(ADM 232)

Yetkinlik, Elverirlik - Uyarı

“Menzil-i maksûda varmazsın *uyanmazsan* eğer...

Var mı bak, yollarda hiç bîdâr olanlardan eser?” (Sa. 29)

2.2.35. -(I)ksiz

Yetkinlik, Elverirlik

“Her teşebbüsümde kendimi, yeni okula başlamış bir küçük çocuk gibi utangaç, sıkılğan ve *beceriksiz* hissediyorum.” (Y 121)

2.3. İçinde Yer Aldığı Ekleşme Öğelerinin Ses - Şekil Komşuluğu Bakımından Sıfat Fiiller

Bu bölümde sıfat fiil eklerinin eklendikleri fiilin telaffuz edilen yani anlam kategorisinde veya görev kategorisindeki bir tamlananı nitelemesi, cümlenin bitimli unsurlarında ekli oldukları takdirde ise geniş zaman veya geçmiş zaman eki yakınlığında gösterdiği tavır esas alınarak alt başlıklar oluşturulmuştur. Bu alt başlıklar altında metinlerden tanıkladığımız çeşitli örnekler, alfabetik olarak sıralanmış ve parantez içinde alındıkları metnin yanında çalışmamızda kayıtlı oldukları fonksiyon başlıklarının numaraları ile sunulmuştur.

2.3.1. Tamlananı Anlam Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller

Bunlar tamlananı telaffuz edilen sıfat fiil şekilleridir.

2.3.1.1. -(y)AsIcA+ Tamlanan+ Ø/ +IAr

kop-asıca saç +lar+ın (At. 75/ 2.1.5.3.7.)

2.3.1.2. -mA+ Tamlanan+Ø/ +IAr

anadan doğ-ma kaynakçı +Ø (YKI 34 / 2.1.3.)

annemden kal-ma bir nakısa +Ø (KEN 123 / 2.1.3.)

as-ma saat +ler+ i (BŞ 19 / 2.1.10)

atıl-ma ölü +Ø (Sa. 39 / 2.1.8.)

ekle-me inanç +lar (İDB 79 / 2.1.8.)

ısmarla-ma bir eser +Ø (BŞ 217 / 2.1.10)

karanlıktan kal-ma müessese +Ø+ye (KEN 26 / 2.1.3.)

tak-ma bir isim +Ø (RA 139 / 2.1.10.)

tak-ma diş +ler+iyle (GE 20/ 2.1.10)

uydur-ma dil +Ø (YKI 135 / 2.1.3.)

uydur-ma kelime +ler (TAİDM 193 / 2.1.8.)

yaz-ma kitap +Ø (BŞ 167 / 2.1.10.)

yerden bit-me profesör +Ø (GE 60/ 2.1.3.1.)

zincirle-me... fiil +ler+le (İİBV 16/ 2.1.8.)

zorla-ma bir esneyiş +Ø (GE 5 / 2.1.8.)

2.3.1.3. -gAç+ Tamlanan +Ø/ +lAr

utan-gaç bir misafir +Ø (BÜ 80/ 2.1.1.)

2.3.1.4. -I+ Tamlanan +Ø/ +lAr

asıl-ı yaldızlı kafes +Ø+inin (KEN 55 / 2.1.7.12.)

çevril-i afyonlu bahçe +ler (KGK 163 / 2.1.7.7.)

gömül-ü ermiş +ler+in (ADM 116 / 2.1.7.7.)

sarıl-ı çifte tuğlu yusufiye +Ø+si (KEN 16 / 2.1.7.12.)

yatıl-ı bölge okulu +Ø (ADM 238/ 2.1.6.2.)

yazıl-ı emir +Ø (ADM 45/ 2.1.7.12.)

yığıl-ı kemik +ler+den (ADM 462/ 2.1.7.12.)

2.3.1.5. -(y)IcI+ Tamlanan +Ø/ +lAr

açıkla-yıcı fikir+Ø (İİBV 81 / 2.1.11.)

birleştir-ici bir kaynağ+Ø+a (İİBV 31/ 2.1.11.)

göz kamaştır-ıcı üstünlüğ+Ø+ün+e (BŞ 2 / 2.1.11.)

iç aç-ıcı bir Türk bahçe+Ø+si (DKu. 83 / 2.1.11.)

işley-ici güzelliğ+Ø+in+i (RA 190 / 2.1.11.)

kemir-ici bir iç acı+Ø+sı (DKu.114/ 2.1.11.)

oynat-ıcı bir sevinç+Ø (KEN 96 / 2.1.11.)

sinir boz-ucu+ herif+Ø+i (RA 115 /2.1.11.)

şşırt-ııı kalabalığ+Ø+1	(BŞ 180 / 2.1.11.)
yabancılaştır-ııı bir ifade+Ø	(ADM 349 /2.1.11.)
yak-ııı bir gönül ağırlığ+Ø+1	(YKI 193 / 2.1.11.)
yırt-ııı bir vahşilik iddia+Ø+sı	(KEN 25 / 2.1.11.)
2.3.1.6. -II+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
tıka-lı bir boru +Ø+ya	(Y 210/ 2.1.6.1.)
2.3.1.7. -(A/I)kII+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
acı-klı bir teneşir +Ø	(Sa. 39/ 2.1.9.2.)
acı-klı tarafi +Ø	(Y 110/ 2.1.9.2)
becer-ikli kadın +Ø	(DKu. 89/ 2.1.11.)
2.3.1.8. -(I)mII+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
sev-imli bir istisna +Ø	(TKVM 54/ 2.1.11.)
2.3.2.9. -(A/I)rII+ Tamlanan +Ø/ + IAr	
geç-erli söz +Ø	(R 15/ 2.1.11.8)
2.3.1.10. -(y)IşII+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
kullan-ışlı bir tâbir +Ø	(YKI 239/ 2.1.11.)
2.3.1.11. -(y)AsI+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
çal-ma-yası saat +Ø	(OBY 193/ 2.1.5.3.)
2.3.1.12. -(y)AcAK+ Tamlanan +Ø/ +IAr	
acın-acak bir acele +Ø	(KEN 92 / 2.1.9.2.)
den-ecek yaş +Ø	(BŞ 17 / 2.1.9.5.)
gel+ecek birkaç kuş +Ø+a	(A 10/ 2.1.9.3.)

gel-ecek çağ +lar+da	(ADM 146/ 2.1.9.)
gel-ecek bir tesire +Ø	(BŞ 145 / 2.1.9.3.)
gidil-ecek yer +Ø+i	(K 76/ 2.1.9.2.)
ifade ed-ecek lisan +Ø	(YKI 135 / 2.1.9.9.)
iftihar edil-ecek bir mazi +Ø	(YKI 197 / 2.1.5.2.)
kal-acak şey +Ø	(Sa. 501 / 2.1.9.3.)
kıl-acak bir dünya +Ø	(BÜ 55 / 2.1.9.9.)
söyle-yecek fikir +ler+i	(ED 57-58/ 2.1.9.9.)
tanın-ma-yacak bir hâl +Ø	(KEN 124 / 2.1.9.9.)
yet-ecek derece +Ø	(BŞ 114 / 2.1.9.9.)
2.3.1.13. -AlAk+ Tamlanan +Ø/ +lAr	
yat-alak kadın +Ø+ın	(TKVM 170/ 2.1.1.)
2.3.1.14. -(I)k+ Tamlanan +Ø/ + lAr	
aç-ık pencere +ler+i	(KEN 29 / 2.1.6.1.)
as-ık yüz +Ø	(RA 49 / 2.1.6.2.)
bulan-ık ıslak nefes +Ø+ın+i	(BŞ 113 / 2.1.6.2.)
çat-ık kaş +Ø+lı	(BÜ 22 / 2.1.6.2.)
çık-ık geniş alın +Ø+lı	(KEN 16 / 2.1.6.2.)
çürü-k yumurta +lar	(YKI 184 / 2.1.6.1.)
düş-ük tansiyon +Ø	(GE 360 / 2.1.6.2.)
kır-ık dök-ük bir tahta parça +Ø+sı	(DKu. 33/ 2.1.6.1.)
kıs-ık bir ses +Ø+le	(GE 166 / 2.1.6.1.)
kop-uk bir zevk-ü safâ +Ø	(YKI 135 / 2.1.6.1.)

sil-ik yıldızlı kafes +Ø+i	(BŞ 157 / 2.1.6.1.)
titre-k ışığ +Ø+1	(BŞ 85/ 2.1.6.2.)
uyan-ık kimse +ler	(KGK 6 / 2.1.6.2.)
yan-ık kök +Ø	(Ç 408 / 2.1.6.1.)
yan-ık yüz +Ø	(BŞ 93 / 2.1.6.2.)
yık-ık dök-ük tahta kulübe +Ø+si	(ADM 380 / 2.1.6.1.)
yık-ık türbe +Ø+sin+i	(Sa. 179 / 2.1.6.1.)

2.3.1.15. -DIK+ Tamlanan +Ø/ +lAr

beklen-me-dik bir adam +Ø+1	(BŞ 99/ 2.1.2.)
beklen-me-dik mal +lar	(Ç 423 / 2.1.2.)
bil-dik çadır +lar	(DKu. 63/ 2.1.2.)
bilin-me-dik bir Selim +Ø	(BBRB 42/ 2.1.2.1.)
işitil-me-dik cinayet +ler	(KEN 91/ 2.1.2.2.)
umul-ma-dık bir şey +Ø	(DKu. 24/ 2.1.2.2.)
umul-ma-dık an +lar	(İİBV 44 / 2.1.2.)

2.3.1.16. -(I)mlık+ Tamlanan +Ø/ +lAr

sık-ımlık can +Ø+Ø+1	(ADM 498/ 2.1.10.)
sık-ımlık can +Ø+Ø+1	(MH 14/ 2.1.10.)

2.3.1.17. -(I)m+ Tamlanan +Ø/ +lAr

dökl-üm dökl-üm saç+lar	(K 173/ 2.1.6.1.)
-------------------------	-------------------

2.1.3.18. -gAn+ Tamlanan +Ø/ +lAr

çalış-kan çocuk +Ø	(A 43/ 2.1.1.)
konuş-kan bir adam +Ø	(RA 29/ 2.1.1.)

2.3.1.19. -AğAn+ Tamlanan +Ø/ +lAr

ol-ağan şey +ler (A 70 / 2.1.1.3.)

2.3.1.20. -(y)An+ Tamlanan +Ø/ +lAr

anla-yan insan +Ø (KEN 26 / 2.1.11.8.)

bağla-yan bu Türkçe +Ø (ED 83 / 2.1.11.)

bekleş-en fukara kızcağız +lar (KGK 34 / 2.1.2.)

bil-me-yen insan +lar (Sa. 14/ 2.1.11.8.1.)

bit-me-yen susuzluğ +Ø+a (KGK 16/ 2.1.11.)

dayan-an bu mefkure +Ø (TAİDM 52 / 2.1.2.)

dirilt-en san'at +Ø (KGK 39 / 2.1.11.)

doldur-an iman +Ø (KGK 50 / 2.1.11.)

düşün-en beyin +ler (İDB 138 / 2.1.11.8.)

elinden çıkar-an nesli sefil +Ø (Sa. 179/ 2.1.2.)

gel-en bora +Ø (KGK 91 / 2.1.2.)

görül-en vak'a +lar (Sa. 19 / 2.1.11.4.)

gül-en çay +lar+ın (BŞ 31 / 2.1.11.8.)

iste-yen dem +Ø (Sa. 145 / 2.1.2.)

kapat-an tedirgin +ler+ın (YKI 220 / 2.1.2.)

konuş-an bir Fransız +Ø (BÜ 139 / 2.1.11.)

ört-en ruh +Ø (KGK 40 / 2.1.11.8.)

parla-yan su +Ø+da (KGK 57 / 2.1.11.)

seyredil-en manzara +Ø (KGK 49 / 2.1.2.)

yazıl-an lisan +Ø (ED 272 / 2.1.2.)

yenebil-en erkek +Ø (DKu.108 / 2.1.11.8.)

zannedil-en kar ses +Ø+i (KGK 46 / 2.1.2.)

2.3.1.21. -(A/T)r+ Tamlanan +Ø/ +IAr

andır-ır şekil +Ø+de (YKI 153/ 2.1.11.)

anlaşıl-ır şey +Ø (TKVM 69/ 2.1.11.)

belini doğrult-ur hâl +Ø+e (TAİDM 76/ 2.1.11.)

benze-r nokta +lar (RA 192 / 2.1.11.)

cevap ver-ir mahiyet +Ø (TKVM 69 / 2.1.11.)

çevrilebil-ir bir ortak yapı +Ø (İDB 132 / 2.1.11.)

gez-er maruf bir mısra +Ø (ED 4/ 2.1.1.3.)

gül-er yüzlü +Ø (SH 11/ 2.1.1.2.)

hissedilebil-ir bir ölçü +Ø (YKI 83 / 2.1.11.)

inanıl-ır hakikat +ler+e (İİBV 29/ 2.1.11.)

inanıl-ır şey +Ø (RA 113/ 2.1.11.)

kayna-r su Ø +ya (DKu. 22/ 2.1.6.2.)

ölçülebil-ir değer +Ø (YKI 214/ 2.1.11.)

şiiri andır-ır manzume +ler (ED 6/ 2.1.11)

temaşaya değ-er bahçe +ler (KGK 32/ 2.1.11.)

um-ar hâl +Ø+e (YKI 126/ 2.1.1.)

yara-r kişi +Ø (DKu. 222 / 2.1.11)

2.3.1.22. -mİş+ Tamlanan +Ø/ +IAr

belirlen-miş bir manevi dünya +Ø (İDB 132/ 2.1.7.)

doğ-muş ay +Ø (KGK 13 / 2.1.7.12.)

düzel-miş toprak +Ø	(KGK 49 / 2.1.7.12.)
fırıl-mış aln +Ø+1	(Sa. 12 / 2.1.7.12.)
geç-miş zaman +lar+dan	(BŞ 91/ 2.1.7.7.)
gör-müş acıklı teneşir +Ø	(Sa. 39 / 2.1.7.13.)
kal-miş servet +Ø	(SH 14 / 2.1.7.)
küçültül-müş örneğ +Ø+i	(DKu. 35 / 2.1.7.12.)
mal ol-muş çehre +Ø+sidir	(BŞ 108/ 2.1.7.10.)
oku-muş insan +lar	(ADM 353/ 2.1.13.3.)
patla-mış mısır +Ø	(ADM373 / 2.1.7.12.)
vurul-muş bir asker +Ø	(AG 10/ 2.1.7.6.)
yaratıl-mış bir insan +Ø	(ED 271/ 2.1.7.7.)
yaratıl-mış yapı +lar	(KGK 31 / 2.1.7.15.)

2.3.1.23. -z+ Tamlanan +Ø/ +lAr

anlatıl-ma-z bir sinir nöbeti +Ø	(KEN 117/ 2.1.11.)
barış-ma-z düşman +Ø+lığ+1	(TKVM 152/ 2.1.1.3)
haddini bil-me-z herif +Ø	(GE 123 / 2.1.11.1.)
iflâh ol-ma-z bibliyolif +ler+in	(YKI 298/ 2.1.11.1)
inanıl-ma-z+bir zaruret +Ø	(KEN 165/ 2.1.11.)
öğret-me-z hâl +Ø+de	(YKI 68/ 2.1.1.3)
paha biçil-me-z mücevher +ler+in	(YKI 193/ 2.1.11.)

2.3.2. Tamlananı Görev Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller

Burada tamlananı telaffuz edilmeyen, görev kategorisinde varlığını sürdüren sıfat fiil şekilleri sıralanmıştır.

2.3.2.1. -(y)AsIcA+ Ø +Ø/ +IAr

kör olasıca+Ø+lar (A 97/ 2.1.5.3.7.)

2.3.2.2. -sA+ Ø +Ø/ +IAr

ol-sa+Ø+Ø gerek (YKI 151/ 2.1.9.2.)

sayıl-ma-sa+Ø+Ø gerek- (ADM 415/2.1.5.2.5.)

temsil et-se+Ø+Ø gerek (YKI 147/ 2.1.9.2.)

2.3.2.3. -mAktA+ Ø +Ø/ +IAr

okutul-makta+Ø+Ø ol- (TAİDM 72 / 2.1.4.)

yüz-mekte+Ø+Ø iken (Sa. 93 / 2.1.4.)

yerleş-mekte+Ø+Ø iken (TAİDM 75/ 2.1.4.5.)

2.3.2.4. -gAç+ Ø +Ø/ +IAr

üşen-geç+ Ø+liğ+Ø+i+dir (İDB 149/ 2.1.1.)

2.3.2.5. -I+ Ø +Ø/ +IAr

asıl-ı+Ø +Ø+i- (BŞ 107/2.1.7.12.)

2.3.2.6. -(y)IcI+ Ø +Ø/+ IAr

küçült-ücü+Ø+Ø+sü (GE 37/ 2.1.11.)

öğret-ici+Ø+Ø+liğ+in+e (BŞ 83/ 2.1.11.)

öldür-ücü+Ø+Ø+sün+ü (A 116/ 2.1.11.)

2.3.2.7. -DI+ Ø +Ø/ +IAr

gel-di+Ø+Ø+y-se (MR 9/ 2.1.7.)

kavuş-tu+Ø+Ø+y-sa (HD 24/ 2.1.7.)

2.3.2.8. -(A/T)kII+ Ø +Ø/ +IAr

becer-ikli+Ø+Ø+lik (RA 20/ 2.1.11.)

dayan-ıklı+Ø+Ø değil (DKu. 25/ 2.1.11.)

2.3.2.9. -mAkII+ Ø +Ø/ +IAr

ağla-maklı+Ø ol- (RA 341/ 2.1.9.)

2.3.2.10. -(I)mII+ Ø +Ø/ +IAr

sev-imli+Ø+Ø değilsin (BŞi. 187/ 2.1.11.)

sev-imli+Ø+Ø görünen (K 189/ 2.1.11.)

2.3.2.11. -(y)AsI+ Ø +Ø/ +IAr

görün-esi+Ø+ye (Ç 227/ 2.1.9.)

inan-ası+Ø+Ø+m (ADM 342/2.1.5.3.8.)

tükür-esi+Ø+Ø+m (Ç 231/ 2.1.5.3.)

2.3.2.12. -(y)AcAK+ Ø +Ø /+ IAr

bilebil-eceğ+Ø+Ø+in+i (İİBV 25/ 2.1.9.9.)

di-yeceğ+Ø+Ø+im+i (ADM 374 / 2.1.9.2.)

düşünül-ecek+Ø+Ø ol- (İİBV 17 / 2.1.9.3.)

ed-ecek+Ø+Ø (Sa. 12/ 2.1.9.9.)

ed-ecek+Ø+Ø±ken (At. 100/ 2.1.5.3.5.)

inan-acağ+Ø+Ø+ın+ı (İİBV 73/ 2.1.5.3.6.)

intikal ed-eceğ+Ø+Ø+i (TAİDM 36 / 2.1.9.)

kus-acak+Ø+Ø gibi (GE 270/ 2.1.9.3.)

misafir ed-ecek+Ø+Ø kadar	(YKI 219/ 2.1.9.9.)
seçebil-ecek+Ø+Ø±ken	(İİBV 72 / 2.1.5.3.5.)
sor-acak+Ø+Ø kadar	(KEN 88 / 2.1.9.3.)
sür-ecek+Ø+Ø zannedilen	(KGK 46 / 2.1.9.3.)
tadabil-eceğ+Ø+Ø+i gibi	(ED 202-203/2.1.9.9.)
ver-ecek+Ø+Ø ol-	(OBY 158/ 2.1.5.3.5.)
yap-acağ+Ø+Ø+ım+ı	(BBRB 24/ 2.1.5.3.)
yaz-acak+Ø+Ø ol-	(BŞi 69/ 2.1.5.3.2.)
yorul-acak+Ø+Ø+Ø-sa+m	(A 88/ 2.1.9.2.)
2.3.2.13. -(I)k+ Ø +Ø/ + lAr	
dön-ük+Ø+Ø ol±	(DKu. 104 / 2.1.6.2.)
eğ-ik+Ø+Ø	(DKu. 96 / 2.1.6.2.)
gücen-ik+Ø+Ø+lik	(Y 39/ 2.1.7.13.)
kay-ik+Ø+Ø	(ADM 414 / 2.1.7.)
uyan-ik+Ø+Ø	(Sa. 7 / 2.1.7.2.)
2.3.2.14. -DIK+ Ø +Ø/ + lAr	
eriş-me-dik+Ø+leri için	(YKI 142/ 2.1.11.7)
kazana±ma-dık+Ø+lar+ı için	(YKI 142/ 2.1.11.7)
yık-tığ+Ø+Ø+m+a	(KGK 31 / 2.1.11.)
2.3.2.15. -gAn+ Ø +Ø/ +lAr	
çekin-gen+Ø+Ø+lik	(RA 345 / 2.1.1.)
2.3.2.16. -(y)An+ Ø +Ø/ +lAr	
anla-ma-yan+Ø+Ø	(KGK40 / 2.1.11.8.1.)

bil-en+Ø+ler	(RA 21 / 2.1.11.8.1.)
bil-me-yen+Ø+ler	(Sa. 146/2.1.11.8.1.)
duy-ma-yan+Ø+lar	(ED 57 / 2.1.11.8.1.)
gel-en+Ø+Ø	(KGK 55 / 2.1.2.)
gör-en+Ø+ler	(KGK28 / 2.1.11.8.1.)
gül-en+Ø+Ø+i	(Ç. 166 / 2.1.2.3.)
kal-an+Ø+lar	(KGK 79 / 2.1.2.3.)
oku-yan+Ø+Ø+m	(ED 8 / 2.1.2)
ol-an+Ø+lar+m	(ED 151 / 2.1.11.8.1.)
öl-en+Ø+ler+in	(BŞ 2 / 2.1.2.3.)
tad-an+Ø+lar	(BŞ 3 / 2.1.11.8.1.)
Türk ed-en+Ø+Ø	(KGK 37/ 2.1.11.8)
yaşı-yan+Ø+lar	(KGK 48 / 2.1.2.3.)
zevk edin-en+Ø+ler	(KGK48 / 2.1.11.8.1.)
2.3.2.17. -(A/I)r+ Ø +Ø/ +lAr	
acı-r+Ø+Ø±miş gibi	(GE 136 / 2.1.9.)
çek-er+Ø+Ø±ken	(HD 25/ 2.1.4.)
görün-ür+Ø+ler+de	(At. 128/ 2.1.11.)
hatırla-r+Ø+Ø gibi	(BŞ 51/ 2.1.11.2.)
kal-ır+Ø+Ø±sa	(KGK 84 / 2.1.9.3.)
kes-er+Ø+Ø gibi	(KEN 123/ 2.1.9.3.)
ol-ur+Ø+Ø±sa	(ED 58/ 2.1.9.3.)
sev-er+Ø+Ø ol±	(RA 247 /2.1.1.)

sor-ar+Ø+Ø gibi	(ADM 25 / 2.1.9.)
utan-ır+Ø+Ø ol±	(BÜ 98 / 2.1.1.)
yaş-ar+Ø+Ø±ken	(KGK 70 / 2.1.1.1.)

2.3.2.18. -(I)yor+ Ø +Ø/ +lAr

bak-ıyor+Ø+Ø±ken	(KGK 95 / 2.1.4.)
gör-üyor+Ø+Ø gibi	(BŞ 100 / 2.1.4.2.)
iğren-iyor+Ø+Ø±muş	(RA 26 /2.1.4.2.)
kabul edil-iyor+Ø±sa	(İİBV 23 / 2.1.4.)
otur-uyor+Ø+Ø bul-	(KEN 85 / 2.1.4.)
öksür-üyor+Ø+Ø±muş	(Sa. 11 / 2.1.4.6.)
tut-uyor+Ø+Ø gözük-	(DKu. 70 / 2.1.4.6.)

2.3.2.19. -miş+ Ø +Ø/ +lAr

aç-mış+Ø+Ø dur-	(Sa. 427/ 2.1.7.12.)
başla-mış+Ø+Ø bulun-	(RA 144 / 2.1.7.13.)
bırak-mış+Ø+Ø değil	(ED 95 / 2.1.7.13.)
bil-miş+Ø+Ø gibi	(ADM 295 / 2.1.7.14)
bil-miş+Ø+Ø+lik	(RA 239 / 2.1.7.13.3.)
ed-er±miş+Ø+Ø gibi	(KEN 85/ 2.1.7.2.)
farkına var-mış+Ø gibi	(ADM 454/ 2.1.7.10.)
gel-miş+Ø+Ø san-	(KGK 167/ 2.1.7.14.)
gir-miş+Ø+ler	(HD 46/ 2.1.7.3.)
git-miş+Ø ol-	(İİBV 16/ 2.1.7.10.)
gör-müş+Ø+Ø+lüğ+üm	(YKI 45 / 2.1.7.13.)

gülümse-miş+Ø ol-	(ADM 415/ 2.1.7.10.)
iç-miş+Ø+Ø kadar	(ED 154 / 2.1.7.2.)
kaybet-miş+Ø+Ø+e	(BÜ 108/ 2.1.7.2.)
kazan-mış+Ø+Ø değil	(TKVM 82 / 2.1.7.6.)
sarılmış+Ø ol-	(DKu. 5/ 2.1.7.12.)
tak-mış+Ø+Ø görün-	(İDB 197 / 2.1.7.2.)
vurul-muş+Ø+Ø+a	(RA 244/ 2.1.7.2.)
yat-mış+Ø+Ø+Ø-sa	(HD 16/ 2.1.7.6.)

2.3.2.20. -z+ Ø +Ø/ +IAr

akılsızlık et-me-z+Ø+Ø değil	(İİBV 106/ 2.1.11.4.)
bilin-me-z+liğ+Ø+Ø+in+i	(GE 8/2.1.11.4)
söyle-me-z+Ø+Ø ol-	(A 102/ 2.1.5.3.3.)
sürün-me-z+Ø+Ø ol-	Ç 352/ 2.1.11.)
toplan-ma-z+Ø+Ø±sak	(KEN 36/ 2.1.11.5.)
uyan-ma-z+Ø+Ø±san	(Sa. 29/ 2.1.11.9.)
yaşan-ma-z+Ø+Ø bulanlar	(BÜ 97/ 2.1.11)

2.3.2.21. -(I)ksIz +Ø +Ø/ +IAr

becer-iksiz+Ø+Ø hisset-	(Y 121/ 2.1.11.)
yakış-ıksız+Ø+Ø gözüken	(RA 216/ 2.1.11.)

2.3.3. Hem Sıfat Fiil Morfemi Hem De Tamlananı Görev Kategorisinde Olan Sıfat Fiiller

Tamlananının yanında sıfat fiilinin de görev kategorisinde olduğu tespit edilen ekleşme örnekleri, sadece *emir* fonksiyonlu kuruluşlarda tespit edilmiştir.

2.3.3.1. -Ø+ Ø ±Ø

bak-Ø+Ø±Ø	(GE 132/ 2.1.5.1.10)
bak-ma-Ø+Ø± yin+ız.	(KEN 109/ 2.1.5.1.7)
de-Ø+Ø±sin+ler	(HD 223/ 2.1.5.1.3.)
dinle-me-Ø+Ø±yin+iz	(ED 220/ 2.1.5.1.6)
duyul-Ø+Ø±su+n	(KGK 45/ 2.1.5.1.11)
geç-Ø+Ø±Ø	(KGK 92/ 2.1.5.1.3)
gel-Ø+Ø±Ø	(ADM 379 2.1.5.1.6)
kariş-ma-Ø+Ø±Ø	(GE 154/ 2.1.5.1.9)
oku-Ø+Ø±Ø	(Sa. 3 / 2.1.5.1.8)
söyle-Ø+Ø±yi+n	(A 89/ 2.1.5.1.6.)
ver-Ø+Ø±+si+n	(RA 25/ 2.1.5.1.11)

2.3.4. Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiller

Bu bölümde fiil çekim çözümlenmeleri geniş zaman ve geçmiş zaman eki karşılığı gözetilerek oluşturulan başlıklar altında kaydedilmiştir. Örnekler şahıs farkı gözetilmeden alfabetik sırayla verilmiştir.

2.3.4.1. Geniş Zaman Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiller

Metinlerden tanıkladığımız örneklerde, sıfat fiillerin geniş zamanın yakın komşuluğunda bulunması hâlinde geniş zaman ekinin sadece görev kategorisinde olduğu tespit edilmiştir.

2.3.4.1.1. -Ø+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

gel-me-Ø+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(Ç 196/ 2.1.5.1.)
otur-Ø+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(At. 46/ 2.1.5.1.)

2.3.4.1.2. -(y)AsIcA+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

bat-asıca+ Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(R 89/ 2.1.5.3.7.)

dökül-esice+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(K 127/ 2.1.5.3.7.)

2.3.4.1.3. -mAdA+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

seyret-mede+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(HD 25/ 2.1.4.)

sez-mede+Ø+Ø-Ø+yi+z

(KGK 32 / 2.1.4.6.)

ver-mede+Ø+dir-Ø+Ø+Ø

(BBRB 150/ 2.1.4.)

2.3.4.1.4. -mA+Ø+Ø-Ø+ Ø+ Ø

devrinden kal-ma+Ø+dir-Ø+Ø+Ø

(TKVM 199 / 2.1.3.)

yetiş-me+Ø+dir-Ø+Ø+ler

(ED 15 / 2.1.3.)

2.3.4.1.5. -sA+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

bil-se+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(RA 27/ 2.1.5.3.6.)

görün-se+Ø+Ø-Ø+Ø+ler

(KGK 68/ 2.1.5.3.14.)

kaçabil-se+Ø+Ø-Ø+Ø+k

(GE 367 / 2.1.5.3.1.)

kavrayabil-se+Ø+Ø-Ø+Ø+k

(BVG 23/ 2.1.5.8.)

kavuş-ma-sa+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(HD 116/ 2.1.9.3.)

kısal-ma-sa+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(KGK 59/ 2.1.5.3.14.)

olsa+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(BŞi. 69/ 2.1.5.3.11.)

2.3.4.1.6. -mAktA+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

ayır-makta+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(KGK 12 / 2.1.4.)

doğ-makta+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(Ç 404 / 2.1.4.)

ger-mekte+Ø+dir-Ø+Ø+Ø

(Sa. 6 / 2.1.4.)

öt-mekte+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(KGK 36/ 2.1.4.)

telebbüs et-mekte+Ø+Ø-Ø+yi+z	(YKI 157 / 2.1.4.6.)
2.3.4.1.7. -(y)A+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	
eyle-ye+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(YKI 63/ 2.1.5.3.14.)
gör-e+Ø+Ø-Ø+si+n	(MH 53/ 2.1.5.3.14.)
ol-a+Ø+Ø-Ø+sı+n	(OBY 146/ 2.1.5.3.)
rahatsız et-me-ye+Ø+Ø-Ø+yi+m	(GE 129 / 2.1.5.3.2.)
rahmet eyle-ye+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(YKI 63 / 2.1.5.3.8.)
sabunlan-a+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(MH 197/ 2.1.5.3.7.)
takdim ed-e+Ø+Ø-Ø+yi+m	(RA 125 / 2.1.5.3.)
tanıt-a+Ø+Ø-Ø+sı+n	(OBY 146/ 2.1.5.3.)
yüksel-e+Ø+Ø-Ø+yi+m	(Sa. 15 / 2.1.5.3.)
2.3.4.1.8. -I+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	
bükül-ü+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(HD 220/ 2.1.7.)
çevril-i+Ø+Ø-Ø+yi+m	(İDB 142 / 2.1.7.3.)
örtül-ü+Ø+Ø-dür+Ø+Ø	(ED 113 / 2.1.7.13.)
örtül-ü+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(KGK 15 / 2.1.7.)
2.3.4.1.9. -(y)IcI+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	
dikkat çek-ici+Ø+dir-Ø+Ø+Ø	(YKI 33/ 2.1.11)
kal-ıcı+Ø+Ø-Ø+sı+n	(BBS 59/ 2.1.11.)
kovala-yıcı+Ø+Ø+sı+dır-Ø+Ø+Ø	(BÜ 176/ 2.1.11.)
ümit ver-ici+ Ø+dir-Ø+Ø+Ø	(İDB 200/ 2.1.11)
ürpert-ici+ Ø+dir-Ø+Ø+Ø	(GE 247/ 2.1.11)

2.3.4.1.10. -li+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

döşe-li+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(Ç 227/ 2.1.7.12.)

kapa-lı+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(BŞi. 101/ 2.1.6.1.)

2.3.4.1.11. -mAlI+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

alıyor ol-malı+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(TKVM135/ 2.1.9.2.)

ara-malı+Ø+dır-Ø+Ø+Ø

(BŞ 152 / 2.1.5.2.2.)

giy-meli+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(BBS 67/ 2.1.5.2.)

gülümsemiş ol-malı+Ø+Ø-Ø+yı+m

(ADM 419/ 2.1.9.2.)

kork-malı+Ø+Ø-Ø+yı+z

(BÜ 96 / 2.1.5.2.1.)

okumuş ol-malı+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(ÜK 118/ 2.1.9.2.)

takılmış ol-malı+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(AVBY 70/ 2.1.9.2.)

2.3.4.1.12. -(y)AlI+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

bak-alı+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(Y 78/ 2.1.5.3.4.)

di-yeli+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(K 112/ 2.1.5.3.2.)

iç-me-yeli+Ø+Ø-Ø+Ø+m

(RA 253 / 2.1.5.3.1.)

2.3.4.1.13. -mAkI+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

ağla-maklı+Ø+dır-Ø+Ø+Ø

(GE 241/ 2.1.9.)

2.3.4.1.14. -(y)AsI+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

değ-esi+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(BŞi. 75/ 2.1.5.3.7.)

duy-ası+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(BŞi. 75/ 2.1.5.3.7.)

olası+Ø+dır-Ø+Ø+Ø

(İDB 37/ 2.1.9.3.)

2.3.4.1.15. -(y)AcAK+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

aydınlacacak+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(KEN 36 / 2.1.9.7.)

batmayacak+tır-Ø+Ø+Ø

(Sa. 210/ 2.1.9.7.)

bilcek+Ø+Ø-Ø+sin+iz

(AG 5/ 2.1.9.2.)

çığnetmeyecek+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(Sa. 426 / 2.1.9.7.)

dönmecek+Ø+Ø-Ø+Ø+ler

(KGK 90 / 2.1.9.)

edeceğim+Ø+Ø-Ø+i+m

(MR 42/ 2.1.5.3.)

gelcek+Ø+Ø-Ø+si+in

(KEN94 / 2.1.5.3.12.)

göre±mecek+Ø+ mi+Ø-Ø+yi+m

(AVBY 18/ 2.1.9.4.)

görünmiyecek+Ø+Ø-Ø+si+n

(Sa. 61 / 2.1.9.3.)

olacak+Ø+Ø-Ø+sı+n

(KEN 66 / 2.1.5.2.)

terk etmeyecek+Ø+mi+Ø-Ø+yi+z

(ED 132/ 2.1.9.7.)

vereceğim+Ø+Ø-Ø+i+m

(GE 12 / 2.1.5.3.15.)

2.3.4.1.16. -(I)k+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

karişık+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(KGK 10 / 2.1.4.)

2.3.4.1.17. -(y)An+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

olan+Ø+i+dır-Ø+Ø

(Y 89/ 2.1.2.2.)

ölme-yen+Ø+Ø-Ø+si+n

(SŞ 15/ 2.1.2.2.)

sevme-yen+Ø+ler+den+Ø+Ø-Ø+i+z

(AVBY 40/ 2.1.2.3.)

2.3.4.1.18. -KIn+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

aşkın+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(A 64/ 2.1.7.)

2.3.4.1.19. -(A/I)r+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

açar±miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø

(GE 81 / 2.1.1.)

icad ed-er±miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(GE 81 / 2.1.1.3.)
kaybol-ur+Ø+Ø-sa+Ø+Ø-Ø+Ø+k	(K 26/ 2.1.9.3)
2.3.4.1.20. -(I)yor+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	
anlı-yor+Ø+mu+Ø-Ø+sun+uz	(ADM 236 / 2.1.4.7.)
anlı-yor+Ø+Ø-Ø+u+m	(ED 99 / 2.1.4.1.)
bulun-uyor+Ø+Ø-Ø+u+m	(RA 144 / 2.1.4.6.)
çal-ıyor+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(KGK 46 / 2.1.4.)
çık-ıyor+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(Sa. 20 / 2.1.4.)
di-yor+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(Sa. 146/ 2.1.4.3.1.)
doğ-mu-yor+Ø+Ø-Ø+Ø+uz	(KGK 52 / 2.1.4.7.)
dön-üyor+Ø+Ø-Ø+Ø+lar	(KGK 34 / 2.1.4.)
göre±mi-yor+Ø+Ø-Ø+Ø+uz	(ED 69 / 2.1.4.7.)
gör-üyor+Ø+Ø-Ø+su+n	(GE 135/ 2.1.4.4.)
hatırla-mı-yor+Ø+Ø-Ø+u+m	(BŞ 90 / 2.1.4.3.)
hatırlı-yor+Ø+Ø-Ø+u+m	(TKVM157/ 2.1.4.3.)
iç-iyor+Ø+Ø-Ø+u+m	(RA 228 /2.1.4.)
iman ed-iyor+Ø+Ø-Ø+u+m	(İİBV 26 / 2.1.4.1.)
söz ed-iyor+Ø+Ø-Ø+sun+uz	(BÜ 111/ 2.1.4.)
yaş-ıyor+Ø+Ø-Ø+Ø+uz	(YKI 84 / 2.1.4.7.)
yaz-ıyor+Ø+Ø-Ø+Ø+lar	(ED 207 / 2.1.4.3.)
2.3.4.1.21. -miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	
dal-mış±miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(R 85/ 2.1.7.4.)
de-miş±miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(ADM 324/ 2.1.7.9.)

di-yesi+Ø+y-miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(K 141/ 2.1.7.9.)
ithâl edil-miş+Ø+tir-Ø+Ø	(İBD 56-57/ 2.1.7.6.)
kal-miş+Ø+tır-Ø+Ø+Ø	(TKVM 232/2.1.7.6.)
nesil+Ø-miş+ Ø+Ø – Ø+Ø+Ø	(Sa. 426/ 2.1.7.11.)
niye+y-miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(K 57/ 2.1.7.5.)
türe-miş±miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(R 91/ 2.1.7.1.)
üşü-müş+Ø+Ø-Ø+sü+n	(KEN 83/ 2.1.7.13.)
var+Ø-miş+Ø+Ø-Ø+Ø+Ø	(DKu. 63/ 2.7.1.)
yaz-miş+Ø+Ø-Ø+i+m	(RA 160/ 2.1.7.8.)
yaz-miş+Ø+Ø-Ø+i+z	(ED 71/ 2.1.7.13.2.)

2.3.4.2. Geçmiş Zaman Çekimli Fiil Ekleşmesinin Yakın Komşuluğunda Olan Sıfat Fiiller

Sıfat fiil ekiyle isim kategorisine geçirilmiş fiilin geçmiş zamanda işaretlenmesinin, ses hadiseleri neticesinde +y- veya +Ø- olarak görünen cevherî ek fiilin aracılığı ile mümkün olduğu görülmüştür. Geniş zaman ekinin aksine, geçmiş zaman ekinin daima telaffuz edildiği de dikkati çeken husulardandır.

2.3.4.2.1. -mA+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

kapla-ma+Ø+y-dı+Ø+Ø	(ADM 411 / 2.1.10)
---------------------	--------------------

2.3.4.2.2. -sA+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

benimsetebil-se+Ø+y-di+Ø+Ø+k	(At. 34/ 2.1.5.3.8.)
geçin-se+Ø+y-di+Ø+n	(A 106/ 2.1.5.3.3.)
kal-ma-sa+Ø+y-dı+Ø+Ø	(GE 316/ 2.1.5.3)
mümkün ol-sa+Ø+y-dı+Ø+Ø	(A 90/ 2.1.5.3.1.)
olabil-se+Ø+y-di+Ø+m	(RA 192/ 2.1.5.3.1)

2.3.4.2.3. -mAktA+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

iç-mekte+Ø+y-di+Ø+Ø (KGK 152 / 2.1.4.)

2.3.4.2.4. -(y)A+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

indir-e+Ø+y-di+Ø+n (MH 29/ 2.1.5.3.3.)

ol-a+Ø+y-dı+Ø+m (A 102/ 2.1.5.3.3.)

ol-mı-ya+Ø+y-dı+Ø+k (Sa. 5/ 2.1.5.3.2.)

2.3.4.2.5. -DI+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

ikram et-ti+Ø+y-di (R 52/ 2.1.7.)

2.3.4.2.6. -II+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

kapa-lı+Ø+y-dı+Ø+Ø (K 230/ 2.1.7.6.)

2.3.4.2.7. -mAlI+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

al-malı+Ø+y-dı+Ø+Ø (DKu. 14 / 2.1.5.2.)

fedâ ediver-meli+Ø+y-di+Ø+Ø (KEN 89 / 2.1.5.2.)

gör-meli+Ø+y-di+Ø+n (DKu.197/ 2.1.5.2.1.)

kapa-malı+Ø+y-dı+Ø+Ø (DKu.112/ 2.1.5.2.1.)

ol-malı+Ø+y-dı+Ø+Ø (RA 179/ 2.1.9.2)

remz ol-malı+Ø+y-dı+Ø+n (Ç 331 / 2.1.5.2.8.)

2.3.4.2.8. -(A/I)kII+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

dokun-aklı+Ø+y-dı+Ø+Ø (YKI 38/ 2.1.11.)

2.3.4.2.9. -(y)IşII+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

elver-işli+Ø+y-di+Ø+Ø (Y 121/ 2.1.11.)

2.3.4.2.10. -(y)AcAK+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

anlat-acak+ Ø+Ø-tı+Ø+Ø (KEN 57/ 2.1.9.1)

Avrupalılaş-acak+ Ø+Ø-tı+Ø+k (BÜ 123/ 2.1.9.)

çıldır-acak+ Ø+Ø-tı+Ø+m (KGK 95/ 2.1.9.3)

devam ed-ecek+ Ø+Ø-ti+Ø+Ø (BŞ 113/ 2.1.9.3)

ol-acak+Ø+Ø-tı+Ø+m (BŞi. 52/ 2.1.9.3.)

taksim edil-ecek+Ø+Ø-ti+Ø+Ø (KEN 59/ 2.1.9.6.)

2.3.4.2.11. -(I)k+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

soyun-uk+Ø+Ø-tu+Ø+Ø (GE 361 / 2.1.6.1.)

2.3.4.2.12. -gAn+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

dövüş-gen+Ø+Ø-di+Ø+Ø (GE 84 / 2.1.1.)

sokul-gan+Ø+Ø-di+Ø+Ø (A 43/ 2.1.1.)

2.3.4.2.13. -(y)An+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

göster-en+Ø+ler+den+di+Ø+Ø (BŞ 182/ 2.1.11.8.1.)

sor-an+Ø+lar+a+y-dı+Ø+Ø (At. 135/ 2.1.2.3.)

2.3.4.2.14. -(A/I)r+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

anlatıl-ır+Ø+Ø-dı+Ø+Ø (DKu.74 / 2.1.9.9.)

gör-ür+Ø+mü+y-dü+Ø+Ø (KGK 83/ 2.1.9.3.1.)

gör-ür+Ø+Ø-dü+Ø+n (KGK 39 / 2.1.9.9.)

gösteril-ir+Ø+Ø-di+Ø+Ø (ED 100 / 2.1.1.3.)

iste-r+Ø+Ø-di+Ø+m (GE 254 / 2.1.1.1.)

iste-r+Ø+Ø-di+Ø+Ø (KGK 39 / 2.1.1.)

konuş-ur+Ø+Ø-du+Ø+k (KGK 151 / 2.1.1.)

koş-ar+Ø+Ø-dı+Ø+m	(Sa. 8 / 2.1.1.)
ol-ur+Ø+Ø-du+Ø+Ø	(DKu.152/ 2.1.5.3.6.)
öldürebil-ir+Ø+Ø-di+Ø+m	(A 125/ 2.1.9.3.)
parla-r+Ø+Ø-dı+Ø+Ø	(KGK 77 / 2.1.1.3.)
paylaş-ır+Ø+Ø-dı+Ø+k	(BŞ 103 / 2.1.1.3.)
yen-er+Ø+Ø-di+Ø+n	(DKu. 62 / 2.1.9.9.)
2.3.4.2.15. -(I)yor+Ø+Ø-DI+Ø+Ø	
bil-mi-yor+Ø+Ø-du+Ø+m	(ED 268 / 2.1.4.7.)
di-yor+Ø+Ø-du+Ø+m	(Sa. 426 / 2.1.4.1.)
dön-üyor+Ø+Ø-du+Ø+m	(KGK 69 / 2.1.4.)
getire±mi-yor+Ø+Ø-du+Ø+Ø	(DKu. 102 / 2.1.4.7.)
ibadet ed-iyor+Ø+Ø-lar+Ø-dı+Ø+Ø	(BŞ 110 / 2.1.4.7.)
temsil ed-iyor+Ø+Ø-du+Ø+Ø	(ED 97 / 2.1.4.7.)
uğraş-ıyor+Ø+Ø-du+Ø+m	(ED 20/ 2.1.4.1.)
yat-ıyor+Ø+Ø-du+Ø+Ø	(TKVM 151/ 2.1.4.)
2.3.4.2.16. -miş+Ø+Ø-DI+Ø+Ø	
ayrıl-ma-mış+Ø+Ø-tı+Ø+Ø	(Sa. 7/ 2.1.7.2)
değiş-miş+Ø+Ø-ti+Ø+m	(ED 160/ 2.1.7.13.1.)
et-me-miş+Ø+Ø-ti+Ø+Ø	(ED 70/ 2.1.7.9.3)
gör-me-miş+ Ø+Ø-ti+Ø+Ø	(KEN 84/ 2.1.7.9.3)
kapıl-mış-Ø+Ø-tı+Ø+Ø	(KGK 43/ 2.1.7)
kaybol-muş+Ø+Ø-tu+Ø+Ø	(BŞ 52/ 2.1.7.2)
kirala-mış+Ø+Ø-tı+Ø+Ø	(SH 11/ 2.1.7.2)

kükre-miş+Ø+Ø-ti+Ø+Ø (KGK 15/ 2.1.7.11)

ol-muş+Ø+Ø-tu+Ø+Ø (KGK 95/ 2.1.7.13.)

öğret-miş+Ø+Ø-ti+Ø+Ø (DKu. 22/ 2.1.7.11)

2.3.4.2.17. -z+Ø+Ø-DI+Ø+Ø

sev-me-z+Ø+Ø-di+Ø+Ø (TKVM 82 / 2.1.1.3.)

2.3.5. Yer Ödünçlemeli Örnekler

-*DIK* ve -(y)*AcAK* şekilli sıfat fiillerin iyelik eki almış olarak telaffuz edilen bir tamlananı nitelemesi, araştırmacıların dikkatini çekmiş bir durumdur. Bu tarz kullanımlarından dolayı, bu ekler, bazı araştırmacılar tarafından “*ortacımsı*” (Deny, 1941: 440) veya “*isimsi-sıfatsı şekil*” (Deniz Yılmaz, 2009: 66) olarak adlandırılmaktadır. Bu şekillerin, bir yandan sıfat fiillere bağlı bir alt bir başlık hâlinde sınıflandırılırken¹⁸⁷ diğer yandan sıfat fiil, isim fiil ve zarf fiile eşdeğer bir sınıf olarak fiilimsi ekleri altında işlendiği¹⁸⁸ görülmektedir. Bu adlandırmalarda sıfat fiillerin değişimsiz olmaları, yani ek almamaları gerektiği ve iyelik eki aldıkları takdirde isme benzer bir kullanıma da işaret ettikleri¹⁸⁹ düşüncesinin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada fonksiyon ve şeklin birbirine karıştırıldığı söylenebilir, nitekim bu şekilleri adlandırmada kullanılan terimlerde de bu durum kendini açıkça göstermektedir. Hâlbuki -*DIK*’ın “*Ertesi gün iki sipahi ile bir cebeli bütün bildik çadırlarını dolaştılar.*” (DKu. 63), “*...Beklenmedik mallar pazara geldi.*” (Ç 423) gibi bir örneklerde icra ettiği fonksiyonun “*Gözün gördüğü her şey çocuklar, insanlar, köpekler, kar tepeleri kömür tozuna bulanmıştı.*” (ADM 381), “*Üstelik türkü söylemeyi adamdan saymadığımız da olur bizim.*” (YKI 243) örneklerinde icra ettiği fonksiyondan bir farkı yoktur.¹⁹⁰ Burada Turan (2010: 913)’ın da belirttiği gibi morfofonetik sebeplere bağlı bir yer ödünçlemesi

¹⁸⁷ Deny (1941: 440) *ortacımsı* olarak değerlendirdiği bu şekillerin diğer sıfat fiillerle ortak bir işlevi yerine getirdiğini ancak yapılanmada onlardan farklı davrandığını düşünmekle birlikte, onları sıfat fiillerin altında inceler.

¹⁸⁸ Meselâ Deniz Yılmaz (2009); *eylemlik (fiilin isimsi şekli)*, *isimsi-sıfatsı şekil*, *ortaç (fiilin sıfatsı şekli)*, *ulaç (fiilin zarfsı şekli)* olmak üzere dört sınıftan oluşan bir fiilimsi üst başlığını benimsemektedir.

¹⁸⁹ Bilindiği gibi sıfat fiilli teşkil herhangi bir ek aldığında “*adlaşmış sıfat fiil*” olarak değerlendirilmektedir.

¹⁹⁰ Aynı durum -(y)*AcAK* şekli için de geçerlidir.

türünden bahsetmek gerekir.¹⁹¹ Meselâ “*Aklı olduğu için insan, biyolojinin ona önceden çizdiği bir hayatı yaşamaz; yaşayacağı hayatı inşa eder.*” (İİBV 15) (onun yaşayacak hayatı> onun yaşayacağı hayat →/-yacak hayatı/ > /-yacağı hayat/)

“*Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra,*

Yüce dağlar gibidir gördüğün iş Türkoğlu” (KGK 38) (senin gördük işin> senin gördüğün iş→ /dük işin/> /düğün iş/) gibi örneklerde açıklık uyumuna bağlı olarak açıklığı fazla olan seslerin öne alınması ile gerçekleşen bir göçüşmenin söz konusu olduğu görülmektedir. Aslında *hayat* veya *iş* tamlananlarının yeri, sıfat fiil ekli tamlayanın hemen önü olduğu hâlde; üçüncü şahıs iyelik eki, tamlananın yerini (ünlü-ünsüz uyumu ve ulama vesilesiyle) ödünçler.

Metinlerden tespit ettiğimiz yer ödünçlemesine uğramış sıfat fiil teşkilleri şöyle sıralanabilir:

2.3.5.1. -(y)AcAK+Ø

2.3.5.1.1. -(y)AcAK+Ø+Im+Iz+ tamlanan (< -(y)AcAK + tamlanan+ Im+Iz)

ayır-acağ+Ø+ım+ız kişi (<Ø+Ø ayır-acak+kişi+m+iz) (ED 146/ 2.1.5.3.6)

2.3.5.1.2. -(y)AcAK+Ø+I+ tamlanan (< -(y)AcAK + tamlanan + I)

yaşa-yacağ+Ø+ı hayat (<Ø+Ø yaşa-yacak+hayat+ı) (İİBV 15/ 2.1.5.3.16)

çıkâr-acak+Ø+lar+ı çok ders (<Ø+Ø çıkâr-acak+ ders +ler+i) (TKVM 264/2.1.5.2.)

2.3.5.2. -DIK+Ø

Yer ödünçlemesinin en fazla görüldüğü sıfat fiil şeklidir. Çünkü çok sık kullanılmaktadır.

2.3.5.2.1. -DIK+Ø+Im+ tamlanan (< -DIK+ tamlanan+ Im)

dök-tüğ+Ø+üm göz yaşı (<Ø+Ø dök-tük+ göz yaşı+ ım) (Sa. 13/ 2.1.2)

gör-düğ+Ø+üm âsâr (<Ø+Ø gör-dük+ âsâr+ ım) (Sa. 18/ 2.1.2.2)

¹⁹¹ İlk defa Turan tarafından kullanılan “*yer ödünçlemesi*” terimi/başlığının içeriği, “*morfolojik yer ödünçlemesi*” ve “*morfofonetik yer ödünçlemesi*” olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır.

özle-diğ+Ø+im cedler (<Ø+Ø özle-diğ+ cedler+im) (KGK 11/2.1.7.14.)

2.3.5.2.2. -DIK+Ø+In+ tamlanan (< -DIK+ tamlanan+ In)

gör-düğ+Ø+ün iş (<Ø+Ø gör-dük+ iş+ in) (KGK 38/ 2.1.2.2)

2.3.5.2.3. -DIK+Ø+I+ tamlanan (< -DIK+ tamlanan+ I)

başar-diğ+Ø+ı iş (<Ø+Ø başar-dık+ iş+ ı) (KGK 41/ 2.1.2.2)

çıkaryl-diğ+Ø+ı yer (<Ø+Ø çıkarıl-dık+ yer+ ı) (BÜ 250/ 2.1.2)

çiz-diğ+Ø+i hayatı (<Ø+Ø çiz-dik+ hayat+ ı) (İİBV 15/ 2.1.2)

dayan-diğ+Ø+ı nokta (<Ø+Ø dayan-dık+ nokta+ ı) (ED 133/ 2.1.2)

geç-tiğ+Ø+i yol (<Ø+Ø geç-tik+ yol+ u) (KGK 22/ 2.1.2)

gör-düğ+Ø+ü krallar (<Ø+Ø gör-dük+ krallar+ ı) (KEN 93/ 2.1.2.2.)

sev -diğ+Ø+i kız (<Ø+Ø sev-dik+ kız+ ı) (RA 7/ 2.1.2)

tut-tuğ+Ø+u an (<Ø+Ø tut-tuk+ an+ ı) (KGK 9/ 2.1.2)

ye-diğ+Ø+i ekmek (<Ø+Ø ye-dik+ ekmek+ ı) (DKU. 27/ 2.1.2)

2.3.5.2.4. -DIK+Ø+Im+Iz+ tamlanan (< -DIK+ tamlanan+ Im+Iz)

dök-tüğ+Ø+üm+üz kan (<Ø+Ø dök-tük+ kan+ım+ ız) (ED 149/ 2.1.2)

2.3.5.2.5. -DIK+Ø+IAr+I+ tamlanan (< -DIK+ tamlanan+ I+IAr)

çık- tık+Ø+lar+ı uzun yol (<Ø+Ø çık-tık+ uzun yol+ lar+ı) (ED 253/ 2.1.2)

de -dik+Ø+ler+i Bizans (<Ø+Ø de-dik+Bizans+lar+ ı) (ADM 77/2.1.2.1)

giriş-tik+Ø+ler+i imlâ teşebbüsleri (<Ø+Ø giriş-tik+ imlâ teşebbüs+ler+i) (TAİDM 192, 2.1.2)

iste -dik+Ø+ler+i ruh (<Ø+Ø iste-dik+ ruh+lar+ ı) (BŞ 109/ 2.1.2)

usan-ma-dık+Ø+lar+ı dil oyunu (<Ø+Ø usan-ma-dık+ dil oyunu+ +lar+ı) (YKI 134/ 2.1.2)

3. BÖLÜM: ÇALIŞMADA GEÇEN TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Bu sözlük, çalışmada geçen dil ve dil bilimi alanına ait bütün terimleri değil de bu çalışmayla birlikte kullanılmak durumunda kalınmış, doğru anlaşılmayan ve farklılık göstermeleri sebebiyle anlaşılmasında problem oluşabilecek bazı terimlerin açıklamasını içermektedir.

açıklık uyumu

Açıklığı fazla olan sesin açıklığı az olan bir sesi kendi açıklığına çekmesine dayanan ses olaylarının ortak adı. *muḥacir* >> *mācir* gibi.

akıcı

Bir sesin, nefesin sıkışmaya zorlanarak boğumlanan diğer sızıcılara karşılık, dilin sürekli hareket ederek boğumlanma açıklıklarını oynaklaştırması suretiyle kazandığı niteliğin adı. Meselâ *r*, *l*, *w* sesleri.

alt fonksiyon

Üst fonksiyonda ortaklaşan eklerin ekleşme dizisinde gösterdiği görev farklılıklarından her biri. Meselâ *fiilimsi* kategorisinin alt fonksiyonları *isim fiil*, *sıfat fiil* ve *zarf fiildir*.

anlam

İsim (varlık) veya fiil (hareket)in aktardığı kavram, içerik ve kelime.

ardıl

Bazı kaynaklarda ek karşılığında kullanılan kelime. *Bk. ek*.

asıl unsur

Kelime-kelime ilişkisinde kendisinden önce gelen kelimenin varlığına bağlı olmayan, nitelenen kelime; kelime-ek ilişkisinde bağımsız olan unsur; cümlede ise kendisine her bakımdan tâbi olunan tamlanan, fiil çekimi = yüklem.

bakış

Bazı çalışmalarda fiilin zamana ait iç yapısı ile ilgili olan *görünüş* karşılığında kullanılan terim. *Bk. görünüş*

bilgisellik	Dil bilimi alanında Palmer’ın geliştirdiği üçlü kip sınıflamasında kanıtı dayalı olanı. Meselâ “ <i>O çocuk öğrenci.</i> ” cümlesindeki kip türü.
biterlik	Bazı kaynaklarda zamanda kayıt altına alınan fiilin bu zamandaki gerçekleşmesinin bittiğine işaret ettiği ifade edilen görünüş türü. Meselâ “ <i>Gelmişti.</i> ” örneğindeki görünüş.
bitimlilik	Söz dizimindeki asıl unsurun, yani fiil çekiminin zaman bakımından yardımcı unsurlara karşı daire veya nokta hâlinde işaretlenmesi, bitmişliği.
bitimli zaman	Cümlenin asıl unsurunun, yani fiil çekiminin cümlenin yardımcı unsurlarına göre içerdii dil bilgisi zamanı türü.
bitimsizlik	Söz dizimindeki yardımcı unsurların, zaman bakımından asıl unsura karşı bitmemişliği.
bitimsiz zaman	Fiilimsili teşkillerin (ve diğer yardımcı unsurların) cümledeki asıl unsura göre içerdii dil bilgisi zamanı türü.
bitmemiş fiil	Bazı gramer kaynaklarında fiilimsileri adlandırmada kullanılan terim. <i>Bk. fiilimsi.</i>
bitmezlik	Bazı kaynaklarda zamanda kayıt altına alınan fiilin bu zamandaki gerçekleşmesinin zamana yayıldığına, hâlâ sürmekte olduğuna işaret ettiği ifade edilen görünüş türü. Meselâ “ <i>Geliyordu.</i> ” örneğindeki görünüş.
cevherî ek fiil	İsim kategorisindeki bir unsurun fiil kategorisine geçmesini sağlayan morfem. <i>i-, Dlr-, ol-</i> gibi.

cümle	Bir mananın, bir fiile, bir şahsa, bir zamana/ şekle/ temenniye bağlı olarak ve maksada uygun şekilde, bir hüküm hâlinde ifade edilmesi.
çatı	Hareket ile onu icra eden araçlar arasındaki ilişki.
çekim eki	Cümleyi kuran ekler: zaman ekleri, şahıs ekleri, hâl ekleri.
çekimsiz fiil	Bazı gramer kitaplarında zaman ve şahıs eki eklenmemiş fiil kuruluşu için kullanılan terim, yani <i>fiilimsi</i> .
çokluk eki	İsim kategorisindeki şekillerin sonuna numuneden fazla olduklarını belirtmek için +Ø teklik eki karşılığında getirilen + <i>lAr</i> eki.
damga	Ekleşme dizisinde telaffuz edilmeyen; ancak görevi olan şekil unsurunu göstermeye yarayan işaretin adı: Ø.
derin yapı	Üretici-dönüşümsel dil bilimine göre insan zihnindeki soyut cümle yapısı.
devingenlik	Dil biliminde Palmer'ın geliştirdiği üçlü kip sınıflamasında beceri ve istek alanlarını kapsayan kip türü. Meselâ “ <i>Ben tavla oynarım.</i> ” cümlesindeki kip türü.
dil bilgisi zamanı	Mutlak zamanın, dil bilgisindeki konumuyla ilgili olarak, fiili zamanda daire veya nokta hâlinde <i>bitimli</i> ya da <i>bitimsiz</i> kılan tarafı.
dilek kipi	Yerleşik gramer anlayışının haber kipleri eş değerliğinde sunduğu; <i>istek</i> , <i>emir</i> , <i>gereklik</i> , <i>dilek-şart</i> gibi alt başlıkları içeren kip sınıfı.

dönüşüm	Üretici-dönüşümsel dil biliminde bazı öğelerin derin yapıdaki şeklinin yüzey yapıya çıkmasında etkili olan aşama.
edimbilim	Konuşanların iletişim sırasında kullandığı her türlü unsuru inceleyen dil bilimi dalı.
ek	Görev, görev unsuru, fonksiyon.
ekleşme	İsim ve fiil kategorileri arasındaki düzenli geçişin temsilcisi olarak ortaya çıkan söz dizimi veya söz dizimi unsuru.
erime	Açıklığı fazla olan sesin kendisinden sonra gelen ve açıklığı az olan bir sesi kendi açıklığına çekmesi ses olayı. <i>var > vā</i> gibi.
fiil	Şekilce eksilteli olan anlam, hareket.
fiil çekimi	Bir hüküm hâlinde zaman ve şahsa bağlanan dil bilgisi unsuru, asıl unsur.
fiilimsi	Fiillerin anlamlarını muhafaza ederek onları kullanım müddeti boyunca şeklen isim kalıbına geçiren ve bu sayede onların cümlede özne, nesne, zarf gibi yardımcı unsur veya tamlamalarda tamlama unsurlarından biri olarak kullanılmasını sağlayan ekleri almak suretiyle girdikleri şekillerin <i>isim fiil</i> , <i>sıfat fiil</i> ve <i>zarf fiili</i> kapsayan üst kategorisi.
fonksiyon	Görev, görev unsuru. <i>-DI, -(y)An</i> gibi. <i>Bk. ek.</i>
geçmiş dışı	Geçmiş olmayan.
geçmiş zaman	Mutlak zaman algısının şimdi ve geleceğin öncesini ifade eden parçası ve dil bilgisinde fiilin gerçekleştiğini bildiren dil bilgisi zamanı sınıfı.

geçmiş zaman eki	Fiili geçmiş zamanda kayıtlayan dil bilgisi zamanının eki.
gelecek zaman	Mutlak zamanın, ileride gerçekleşecek niyet, tasarı gibi olgulara yönelik algısı.
geniş zaman	Fiili genel sonuç hükmü hâlinde bitimli kılan dil bilgisi zamanı sınıfı.
geniş zaman eki	Fiili geniş zamanda kayıt altına alan dil bilgisi zamanının eki.
göçüşme	Açıklık uyumu sebebiyle, anlamın değişmesine sebep olmadan karşılıklı olarak iki fonemin yer değiştirmesi. <i>ekşi > eşki</i> gibi.
görünüş	Dil bilgisi zamanıyla (geniş veya geçmiş zaman) kayıt altına alınan fiilin bu zamandaki gerçekleşme şekli.
hâl eki	Cümle ya da cümle unsuru seviyesinde kelimeler arasında ilişki kuran, cümlenin teşekkülünde görev alan ekler.
hüküm	Bir anlamın zaman ve şahsa bağlı olarak sunulan biçimi, yargı. <i>Bk. yüklem.</i>
isim	Şekilce tamamlanmış, varlığı karşılayan dil unsuru.
isim fiil	Fiillerin anlamlarını muhafaza ederek onları kullanım müddeti boyunca şeklen isim kalıbına geçiren ve bu sayede onların cümlede özne, nesne gibi yardımcı unsur veya tamlamalarda tamlama unsurlarından biri olarak kullanılmasını sağlayan, bazı kaynaklarda sıfat fiiller için de kullanılan, ancak bu çalışmada sıfat fiillerden niteleme

	görevine sahip olmamaları yönüyle ayrı olarak değerlendirilen fiilimsi kategorisi.
isimsi- sıfatsı şekil	Bazı kaynaklarda sıfat fiilli kuruluşlar içerisinde tamlayanı iyelik eki alan ve tamlananı telaffuz edilenlerine verilen isim.
karşıtlık	Ekleşme dizisinde morfemlerin birinin diğerine karşı yerdaş ve yandaş olarak oluşturduğu durum.
kategori	Kendi içinde birçok bakımdan ortaklığı bulunan ve diğer unsurlara karşı farklılık arz eden dil bilgisi unsurlarının meydana getirdiği sınıf.
kılınış	Çekime girmemiş fiilin bildirdiği hareketin veya oluşun meydana geliş tarzındaki zamanın niteliğini ifade eden dil bilgisi kategorisi.
kip	Fiillerin istek, niyet, çabukluk, devamlılık... vb. gibi tavır (görünüş/kılınış) özelliklerinin, bu fiiller, çekime girip zamana ve şahsa bağlanınca, cümlede şahsın geçmiş ya da geniş zamanda takındığı tutumlar.
kiplik	Dil bilimi çalışmalarında kip kategorisinin kavram tarafı olarak sunulan kısmı.
morfem	Anlamı ya da görevi olan şekil unsuru. <i>gel-</i> , <i>şimdi</i> , <i>-Ø</i> , <i>-(y)An</i> gibi.
morf fonemik	Ekleşme dizisinde fonksiyonların ses değerlerinin hangi fonksiyonu karşıladığının ayrımı.
morf fonetik yer ödünçlemesi	Söz diziminde açıklık uyumu sebebiyle eklerin, fonksiyonları değişmeden birbirlerinin yerini alması suretiyle gerçekleşen yer ödünçlemesi türü. Meselâ <i>sevdiğim ders</i> (← <i>sevdik+ders+im</i>)

	tamlaması bir morfofonetik yer ödünçlemesi örneğidir.
morfofonetik	Ekleşme dizisinde fonksiyonları karşılayan ses değerleri ve bu ses değerlerinin diziliş ilişkisi.
morfolojik yer ödünçlemesi	Cümlelerin kuruluş düzeni ile anlamlı söz üyelerinin vurgu dizisi ve görev yönü sabit kalarak telaffuz sıralarının değişmesi suretiyle gerçekleşen yer ödünçlemesi türü. Meselâ “ <i>Gördü beni.</i> ” (← <i>Beni gördü.</i>) kuruluşu bir morfolojik yer ödünçlemesi örneğidir.
mutlak zaman	Şimdinin geçmiş olmasına yol açan... kesintisiz değişme, hareket; geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün.
müştak	Eski gramer kitaplarımızda isim veya fiilin çeşitli biçimlerini, türevlerini ifade eden terim.
nesne	Cümlede öznenin etkilediği veya etkilendiği ifade edilen cümle ögesi.
niteleme	Bir ismin veya fiilin başka bir ismi veya fiili çeşitli yönleriyle tamamlaması suretiyle oluşturulan tamlama ilişkisi.
olumsuzluk eki	Fiillerin karşıladığı hareketin icra vasıtasının olumsuz davrandığını -Ø- olumluluk eki karşılığında tayin eden ek. “ <i>Gel-me-di.</i> ” deki -me-gibi.
ortacımsı	Bazı kaynaklarda sıfat fiilli kuruluşlar içerisinde tamlayanın iyelik eki almış hâlde telaffuz edilen bir tamlananı niteleyenlerine verilen isim.

örnekleme	Bir şeklin veya fonetik eğilimin etkisiyle benzer kelimelerde aynı şekil veya fonetik eğilimin gerçekleşmesi olayı. Ses örnekleme ve şekil örnekleme olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Meselâ <i>d/ > y/</i> geçişi ses örneklemesine, <i>bardımız > vardık</i> da şekil örneklemesine misâl gösterilebilir.
özne	Cümlede bildirilen işi yapanı açıklayan cümle ögesi.
rivâyet	Geleneksel gramerlerde birleşik zaman/çekim örneği olarak gösterilen kuruluşlarda ikinci zaman eki veya tarz ifade ettiği söylenen <i>-miş</i> eki, çalışmada ise sıfat fiillerin geçmişte gerçekleşmiş ancak etkisi hâlâ süren bir hareketi ile tamlananı niteleyen alt fonksiyonu olarak anlatılan kategori.
sıfat	Söz diziminde isim kategorisindeki bir unsurun başka bir ismi niteleyerek aldığı görev adı.
sıfat fiil	Fiilleri manaca muhafaza edip şekilce isim kalıbına aktararak gerek cümle ögesi kimliğiyle gerekse tamlamalarda sıfat (niteleme görevli isim) unsuru olarak kullanılmasını sağlayan ekler.
sızıcı	Oluşumları sırasında havanın teması gelen uzuvlar arasındaki yoldan güçlkle geçtiği seslerin, patlayıcılık karşıtlığında sahip olduğu ve <i>sızıcılık</i> , <i>akıcı-sızıcılık</i> gibi alt sınıflara ayrılan niteliği. Meselâ <i>ğ, h</i> sızıcı seslere; <i>l, r</i> akıcı-sızıcı seslere örnektir.
silinme	Üretici-dönüşümsel dil biliminde bir cümle ögesini ortadan kaldırma işlemi. Meselâ “ <i>Bir şeyi yapmadan önce iyice düşünür.</i> ” yerine “ <i>Bir şeyi yapmadan önce düşünür.</i> ” demek gibi.

siyga	Eski gramer kitaplarında fiil kipleri ve oluşumlarını karşılayan kelime.
sonant	Hem üst değeri temsil eden ünlüler derecesinde rahat sızıcı olamamaları hem de alt değeri oluşturan diğer ünsüzlerden onların hiçbirinde olmadığı kadar rahat bir sızıcılık ölçüsünde birleşip farklılaşan ünsüzlerin niteliği. Meselâ <i>m, n, l, r</i> ünsüzleri.
sözceleme kuramı	Dil biliminde cümlelerin içerdiği unsurları konuşma boyutunda inceleyen kuram.
söz dizimi	Genelde anlam ve görev unsurlarının içeriklerini, görevlerini, yapılarını, birbirleriyle olan ilişkilerini tamlama veya çekimli fiil düzeyinde inceleyen dil bilgisi alanı. Özelde ise isim ve fiil kategorileri arasındaki düzenli geçişin temsilcisi olarak ortaya çıkan kuruluşlar.
şahıs eki	Zamanda kayıtlanmış fiili mekânda kayıt altına alan ekler. Ben, sen ve o olarak üç ile sınırlıdır ve bir fiil çekiminde zaman eki ile yandaş olarak ancak bunlardan biri bulunabilir. Meselâ <i>gel-di+n+iz'</i> deki +n: ikinci şahıs eki gibi.
tamlama	Kelime-kelime arasındaki niteleme, belirtme gibi ilişkiler ile kurulan teşkil.
tarz	Geleneksel gramerlerde birleşik fiil kipi olarak sunulan kuruluşlarda var olduğu söylenen dil bilgisi unsuru.
taşınım	Dil biliminde derin yapıdaki soyut cümlenin yüzeye çıkması işlemi.

tümleç	Cümlede yükleme bağı onu tamlayan unsurların cümle ögesi kimlikleri.
ulam	<i>Bk. Kategori.</i>
üretici- dönüşümsel dil bilgisi/ dil bilimi	Chomsky'nin geliştirdiği, insan zihnindeki düşüncelerin derin yapıdan yüzeysel yapıya çıkmasında çeşitli taşınım, dönüşüm, silme gibi ara merhâleler neticesinde oluşmuş üretici bir yapıya dayanan dil bilimi kuramı.
üst fonksiyon	Birbirlerinin yerini alabilen (yandaş karşıtlığa sahip) ve ekleşme dizisinde yan yana gelebilen (sıfat fiil ekleri gibi) veya gelemeyen (zaman ekleri gibi) eklerin, ortak bazı taraflarıyla bağlı oldukları kategori. <i>İsim fiil, sıfat fiil ve zarf fiillerin bağlı oldukları fiilimsi kategorisi gibi.</i>
yandaş karşıtlık	Ekleşme dizisinde eklerin birbirilerinin üzerine gelebilmesi ile ilgili karşıtlık. Meselâ fiil çekiminde şahıs ekinin zaman ekinden sonra gelmesi gibi.
yapı	Bir dil bilgisi unsurunun kendine has nitelikleriyle diğerlerine karşı oluşturduğu bütün.
yapım eki	Eklendiği kelimeyi mana, kavram ve şekilce değiştiren ve cümle seviyesini ilgilendiren herhangi bir söz dizimi teşkilinden bağımsız olarak varlığını sürdürmesini sağlayan ek sınıfı. <i>tuz+luk'taki +luk gibi.</i>
yardımcı unsur	Kelime-kelime ilişkisinde tamlayan konumunda bulunan, niteleyen kelime; kelime ek ilişkisinde kendisinden önceki anlama bağımlı görev unsuru; cümlede ise yükleme tâbi olan diğer unsurlar.

yargı	Bir anlamın zaman ve şahsa bağılı olarak sunulan biçimi, hüküm; yani yüklem.
yer ödünçlemesi	Cümlelerin asıl unsur yönetiminde vurgu düzenine bağılı olarak çeşitli sunumları şeklinde ortaya çıkan <i>morfolojik</i> ve ekleşme sırasında açıklık uyumu ve buna bağılı olarak gerçekleşen göçüşmeye dayalı olarak morfemlerin birbirlerinin yerini alması şeklinde tezahür eden <i>morfofonetik</i> yer ödünçlemesi olmak üzere iki alt sınıfı içeren dil bilgisi konusu.
yerdaş karşıtlık	Ekleşme dizisinde birbirlerinin yerini alabilen eklerin sahip olduğu karşıtlık ilişkisi. Meselâ geniş zaman eki ve geçmiş zaman ekleri yerdaş karşıtlığa sahiptirler, bir ekleşmede birbirlerinin yerini alabilir; fakat aynı anda ikisi birden bulunamazlar.
yönetim ve bağlama kuramı	Chomsky tarafından ortaya konan, insan zihnindeki soyut cümleyi temsil eden derin yapının, yüzey yapıya dönüşmesi sürecinde cümle unsurları arasında gerçekleşen yönetme-yönetilme ilişkilerini içeren dil bilimi kuramı.
yutulma (haploloji)	Açıklığı az olan sesin, kendisinden sonra gelen ve açıklığı kendisinden fazla olan bir sesin açıklığında kaybolması. <i>kergek</i> >> <i>gerek</i> gibi.
yüklem	Bir hüküm hâlinde zaman ve şahsa bağlanmış olan dil bilgisi unsuru, asıl unsur, fiil çekimi.
yükümlülük- olurluk	Dil bilimi alanında Palmer'ın geliştirdiği üçlü kip sınıflamasında zorunluluk veya izin alanlarını kapsayan kip türü. Meselâ “ <i>Arkadaşınla oynayabilirsin.</i> ” cümlesinde bu kip türü bulunmaktadır.

yüzey yapı	Üretimci-dönüşümsel dil bilimine göre çeşitli ilişkiler sonucu ortaya çıkan somut cümle biçimi.
zaman eki	Fiili geniş zaman ve geçmiş zaman karşılığında kayıt altına alan ek. <i>Gel-di+Ø+Ø</i> , <i>gel-ir+Ø+Ø</i> örneklerindeki <i>-di</i> ve <i>-ir</i> ekleri.
zaman	Şimdinin geçmiş olmasına yol açan... kesintisiz değişme, hareket; geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu düşünülen sürekli bütün. <i>Bk. mutlak zaman.</i>
zarf	Yüklemi zaman, şart, vasıta gibi yönleriyle niteleyen cümle öğesinin adı.
zarf fiil	Fiili anlamca muhafaza ederek şekilce isim kalıbına geçirip başka bir fiili zaman, hâl gibi yönleriyle nitelemesini sağlayan fiilimsi ve eki.

SONUÇ

Bu çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Taranan 34 metinden alınmış olan örneklerde, sıfat fiillerin toplamda **57** fonksiyon icra ettiği tespit edilmiştir.

Bu fonksiyonlar nitelirmede sahip oldukları yoğunluk ve kapsayıcılık özelliklerine göre temelde *ana fonksiyon* ve *alt fonksiyon* olmak üzere iki sınıf hâlinde tasnif edilmiştir. Buna göre 57 fonksiyonun **11** tanesi *ana fonksiyondur*: *alışkanlık, diğerlerinden ayırma; gönderme, atıf; gösterme, istek, olgu, rivâyet, sınırlama, tahmin; yatkınlık, uygunluk; yetkinlik, elverişlik.*

Geriye kalan **43** tanesi ise *alt fonksiyondur*: *acıma; alay; alışkanlık; arzu, heves; benzetme; dikkati çekme; eğilim; eleştiri; farkına varma; farkında olma; gösterme; ihtâr; imhâl; imkân; intizâr; istidât; kıyas; küçümseme; liyakât; olan; olgu, âdet; oluş; öneri; ricâ; sebep belirtme; sınırlama; şaşırma; şüphe; tahayyül; tahrik, tasarı, tasvir, tavsiye, tehdit, telkin, temenni, tespit, uyarı, vaad, varsayım, yakıştıрма, yetkinlik, zümre oluşturma.*

Bu 57 fonksiyon içinde bir ana fonksiyona bağlı **3 ana alt fonksiyon**dan da söz edilebilir. Çünkü *istek, gereklik* ve *emirin, istekin* türlü derecelerini, çeşitli alt fonksiyonlarla iletebilen bir görüntü sergilemesi, bunların *istek ana fonksiyonuna* bağlı birer *ana alt fonksiyon* sınıfı olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca sıfat fiil cephesinden bakıldığında, bütün *ana fonksiyonların* sıfat fiile göre birer *ana alt fonksiyon* olduğu da düşünülebilir.

2. Adı geçen ana ve alt fonksiyon sınıflarının üyeleri arasında bazen, sınırlı olarak, birinden diğerine geçişin gerçekleştiği örneklere de rastlanmıştır. Ancak bu durum, sıfat fiil teşkilinin içinde bulunduğu konum önemsenererek oluşturulmuş bir fonksiyon tasnifini bozacak bir özellik göstermemektedir. Bunlardan bazıları *alışkanlık, sınırlama, yetkinlik* gibi fonksiyonlardır. Meselâ “Allah’ın varlığına *iman ediyorum.*” (İİBV 26) cümlesinde *alışkanlık, gösterme* fonksiyonunun; “*Türkçeden herkesi bihakkin soğutan bu zavallılar şiirin nasıl olduğunu târif edecekler* de, genç istidât sahipleri bu târiflere

göre şiir söyleyecekler, bu da şiir olacak!” (ED 271) cümlesinde ise *yetkinlik*, *tahmin* fonksiyonunun alt fonksiyonu olarak kullanılmıştır.

3. Ayrıca fonksiyonlar ile ilgili şu önemli noktayı da eklemek gerekir. Fonksiyon tespitinde sıfat fiil eklerinin eklendiği fiillerin anlamlarının yanı sıra cümlenin diğer unsurları da yönlendirici olmuştur.

Meselâ “Türk münevverleri yüzyıl önceki Türkçeyi *kullanmayacak*, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile *anlayacak*; yeni harfleri *kullanacak* ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık *bakmayacak*, demokrat olacak ama atalarının siyasî ve idarî dehasından faydalanmasını *bilecek*, bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe *düşmeyecek*.” (TKVM 132) cümlesinde koyu ve eğik yazılmış sıfat fiilli teşkillerde *anla-*, *bakma-*, *bil-*, *düşme-* fiillerinin öncelikle yakın çevresindeki *metinleri*, *alık alık*, *faydalanmasını*, *basitliğe* kelimeleriyle oluşturduğu anlam ilişkisi, cümlenin tamamı bakımından değerlendirildiğinde, konuşanın bir *istekte* bulunmasına işaret ettiğinden, *istek-gereklik* fonksiyonu iletilmektedir. Eğik fakat koyu yazılmamış sıfat fiilli teşkillerde ise *kullanma-*, *kullan-* fiillerinin yakın çevresindeki *Türkçeyi*, *harfleri* kelimeleriyle oluşturduğu anlam ilişkisi, konuşanın geleceğe yönelik, kendi iradesi dışında gerçekleşebilecek bir durum ile ilgili olarak bir *tahminde* bulunmasına işaret ettiğinden, *tahmin-imbân* fonksiyonu iletilmektedir.

4. Ana fonksiyonlar, kendilerine bağlı alt fonksiyonlarının sayıları bakımından çok alt fonksiyonlu olandan az alt fonksiyonlu olana doğru şu şekilde sıralanabilir: *rivâyet* > *istek* (→*istek*, →*emir*, →*gereklik*) > *tahmin* = *yetkinlik*, *elverişlik* > *gösterme* > *alışkanlık* > *diğerlerinden ayırma* > *olgu* > *gönderme*, *atıf* = *sınırlama* = *yatkınlık*, *uygunluk*.

5. Bu sıralamada görüldüğü gibi, en çok alt fonksiyona sahip ana fonksiyonlar sırasıyla *rivâyet*, *istek* (→*istek*, *istek*→*emir*), *tahmindir*. Bunun sebebi, onların çok kullanılmaları ile açıklanabilir. Ayrıca bu durum, fonksiyon adlarının kavram içerikleri ile de ilgilidir. Meselâ aktarılan, yani rivâyet edilen bir fiilin konuşanın yorumuna açık olması, bu yorumun içine *şaşıрма*, *alay*, *şüphe*, *tasvir* gibi her türlü durumun dâhil edilmesine imkân vermektedir. *İstek* ve *tahminde* ise, genelde konuşmacıya bağlı *arzu*, *eğilim*, *öneri*, *tahayyül*, *teklif*, *ihimâl*, *tasarı*, *temenni*, *vaad* gibi birçok tutum söz konusu

olabilmektedir. Dolayısıyla *rivâyet*, *istek*, *tahminin* kavram alanı olarak sahip olduğu bu geniş içerik, sıfat fiillerin alt fonksiyonlarının çeşitliliğinde de kendini göstermiştir.

6. En az alt fonksiyona sahip ana fonksiyonların ise *gönderme*, *atıf*; *sınırlama* ve *yatkınlık*, *uygunluk* olduğu görülmektedir. Bunun sebebi bu fonksiyonların, içeriğinin son derece sınırlı olması ve *rivâyet*, *istekin* aksine daha az kullanılması ile açıklanabilir.

7. Ana fonksiyon olan *rivâyetin*, aynı unsurda, diğer ana fonksiyonlardan [*gösterme*, *diğerlerinden ayırma*, *istek* (ve ona bağlı *istek*, *gereklik*), *rivâyet gibi*] sonra yandaş olarak bulunması neticesinde *rivâyet* ile birlikte başka fonksiyonları da iletebildiği görülmüştür. Meselâ,

“Ölünceye kadar seni **bekleyecekmiş**.”

Sersem

Ben seni beklerken ölmem ki...” (SŞ 17),

“...tutturdu: “*Sen de yeşil kadife yap.*” diye, Şanel biçimi **olacakmış...mış...mış...**” (At. 154) gibi örneklerde **alay**;

“*Puşkin, “Tanrım, Rusya ne kadar kederli!” demişmiş.*” (ADM 324) örneğinde ise **şüphe** alt fonksiyonu tespit edilmiştir.

8. Ana ve alt fonksiyonların, genel kabulü yansıtan *-(y)An*, *-(y)AsI*, *-z*, *-(A/I)r*, *-DIK*, *-(y)AcAk*, *-mİş* şekilleri dışında; *-Ø*, *-(y)AsIcA*, *-mAdA*, *-mA*, *-sA*, *-mAktA*, *-(y)A*, *-gAç*, *-I*, *-(y)IcI*, *-DI*, *-II*, *-mAll*, *-(y)All*, *-(A/I)kII*, *-mAklI*, *-(I)mII*, *-(A/I)rII*, *-(y)IşII*, *-AlAk*, *-(I)k*, *-(I)mIIk*, *-(I)m*, *-gAn*, *-AğAn*, *-KIn*, *-(I)yor*, *-(I)ksIz* olmak üzere **28** tane daha şekil tarafından paylaşıldığı tespit edilmiştir.

9. Gramerlerde sorunlu bir şekilde ele alınan “*Bu iki nevî şiirde de şiirin dayandığı nokta kafiye değil, rediftir.*” (ED 133), “*Onların politikalarından sadece Türklerin değil, fakat bütün Ortadoğu devletlerinin çıkaracakları çok ders, öğrenecekleri çok şey vardır.*” (TKVM 264) örneklerindeki gibi morfofonetik yer ödünçlemesine uğramış sıfat fiilli teşkillerin, çok fazla kullanıldığı görülmüştür.

10. Sıfat fiillerin sahip olduğu geniş fonksiyon alanı; kip, görünüş gibi dil bilgisi kategorilerine hizmet edebilecek birçok ayrıntıya da işaret etmektedir. Dolayısıyla tespit

edilen bu fonksiyon sınıfları kip, görünüş türlerinin belirlenmesinde başvuru kaynağı olarak kullanılabilir.

11. Çalışma vesilesiyle, sıfat fiillerin, fonksiyon ve şekil bakımından son derece zengin içeriğe sahip bir dil bilgisi kategorisi olduğu görülmüştür. Fakat bu fonksiyon ve şekiller daha fazla eser taranarak arttırılabilir ve bunların kullanım sıklığı da ayrı bir çalışma konusu olarak incelenebilir.

12. Sıfat fiil kategorisine ait zengin fonksiyon içeriğinin, edebî metin incelemelerinde kullanılabileceği ifade edilebilir. Çünkü fonksiyonların anlaşılması ve gramere uygulanması sayesinde dile dayalı bir edebiyat çalışmasının yapılması mümkün olabilir. Ancak sıfat fiil eklerinin ait olmadığı, son derece sınırlı fonksiyona sahip bir kategoriye dâhil edilmesi şeklindeki yaygın anlayış ve bu anlayışın kullanışsızlığı dile dayalı bir edebiyat çalışmasının yapılabilme imkânının önündeki engellerden biri olarak durmaktadır.

KAYNAKLAR

- ABASIYANIK, Sait Faik (2008); *Alemdağ'da Var Bir Yılan*, YKY Yayınları, İstanbul.
- ADALI, Oya (1979); *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, TDK Yay.: 459, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ADIVAR, Hâlîde Edib (1998); *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- AKAR, Ali (2003); “-GAn Sıfat-Fiil Eki”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, 14. Sayı, Niğde.
- AKASLAN, Talat (2000); “Sözceleme İşlemleri Kuramları Açısından “Şimdiki Zaman”, *XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri 13-15 Mayıs 1999*, Yayına Haz.: A. Sumru Özsoy, Eser E. Taylan, Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul.
- AKÇATAŞ, Ahmet (2005); *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman – Bakışta Kılınış-*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, Afyonkarahisar.
- ALATLI, Alev (2004); *Aydınlanma Değil, Merhamet!*, Everest Yayınları, İstanbul.
- ALKAN, Ahmet Turan (1999); *Yatağına Kırgın Irmaklar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ALYILMAZ, Cengiz (1994); *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 830, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No: 73, Erzurum.
- ALYILMAZ, Semra (2010); “Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi”, *Turkish Studies*, Volume 5/4.
- ANAR, Oktay İhsan (1994); *Antik Yunan Felsefesinde Zaman Kavramı (Başlangıçtan Platon'a Kadar)*, Danışman: Ahmet ARSLAN, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- AKŞEHİRLİ, Soner (2010); “Türkçede Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri”, *Turkish Studies Volume 5/4*.
- ASAF, Özdemir (1999); *Seçme Şiirler*, Adam Yayınları, 5. Basım, İstanbul.

- ASLAN DEMİR, Sema (2007); “**İstek Kipliği, Gerçeklik ve Gerçekleştirilebilirlik**”, *VII Uluslar arası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu*, 2-5 Mayıs, Konya.
- _____ (2008); *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Grafiker Yay., Ankara.
- ASYA, Arif Nihat (1994); *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, 6. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ATSIZ, Hüseyin Nihâl (2004); *Ruh Adam*, İrfan Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- _____ (2011); *Deli Kurt*, Ötüken Neşriyat, 52. Basım, İstanbul.
- AYDIN, İlker (2004); “**Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri**”, *Dil Dergisi*, S 126.
- BÂKİLER, Yavuz Bülent (1999); *Üsküp'ten Kosova'ya*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000); *Türkçenin Grameri*, TDK Yay.: 528, Ankara.
- BASSARAK, Armin; “**Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri**”, www.turkoloji.cu.edu.tr, 24.08.2008.
- BAŞDAŞ, Cahit (2006); “**Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler**”, www.turkoloji.cu.edu.tr, 15.12.2010.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004); *Türkçede Fülmsiler*, TDK Yay.: 838, Ankara, 2004.
- BENZER, Ahmet (2008); *Filde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik*, Marmara Üniv. Eğitim Bilimleri Enst. Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul.
- BEYATLI, Yahyâ Kemal (1984); *Edebiyata Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- _____ (1995); *Siyasî Hikâyeler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 3. Baskı.

- _____ (2000); *Kendi Gök Kubbemiz*, Fetih Cemiyeti Yayınları, 9. Basım.
- BİLGEGİL, Kaya (1984); *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yay., İstanbul.
- BUĞRA, Tarık (1996); *Gençliğim Eyvah*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- CANBULAT, Mehmet (2004); “**Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil**”, *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara.
- CEVİZCİ, Ahmet (2000); *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 4. Basım, İstanbul
- COMRIE, Bernard (2004); *Tense*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press.
- CORCU, Demet (2005); “**Zorunluluk Kipliği Belirtisi –malı’nın Anlamsal İçyapısı**”, *Dilbilim Araştırmaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- ÇAĞATAY, Saadet (1948); “**Eski Osmanlıca’da Fiil Müştakları II. Partisipler**”, *DTCF Dergisi*, C.V, Ankara.
- ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz (2011); *Han Duvarları*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- DENİZ YILMAZ, Özlem (2003); “**Türkiye Türkçesinde Sıfatsı- İsimli Şekiller Üzerine (-DİK, -(y)ECEK, -(y)ESİ)**”, *TDAY-Belleten 2003*, C.1.
- _____ (2009); *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, TDK Yay., 2009.
- DENY, Jean (1941); *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul.
- DİLÂÇAR, Agop (1974); “**Türk Dilinde “Kılınış”la “Görünüş” ve Dilbilgisi Kitaplarımız**”, *TDAY-Belleten 1973-1974*.
- _____ (1989); “**Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi**”, *TDAY-Belleten 1971*, TDK Yay.: 338, 2. Baskı, Ankara.

- EDİSKUN, Haydar (2003); *Sesbilgisi- Biçimbilgisi- Cümlebilgisi Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul.
- EMRE, Ahmet Cevat (1945); *Türk Dil Bilgisi, Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Gramer Denemesi*, TDK Yay., Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1980); *Eski Türkçe'de İsim-Füller*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., No: 2731, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007); “**Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine**”, *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Yayına Hazırlayan: Ekrem ARIKOĞLU, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDAL, Marcel (1991); *Old Turkic World Formation*, Otto Harrassowitz-Wiesbaden, Germany.
- ERDOĞAN, Metin (2006); *Kelime ve Cümle Bilgisi*, Nobel Yay., Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1977); *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.
- _____ (1993); *Türk Dil Bilgisi*, 21. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001); *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 27. Baskı, İstanbul.
- ERGUVANLI TAYLAN, Eser (1997); “**Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI}Biçimbirimi**”, *XI. Dilbilim Kurultayı Bildiriler*, Ankara.
- _____ - Sumru ÖZSOY (1993); “**Türkçedeki Bazı Kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine**”, *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını: 371, Ankara.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma- Şeyda OZİL (1998); *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 22, Simurg Yay., İstanbul.
- ERSOY, Mehmed Âkif (1974); *Safahat*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- GABAİN, A. Von (2007); *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet AKALIN, 5. Baskı, TDK Yay.: 532, Ankara.

GEMALMAZ, Efrasiyap (1982); *Standart Türkiye Türkçesi (STT)nin Formanlarının Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Hâlinde Tekâmülüne Muhtemel Tesirleri*, Erzurum.

_____ (1990); *Eski Türkçenin Ekliği*, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları, 3. Baskı.

_____ (2010); *Türkçenin Derin Yapısı*, Belen Yayıncılık, Ankara.

GENCAN, Tahir Nejat (1975); *Dilbilgisi*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, TDK Yay.: 418, İstanbul.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (1993); *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Füller*, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bil. Enst., TDE Anabilim Dalı, Kayseri.

GUZEV, Viktor G. (1999); *Teorik Türk Dil Bilimi Açısından Eski Anadolu Türkçesinin Özelliklerinin Kıymeti Üzerine II: Zaman Kategorisi*, *Uluslar Arası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildirileri*.

GÜLSEVİN, Gürer (1990); “Türkçede –sa Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: 1990/II, Sayı: 467.

_____ (2000); “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine”, *TDAY-Belleten 1997*, TDK Yay.: 774, Ankara.

_____ (2001); “Türkçede Görünüş (Aspekt) ve Fiil Çekiminde Bazı Özel Kalıplar”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, TDK Yay., Ankara.

GÜNGÖR, Erol (1987); *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri (2006); *Acımak*, İnkılâp Yayınları, 41. Baskı, İstanbul.

GÜRSOY, Naskali (1997); *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK Yay.: 667, Ankara.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2003); *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yay.: 638, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972); *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, TDK Yay.: 364, Ankara.
- _____ (1974); *Türkçenin Ekleri*, TDK Yay.: 407, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999); *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yay., Ankara, 1999.
- İŞINSU, Emine (1990); *Attkarınca*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- İLHAN, Atilla (2004); *Böyle Bir Sevmek*, Kültür Yayınları, İstanbul.
- JOHANSON, Lars (2007); *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, Çev.: Nurettin DEMİR, TDK Yay.: 914, Ankara.
- KADRİ, Bergamalı; *Müeyyiretü'l Ulüm*, Haz.: Esra KARABACAK (2002), TDK Yay., Ankara.
- KANIK, Orhan Veli (1997); *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, 29. Basım, İstanbul
- KARA, Funda (2009); “Yapım Eki İşlevinde Olmayan Eklerden Bazıları”, *Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler- 2 (K-Z) 25-27 Nisan 2007*, Erzurum.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009); *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARABULUT, Ferhat (2009); “Köktürkçenin Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi”, *bilig kış/ 2009*, S 48.
- _____ (2011); “Türk Dili Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisinin Japon, Kore ve Macar Tipolojileri İle Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Volume 6/1.
- KARADOĞAN, Ahmet (2008); “Türkiye Türkçesindeki -Dık ve -An Sıfat-Fiil Eklerinde Sınır Vurgulayışın Rolü”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 678.

KARAHAN, Leylâ (1994); “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık 1994, C.1994/II, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Hazırlayanlar: Ekrem ARIKOĞLU-Dilek ERGÖNENÇ AKBABA, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

_____ (1994); “**Türkçede Birleşik Cümle Problemi**”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak 1994, C. 1994/I, S 505, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Hazırlayanlar: Ekrem ARIKOĞLU- Dilek ERGÖNENÇ AKBABA, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

_____ (2000); “**Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine**”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz 2000, C. /II, S 583; *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Hazırlayanlar: Ekrem ARIKOĞLU- Dilek ERGÖNENÇ AKBABA, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

_____ (2008); “**Zarf- fiil Eklerinde Genişleme Eğilimi ve –sA(r) Ekinin Yapısı**”, VI. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Hazırlayanlar: Ekrem ARIKOĞLU- Dilek ERGÖNENÇ AKBABA, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1996); *Yaban*, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai (2007); *Monna Rosa, Şiirler I İlk Şiirler*, Diriliş Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.

KARAY, Refik Hâlid (2009); *Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

KERİMOĞLU, Caner (2011); *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, Dinozor Kitabevi, İzmir.

KISAKÜREK, Necip Fazıl (1985); *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

KOCAMAN, Ahmet (1983); “**Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler**”, *TDAY-Belleten 1980-1981*, TDK Yay.: 515, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2005); “**Türkçede –acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine**”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1*, TDK Yay., Ankara.

- _____ (2007a), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay.: 827, Ankara.
- _____ (2007b), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK. Yay.: 575, Ankara
- KÜKEY, Mazhar (1975); *Türkçenin Sözdizimi*, Kardeş Matbaası, Ankara.
- MALKOÇ, Muzaffer (2011), “*Dil Biliminde Zamanın Tanımı ve İşlevi Nedir?*”, *Turkish Studies*, Volume 6/3, Summer.
- MERİÇ, Cemil (2009); *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 32. Baskı, İstanbul.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz (1999); *İnsan İnanan Bir Varlık*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002); *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖZEL, İsmet (1991); *Bakanlar ve Görenler*, Çıdam Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa- Veysi SEVİNÇLİ, (2008); *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3F Yayınları, İstanbul.
- ÖZSOY, Sumru (1994); “*Türkçede Ortaç Yapısı*”, *Dilbilim Araştırmaları 1994*.
- RUHİ, Şükriye- Deniz ZEYREK- Necdet OSAM (1997); “*Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler*”, *Dilbilim Araştırmaları*, Kebikeç Yayınları.
- SAFRAN, Mustafa- Ahmet ŞİMŞEK (2009); “*Tarih Yazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman İlişkisi*”, *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 1.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (1992); *Kilit*, Bütün Eserleri, Veli Yayınları.
- SEYFETTİN, Ömer (1988); *Kızıl Elma Neresi?*, Akran Yayınları.
- ŞANLI, Cevdet (1997); “*Göktürk Yazıtlarında Emir Kipinin Kullanılış Şekilleri, Cümlelerdeki Durumları ve Anlam Yükleri*”, *TDAY-Belleten*, TDK Yay.:, Ankara.

- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1990); *Beş Şehir*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TARANCI, Cahit Sıtkı (1997); *Otuz Beş Yaş*, Can Yayınları, 13. Basım, İstanbul.
- TEKİN, Şinasi (2001); *İştikakçının Köşesi*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989); *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- TUNA, Osman Nedim (1986); *Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 3, Malatya.
- TURAN, Osman (1980); *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, Zikri (1996); “Eski Anadolu Türkçesi’nde Ol- Cevherî Fiili”, *TDAY-Belleten*, Ankara.
- _____ (1999); “Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen “Basit” ve “Birleşik” Kavramları Üzerine”, *Türklük Bilim Araştırmaları*, 8. Sayı, Sivas.
- _____ (2006); “Türkçede Basit/ Birleşik Çekim Ayrımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları, Journal of Turkish Studies, Volume 30/ III*, Harvard University.
- _____ (2007); “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 24-29 Eylül 2000, TDK Yay.: 856/ II, Ankara.
- _____ (2008); “Gösterme Sıfat Fiili”, *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (2009); “Zaman Eki Unsurunun Tayinine Ağızlardan Tanıklar”, *II. Uluslar Arası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*’nda sunulan bildiri, Kars.
- _____ (2010); “Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi”, *III. Uluslar Arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İzmir.

TÜRK, Vahit (1999); “**Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri**”,
TDAY-Belleten.

Türkçe Sözlük (1998); TDK Yay., 1. ve 2. Cilt, 9. Baskı, Ankara.

Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), TDK Yay.: 600, Ankara,
1995.

Türk Gramerinin Sorunları II (1999), TDK Yay.: 718, Ankara.

TÜRKYILMAZ, Fatma (1999); **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yay.: 729,
Ankara.

UĞURLU, Mustafa (2003); “**Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”)**”,
Türkbilig 2003/5, Ankara.

UZUN, Nadir Engin (1998); **Dilbilgisinin Temel Kavramları**, Ankara, 1998.

ÜÇOK, Necip (2004); **Genel Dilbilim (Linguistik)**, Multilingual Yay., İst. 2004.

ÜSTÜNER, Ahat (2000); **Anadolu Ağzlarında Sıfat-fiil Ekleri**, Türk Dil Kurumu
Yayımları, Ankara.

ÜSTÜNOVA, Kerime (2005); “**Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi**”, *Uludağ
Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2005/2), S 9.

VARDAR, Berke (2002); **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yay.,
İstanbul.

www.arapcadersiblogcu.com, 09.05.2011.

YAMAN, Ertuğrul (1999); **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**, TDK Yay.: 730,
Ankara.

YÜCEL, Can (1998); **Rengâhenk**, Bütün Eserleri 4, Papirüs Yayınları, 12. Basım,
İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

04.09.1982 tarihinde Sakarya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İsmet İnönü İlköğretim Okulu’nda, lise öğrenimini ise Adapazarı Atatürk Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi’nde tamamladı. Lise eğitiminden sonra 2000 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde okumaya hak kazandı. Lisans öğrenimini 2004 yılında tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimine başladı. 2005 yılının Aralık ayında aynı kuruma araştırma görevlisi olarak atandı. 2006 yılında Prof. Dr. Zikri TURAN’ın danışmanlığında hazırlamış olduğu *Dîvân ü Lüğât-it Türk ve Anadolu Ağızlarının Söz Varlığında Ortaklaşan Fiiller* adlı teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı ve aynı yıl doktora öğrenimine başladı. Hâlen Sakarya Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.